

T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

Doktora Tezi

XI. – XII. YÜZYILLARDA AKKA ŞEHİRİ

Hazırlayan

Mustafa YILDIRIM

Tez Danışmanı

Prof. Dr. İlhan ERDEM

ANKARA-2020

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

XI. ve XII. YÜZYILLARDA AKKA ŞEHİRİ

DOKTORA

Tez Danışmanı

Prof. Dr. İlhan ERDEM

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

- 1- Prof. Dr. İlhan ERDEM
- 2- Prof. Dr. Süleyman ÖZSOĞUK
- 3- Doç. Dr. Mustafa Uyar
- 4- Doç. Dr. Hatice ÖZGÜÇ
- 5- Prof. Dr. Mustafa ÇEKİMLİ

İmzası

H. ÖZGÜÇ

Tez Savunması Tarihi

03.03.2020

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. İlhan ERDEM danışmanlığında hazırladığım "XI. ve XII. YÜZYILLARDA AKKA ŞEHİRİ (Ankara.2020) " adlı - doktora tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 03.03.2020
Adı-Soyadı ve İmza

Mustafa YILDIRIM

ÖNSÖZ

Dünyanın en eski yerleşim yerlerinden biri olan Akka, Hz. Ömer döneminde yapılan İslam fetihlerine kadar Akadların, Mısırlıların, Babîllilerin, Fenikelilerin ve Roma İmparatorluğu'nun hakimiyetine girmiştir. İslam fetihlerinden sonra Fâtımîlerin Akka'yı ele geçirmesine kadar ise Emevîlerin, Abbasilerin, Tolunoğullarının ve İhşîdilerin hakimiyetine kalmıştır.

X. yüzyılın sonlarından itibaren Fâtımîlerin hakimiyetine giren Akka, XI. yüzyılın son çeyreğinde çok kısa bir süre Selçukluların egemenliğine girse de Fâtımîler tekrar bölgede üstün konuma geçince Akka, Fâtımîlerin hakimiyetine girmiştir. XI. yüzyılın sonuna doğru ise sadece Ortaçağ tarihinin değil dünya tarihinin en önemli olaylarından biri olan Haçlı Seferleri ile beraber XII. yüzyılın hemen başında Haçlıların kontrolüne girmiştir. Yaklaşık 80 yıllık Haçlı hakimiyetinin sonunda Selahaddin Eyyûbi komutasındaki Eyyûbilerin, Hittîn savaşını kazanmasıyla birlikte kısa bir süre Eyyûbilere geçen Akka, Kudüs'ün Haçlılar tarafından kaybedilmesiyle birlikte III. Haçlı Seferinin ardından Kudüs Krallığı'nın başkenti olmuş ve Kudüs Krallığı artık Memlûkların 1291 yılında bölgeyi fethetmesine kadar Akka'dan yönetilmiştir.

Bu çalışmamızda XI. ve XII. yüzyıllarda Akka şehrinin siyasi, idarî, sosyal ve iktisadî yapısını incelemeye çalıştık. Çalışmamız sırasında hem İslami kaynaklara hem de Haçlı kaynaklarına ulaşarak değerlendirmeler yaparak XI. ve XII. yüzyıllardaki Akka şehri hakkında bilgiler elde etmeye çalıştık.

Çalışmayı yapmamızın en önemli sebeplerinden biri daha önce Akka hakkında herhangi bir çalışmanın yapılmamış olmasıdır. Tezimizi yazarken gelişmeler eş zamanlı olarak yansıtılmaya çalışılmıştır.

Tezimizin giriş bölümünde eski çağlardan Fâtımîlerin Akka'yı fethine kadar olan durumunu genel bir çerçevede ele aldık.

Birinci bölümde ilk olarak Fâtımîlerin Mısır ve Filistin bölgesindeki faaliyetlerinden ve Akka'nın Fâtımîler tarafından fethine değindik. Sonra Selçuklu-Fâtımî ilişkilerinin başladığı zamana kadar olan dilimde, Filistin'de genel durumu anlattık. Daha sonra Selçukluların Fâtimîlerle ilişkisinden bahsettik. Alp Arslan dönemi ile birlikte Selçukluların Suriye ve Filistin bölgesindeki ilerlemelerine değinerek Alp Arslan döneminde Selçukluların Akka'yı kuşatmasına yer verdik. Melikşah döneminde ise Selçukluların Akka'yı fethetmesine ve kısa bir süre sonra Akka'nın tekrar Fâtımîlerin kontrolüne girmesine değinerek Haçlıların bölgeye gelmesine kadar olan durumu genel çerçevede anlattık.

İkinci bölümde ise; Haçlı Seferleriyle birlikte Akka'nın Haçlıların kontrolü altına girmesine ve daha sonra II. Haçlı Seferine kadar Kudüs Krallarının Filistin'in şehirlerinde kurmuş olduğu hakimiyete değindik. II. Haçlı Seferiyle birlikte Akka'daki Haçlıların büyük buluşması ve Askalan şehrinin Haçlıların eline geçmesiyle beraber Fâtımîlerin Kudüs Krallığının o dönemdeki en önemli limanı olan Akka'ya saldırmasına yer verdik. Selahaddin Eyyûbi'nin ilk başta amcası Şirkuh daha sonra ise kendi başına Suriye ve Filistin'deki mücadelesini anlattık. Fâtımîlerin yıkılışından itibaren bölgede tek Halifeliğin Bağdat'taki Abbasîlere ait olmasına değinerek Selahaddin'in Hittîn Savaşına kadar Filistin ve Suriye bölgesindeki hakimiyet mücadelesini hem Haçlı kaynaklarından hem İslam tarihi kaynaklarından yararlanarak anlattık.

Üçüncü bölümde ise Hittîn savaşıyla birlikte Selahaddin Eyyûbi'nin en başta Kudüs'ü ve Akka olmak üzere bölgedeki diğer şehirleri ele geçirmesine, ardından başlayan Akka savunması ve III. Haçlı Seferine, en sonunda da Kudüs Krallığının başkentinin Kudüs'ün kaybedilmesiyle birlikte Akka'ya taşınmasına ve Akka'nın XII. yüzyılın sonunda ve XIII. yüzyılın hemen başındaki durumuna değindik.

Tezimizin dördüncü bölümünde ise Akka'nın XI ve XII. yüzyıllardaki sosyal, iktisadi, idari durumuna anlattık. Daha sonra çalıştığımız dönemdeki mimari eserlere değindik. Mimari eserleri, ekler kısmındaki görsellerle o dönemdeki mimari eserleri zenginleştirdik.

Çalışmam sırasında bana her türlü desteği veren ve bu tezin ortaya çıkmasında büyük katkıları bulunan danışman hocam Prof. Dr. İlhan Erdem'e teşekkürlerimi sunarım. Yine doktora döneminde fikirlerini öğrenmek istediğimde yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Hatice Oruç hocama teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca yapmış olduğu katkılarla bana destek veren Prof. Dr. Mehmet Ali Çakmak, Prof. Dr. Süleyman Özbek ve Doç. Dr. Mustafa Uyar hocalarıma teşekkür ederim. Tezin hazırlanış sürecinde benden yardımlarını eksik etmeyen Prof. Dr. Abdullah Yılmaz hocama teşekkür ederim. Destekleri ile bu günlere gelmeme sebep olan her fırsatta beni destekleyen en başta anne ve babama, daha sonra her konuda bana yardım eden abilerim Ömer Yıldırım, Bekir Yıldırım ve Osman Yıldırım'a ve arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

Mustafa Yıldırım

Ankara-2020

KISALTMALAR

A.D. : Anno Domini

b. : bin

Bkz/bkz : Bakınız

C. : Cilt

Ciap : Corpus Inscriptionum Arabicarum Palestina

Çev. : Çeviren

DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi

Düz : Düzenleyen

Ed. : Editör

Haz. : Hazırlayan

H. : Hicrî

İA : Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi

İbn : Oğlu

İng. : İngilizce

No : Numara

Pub. : Yayınlayan

RHC occ : Recueles Historiens des Crosaides. Historiens Occidentaux

s. : Sayfa

S. : Sayı
Thk : Tahkik eden
Trans. : İngilizceye Çeviren
TTK : Türk Tarih Kurumu
t.y. : Basım Tarihi Yok
v.d. : Ve Devamı
Vol. : Volume/Cilt

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	II
KISALTMALAR	V
İÇİNDEKİLER	VII
KAYNAKLAR	X
İSLAM KAYNAKLARI	X
HAÇLI KAYNAKLARI	XVII
SÜRYANİ KAYNAKLAR	XX
ARAŞTIRMA ESERLER	XXII
GİRİŞ	1
I.BÖLÜM FÂTİMÎLER ve SELÇUKLULAR DÖNEMİNDE AKKA’NIN DURUMU	22
a) Akka’nın Fâtımîler Tarafından Fethi	22
b) Selçuklu-Fâtımî Mücadelesinin Başlamasına Kadar Filistin’de Genel Durum	29
c) Tuğrul Bey ve Alp Arslan Dönemlerinde Selçuklu-Fâtımî İlişkileri ve Suriye-Filistin Bölgesinde Selçukluların Faaliyetleri	36
d) Melikşah Dönemi Selçuklu-Fâtımî İlişkileri	43
1) Akka’nın Selçuklular Tarafından Fethi	43
2) Akka’nın Tekrar Fâtımîlerin Hâkimiyetine Girmesi	47
II. BÖLÜM HAÇLILAR DÖNEMİNDE AKKA’NIN DURUMU	53
a) Akka’nın Haçlılar Tarafından Ele Geçirilmesi	53
b) II. Haçlı Seferine Kadar Kudüs Haçlı Krallığı’nın Filistin ve Akka’daki Faaliyetleri	67
c) II. Haçlı Seferi ve Haçlıların ‘‘Büyük Akka Buluşması’’	82
d) Askalan’ın Haçlılar Tarafından Ele Geçirilmesi ve Fâtımîlerin Akka’yı Yağmalaması	87
e) Selahaddin Eyyubi’nin Suriye ve Filistin Bölgesindeki Faaliyetleri	92
III. BÖLÜM EYYÛBİLER DÖNEMİNDE AKKA’NIN DURUMU	103
a) Hittîn Savaşı ve Akka’nın Eyyûbiler Tarafından Fethedilmesi	103

b) III. Haçlı Seferi ve Akka Kuşatması	117
c) Haçlıların Akka'yı Eyyübîlerden Geri Alması	131
d) Haçlılarla Eyyübîler Arasındaki Antlaşma ve Akka'nın Kudüs Krallığı'nın Başkenti Oluşu	145
e) XII. Yüzyılın Sonlarında ve XIII. Yüzyılın Başlarında Akka'nın Durumu	148

IV. BÖLÜM XI VE XII. YÜZYILLARDA AKKA'NIN İDARİ, SOSYAL ve İKTİSADİ DURUMU

152

a) Akka'nın İdarî ve Sosyal Yapısı	152
1) Fâtımîler ve Selçuklular Döneminde İdarî ve Sosyal Yapı	154
2) Kudüs Haçlı Krallığı Döneminde İdarî ve Sosyal Yapı	158
b) Akka'nın İktisadî Yapısı	161
1) Fâtımîler Döneminde İktisadî Yapı	161
2) Kudüs Haçlı Krallığı Döneminde İktisadî Yapı	164
c) Akka'daki Mimarî Eserler	169
1) Akka'daki Eski Şehir Bölgesi	170
2) Akka Limanı	171
3) Templier Tünelleri	173
4) Hospitalier Kalesi	174
SONUÇ	177
ÖZET	180
ABSTRACT	181
BİBLİYOGRAFYA	182
EKLER	196

1) KAYNAKLAR

A) İSLAM TARİHİ KAYNAKLARI

İBNÜ'L ESİR: El-Kâmil Fi't-Tarih

Ortaçağ İslam Tarihinin en önemli isimlerin birisi olan İbnü'l Esir 12 Mayıs 1160 (H.555) yılında Cizre'de (Cezire-i İbn Ömer) doğdu. Bundan dolayı Cezeri nisbesiyle babasının Esirüddin lakabını taşımasından dolayı da İbnü'l Esir künyesiyle anılır. Kaynaklardaki asıl adı ise Ebûl-Hasen Alî İbn Ebûl-Kerem Muhammed İbn Muhammed İbn Abdülkerim İbn Abdullah el-Vâhid olarak geçer. Lakabı ise İzzeddin'dir.¹ Âlim bir aileden gelip ilk temel eğitimini Musul'da aldı. 1182 yılından itibaren tarihle uğraşmaya başladı. Halep ve Dimaşk'taki çeşitli alimlerden ders aldı. 1188'de Hittin savaşının yapıldığı alanı gezdi. Selahaddin Eyyûbi tarafından Antakya'nın fethi için yapılan sefere bizzat kendisi tarihçi olarak katıldı. Ömrünün sonlarına doğru da alimler yetiştirmeye çalıştı.²

İbnü'l Esir'in en önemli eseri olan *el-Kâmil fi't-Tarih*, insanlığın doğuşundan XIII. yüzyıla kadar gelişen olayları genel bir çerçevede anlatır. İbnü'l Esir, bu eserini yazarken kendisinden önce yazılan eserleri de değerlendirerek kaleme almıştır. Çalıştığımız dönem itibariyle bu eser tezimiz için ana kaynak durumundadır. Çünkü, XI. ve XII. yüzyıllarda Akka ve çevresinde gelişen olayları anlatması tezimiz için önemlidir. Hatta yaşadığı dönemde bazı olayların görgü tanığı olması, verdiği bilgilerin değerini ortaya koymaktadır. Müellifin yazdığı bu eserin Arapça nüshası, günümüze kadar ulaşmıştır. Bu eser on iki ciltten oluşmaktadır. Mısır ve Beyrut'ta çeşitli baskıları yapılan eseri, Türkçeye Abdülkerim

¹ Abdülkerim Özaydın, '*İbnü'l Esir*', DİA, C. XXI, 2000, s.27.

² Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih ve Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul, 1998, s. 138.

Özaydın, Ahmet Ağırakça, Beşir Eryarsoy, Yunus Apaydın ve Abdullah Köşe 1985-1987 yıllarında çevirmiştir.³

İBNÜ'L KALÂNİSİ: Zeylû Tarih-i Dımaşk

Asıl adı Ebû Ya'lâ er-Reîsül ecel Mecdürriêsâ el-Amîd Hamza İbn Esed İbn Alî İbn Muhammed ed-Dımaşkî et-Temîmî'dir. Ailesi kalensüve (külâh) imalatıyla meşgul olduğu için İbnü'l Kalânisi lakabıyla tanındı. Doğum tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte 1073 ile 1082 yılları arasında Dımaşk'ta doğduğu tahmin edilen müellif, 1160'ta vefat etti. Dinî ilimler ve edebiyat konusunda eğitim aldı. Dımaşk'ta devletin çeşitli kurumlarında farklı kademelerde görev yaptı ve Dîvan'ür-Resâil başkanlığı görevine kadar yükseldi.⁴

İbnü'l Kalânisi'nin *Tarih-i Dımaşk* isimli bu eseri, ilk olarak 1908 yılında Henry. F. Amedroz tarafından Leiden'de yayınlanmıştır. Tarih-i Dımaşk, Fâtımî ve Karmatilerin Dımaşk'a hâkim olmak üzere verdiği mücadeleler, Fâtımîlerin Suriye hakimiyeti, Dımaşk'taki sosyal hayat, imar faaliyetleri, Abbasiler, Büveyhiler, Selçuklular, Börîler, Zengiler, İsmâîliler dönemleri ile birlikte I. Haçlı ve II. Haçlı seferlerinin görgü tanığı olduğundan birinci elden kaynak olarak kabul edilir.⁵ Müellifin görgü tanığı olmasından dolayı Suriye ve Filistin bölgesindeki şehirler hakkında detaylı bilgiler vermesi tezimiz için önem teşkil eder. Özellikle Akka'nın Selçuklu hakimiyetine girdiği tarihten başlayarak Haçlı Seferleri döneminde birinci elden kaynak olması tezimiz için önemlidir.

³ İbnü'l Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, (Çev. Abdülkerim Özaydın, Ahmet Ağırakça, Beşir Eryarsoy, Yunus Apaydın, Abdullah Köşe), İstanbul, 1987.

⁴ Özaydın, '*İbnü'l Kalânisi*', DİA, C. XXI, s.99-100; Şeşen, Müslümanlarda Tarih ve Coğrafya Yazıcılığı, İstanbul, 1998, s.113.

⁵ Özaydın, '*İbnü'l Kalânisi*', DİA, C. XXI, s.99-100.

İBNÜ'L KESİR: El-Bidâye Ve'n-Nihâye

Asıl adı İmâdeddin İsmail b. Ömer olan İbnü'l Kesir, 1300⁶ yılında Busra'da doğmuştur. Dımaşk'ta İbn Teymiyye, el-Zehebi gibi isimlerden dersler almıştır. 1373 yılında Dımaşk'ta vefat ettiğinde İbn Teymiyye'nin yanına gömülmüştür.⁷

İbn Kesir iyi bir tarihçi ve aynı zamanda hadis âlimidir. En önemli eseri ise XIV cilt halinde tertip ettiği *el-bidâye ve'n-nihâye* adlı büyük İslam tarihidir. Eser, siyasi bakımdan zayıf olsa da biyografi bakımından oldukça zengindir.⁸ *El-bidâye ve'n-nihâye*, genel bir tarih eseridir. Evrenin ve Hz. Adem'in yaratılışıyla başlar ve 1357 yılına kadar olan olaylar anlatılır.⁹ Eser, Mehmet Keskin tarafından Arapça'dan Türkçe'ye çevrilmiştir.¹⁰ Eser, Eyyübîlerin Filistin ve Suriye coğrafyasında yapmış olduğu fetih faaliyetleri ve hemen ardından başlayan III. Haçlı Seferi hakkında bilgiler vermesi açısından önemlidir. Özellikle Selahaddin Eyyûbi'nin Hittîn savaşından sonra yaptığı fetihlerden olan Akka'nın fethini detaylı bir şekilde anlatırken bu eserden yararlandık.

⁶ Şeşen, *Müslümanlarda Tarih ve Coğrafya Yazıcılığı*, s. 196-197. Şemsettin Günaltay doğum tarihini 1302 olarak verir. Bkz. Şemsettin Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları: Tarih ve Müverrihler*, (Haz. Yüksel Kanar), İstanbul, 1991, s.328.

⁷ Şeşen, *Müslümanlarda Tarih ve Coğrafya Yazıcılığı*, s. 196-197.

⁸ Şeşen, *Müslümanlarda Tarih ve Coğrafya Yazıcılığı*, s.197.

⁹ Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları: Tarih ve Müverrihler*, s.328.

¹⁰ Mehmet Keskin, *Büyük İslam Tarihi; el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2017.

ALAÂDDÎN ATA MELİK CÛVEYNÎ: *Târîh-i Cihângüşâ*

1226 yılında Cüveyn’de doğan müellif, genç yaşından itibaren ailedeki diğer üyelerle birlikte Moğollar’ın hizmetinde bulunmuştur. Hatta Moğollarda vezirliğe kadar yükselmiştir.¹¹ Üç ciltten oluşan eser Türk ve Moğollardan söz eden ilk eser olması bakımında büyük önem taşımaktadır.¹² Eser Farsça olup Muhammed Kazvînî tarafından neşredilmiştir.¹³ Türkçeye ise Mürsel Öztürk tarafından çevrilmiştir.¹⁴ Eser, Selahaddin Eyyûbi’nin Mısır’a vezir olmasıyla birlikte Suriye, Filistin ve Mısır’da yapmış olduğu faaliyetleri anlatması bakımından değerlidir. Biz de bu süreç hakkında bilgi verirken kullandık.

İMÂDÜDDİN KATİP EL-İSFEHÂNÎ: *el-Fethu’l-Kussî fi’l-Fethi’l-Kudsî*

Kaynaklarda asıl adı Ebû Abdullah Muhammed İbn Safiyüddin Ebi’l-Ferec Muhammed İbn Nefisüddin Ebi’r-Recâ Hâmid İbn Muhammed İbn Abdullah İbn Ali İbn Mahmud İbn Hibetullah, lakabı ise İmâdüddin Kâtip el-İsfahânî olarak kaydedilmiştir. 1125 yılında İsfahan’da dünyaya gelen müellifin ailesi, devlet adamları ve âlimler yetiştirmiştir. Nizamiye medreselerinde eğitim almıştır. Önemli simalar arasına girip siyasî hayatta da yüksek mevkilere gelmiş ancak bir müddet hapis hayatı yaşayan müellif, iki yıllık sıkıntılı bir

¹¹ Şeşen, *Müslümanlarda Tarih ve Coğrafya Yazıcılığı*, s. 165.

¹² Şemsettin Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları: Tarih ve Müverrihler*, (Haz. Yüksel Kanar), İstanbul, 1991, s. 230-232.

¹³ Alâüddîn Ata Melik Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ* (Tashih Muhammed Kazvînî), C.I-III, Tahran, 1385.

¹⁴ Alâüddîn Ata Melik Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ* (Çev. Mürsel Öztürk), C.III, Ankara, 1998.

süreçten sonra 1167 yılında Dımaşk'a gelmiştir. Nureddin ve Selahaddin'in ailesiyle tanışıp Nureddin adına özel görevlerde bulunmuştur. Nureddin'in vefatından sonra Selahaddin'in hizmetine giren müellif, Selahaddin'in vefatından sonra da devlet işlerinden ayrılıp ilimle meşgul olmaya başlamıştır.¹⁵

İmâdüddin el-İsfahânî'nin 1187-1193 yıllarını kapsayan *el-Fethu'l-kussî fi'l-fethi'l-kudsî* adlı eseri Selahaddin'in huzurunda okunmuştur.¹⁶ 1193 senesinde tamamlanan esere 1194 yılının bazı olaylarının sonradan eklendiği anlaşılmaktadır. Darü'l-menâr tarafından kaleme alınıp neşredilen eser, Selahaddin ile Haçlılar arasında yapılan Hittîn savaşının hazırlıklarıyla başlar, Selahaddin'in vefatından sonraki gelişmelerle son bulur.¹⁷ Eser, tezimizde Hittîn Savaşı sonrası Selahaddin Eyyûbi'nin bölgede Akka'da dahil olmak üzere gerçekleştirmiş olduğu fetih faaliyetlerini anlatması bakımından önemlidir. Ayrıca Haçlıların Akka'yı Eyyûbilerden yeniden ele geçirmesine dair bilgiler verirken kullandık.

BAHÂEDDİN İBN ŞEDDÂD: en-Nevâdirü's-Sultâniyye ve'l-Mehâsinü'l-Yusufiyye: Sîretü Salâhuddin

İbn Şeddâd olarak bilinen müellifin asıl adı kaynaklarda Ebû'l-Mehâsin Yusuf İbn Râfi' İbn Temîm İbn Uteybe İbn Muhammed İbn Attâb el-Esedî olarak kaydedilmiştir. Bahâeddin olarak da bilinir. 6 Mart 1145 tarihinde Musul'da doğdu. İbn Şeddâd olarak tanınır. Nizamiye medreselerinde okudu. Eğitimini tamamladıktan sonra bir müddet orada muîd olarak görev yaptı. Daha sonra 1174 yılında Musul'a dönerek müderrislik yapmaya başladı. Elçi olarak çeşitli görevlerde bulundu.¹⁸ Kudüs'ün fethinden sonra, 1188 yılında Selahaddin'in

¹⁵ Günaltay, *İslâm Tarihinin Kaynakları: Tarih ve Müverrihler*, s.144-145; Ramazan Şeşen, "İmâdüddin", DİA, C. XXII, 2000, s. 174-176.

¹⁶ Şeşen, *Müslümanlarda Tarih Coğrafya Yazıcılığı*, s.124.

¹⁷ Ayşe Dudu Kuşçu, *Eyyûbi Devleti Teşkilatı*, Ankara, 2013, s. 22.

hizmetine girdi. Selahaddin onu yakın dostları ve danışmanları arasına aldı. Sultanın çocuklarına hocalık yapan İbn Şeddâd, bir müddet sonra Kudüs Kadılığı'na atandı.¹⁹ Selahaddin'in vefatından sonra, Halep Kadılığı görevinde bulundu. İlme ve talebeye olan düşkünlüğü nedeniyle şehirde kendi servetiyle iki medrese yaptırdı. Bu sayede Halep, ilmi açıdan tarihinin en parlak devirlerinden birini yaşadı. İlmi faaliyetlerine devam ederken *en-Nevâdirü's-sultâniyye ve'l-mehâsinü'l-Yusufiyye: Sîretü Salâhuddin* adlı eserini yazdı.²⁰ Eser Mehmet Selim Bilge tarafından Türkçeye çevrilmiştir.²¹ İbn Şeddâd'ın bu eserinden özellikle Eyyubilerin, Filistin topraklarındaki fetih faaliyetlerinden bahsederken kullandık. Ayrıca, III. Haçlı Seferi ile birlikte Müslümanların Akka'da göstermiş olduğu savunmayı anlatırken istifade ettik.

BÜNDÂRÎ: Sene'l-Berkî's-Şâmî

Hayatı hakkında çok fazla bilgi olmayan müellifin asıl adı Kıvâmüddîn Ebû İbrahim el-Feth İbn Ali İbn Muhammed el-Bündârî el-İsfahânî olarak bilinir. 1190 yılında İsfahan'da doğdu. 1217'de Suriye'ye giderek Dımaşk'a yerleşti. Bir müddet Eyyûbîlerin hizmetinde kâtip olarak çalıştıktan sonra 1245'te Dımaşk'ta vefat etti.²² Bündârî'nin *Sene'l-Berkî's-Şâmî* isimli eseri, 1166-1187 yılları arasındaki yaşanan olayları anlatır.²³ Bündârî'nin bu eserini

¹⁸ Casim Avcı, “Bahâeddin İbn Şeddâd”, DİA, C.XX, 2000, s.373.

¹⁹ Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları: Tarih ve Müverrihler*, s. 149.

²⁰ Şeşen, *Müslümanlarda Tarih Coğrafya Yazıcılığı*, s. 141; Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları: Tarih ve Müverrihler*, s.149.

²¹ Mehmet Selim Bilge, *En-Nevadir'üs-Sultaniyye vel- Mehasin'ül -Yusufiyye (Yusuf'un İyilikleri ve Sultan'ın Nadireleri)*, İstanbul, 2015.

²² Özaydın, “Bündârî”, DİA, C.VI, s. 489-490.

Eyyûbilerin, Akka'nın ve Filistin'in diğer şehirlerinin fethinde ve III. Haçlı Seferi'nin ardından Akka savunmasını anlatırken kullandık.

İBN VÂSİL: Müferricü'l-kürûb

Kaynaklarda asıl adı Cemaleddin Ebû Abdullah Muhammed İbn Salim İbn Nasrullah el-Hamevî eş-Şafii olarak kaydedilmiştir. Hama tarih ekolünün kurucusu olan müellif 1208 yılında bu şehirde doğmuştur. Babası dönemin ünlü kadılarında Salim İbn Nurullah'tır. Muhtemelen ilk eğitimini babasından aldı. Daha sonra Mekke, Medine, Kudüs, Dımaşk, Halep ve Kahire gibi şehirleri gezerek buralarda hem dersler aldı hem de dersler verdi. Eyyûbî ailesinin hizmetine girip uzun yıllar Kahire Kadılığı yaptı. 1265 yılında Memlûk sultanı Baybars tarafından Sicilya kralı Manfred'e elçi olarak gönderildi. Bir müddet Sicilya'da kalan müellif döndükten sonra Hama'da Şafii baş kadısı oldu. Yaşadığı dönemde hâkimiyetin Eyyûbîlerden Memlûklara geçişine, VII. Haçlı Seferi'ne Moğol istilasına ve Abbasî hilafetinin yıkılışına şahit olan müellif, 1298 tarihinde vefat etti.²⁴ Genel olarak önceki kaynakların tekrarı olma özelliğini taşımaktadır.²⁵ Eseri Eyyûbiler döneminde gelişen olayları anlatırken istifade ettik. Özellikle Hittîn savaşıyla birlikte bölgedeki fetih faaliyetlerini anlatırken kullandık. Eyyûbîlerin Haçlılara karşı iki yıla yakın süren Akka savunmasını aktarması bakımından önemlidir.

²³ Kıvâmüddîn Ebû İbrâhîm el-Feth İbn Ali İbn Muhammed el-Bündârî el-İsfahânî, *Sene'l Berki 'ş-Şâmî*, (Thk. Ramazan Şeşen), İstanbul, 2004.

²⁴ Cengiz Tomar, "*İbn Vâsıl*", DİA, C. XX, s. 438-439; Adnan Sâdık Erzi, "*İbn Vâsıl*", İA, C.II, s.154-156.

²⁵ Şeşen, *Müslümanlarda Tarih Coğrafya Yazıcılığı*, s. 155; Tomar, "*İbn Vâsıl*," DİA, C. XX, s.439.

MAKRÎZÎ: İtti'âzu'l- Hunefâ bi Ahbâri'l-Eimmeti'l-Fâtımiyyûn el-Hulefâ

Mısır'ın en büyük tarihçilerinden biri olan Makrîzî, 1365 yılında ilimle uğraşan bir ailenin çocuğu olarak Kahire'de doğdu. Asıl adı kaynaklarda Ebû Muhammed Takıyyüddîn Ahmed İbn Alî İbn Abdülkadir İbn Muhammed el-Makrîzî olarak ifade edilir. Birçok âlimden ders aldı. Bu âlimlerin en meşhuru *Mukaddime* adlı eseriyle bilinen İbn Haldûn (ö. 1406) idi. Birçok ilim dalıyla uğraştı. Vaizlik ve medrese hocalığı gibi eğitim işlerinde bulunduğu gibi devletin çeşitli kademelerinde de görev aldı. 1413 yılında dönemin Memlûk Sultanı ile birlikte hacca gitti. Döndükten sonra sadece ilimle uğraştı. 1441 tarihinde çektiği uzun bir hastalıktan sonra vefat etti.²⁶ Eserin üç cildi bulunmaktadır. Birinci cildi²⁷ 1948 yılında ikinci ve üçüncü cildi²⁸ ise 1996 yılında Kahire'de basılmıştır. Makrîzî'nin bu Fâtımîler dönemi hakkında bilgiler vermesi bakımından en önemli kaynak durumundadır.

²⁶ Eymen Fuâd es-Seyyid, "Makrîzî", DİA, XXVII, s. 448-451; Carl Brockelman, "Makrîzî", İA, C.VII, s. 206-208; Günaltay, *Tarih ve Müverrihler*, s. 352-357; Şeşen, *Müslümanlarda Tarih Coğrafya Yazıcılığı*, s. 208-212.

²⁷ El-Makrîzî, Takıyyüddîn Ahmed b. Ali, *İtti'âzu'l- Hunefâ bi Ahbâri'l-Eimmeti'l-Fâtımiyyîn el-Hulefâ* (thk. Cemalüddîn eş-Şeyyâl), C.I. Kahire, 1948.

²⁸ El-Makrîzî, Takıyyüddîn Ahmed b. Ali, *İtti'âzu'l- Hunefâ bi Ahbâri'l-Eimmeti'l-Fâtımiyyîn el-Hulefâ* (thk. Muhammed Hilmi Muhammed Ahmed), C.II-III, Kahire, 1996.

B) HAÇLI KAYNAKLARI

WILLERMUS TYRENSIS: A History of Deeds Done Beyond The Sea

1130 yılında Kudüs'te doğan Tyrensis, 1146'da eğitim almak için gittiği Fransa'dan 1165 yılında tekrar Filistin'e döndü. 1165 yılında Kudüs'e dönünce Akka Piskoposu tarafından önce Akka katedralinde görevlendirilmiş sonra da 1174'te Sur Başpiskoposu olmuştur. Sur'da Başpiskoposluğa yükselerek Tyrensis unvanını aldı. Hittin savaşı öncesinde 1185'te veya 1187'de ölmüştür.²⁹

Müellif 1070 ile 1084 yılları arasında '*Historia Ierosolymitana*' eserini kaleme almıştır. Birinci Haçlı Seferinin başlangıcından itibaren kaleme almış olduğu olan *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum RHC occ.* adlı eseri ilk olarak Latince yazılmış XIII. yüzyılda Fransızca'ya çevrilmiştir. Daha sonra ise İngilizceye çevrilmiştir.³⁰ Eserin bir bölümünü ise Türkçe'ye Ergin Ayan çevirmiştir.³¹ Tyrensis'in İngilizceye ve Türkçe'ye çevrilen bu eserini tezimizin Haçlılar bölümünü anlatırken kullandık. Birinci Haçlı Seferi ile başlayan süreçte özellikle Fransa'da eğitim aldıktan sonra Filistin'e dönmesi onu olayların görgü tanığı yapmasından dolayı önemlidir. Bizzat olayların içinde yaşaması onun bu eserini

²⁹ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi* (Çev. Fikret Işıltan), C.II, Ankara, 1987, s.400; *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği (Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar)*, (Çev. Ergin Ayan), Ankara, 2009, s. 17-19;

³⁰ Willermus Tyrensis (William Tyre), *A History of Deeds Done Beyond The Sea (English Trans. E. A. Babcock and A. C. Krey)*, Vol. I-II, New York, 1943.

³¹ *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği (Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar)*, (Çev. Ergin Ayan), Ankara, 2009.

değerli kılmaktadır. 1104 yılında Akka'nın Haçlılar tarafından ele geçirilmesini ve sonraki dönemde bölgede yaşanan gelişmeleri anlatması bakımından tezimiz için kıymetlidir.

ERNOUL: Chronique d'Ernoul et de Bernard le Tresorier

Günümüze kadar ulaşan nüshaların sayısı ve bunların dağıldığı ülkelerin sayısından, Willermus Tyrensis'in *Historia'sı* başpiskoposunun ölümünden sonra çok büyük popülarite yakalamıştır. 54 el yazmasında tertip edilmiş Kudüs Krallığı tarihçesi, Willermus'un bıraktığı yerden 1184 yılından başlanarak devam ettirilmiştir. Ernoul kroniği, bu el yazmalarının temelini oluşturan ve bilhassa Selahaddin Eyyubi'nin 1187 yılında Kudüs'ü fethi ve ardından düzenlenen III. Haçlı Seferi konusunda ilk elden görgü tanıklıkları içeren eser çok değerlidir.³²

Tyrensis'in eserinin devamı olarak nitelendirdiğimiz Ernoul Kroniği, 1228 yılına kadar olan olayları yazmıştır. *Estoire d'Eracles*³³ olarak bilinir.³⁴ Eseri, tezimizde Kudüs ve Akka ile birlikte Eyyübîlerin bölge topraklarında yaptığı fetihlerle birlikte gelişen olayları bir Haçlı kaynağı olarak anlatması, İslam kaynaklarıyla karşılaştırıldığında tamamlayıcı bilgiler vermesi bakımından önemlidir. Eserde özellikle İbnü'l-Esirîn *el-Kâmil fi't-Tarih* isimli eserini tamamlayıcı bilgiler verilir. Eseri Türkçe çevirisi ile birlikte kullanmaya çalıştık.

³² Ernoul, *Haçlı Seferleri Tarihi: Selahaddin Eyyübî ve Kudüs'ün Fethi* (Çev. Ahmet Deniz Altunbaş), İstanbul, 2019, s.12.

³³ Ernoul, *Chronique d'Ernoul et de Bernard le Tresorier*, Pub. M.L. De Mas- Latrie, Paris,1871.

³⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.II. s. 401; Ernoul, *Haçlı Seferleri Tarihi: Selahaddin Eyyübî ve Kudüs'ün Fethi* (Çev. Ahmet Deniz Altunbaş), s.12.

FULCHERIUS CARNOTENSIS: Gesta Francorum Iheruselum Peregrinantium

Kesin doğum tarihi bilinmemekle birlikte 1058 veya 1059'da doğduğu tahmin edilen Carnotensis, ilk Haçlı seferine katılan papazlardandır. Haçlı Seferine katıldığı için olayların bizzat görgü tanığı olan Carnotensis, 1100 yılında Kudüs'e yerleştiğinde bu eserini yazmaya başlamıştır. İlk Haçlı seferinden 1127'ye kadar olan dönemdeki olayları eserinde kaleme almıştır. F.R. Ryan³⁵ tarafından İngilizceye çevrilen eser İlcan Bihter Barlas³⁶ tarafından bir bölümü Türkçeye çevrilmiştir.

Haçlıların, 1104 yılında Akka'yı ele geçirmesinden bahsettiği için bu dönemdeki olayları anlatması bakımından önemlidir. Biz de hem bu olayı hem de daha sonrasında gelişen olayları anlatmak için eserden ve Türkçe çevirisinden istifade ettik.

ALBERTUS AQUENSIS: Liber Christianae Expeditionis Pro Eriptione et Restitutione Sanctae Hierosolymitanae Ecclesiae

Albertus Aquensis bu eserinde 1120 ile 1158 yılları arasında Birinci Haçlı Seferinden 1120 yılına kadar olan olayları anlatmıştır.³⁷ Eser I. Baudouin dönemini ayrıntılarıyla anlatması bakımından önemlidir. Tezimizde bu dönem anlatırken yaşanan olayları anlatmak için kullandık. Bu dönemde Akka, Haçlılar tarafından ele geçirildiğinden dolayı tezimiz için önem arz etmektedir.

³⁵ Fulcher of Chartes, A History of The Expedition to Jerusalem (1095-1127), Knoxville,1969.

³⁶ İlcan Bihter Barlas, *Fulcherius Carnotensis: Kudüs Seferi*, İstanbul, 2009.

³⁷Albertus Aquensis, *History of The Journey Jerusalem*, (Trans. Susan Edgington), Oxford, 2007, s. XXI; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan) C.I, Ankara, 1987, s. 258; The Crusades of Encyclopedia, (Ed. Alan Murray) Vol. I, Oxford, 2006, s. 25-26.

C) SÜRYANİ KAYNAKLAR

ANONİM SÜRYANİ VEKAYİNÂMESİ

Yazarı belli olmayan vekayinâmedir. Müellif, eserini yazarken XII. yüzyıllarda gelişen bazı olayları anlatmıştır. Eser Trissot tarafından İngilizceye Vedii İlmen tarafından da Türkçeye çevrilmiştir.³⁸ Eser Kudüs Haçlı Krallığının kurulduktan sonraki faaliyetlerinde diğer eserleri tamamlayıcı olmasından önemlidir. Biz de eseri Akka'nın Haçlıların eline geçtikten sonraki faaliyetlerini verirken kullandık.

SÜRYANİ PATRİK MİHAEL VEKAYİNÂMESİ

XII. yüzyılda yaşananları anlatan bir başka Süryani eserde Mihael Vekayinâmesidir. Eser, Hz. Âdem döneminden başlayarak XII. yüzyılın sonuna kadar olan olayları anlatmıştır.³⁹ Eseri, Haçlılar dönemi siyasi bölümlerini anlattığımız yerlerde kullandık.

ABU'L-FEREC TARİHİ

Gregory Abu'l-Ferec (Bar Hebraeus) tarafından kaleme alınan vekayinâme türünde olan bir eserdir. Eser, Hz. Âdem döneminden başlayarak XIII. yüzyılın sonuna kadar gelişen olayları anlatmaktadır. Süryaniceden İngilizceye Ernest A. Wallis Budge tarafından çevrilmiştir. Türkçeye ise Ömer Rıza Doğrul tarafından çevrilmiştir.⁴⁰ Eseri, tezimizin giriş kısmında İslam fetihlerinin Akka ve Filistin'e yayılma sürecinde ve Selçuklularla ve Haçlılarla ilgili olan bölümlerinde ise Akka hakkında bilgiler verirken tamamlayıcı olmasından dolayı kullandık.

³⁸*Anonymous Syriac Chronicle*, (Trans. A.S. Tritton) *The First and Second Crusades From an Anonymous Syriac Cronicle*, *The Journal of Royal Asiatic of Society*, Vol.65. Issue: 2, Cambridge University Press, 1933 s. 273-305.

³⁹ *Süryani Mihael Vekayinamesi* (1042-1195), (Çev. Hrant D. Andreasyan), İstanbul, 1944.

⁴⁰ Gregory Abû'l-Ferec, *Abû'l-Ferec Tarihi*, C.I-II (Çev. Ömer Rıza Doğrul), Ankara, 1987.

2) ARAŞTIRMALAR

XI. ve XII. yüzyıllarda Akka şehrini anlatan çağdaş eserler oldukça sınırlıdır. XI. yüzyılın başlarında Akka topraklarına hâkim olan güç Fâtımîler olduğundan ilk araştırma eser olarak yararlandığımız kaynak Aydın Çelik tarafından yazılan *Fâtımîler Devleti Tarihi*⁴¹ isimli eser olmuştur. Bu eser Fâtımîlerin siyasi tarihini genel bir çerçevede değerlendirmektedir. Akka'nın Fâtımîler tarafından ele geçirilmesinin ardından Suriye ve Filistin bölgesinde gelişen olayları anlatması bakımından önemlidir. Akka'nın Fâtımîler tarafından ele geçirilmesini anlatırken bu eserden yararlandık. XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Orta Doğu topraklarında ciddi bir hakimiyet kuran ve Melikşah'ın hükümdar olmasının ardından Akka'yı ele geçiren Selçuklular dönemini anlatan Ali Sevim tarafından kaleme alınan *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*⁴² isimli araştırma eser, yararlandığımız bir diğer kaynaktır. Bu eseri Selçukluların Akka'yı fethini anlatırken kullandık.

XI. yüzyılın sonlarında Haçlı Seferlerini inceleyen en önemli araştırma eserlerden birisi Steven Runciman tarafından üç cilt halinde kaleme alınan ve Fikret Işıltan tarafından Türkçeye çevrilen *Haçlı Seferleri Tarihi* isimli eserdir. Eserin birinci cildi⁴³ ilk Haçlı Seferinden ve Kudüs Krallığı'nın kuruluşundan bahseder. Eserin ikinci cildi⁴⁴ 1100'den 1187

⁴¹ Aydın Çelik, *Fâtımîler Devleti Tarihi (909-1171)*, TTK Yayınları, Ankara, 2018.

⁴² Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara, 2000.

⁴³ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi (Birinci Haçlı Seferi ve Kudüs Krallığının Kuruluşu)* (Çev. Fikret Işıltan), C.I, TTK Yayınları, Ankara, 1987.

⁴⁴ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi (Kudüs Krallığı ve Frank Doğu 1100-1187)*, (Çev. Fikret Işıltan), C.II, TTK Yayınları, Ankara, 1987.

yılındaki Hittîn savaşına kadar olan gelişmeleri konu alır. Üçüncü cildinde⁴⁵ ise Akka Krallığı ve daha sonraki Haçlı Seferlerinden bahsedilir.

Haçlı Seferlerinden bahseden bir diğer araştırma eserimiz de Cloud Cahen tarafından kaleme alınan ‘*Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*’ isimli eserdir. Bu eser, Haçlı Seferlerinin başladığı ilk yıllardan itibaren gelişen olayları anlatması ve verdiği değerli bilgiler bakımından önemlidir. Haçlı Seferlerini konu aldığımız bölümde bu eserden istifade ettik. Eserin Türkçe çevirisi de mevcuttur.⁴⁶ Amin Maalouf’un ‘*Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*’, Harry Hazard’ın ‘*A History of Crusade: The Art and Architecture of the Crusader States*’ yararlandığımız diğer önemli Haçlı araştırma kaynaklarıdır.

XII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle Selahaddin Eyyûbi önderliğinde büyük bir güç haline gelen Eyyûbilerin siyasi tarihinin anlatıldığı Ramazan Şeşen tarafından yazılan *Eyyûbiler*⁴⁷ adlı araştırma eser yararlandığımız başka bir kaynaktır. Bu eserde Selahaddin Eyyûbi’nin Fâtımîler Devleti’ne son verip Hittîn savaşının kazanılmasıyla başlayan içinde Akka’nın da olduğu fetih faaliyetlerinde değerli bilgiler vermesi bakımında önemlidir.

Şehrin sosyal, idarî ve iktisadî yapısını incelediğimiz son bölümde bölgeyi, özellikle iktisadi bakımdan inceleyen William Heyd, bizlere değerli bilgiler vermektedir. Kudüs ve Dımaşk gibi tarih ve kültürel bakımdan önemli şehirlere yakın olmasından dolayı ticaret için Akka’nın önemine vurgu yapmıştır. Biz de bu bilgileri aktarırken William Heyd’den

⁴⁵ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi (Akka Krallığı ve Daha Sonraki Haçlı Seferleri)*, (Çev. Fikret Işıltan), C.III, TTK Yayınları, Ankara, 1987.

⁴⁶ Claude Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, (Çev. Mustafa Daş), Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2010.

⁴⁷ Ramazan Şeşen, *Eyyûbiler*, İSAM yayınları, İstanbul, 2012.

yararlandık. Eser Enver Ziya Karal tarafından Türkçeye çevrilmiştir.⁴⁸ Akka'nın iktisadi yapısını incelediğimiz bölümde yararlandığımız önemli çağdaş kaynaklardan birisi de David Abulafia'nın '*Trade and Crusade*' eseridir. Eser, batılı tüccarların bölgeye gelip ticaret yapması hakkında bilgiler vermektedir.⁴⁹

⁴⁸ William Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, (Çev. Enver Ziya Karal), TTK Yayınları, Ankara, 1975.

⁴⁹ David Abulafia, *Trade and Crusade (1050-1250)*, New York, 2012.

GİRİŞ

Yüzyıllar boyunca hem kültürel hem tarihi anlamda birçok değişim geçirmiş olan Akka, coğrafî konum itibariyle Akdeniz'e paralel olarak uzanan ve Hayfa'nın dokuz mil kuzeyinde bulunan bir şehirdir.⁵⁰ Şehir, dünyanın en eski yerleşim yerlerinden birisi olup tarihi I. Firavun Thutmose'ye kadar uzanmaktadır (M.Ö.1504-1450).⁵¹ Tarih boyunca Akkâ'nın ismine ilk olarak M.Ö. XV. yüzyılda rastlanmaktadır. Akka, kıyı şehri olması hasebiyle sürekli el değiştirdiği için şehrin isimlerinde de sürekli değişiklikler meydana gelmiştir. Şehre isim olarak verilen 'Akre', 'Akka', 'Akko' gibi isimler telaffuz bakımından birbirine yakındır.⁵² Bunların yanı sıra Akka'nın çeşitli şekillerde de telaffuzlarını görmek mümkündür. Örneğin Aak, Ake, Akre, Akke vd. bunlardan bazılarıdır.⁵³ Büyük İskender'in komutanlarından olan ve daha sonra Mısır ve civarında krallık kuran I. Ptolemaios Soter, şehri ele geçirdiğinde buranın ismini, kendi ismine benzemesi açısından "Ptolemaios" olarak değiştirmiştir. İbn-i Batuta seyahatnamesinde ise şehrin ismi "Akka" olarak geçmektedir.⁵⁴ Haçlı seferleri sırasında şehir bir süre St. Jean Şövalyelerinin hakimiyeti altına girmiş ve şehre 1291'de al-Malik al-Eşraf tekrar şehri zapt edene kadar St. Jean d'Acre ismi verilmiştir.⁵⁵ Evliya Çelebi seyahatnamesinde ise şehrin isimleri 'Akka' ve 'Akye' olarak

⁵⁰ Karen Ellicot, *Cities of The World*, V. III. (Europe and Mediterranean Middle East), Detroit, 2002, s.289.

⁵¹www.jewishvirtuallibrary.org/acre-akko (E.T.11.09.2018)

⁵²http://www.1911encyclopedia.org/Acre_Palestine (E.T. 11.09.2018)

⁵³<https://en.wikipedia.org/wiki/Acre> (18.09.2018)

⁵⁴ İbn Battûta Tancî, Ebû Abdullah Muhammed, *İbni Batuta Seyahatnamesi (Tuhfet'un Nuzzâr Fi Garaibi'lEmsar ve Acâibi'lEsfâr)*, (Haz. Mümin Çevik), C.I, İstanbul, 2016, s.45.

⁵⁵ Fransts Buhl, "Akkâ", İA, C. I, İstanbul, 1978, s.250.

zikredilmektedir.⁵⁶ Akka'nın anlamı ise; Eski İngilizce'de "Akçağaç (acer)" anlamına gelen kelimedenden türemiştir. Günümüze ise anlamı değişerek "Kırlık, Sahra, Açık Ülke (open country)" olarak gelmiştir.⁵⁷ Şehir günümüzde İsrail tarafından 'Akko', Araplar tarafından 'Akka', Batı Dünyası tarafından ise 'Acre' şeklinde zikredilmektedir.

Yaklaşık 4000 yıldır sürekli yerleşim alanı olma özelliğini devam ettiren Akka, bölgedeki en önemli şehirlerinden birisidir. İlk yerleşimciler, Erken Bronz Çağı boyunca bugün Tel Akko veya Tel el-Fukhar olarak bilinen bir höyüğe yerleşmişlerdir. Aynı zamanda yarımadanın ilk yerleşimcileri, M.Ö. III. yüzyılda Helenistik dönemde karşımıza çıkmaktadır.⁵⁸ Akka'nın içinde bulunduğu bölgenin ismi ise Ebla Metinlerinde "Akka Bölgesi" diye geçmektedir. Erken dönem Eski Mısır metinlerinde de "Lübnan'dan Kıbrıs'a ticaretin yapıldığı etkileyici surlarının olduğu şehir" olarak bahsedilmektedir.⁵⁹ Günümüzde Akdeniz'in doğusunda İsrail topraklarında bulunan Akka, Beyrut'un güneyinde, Tel-Aviv'in kuzeyinde yer almaktadır. Sahip olduğu liman sayesinde yüzyıllardır bölge ticaretinin merkezi konumunda olmuştur. Bunun sebebi ise, hem doğal ve geniş bir sahil düzlüğüne sahip olması hem de Dimaşk ve Kudüs gibi insanlık tarihinin var olmasından günümüze kadar dünya tarihinin en önemli iki şehrine yakın olmasındandır.⁶⁰ Bu nedenle Akka'nın limanına devasa gemiler yük boşaltmak için sürekli uğramışlardır. Limanın büyüklüğü İstanbul limanına

⁵⁶ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, (Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı), C. III, İstanbul, 1999, s. 66.

⁵⁷http://encyclopedia.jrank.org/A10_ADA/ACRE.html (E.T. 18.09.2018)

⁵⁸ Forman Yael, Kitov Adi, *The Old City of Acre*, Paris, 2001, s. 12.

⁵⁹ Michael Artzy, *What is in a Name? 'Akko- Ptolemais- 'Akka – Acre*, Complutum, C.26, Hayfa, 2015, s.206.

⁶⁰ http://www.1911encyclopedia.org/Acre_Palestine (E.T. 11.09.2018)

benzeyip, her taraftan gelen Müslüman ve Hristiyan tüccarların bir arada toplandığı bir yer olmuştur. Sokak ve caddeleri kalabalık bir şekildedir.⁶¹ İbn-i Cübeyr tarafından Salih Peygamberin kabrinin Akka şehrinde olduğu belirtilmektedir.⁶² Salih (a.s), Semud Kavmine gönderilmiş bir peygamberdir. Semud Kavmi, Hicr Bölgesinde yaşamış bir kavimdir. ‘*Hicr Bölgesi*’ ise Medine’nin kuzeyinde bulunan bir bölgedir. Salih Peygamber, kavmi helak olduktan sonra Mekke, Remle, Dımaşk civarlarına gittiğine dair rivayetler vardır.⁶³ Bu durumdan yola çıkarak İbn-i Cübeyr tarafından Hz. Salih’in mezarının Akka’da olduğu söylenmiş olabilir. Ancak mezarının nerede olduğu şu anda tam olarak bilinmemektedir.

Tarih boyunca uluslararası ticaret yolları üzerinde konumlanmış olan Akka, doğal limanı, Golan Platoları, Dımaşk ve Doğu Asya arasındaki sınırda yer alır. Korunaklı eşsiz koyuyla Akka’nın limanı, tarih boyunca bölgenin en önemli limanlarından birisi olmuş ve Ortaçağ boyunca da önemli ticaret merkezi haline gelmiştir. Ortaçağ’da şehir bir küresel pazar olarak faaliyet göstermiş ve verimli topraklarından dolayı elde edilen ürünler dışarıya ihraç edilmiştir. Akka, dar bir yarımada üzerinde duvarlarla çevrili bir şekilde konuşlandığı için mimari ve ekonomik bakımdan son derece güçlü olmasını buna bağlayabiliriz.⁶⁴

Akdeniz sahilindeki Ürdün Nehri, Taberiye ve Lut Gölleri arasında uzanarak, Akka’nın doğusunda, çok verimli bir bölge olan “Merc b. Amir Ovası”nı oluşturur.⁶⁵ Bu vadi

⁶¹ İbn-i Cübeyr, *Endülüs’ten Kutsal Topraklara*, (Çev. İsmail Güler). İstanbul, 2008, s.224.

⁶² İbn-i Cübeyr, *Endülüs’ten Kutsal Topraklara*, s.224.

⁶³ Emin Işık, “Hicr Sûresi”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hicr-suresi> (01.08.2019).

⁶⁴ Forman Yael, Kitov Adi, *The Old City of Acre*. s.13

⁶⁵ Salname-i Vilayet-i Beyrut, *Def’a-i Evvel*, 1310, s. 329.

ile Akka arasında bulunan sıradağların etekleri, sahile doğru uzanarak küçük vadiler meydana getirirler. Böylece bu dağlardan kaynaklanan sular sahile doğru akarak, araziye sular ve arazinin verimini artırırılar.⁶⁶

Şehir, coğrafi konum itibariyle Akdeniz'e doğru bir çıkıntı halindedir. Kale ise, tam bu çıkıntıyı oluşturan burnun ucuna yapılmış olup, surlar biraz daha geriden burayı çevrelemektedir. Liman da bu burnun korumasındadır ve batı rüzgârına açıktır. Tarih boyunca belli dönemlerde çok yoğun olan bu limanın, rüzgârın sürüklediği kumlar ile dolmaya çok müsait bir yapısı vardı. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerini inceleyen komisyon tarafından şehrin kalesini ve limanını harita üzerinde ayrıntılı olarak inceledikten sonra kale ve limanın yapısı hakkında da bilgilere ulaştık.⁶⁷

Akka'nın içinde bulunduğu Filistin Bölgesi ise, yazılı kaynaklar ile ulaşılabilen en erken devirlerde, "Kenan" yahut "Kenan İli" olarak bilinmekteydi. Bu bölgede kurulmuş olan şehirlerin evveliyatı, çok daha eski zamanlara dayansa da bu şehirler, tarihte bir devlet himayesi altına, ilk olarak Akad İmparatorluğu eliyle girmiştir. Bölgede Akad hâkimiyeti, M.Ö. 2755 senesinde tesis edilmiş olup bu dönem M.Ö. 2683 senesine kadar devam etmiştir. M.Ö. 2583'den sonra ise, İmparatorluğun zayıflaması ile birlikte, birçok bölge gibi Kenan İli de Akadların hâkimiyetinden çıkmıştır.⁶⁸ Bölge M.Ö. 1520'lerde Mısır hâkimiyeti altına

⁶⁶ Şemseddin Sami, *Kamusu'l-A'lâm*, İstanbul, 1311, C. IV. s. 3165.

⁶⁷ https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/filistin_projesi/Filistin_Yer_isimleri_Kilavuzu_ve_Atlasi.pdf (E.T. 13.09.2018)

⁶⁸ Şemseddin Günaltay, *Türk Tarihinin İlk Devirlerinden Yakın Şark Elâm ve Mezopotamya*, Ankara, 1982, s. 307-308.

girmiştir.⁶⁹ Akka şehrinin ismine rastlanılan en erken tarihli metinler de bu döneme aittir. Şehrin bu tarihlerde Mısır'a tâbi olduğu, şehrin isminin Mısır Kralı III. Thutmose'nin vergi listelerinde yer almasından anlaşılmaktadır.⁷⁰

M.Ö. 1200'lerde Mısır güç kaybına uğramıştır. Bunun bir sonucu olarak, bu dönemde Mısır ile Hititler arasında Filistin'de M.Ö. 1285 yılında Kadeş savaşı yapıldı. M.Ö. 1269 yılında Mısır Kralı II. Ramses ile Hitit Kralı III. Hattuşili arasında tarihte bilinen en eski antlaşmaya göre Filistin toprakları Mısır İmparatorluğu'nda Suriye toprakları ise Hitit İmparatorluğu'nda kaldı.⁷¹

M.Ö. 1200'lü yılların ortasından itibaren Mısır İmparatorluğu'nun Filistin'de zayıflamasıyla birlikte bağımsız olarak hareket etmeye başlayan Filistin'in kıyı kentleri ortaya çıkmıştır. Bu kentlerin başında Arados, Biblos, Sidon (Sayda), Tiros ve Akka gelmektedir.⁷² Filistin'de bu şehirleri oluşturan topluluklar, deniz kavimleri ile birlikte Hint-Avrupa göçleriyle Suriye'ye gelmişlerdir. Bu topluluklar, Mısır Kralı III. Ramses tarafından mağlup edilmiştir. Ancak III. Ramses, bu toplulukların Filistin'in kıyı şeridi boyunca yerleşmesini ve Mısır'dan bağımsız hareket etmelerini engelleyememiştir. Kısa sürede Kenan dilini ve Sami kültürünü benimseyen bu topluluklara bölgeye adını veren "Filistinliler" denilmiştir. Filistinliler, doğu'ya doğru yayılmaya başlayınca aynı dönemde bölgeye gelen İsrailoğulları ile karşılaştılar.⁷³

M.Ö. 1000 senesinden sonra güçlenmeye başlayan İsrailoğulları, Filistinlilerin ellerindeki bu bölgeye hâkim olmuştur. İlk ataları Hz. İbrahim'e dayanan İsrailoğulları, Hz.

⁶⁹ Ayşe Afet İnan, *Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti*, Ankara, 1992, s. 129.

⁷⁰ http://www.1911encyclopedia.org/Acre,_Palestine (E.T. 11.09.2018)

⁷¹ Günaltay, *Türk Tarihinin İlk Devirlerinden Yakın Şark Elâm ve Mezopotamya*, s.308.

⁷² Hasan Bahar, *Eskiçağ Uygarlıkları*, Konya, 2011, s. 109-110.

⁷³ Günaltay, *Türk Tarihinin İlk Devirlerinden Yakın Şark Elâm ve Mezopotamya*, s.309.

Lut zamanında ilk önce Harran'a daha sonra Filistin'e göç ettiler. Hz. Yakup döneminde ise yaşanan kıtlıktan dolayı Mısır'a göç etmek zorunda kaldılar. Mısır'dan ise Minfitan döneminde Hz. Musa ile birlikte M.Ö. 1213 yılında çıktıkları zikredilmektedir. İsrailoğulları, Hz. Musa'dan sonra Yeşu döneminde Filistin topraklarına gelmiştir. İsrailoğulları, Filistin'deki şehirleri soykırım politikası uygulayarak ele geçirmiştir.⁷⁴

İsrailoğulları, M.Ö. IX. yüzyıldan itibaren bölgede gücünü kaybetmeye başlamıştır. Bu dönemde, güneyden Mısır, kuzeyden ise Fenikelilerin baskısı altında kalmıştır.⁷⁵ Asur İmparatorluğu'nun güçlenmeye başladığı dönemlerde ise, kıyı kentlerinin tümü, Asurlular tarafından haraca bağlanmıştır. Asur'un zayıflaması ile birlikte ise Mısır, tekrar bölgede hâkimiyet kurmak istemiştir. M.Ö. 6. yüzyılda Babil Kralı Nabukednazzar'ın Mısırlıları yenmesinin ardından bölgede, Babil hâkimiyeti tesis edilmiştir. Fakat Babil Devleti, Persler eliyle yıkılmış ve bölge, Perslerin egemenliğine geçmiştir. Büyük İskender'in gelmesiyle birlikte ise Pers egemenliği son bulmuştur.⁷⁶

Büyük İskender bölgeyi ele geçirdikten sonra (M.Ö. 333-332), Akka'da tıpkı diğer Fenike şehirleri Sur ve Sidon gibi şehir devleti statüsüne kavuşmuştur ve doğrudan Helenlerin yönetimi altına girmiştir. Akka, Helenliler tarafından ele geçirildiğinde konumu bakımından önemi biliniyordu. O dönemde Helenliler gelmeden önce döneminin büyük şehirlerinden birisi idi. Şehir Helenlilerin egemenliğine girdikten sonra değişim gösterse de önemini kaybetmemiştir.⁷⁷ Helenlilerin, hâkim olduğu bu dönemde Akka'da madeni para kullanımı oldukça yaygındı. Bundan dolayı nümizmatikin en eski ve en zengin kaynaklarından bazıları

⁷⁴ Günaltay, *Türk Tarihinin İlk Devirlerinden Yakın Şark Elâm ve Mezopotamya*, s.310; Muammer Gül, *XI ve XIII. Yüzyıllarda Kudüs*, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 1997, s.25.

⁷⁵ Hasan Bahar, *Eskiçağ Uygarlıkları*, s. 109-110.

⁷⁶ Hasan Bahar, *Eskiçağ Uygarlıkları*, s.110.

⁷⁷ William Smith, *Ace, Dictionary of Greek and Roman Geography*, Boston, 1870, s.30.

Akka'da bulunmaktadır. Akka, M.Ö. 310'dan sonra ise Batlamyus'un kanunları çerçevesinde, İskender'in komutanlarından Ptolemais'in hakimiyetine girdi ve şehre '*polis*' (*şehir devleti*) statüsü verildi. Ptolemais ise şehrin ismini değiştirerek Akka yerine Ptolemais koymuştur. Yunan kaynaklarında Akka'nın sahili, o dönemde cam üretimi için kullanılan '*kumun kaynağı*' olarak nitelendirilmiştir.⁷⁸ Bu durumdan da anlaşılacağı üzere Helenistik Dönemde şehrin hem kültürel bir miras bırakması açısından hem de ekonomi ve ticaret açısından ne kadar önemli olduğu karşımıza çıkmaktadır.

M.Ö. 153 yılına geldiğimizde bölgeye Makkabiler hâkim oldu. Hoşmanayim ailesi olarak bilinen Makkabiler, Mısır ve Suriye'de egemenliği sağlamak için bölgedeki kralları, birbirlerine karşı kullandılar. Makkabilerin Kralı Yehuda'nın ölümünden sonra yerine kardeşi Yonathan geçerek bölgede üstünlük sağlamayı başardı. Mısır Kralı VI. Ptolemaios Philometer, Yonathan'la görüşmek için Joppa'ya (Kudüs'ün en yakın limanı Yafa) geldi. Akka'da, Büyük İskender'den beri her Yunan kralının hayal ettiği şeyi elde etti: Mısır ve Asya Kralı olarak taç giydi. Ancak tam bu esnada attan düşerek öldü. Makkabilerin o dönemdeki düşmanları Seleukoslar da birbirleriyle çatışma halinde idiler. Seleukoslar, bu durumda iken Yonathan da sürekli taraf değiştiriyordu. Seleukosların Kralı, bu sırada Antakya'daki sarayında kuşatıldı. Tahtın taliplerinden birisi, Yahudilere tam bağımsızlık verileceği vaadiyle Yonathan'dan yardım istedi. Yonathan, iki bin askeriyle Kudüs'ten yola çıkıp bugünkü İsrail, Lübnan ve Suriye'den geçip Antakya'ya ulaştı. Saraydan ok atıp yanan şehirde damdan dama gezen Yahudi askerler, kralı kurtardılar. Tekrar Yahudiye'ye dönen Yonathan, Askalan, Gazze ve Beth-Zur'u ele geçirdi. Daha sonra Akka kalesini kuşattı. Ancak muhafızları olmadan Akka'ya girince yakalandı. Yonathan'ın kardeşi Simon, kardeşini kurtarmak için harekete geçti. Ancak tutsak kardeşi Yonathan idam edildi. Bunun üzerine

⁷⁸ http://akko.muni.il/history_of_acre (E.T. 20.07.2018)

Simon, M.Ö. 141 yılının ilkbaharında Akka'yı üzerinde bulunduğu tepe ile birlikte yerle bir etti.⁷⁹

Şehir, M.Ö. 103 – 76 yılları arasında Yahudilerin Hoşmanayim Kralı Alexander Jannaeus tarafından ele geçirildi. M.Ö. 69 – 30 yılları arasında ise Mısır'daki Batlamyus'un son hükümdarı Cleopatra, M.Ö. 95 – 55 yılları arasında ise kısa bir süre Roma İmparatorluğu'nun doğudaki en güçlü kralı Büyük Tigranes tarafından ele geçirilmiştir. Daha sonra da Roma Kralı Claudius (M.Ö. 54 – 41), şehri Roma'nın bir kolonisi olarak kontrol altına almıştır.⁸⁰

Roma İmparatorluğu dönemi boyunca Akka, şehir devleti olarak varlığını sürdürmüştür. Yahudiler, bu dönemin başlarında Akka'ya tekrar yerleşmeye başlamışlar ve Talmud döneminde İsrail'deki Yahudilerin tarihi ile bu dönem arasında bağlantı kurulmuştur. Hristiyanlık ortaya çıktıktan sonra Hristiyanlığın yayılmaya başladığı erken dönemlerde ise dinin yayılması ile ilgilenen misyonerlerden Paul ve Peter Akka'da bulunmuştur. Uzun bir süre su kıtlığının yaşandığı bu dönemde yaklaşık 1000 yıldan beridir Akka'nın temel zenginlik kaynağı olan limanının inşasına başlanmıştır.⁸¹ Buradan da anlaşılacağı üzere Akka, Hristiyanlığın ve Museviliğin ortaya çıktığı ve yayılmaya başladığı bölgede olması sebebiyle her iki dine mensup olan halklar için özellikle ticari anlamda büyük önem arz etmiştir.

M.Ö. 63 yılında bölge toprakları Romalıların istilasına uğramıştır ve uzunca sürecek bu hakimiyet sırasında baş gösteren Yahudi ayaklanmalarına sahne olmuştur. M.S. 70'te Vespasianus zamanında Roma veliaht prensi Titus, Kudüs'ü tahrip ederek Kudüs'ün bütün

⁷⁹ Simon Sebag Montefiore, *Kudüs: Bir Şehrin Biyografisi*, (Çev. Cem Demirkan), İstanbul, 2016, s.67-68.

⁸⁰ William Smith, *Ace, Dictionary of Greekand Roman Geography*. s.31.

⁸¹ http://akko.muni.il/history_of_acre (E.T. 24.07.2018)

zenginliklerini yağmaladı. M.S. 115-117'deki ikinci büyük isyandan sonra Yahudilerin varlığı biraz daha azaldı; nihayet M.S. 132-135 yılları arasında meydana gelen üçüncü ayaklanma, ağırlıklı olarak oturdukları Kudüs'ten tekrar sürülmeleriyle Yahudilerin bölgedeki varlıkları son buldu. Bu tarihten sonra Romalılar Kudüs'ü bir Roma şehri kimliğiyle yeniden imar ettiler ve adını '*Aelia Capitolina*' koyarak '*Syria-Palestina*' dedikleri Filistin'in başşehri yaptılar. Hristiyan misyonerler, burada Claudi Cesaris isminde bir koloni kurarak Roma İmparatorluğu ikiye ayrılana dek varlıklarını sürdürmüşlerdir.⁸²

İkinci yüzyılın başından itibaren Filistin bölgesi iki bölgeye ayrıldı; Filistin Bölgesi ve Arabistan Bölgesi. Filistin Bölgesi, Negev Çölü'nün kuzeyi ve Ürdün'ün batısı, Arabistan Bölgesi ise Suriye'nin Güneyi, Negev Çölü ve Sina Yarımada'sını kapsıyordu. Roma İmparatorlarından Gaius Aurelius Valerius Diocletianus, yaşadığı dönemde (M.S. 245-313), Negev Çölü'nü, Sina Yarımadası'nı ve El-Hasa Nehrinin güneyinde bulunan Eski Ürdün'ü alarak Filistin Bölgesinin topraklarını genişletti.⁸³ IV. yüzyılın başlarında Akka'da Helen kültürünün etkisinin güçlenerek devam ettiğini görmekteyiz. Akka'da yaşayanlar, buradan göç etmeleri konusunda kendilerine baskı yapılırken, Akka'nın ekonomisi deniz ticaretine dayalı bir şekilde varlığını sürdürmüştür. M.S. 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılması ile birlikte şehir, Doğu Roma'nın kontrolü altına girmiştir.⁸⁴

IV. yüzyılın sonunda ise Filistin üç bölgeye ayrıldı; Birinci Filistin Bölgesi, İkinci Filistin Bölgesi ve Üçüncü Filistin Bölgesi. Birinci Filistin Bölgesi; Ölü Deniz'in Kuzeyi ve Ürdün'ün Doğu'sunu ve kuzeydeki sahil bölgesini kapsamaktaydı. Bu bölgenin başkenti

⁸² M. Lütfullah Karaman, "*Filistin*", DİA, C. XIII, İstanbul, 1996, s. 90.

⁸³ S. Thomas Parker, *An Empire's New Holy Land: The Byzantine Period*, Massachusetts, 1999, s.137.

⁸⁴ Karaman, "*Filistin*", s.91.

olarak da Kayserya⁸⁵ belirlenmişti. İkinci Filistin Bölgesi; Başkenti Bet-Şean'dır. Birkaç eski şehirden, Gulan ve Celile'den oluşmaktadır. Üçüncü Filistin Bölgesi ise; Negev Çölü, Sina Yarımadası'nın bir kısmı ve Eski Ürdün'ün güneyinden oluşmaktaydı. Bu bölgenin başkenti ise belli olmamasına rağmen Petra ya da Eluse olduğu belirtilmektedir. Bununla beraber bu şehirlerde güç, sivil yönetim ve askeri yönetim olarak ikiye ayrılmıştır.⁸⁶ Akka, bu dönemde bu bölgelerden başkenti Bet-Şean olan ikinci bölge topraklarından Celile'de yer almaktaydı.

Ayrıca şehirler kendi içinde de kısımlara ayrılmıştır. Her şehirdeki yerel yönetim, bu ayrımları yaparken otlaklar, çiftlikler, tarım köyleri gibi faktörleri göz önünde bulundurarak şehirleri kısımlara ayırarak yönetmişlerdir. Bizans dönemindeki Filistin'in nüfusu çok sayıda farklı etnik kökenlerden oluşmuştur. Celile, o dönem Yahudi nüfusunun merkezi haline gelmiştir. Yahudi olmayan kesimler ise Kapernaum'dadır. Araplar ise, daha çok üçüncü Filistin bölgesine yerleşmişlerdir. Bu etnik ve dilsel farklılık beraberinde Yahudilik, Samarilik, Hristiyanlık ve Paganizm gibi farklı inançları da ortaya çıkarmıştır.⁸⁷

Bizans hakimiyetindeki Filistin ise, farklı kültürlerden insanlar ve yer şekillerinin göstermiş olduğu çeşitlilikten dolayı hem kültürel hem dinsel hem de dilsel olarak farklılık göstermesi şaşırtıcı değildir. Örneğin, Celile ve Gulan farklı kültürdeki şehirlerdir. Bu bölgedeki şehirler, zengin ve fakir sınıfı olmak üzere ikiye ayrılmışlardır.⁸⁸ Akka, statü bakımından Müslümanların Hz. Ömer tarafından fethine kadar zengin ve fakir sınıfın bir arada yaşadığı şehir olarak varlığını sürdürmüştür.

⁸⁵ Kayserya şehri hakkında geniş bilgi için bkz. El-Hâmevi, Yakut, *Mucemu'l-Buldân*, C.IV, Beyrut, 1977, s.421.

⁸⁶ S. Thomas Parker, *An Empire's New Holy Land: The Byzantine Period*. s.137.

⁸⁷ S. Thomas Parker, *An Empire's New Holy Land: The Byzantine Period*.s.138.

⁸⁸ S. Thomas Parker, *An Empire's New Holy Land: The Byzantine Period*. s.138.

Hz. Peygamberin vefatıyla birlikte yerine ilk halife olarak Hz. Ebu Bekir geçti. Hz. Ebu Bekir, iki sene süren halifeliğinde dört ordu kumandanını Arabistan topraklarının çevresine gönderdi. Bunların birisi Filistin'e, birisi Mısır'a, birisi İran'a ve diğeri de Arap Yarımada'sındaki Arap Hristiyanlar üzerine gönderildi.⁸⁹ Belazurî'ye göre Filistin bölgesindeki ilk çatışmalar da bu dönemde Bizans ve yerli Hristiyan kuvvetlerle gerçekleşmiştir.⁹⁰ Amr İbnü'l As, Müslüman olduktan sonra Hz. Ebu Bekir'in isteğiyle bölgede fetihler yapmak üzere Filistin bölgesine gönderilmiştir. Amr İbnü'l As, Gazze, Sebastiya ve Nablus şehirlerini yaşayanların yaşam haklarının garanti altında olduğunu söyleyerek fethetti ve bu bölgeyi haraca bağladı. Daha sonra ise Lut, Yubna, Emmaus, Yafa gibi şehirleri de alarak Akka'nın güneyindeki şehirlerin Müslümanların eline geçmesini sağladı.⁹¹

Müslümanlar tarafından bölge topraklarında gerçekleştirilen fetihlerde Akka'nın fethini, Hz. Ömer döneminde Filistin-Suriye bölgesi fetihlerine dahil ederiz. Hz. Ömer, Suriye bölgesinin fethine halife olduktan iki yıl sonra başladı. Hâlid b. el-Velîd Müslümanların başında Busrâ'ya gelince, onlar şehri kuşattılar ve Hâlid'i bu savaşta kumandan tayin ettiler. Sonra şehre doğru ilerlediler ve şehrin patriğiyle savaştılar; onu ve askerlerini şehre

⁸⁹ Gregory Abû'l-Ferec, *Abû'l-Ferec Tarihi*, C.I. (Çev. Ömer Rıza Doğrul), Ankara, 1987, s.174

⁹⁰ El-Belazurî, *Fütuh'ul- Büldan* (Trans. Philip Khuri Hitti), London, 1916, s.213; Abû'l-Ferec ise bu konuyu farklı şekilde dile getirmiştir. İslam ordularının ilk karşılaştığı ordunun Yunanlılar değil Roma ve Samaritlerden oluştuğunu belirtmiştir. Bkz. Abû'l-Ferec, *Abû'l-Ferec Tarihi*, C.I, s.175.

⁹¹ El-Belazurî, *Fütuh'ul- Büldan*, s.213.

sıgınmaya zorladılar. Şehir bu dönemde Dımaşk'a bağlı olup bu şehrin valiliği ve kumandanlığı patriğin elindeydi.⁹²

Hız. Ömer döneminde, Müslümanlar ile Bizans kuvvetleri bölgede karşı karşıya geldiler ve Acnadayn Savaşı oldu. Bu savaşa yüz bin civarında Bizans askeri katıldı; bu askerlerin çoğunluğunu Heraklius gönderdi, geri kalanlar ise çeşitli yerlerden savaşa alanına geldi. Savaş sırasında Heraklius, Humus'da bulunuyordu. Müslümanlarla, Bizans kuvvetleri arasında çok şiddetli çarpışmalar yaşandı. Bizans kuvvetlerindeki ölen askerlerin sayısı Müslümanların sayısından daha fazlaydı. Savaş sonunda Müslümanlar galip ayrıldı. Bu savaşın sonucu, Bizans İmparatoru Heraklius'a ulaşınca Heraklius, endişeye kapılarak Humus'dan Antakya'ya kaçtı. Daha sonra Bizanslılar, el-Yâkûsa'da asker toplayarak tekrar Müslümanlara saldırmak istediler. Müslümanlar burada da galip gelerek çok sayıda Bizans askerini öldürmüş, kaçanlar ise Dımaşk'a ve etrafındaki şehirlere dağılmışlardır.⁹³

Bizans İmparatoru Heraklius, Antakya'ya gelince, el-Cezîre halkına adam göndererek onları yapılacak yeni bir savaş için seferber etti. Ürdün üzerindeki 'Fihl' bölgesine bu halkı gönderdi. Fihl mevkiinde Müslümanlarla Bizans kuvvetleri arasında yapılan savaşta yaklaşık on bin civarında Bizans askeri ile onlara önderlik eden patrikleri Müslümanlar tarafından öldürüldü. Sağ kalanların bir kısmı Dımaşk'ın çevresindeki şehirlere kaçarken bir kısmı da Heraklius'un yanına geri döndüler. Müslümanlar, Fihl halkına haraç ve cizye karşılığında bölgede kalabileceklerini söylemişlerdir. Bu antlaşmayı Şûrahbîl b. Hasene yapmıştır. Müslümanlar Dımaşk'a geldiklerinde, her kumandan belirli bir bölge için savaşıyordu.

⁹² El- Belâzurî, Ahmedb. Yahya, *Fütûhu'lBuldân (Ülkelerin Fetihleri)* (Çev. Mustafa Fayda), İstanbul,2013, s.134.

⁹³ El-Belâzurî, *Fütuh 'ul- Bıldan*, s. 135.

Şûrahbîl b. Hasene de Ürdün topraklarında bu mücadeleyi yürütmüş ve Taberiyye şehri hariç Ürdün'ü fetihle ele geçirmiştir. Taberiyye şehrindeki halk da Şûrahbîl b. Hasene ile anlaşarak evlerine ve kiliselerine dokunulmaması karşılığında şehri teslim etmişlerdir. Şûrahbîl b. Hasene'nin Ürdün topraklarında fethettikleri şehirlerin isimleri şöyledir: Beysan, Sûsiye, Efîk, Cereş, Beytü Re's, Kades'tir. Bu şehirlerden sonra ise Akka, Sur ve Safuriye'yi İslam topraklarına katmıştır.⁹⁴ Böylece Akka, Hz. Ömer zamanında 636'da Şûrahbîl b. Hasene tarafından fethedilmiştir.⁹⁵ 636 yılında Müslümanlar ile Bizans kuvvetleri Filistin'in kuzeyinde Yermük'te bir kez daha karşı karşıya geldiler. Bu savaşta da Müslümanlar, Bizans ordusunu yenmiştir. Bu savaşın kazanılmasının ardından Bizans kuvvetleri Müslümanlarla tekrar savaşı göze alamayarak Filistin'den çekilmeye başlamışlardır.⁹⁶ Müslümanlar bundan sonra Filistin'in şehirlerini yavaş yavaş ele geçirmeye başladılar. İbnü'l Kesir Akka'yı Dımaşk mıntikasında fethedilen yerlere dahil ederek bu fetihlerde ele geçirilen yerleri şöyle sıralamıştır; Yermük, Basra, Dımaşk, Ürdün, Beysan, Taberiyye, Cabiye, Filistin, Remle, Askalan, Gazve, Sevahil ve Kudüs'tür.⁹⁷

Hz. Ali ile Hz. Muâviye arasındaki mücadeleden sonra Filistin tarihinde yeni bir dönem başladı. Hz. Muâviye devletin başkentini Dımaşk olarak belirlemiş ve Emeviler'de devlet Dımaşk'tan yönetilmeye başlandı. Böylece, Dımaşk'a yakınlıklarından dolayı Filistin şehirlerinin önemi arttı. Emeviler, siyasî olarak rakiplerinin Mekke ve Medine gibi kutsal şehirlere sahip olması hilafet için onlara üstünlüğü de beraberinde getiriyordu. Emeviler ise

⁹⁴ El-Belâzurî, *Fütuh 'ul- Büldan.*, s. 136-137.

⁹⁵ Feridun Emecen, '*Akkâ*', DİA, C.II, İstanbul, 1989, s.265.

⁹⁶ El-Belâzurî, *Fütuh 'ul- Büldan.*, s. 137.

⁹⁷ İbnü'l Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (Çev. Mehmet Keskin), C.VII. İstanbul, 2017, s.220-229.

bu duruma karşı Kudüs'ün kutsallığını ve Filistin'in sahil şehirlerinin maddi olarak büyük bir kazanç getirmesini ön plana çıkartmak durumunda kalmıştır.

Akka, Bizanslılar'la yapılan savaşlar sırasında tahrip edildiyse de Emevî Halifesi Hz. Muâviye zamanında yeniden inşa edildi.⁹⁸ Hz. Muâviye, Ba'lebek, Humus ve Antakya'da yaşayan İranlıları, Ürdün sahillerine, Sur ve Akka'ya göndermiştir.⁹⁹ Hz. Muâviye 640 yılında Suriye Valisi iken, bölgede bulunan Bizans'tan kalma eski havuzları tamir ettirerek gemi inşasına uygun hale getirtti ve böylece Akka o devirde İskenderiye'den sonra gemi inşasına uygun ikinci büyük tersane oldu.¹⁰⁰ Daha sonra Abdülmelik b. Mervan, harap olmuş olan Akka ile birlikte Sur şehrini¹⁰¹ yenilemiştir.¹⁰² Ayrıca Akka limanı, Müslümanların Akdeniz'deki ilk deniz seferleri için donanma üssü olarak da kullanıldı. 649'da Kıbrıs'a, 654'te Rodos'a düzenlenen seferler Akka'dan başlatıldı.¹⁰³

Hz. Ömer'in halifeliği sırasında deniz seferi izni alamayan, bu nedenle Kıbrıs fethini gerçekleştiremeyen Dımaşk Valisi Hz. Muâviye, aradığı fırsatı Hz. Osman'ın halifeliği esnasında bulmuştur. Aslında Hz. Osman da selefinin çekincelerini taşıyarak başlangıçta ona izin vermeye istekli değildi. Hz. Osman, yola çıkarken ailesini de yanına alması ve sadece gönüllü askerlerle gitmesi şartıyla Muâviye'ye Kıbrıs seferine çıkması için izin verdi. Hicretin 28. (M.S.648) yılında gerçekleştirilen Kıbrıs harekâtına sahabeden Ebû Zer el-Gıfârî, Ubade

⁹⁸ Emecen, ‘‘Akka’’ s.265.

⁹⁹ El-Belâzurî, *Fütuh 'ul- Büldan.*, s. 138.

¹⁰⁰ Emecen, ‘‘Akka’’ s.265.

¹⁰¹ Sur hakkında geniş bilgi için bkz. El-Hâmevi, Yakut, *Mucemu'l-Buldân*, C.III, s.433.

¹⁰² El-Belâzurî, *Fütuh 'ul- Büldan*, s. 138

¹⁰³ Emecen, ‘‘Akka’’ s.265.

b. Sarnit ve Ümmü Haram binti Milhan gibi seçkin şahsiyetler de iştirak etmişlerdir. Akka'dan hareket eden donanma, Kıbrıs sahillerine ulaştıktan sonra karada kendilerini karşılayan düşman ordusunu yenilgiye uğratmış, yapılan görüşmeler sonucunda ada halkı yıllık yedi bin dinar vergi ödemek şartıyla anlaşmaya razı olmuştur. Anlaşma esnasında Kıbrıslıların, Bizans üzerine yapılacak seferlerde Müslümanlara yardımcı olacakları hususu da karara bağlanmıştır.¹⁰⁴

Emevî Halifesi Hz. Muâviye döneminde, devletin sınırları Buhara'dan Kayrevan'a, Güney Yemen'den İstanbul sınırlarına, oradan Hicaz bölgesine, Dımaşk'a, Cezayir'e, Irak'a, Ermenistan'a, Mısır'a, Fas'a, Anadolu ve İran'a, Horasan ve Ceyhun Nehri'nin diğer yakasına kadar ulaşmaktaydı. Haliyle bu kadar geniş toprakları yönetmek kolay bir iş değildi. Bu nedenle bu büyük coğrafyayı taksimat açısından Suriye, Irak, Mısır ve Hicaz olmak üzere dört bölgeye ayırmıştır. Hz. Muaviye'de Dımaşk'da oturarak devleti buradan yönetmeye başlamıştır.¹⁰⁵ Akka, bu dönemde Suriye'deki Dımaşk bölgesinde bulunmaktaydı.

Akka, Emeviler döneminde stratejik olarak önemli bir sahil şehri olarak görülmüştür. Dolayısıyla, Hz. Muâviye zamanında Akka'nın güçlendirilmesine büyük önem verildi ve Suriye'den gelen Müslümanlar ve İranlılar bu bölgeye yerleştirildi. Akka, Sur ile birlikte limanlara yapılan tersaneler ile ticari bakımdan önemli bir aşama kaydetmiştir.¹⁰⁶ Emeviler

¹⁰⁴ Adem Apak, *Emeviler Döneminde Arap ve Bizans Mücadelesi*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XVIII. S.2, Bursa, 2009, s.102.

¹⁰⁵ İrfan Aycan, *Emevî Dönemi İç Siyasî Gelişmeleri (41-132/661-750)*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1999, s.147-148.

¹⁰⁶ Moshe Sharon, *Corpus Inscriptionum Arabicarum Palaestinae (Ciap)*, C.I, Leiden, 1997, s.24.

döneminde bu tersanelerle birlikte önemli bir liman haline geldi.¹⁰⁷ 670 yılında Rumlar, Mısır sahillerine çıkınca bunun üzerine Hz. Muâviye bin Ebu Süfyan, kendi emrindeki gemici ve ustalarını toplayarak, Mısır'da bulunan tüm tersaneleri Ürdün ve Akka'ya nakletti. Akka tersanesi Müslümanların kurduğu ilk tersanelerden birisidir. Abdülmelik bin Mervan'ın bu tersaneyi Sur'a nakletmesiyle önemi nispeten azalan Akka tersanesi ileride bahsedeceğimiz üzere el-Mütevekkilallah döneminde (M.S.861) tekrar eski önemini kazanacaktı. Emeviler dönemine baktığımızda Akka ile birlikte Lazkiye, Trablus¹⁰⁸ ve Beyrut gibi liman şehirleri önemli deniz üsleri olmuştur. İlk fetihlerde ele geçirilmiş olan bu üsler, İslam topraklarına denizden gelebilecek tehlikelere karşı koruması açısından önem kazanmıştır.¹⁰⁹

Emevilerin 750 yılında yıkılışından sonra Akka, denizcilik açısından önemini kaybetmemiştir. Nasıl ki Emeviler döneminde Akka tersanesi batı dünyasına seferler sırasında kullanıldıysa Abbasiler döneminde de bu önemli görevini sürdürmeye devam etmiştir.

Abbâsîler'in hilâfet merkezini Suriye'den Bağdat'a nakletmelerinden itibaren merkezi hükümet Akdeniz'e daha az ilgi göstermeğe başlamıştır.¹¹⁰ Bunun sonucunda İslam dünyasındaki denizlerdeki gelişmeler özellikle de donanma alanındaki gelişmeler duraklama dönemine girmiştir.¹¹¹ Emeviler döneminin sonlarından itibaren ihmal edilen donanma gücü Abbâsîler döneminde de ihmale uğramaya devam etmiştir. Bu zamanda, Hilafet merkezinin

¹⁰⁷ Emecen, 'Akka', s.265.

¹⁰⁸ Trablus hakkında geniş bilgi için bkz. Yakut El-Hâmevi, *Mucemu'l-Buldân*, C.IV, s. 14

¹⁰⁹ Ahmet A. Erşahin, *İslâmın İlk Yıllarından Emevilerin Sonuna Kadar Deniz Seferleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1989.

¹¹⁰ Bernard Lewis, *Tarih'te Araplar*, (Çev. Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul, 2003, s. 155.

¹¹¹ Nebi Bozkurt, 'Bahriye', DİA, C.IV, İstanbul, 1991, s.495.

Bağdat'a nakli, Suriye ve Mısır sahillerinin savunmasını, bizzat bölge valilerinin ilgi alanı haline getirmiştir.¹¹² Abbasiler döneminin önemli limanları arasında şu şehirleri sayabiliriz: İskenderiye, Dimyat, Akka, Sur, Sayda, Girit ve Sicilya.

Filistin topraklarında bulunan ve oldukça korunaklı bir yer olan Akka'da Emeviler ve Abbâsiler döneminde sanayi gelişmiş ve Hz. Muaviye'den Hişam b. Abdülmelik'e kadar burası sanayi merkezi vazifesi görmüştür. Doğuda bulunan sahiller içinde önemli bir yere sahip olan Akka, 871 yılında Mütevekkilalellah'ın emriyle gemiler sürekli hazır konumda bulundurulmaya başlanmıştır.¹¹³

Akka, Abbasilerden sonra X. yüzyılda sırayla Mısır'da kurulan Türk devletlerinden Tolunoğulları ve İhşidilerin hakimiyeti altına girdikten sonra ilerde detaylarıyla inceleyeceğimiz Fatîmîlerin hakimiyeti altına girmiştir. Fatîmîlerin hakimiyetine girmeden önce kısaca burada faaliyet göstermiş ve Akka'ya önem veren Tolunoğulları'na değinmek faydalı olacaktır.

Tolunoğullarının, güçlü bir donanması bulunuyordu. Mısır birkaç taraftan sularla çevrili olduğu için gemiciliğin kurulması zarurî bir hal almış ve gemiciliğe her zaman ihtiyaç duyulmuştu. Öte yandan denizden yapılan baskınların, özellikle de Bizanslıların hücumlarını önlemek için deniz gücüne ihtiyaç duyuluyordu. Ahmed b. Tolun Mısır'ın savunmasında deniz kuvvetlerinin önemli rol oynadığını anlamış, iktidarının ilk döneminden itibaren bu

¹¹² Hasan İbrahim Hasan, *Siyasî, Dinî, Kültürel, Sosyal İslâm Tarihi*, C.III. İstanbul,1985, s.54.

¹¹³ Şemsüddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed Ebî Bekr Makdisî, *Kitâb-u Ahseni't-Tekâsim fî Ma'rifeti'l-Ekâlim*, (Ed. M. J. De Goeje), Leiden, 1967, s.123.

sahaya özel ilgi göstermiştir.¹¹⁴ Ancak bununla birlikte Tolunoğulları Devleti'nin ilk kuruluş aşamasından beri sıkıntılar baş göstermeye başlamıştır. Bunun sebebi ise en basit manada Arap halkının çok yoğun bir şekilde yaşadığı Mısır gibi bir coğrafyada yönetecek kişilerin Türklerden oluşması şeklinde söyleyebiliriz.

Mısır'ın idarî ve malî selâhiyetleri, çok kere birbirinden ayrı idi ve Ahmed b. Tolun Mısır'a geldiğinde bu iki selâhiyet birbirinden tefrik edilmiş bulunuyordu. Mısır maliyesi bu sırada Bağdad nezdinde büyük bir itibara sahip olan İbn Mudabbir'in elinde idi. Bu durumda idare Ahmed b. Tolun, maliye ise İbn Mudabbir'in hakimiyeti altında olacaktı. Ahmed b. Tolun her fırsatta İbn Mudabbir'in aleyhinde çalıştı. İbn Mudabbir ise halifeliğin yardımlarıyla, Suriye ve Ürdün'ün maliyesini yönetmeye başladı. Bu dönemde Ürdün'ün şehirleri şunlardır: Taberiyye, Sâmira, Beysân, Fahl, Ceraş, Beytü Ra's, Ceder, Âbil, Sûsiye, Saffüriye, Akka, Kades ve Sur'dur. Ahmed b. Tolun Suriye ve Filistin seferine çıkarak Hama, Humus, Halep ve Dımaşk'ı alarak Mısır, Filistin ve Suriye topraklarının yönetimini tamamen elinde bulundurdu.¹¹⁵

Ahmed b. Tolun 878 yılında Dımaşk'ı ve Suğurlar'ı ele geçirdikten sonra donanmanın gelişmesine özel ilgi gösterdi. O, Tartus ve Antakya'da savaş gemilerinin sayısını artırıyor, meşhur Akka limanını o sırada inşa ettiriyordu. Eyaletin sanatkârlarını toplayıp onlara düşüncesini ileten Ahmed b. Tolun, ilk önce denizden gelebilecek her türlü saldırıya karşı güçlü bir şekilde direniş gösterebilecek bir kale inşa ettirmiştir. Kalenin duvarları denizin

¹¹⁴ Ebulfeyz Elçibey, *Tolunoğulları Devleti (868-905)*, (Haz. Fazıl Gezenferoğlu), İstanbul, 1997, s.115-116.

¹¹⁵ Altundağ, Şinasi, "Tolunlular", İA, C.XII, İstanbul, 1979, s.431; İbn Hurdazbih, *el-Mesâlikve'l Memalik*, (Çev. Murat Ağarı), İstanbul, 2008, s.72.

içlerine doğru uzatılmıştır. Bir mimara yarım daire şeklinde yaptırılan kale, kara ile denizi birleştirmiş ve yüksek askerî önemi olan bir kale-liman kurulmuştur. Akka kalesinin denizin içlerine doğru uzanan uçları bir geçit vasıtasıyla birleştirilmiş, böylece Dımaşk bölgesinde ilk kez kapalı liman inşa edilmiştir.¹¹⁶

Akka, Dimyat, İskenderiye şehirlerinde, Tinnis gölü ve er-Ravze adasındaki gemi tersanelerinde savaş ve ticaret için çok sayıda gemi ve kayıklar yapılmıştır. Ahmed b. Tolun ölürken on binden fazla kayık kalmıştı. Aynı dönemde Tolunoğulları'nın yüzden fazla savaş gemisi ve 300 yolcu veya yük gemisi vardı. Donanmada da esasen Türk unsurlar faal olsa da yerli Kıptî, Yunan ve Berberilerden de çok sayıda denizci seçilip orduya alınmıştı.¹¹⁷ Suriye'de elde ettiği üstünlüğü korumak amacıyla Akka'da askeri deniz üssü inşa ettirmiş ve bu deniz üssünü geliştirmiştir.¹¹⁸ Tersanelerde genellikle yerli sanatkârlar çalışıyordu ki, onlar Mısır'da donanmayı kurdular. Tolunoğulları tarafından temeli atılan er-Ravze ve Akka gibi tersaneler devletin yıkılışından sonra da faaliyetine devam etmiştir. Er-Ravze tersanesi İhşidiler (935-969) döneminde başka yere nakledilmiş ve yerine bağ bahçe yapılmıştır. Akka limanı ve tersanesi ise bölge tarihinde yüzyıllarca önemli rol oynamaya devam etmiştir.¹¹⁹

Tolunoğullarının yıkılmasının ardından Filistin ve Mısır bölgesine hâkim olan bir diğer devlet ise yine Türklerin devlet yöneticisi olduğu İhşidiler idi. 34 yıl gibi kısa bir süre kontrol altında tuttıkları Mısır, Suriye, Filistin bölgesinde sürekli Fâtîmî tehlikesi altında yaşamışlardır.

¹¹⁶ Elçibey, Ebulfeyz, *Tolunoğulları Devleti (868-905)*, s.117.

¹¹⁷ Elçibey, Ebulfeyz, *Tolunoğulları Devleti (868-905)*, s.117-118.

¹¹⁸ Philip Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*, (Çev. Salih Tuğ), İstanbul, 2011, s.617.

¹¹⁹ Ebulfeyz Elçibey, *Tolunoğulları Devleti (868-905)*, s.118.

Fergana Türklerinden olan, Muhammed bin Togaç, Mısır'da görev yapmış, dönüşünde Dımaşk bölgesinde hacıların yollarını kesen Karmatiler'le savaşmış ve onları yenmiştir. Bu başarısına karşılık halife, Muhammed Bin Togaç'ı 928'de Remle, 930'da Suriye Valiliğine atamıştır. Bu görevlerde gösterdiği başarılarından sonra halife tarafından Mısır Valiliğine yetkileri arttırılarak atanmıştır. Bu dönemde Abbasiler güçlerini kaybetmiş olsa da ismen varlıklarını sürdürmüşlerdir. Abbasilerin zayıflamasından faydalanarak görevini bırakmak istemeyen eski vali ile Muhammed b. Togaç arasında savaş meydana gelmiş, Muhammed b. Togaç eski valiyi yendikten sonra 27 Ağustos 935'te Mısır Valiliği görevine başlamıştır. Muhammed bin Togaç, Mısır Valiliği sırasında sadece şeklen Abbasilere bağlı kalmış, bunun dışında bağımsız bir devlet olarak hareket etmiştir.¹²⁰

Abbasi Halifeliğe bağlılığını sürdüren İhşidiler, buldukları bölgenin şartları gereği, Suriye bölgesinde Hamdanilerle, Mısır'ın batısında ise Şii-Fatımilerle sürekli mücadele halinde olmuşlardır. Muhammed Bin Togaç'ın ölümünden sonra ise fiilen Ebu'l Misk Kâfur tarafından yönetilmişlerdir.¹²¹ 30 Haziran 969'da El-Cize'de Fâtımî ordusu ile savaşan İhşidîler, büyük zayıflık vererek geri çekildi. Cevher¹²² komutasındaki Fâtımîler, 969 yılının

¹²⁰ Umay Türkeş Günay, *Türklerin Tarihi- Geçmişten Geleceğe*, Ankara, 2012, s.162.

¹²¹ Umay Türkeş Günay, *Türklerin Tarihi- Geçmişten Geleceğe*, s. 163.

¹²² Cevher es-Sıkilli'nin fetih faaliyetleri hakkında geniş bilgi almak için bkz. Dûrî, Takiyyuddin Ârif, *Sıkilli'ye: 'Alâkâtuhâ bi Düveli'l-Bahri'l-Mutavassıt el- İslamiyye mine'l-Fethi'l- 'Arabî hattâ el-Gazvi'n-Normandî (827-1091)*, Beyrut, 1980.

Temmuz ayında Fustat'a¹²³ girince, İhşidiler yıkıldı. Mısır, Hicaz, Yemen, Filistin ve Suriye'de Abbasiler adına okunan hutbe, artık Fâtımîler adına okunmaya başladı.¹²⁴

¹²³ Fustat hakkında geniş bilgi için bkz. Becker, C.H., "*Kahire*", İA, C.VI, s.75.

¹²⁴ Ahmet Ağırakça, *İhşidiler*, DİA, C. XXI., İstanbul, 1991, s.551.

I. BÖLÜM

FÂTİMÎLER ve SELÇUKLULAR DÖNEMİNDE AKKA'NIN DURUMU

a) Akka'nın Fâtımîler Tarafından Fethi:

909 yılında Kuzey Afrika'nın İfrîkiyye bölgesinde kurulan ve daha sonra kazandıkları topraklarla 970 yılından itibaren Filistin ve Suriye bölgelerini de topraklarına dahil eden Fâtımîler, Selçukluların Melikşah döneminde Filistin bölgesini fethetmesine kadar bölgede hükümranlıklarını sürdürmüştür. Sultan Melikşah'ın bölge topraklarını fethetmesiyle birlikte bölgede hakimiyetlerini kaybeden Fâtımîler, Selçuklu Sultanı Melikşah'ın ölümünden kısa bir süre önce Filistin Bölgesindeki sahil şehirlerine tekrar hâkim olmuşlardır. Ancak Haçlı Seferlerinin başlamasıyla beraber XI. yüzyılın sonlarında bölgedeki hakimiyetlerini tamamen kaybetmişlerdir. Buradan da anlaşılacağı üzere Fâtımîler yaklaşık yüz yıl boyunca Filistin bölgesine hâkim olmuştur.

İsimleri, kendilerinin Hz. Ali ile Hz. Peygamberin kızı Hz. Fâtıma'nın soyundan gelmelerinden iftihar ettiklerine delalet eder. Ancak bu iddianın doğruluğu hakkında bugün hala kati bir hüküm verilmemiştir.¹²⁵ Bu konunun netlik kazanmasını engelleyen iki önemli neden vardır.

1) Hz. Peygamberin vefatından sonra Müslümanlar arasında süregelen siyasî ihtilaflar ve ortaya çıkan mezhepler.

¹²⁵ E. Graefe, "Fâtımîler", İA, C.IV, İstanbul, 1979, s.522.

2) Fâtımîlerin, belli bir zaman diliminde Fâtımî imamlarının neseplerini gizlemeleri, Muhammed b. İsmail. B. Cafer es-Sadık'tan¹²⁶ Ubeydullâh el-Mehdi'ye kadar geçen imamların isim ve kimliklerini gizli tutmalarıdır.¹²⁷

Fâtımî Devleti'nin kurulmasıyla birlikte Şîilerde de tıpkı Sünnilerde olduğu gibi halifelik dönemleri başlamıştır. 909'da İfrikiyye'de Fâtımî Devleti'nin kurulmasından sekizinci Fâtımî Halifesi İmam Müstansır'ın 1094'te ölümüne kadar geçen İsmailî dönemine genellikle "İsmailîliğin Altın Çağı", İsmailîlerin kendilerine ait müreffeh bir devlete kavuştuğu, İsmailî literatürün ve entelektüel faaliyetlerin doruğa ulaştığı çağ olarak adlandırılır.¹²⁸ Fâtımîler, Müslüman dünyasındaki iktidarlarını ve konumlarını pekiştirmek için zorluklarla karşılaştılar. Sadece iç muhalefetle değil Abbasilerin, Endülüs Emevîlerinin, Bizanslıların, Bahreyn Karmatilerinin düşmanlığı bir yandan devam ederken Mağrip'te de çeşitli Sünni ve Harici hanedanların saldırılarıyla karşılaştılar.¹²⁹ Biz burada asıl konumuz olan Akka'nın Fâtımîler tarafından ele geçirilmesine kadar olan dönemi kısa bir şekilde anlatmaya çalışacağız. Fâtımî Devleti'nde halifelik makamına, Akka'nın ele geçirileceği Suriye ve Filistin seferlerine kadar üç tane halife geçmiştir. Bunlar Ubeydullah el-Mehdi (909-934), Kâim-BiEmrillâh (934-946) ve İsmail el- Mansur (946-953).

Fâtımîler, Ubeydullah döneminde Mısır'a yönelik yaptığı iki seferde sonuçları olumsuz görünse de aslında olumlu izler bırakmıştır. Hem Mısır coğrafyasını tanımak hem de İsmailî propaganda çalışmalarını yaymak açısından bu seferler önemli rol oynamıştır.

¹²⁶ Ca'fer es-Sadık hakkında geniş bilgi için bkz. Mehmet Atalan, *Şiiliğin Farklılaşma Sürecinde Ca'fer es-Sâdık'ın Yeri*, Ankara, 2005.

¹²⁷ Aydın Çelik, *Fâtımîler Devleti Tarihi (909-1171)*, Ankara, 2018, s.29.

¹²⁸ Daftary, *İsmâililer*, s.220; bu konu hakkında değerlendirme için bkz. Michael Brett, *The Rise of Fâtımîds*, Leiden, 2001.

¹²⁹ Daftary, *İsmâililer*, 225.

Kâim-BiEmrillâh (934-946): 935 yılından itibaren Fâtımîlerin Mısır'a hâkim olmasını engelleyen kuvvet, babası ve dedesi Abbasi Halifesinin hizmetinde bulunmuş bir Türk olan, İhşidî hanedanının kurucusu Muhammed b. Tugaç'tır. Muhammed b. Tugaç, önce Mısır'da, daha sonra Mısır'dan Remle'ye kadar olan Güney Filistin'de hakimiyet sahası kurmak istiyordu. Bunun için de Sina Yarımadasını, haraç karşılığında bırakmak zorunda kalan İbn-i Raik'e karşı savunmak zorundaydı.¹³⁰ Bu yüzden Kâim, Mısır'a bir sefer daha düzenledi. Kâim döneminde gerçekleşen bu Mısır seferi de başarısızlıkla sonuçlandı. Fâtımî ordusu Berke'ye çekilmek zorunda kaldı.¹³¹

İsmail el- Mansur (946-953): Halife Mansur döneminde Güney İtalya'ya seferler düzenlenmiş, Emevîlerle çatışmalar yaşanmıştır. Doğu ile ilişkilerde ise Mısır'a daha önceki seferlerde başarısız olduğu görülünce, Mısır Emiri Muhammed b. Tugaç'a yönelik yumuşak siyaset takip edilmesinin yararlı olacağı düşünülmüştür. Mansur, Daîleri¹³² vasıtasıyla Abbasilere bağlı olan ilk olarak Mısır daha sonra Suriye ve Filistin bölgelerinin ele geçirilmesinin Fâtımîler için büyük bir avantaj sağlayacağını öngörmüştür.¹³³

İsmail El-Mansur'dan sonra yerine Muiz Lidînillâh geldi. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Fâtımîler özellikle Mısır üzerine düzenledikleri seferlerle sürekli doğu eksenli topraklarını genişletmeye çalışmışlardır. Bunun en önemli sebebi olarak Şii bir devletin

¹³⁰ Brockelmann, *İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi*, s.131.

¹³¹ Çelik, *Fâtımîler Devleti Tarihi*, s.96.

¹³² Daî: İsmailiye mezhebinin mertebe silsilesinin 5. derecesinde bulunan bir kolu olup kelime manası olarak "davet eden, çağırın" manasına gelir. Geniş bilgi için bkz. Guyard, Stanislas, "Daî" İA, C.III., s.461; Mustafa Öz, Mustafa Muhammed Eş-Şek'a, "İsmâiliyye", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ismailiyye>(E.T.02.08.2019).

¹³³ Çelik, *Fâtımîler Devleti Tarihi*, s.143.

halifeliği altında Müslüman dünyasını yönetebilme isteğidir. Çünkü o dönemde Sünnî Müslüman dünyasını Bağdat'ta bulunan Abbâsî halifesi yönetiyordu. Mısır üzerine düzenlenen ve önceki dönemlerde başarısız olan seferler Muiz Lidînillâh dönemiyle beraber başarıya ulaşacak sadece Mısır değil aynı zamanda Filistin ve Suriye bölgeleri de aşağıda bahsedeceğimiz şekilde ele geçirilecekti.

Muiz Lidînillâh: 958'de Muiz Lidînillâh'ın başkomutanlarından Cevher, Fâtîmî kuvvetlerini batıya doğru yürüttü. Sünnî Beni İfren ve Zenate Berberilerini mağlup etti. Bu zaferle birlikte Fas'tan Mısır'a kadar olan coğrafyada Fâtîmîler üstünlüklerini kanıtladılar.¹³⁴ 964 yılında ise Bizanslılar ile Fâtîmîlerin Sicilya'da, Rametta civarında yapmış oldukları savaş, Fâtîmîlerin zaferi ile sonuçlanmış 966 yılında ise Sicilya'ya tam olarak hâkim olmuşlardır. Fâtîmî Sicilya Valileri adada kanallar açarak ziraatı geliştirmişler refah seviyesi yükselmiş ancak bu refah seviyesinin yükselmesi dahi adada iç karışıklıkları önlemeye yetmemiştir.¹³⁵ Sicilya'daki durum böyle iken Muiz Lidînillâh, Mısır seferi için hazırlıkları 966 yılından itibaren yapmaya başlamıştır. Bu sırada Abbasi halifesi el-Muti, Büveyhoğulları'nın eline düşmüş, Mısır ve Suriye'de hakimiyetini kaybeden Abbâsî halifesi, Mısır ve Suriye'nin bağımsız bir devlet gibi hareket etmesine engel olamamıştır. Fâtîmîlerin Suriye ve Mısır seferine çıktıkları sırada Bizans kuvvetleri ise Suriye sınırına dayanmış ve Halep, Humus, Maraş, Tarsus, Gaziantep gibi şehirlerden haraç almaya başlamıştır.¹³⁶

¹³⁴ Daftary, *İsmâililer*, s.250.

¹³⁵ Marina Atilla, *XI ve XII. Yüzyıllar Arasında (1055-1071) Selçuklu Fâtîmî İlişkileri*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1996, s.30.

¹³⁶ Çelik, *Fâtîmîler Devleti Tarihi*, s.173.

968 yılına gelindiğinde İhşidî hükümdarı Kâfur'un ölümünden sonra Karmatiler¹³⁷ Remle'yi işgal edip İhşidîleri yıllık 300.000 dinar haraç ödemeye mahkûm etmişlerdi. Bu durum Mısır'ın Karmatîler tarafından kolayca ele geçirilebileceğinin göstergesi idi. Bu da Fâtımîlerin ilk olarak Mısır'a ve daha sonra Filistin topraklarını ele geçiren Karmatiler'e sefer düzenlemek için önemli nedenlerden birisi oldu.¹³⁸

Muiz gerekli tüm önlemleri aldıktan sonra komutasındaki Cevher es-Sıkilli ile birlikte 969 yılında karargahını Rakkade'ye kurdu. Cevher, Halife Muiz'i uğurladıktan sonra İskenderiye istikametine doğru yola koyuldu ve bu yolculuğu yaklaşık üç ay sürdü. Cevher ve ordusu İskenderiye'ye yaklaşınca İsmailî daîleri, kendisini karşılamak üzere yollara düştüler ve İskenderiye'de bulunan halk emân vermek üzere bir heyeti Cevher'e gönderdiler. Cevher bu itaat belgesini almak için Gize'ye gitmiştir.¹³⁹ Böylece Mısır iki asır müddet ile Şii bir memleket haline gelmiştir.¹⁴⁰

Fâtımî devletinin liderliğini yapmak, tıpkı Abbasîlerde olduğu gibi halife-imamın bir ayrıcalığı olarak görülüyordu. Fâtımî halife-imamlar hem bu ayrıcalığı kullanmak için hem de Mısır'ın fethinden sonra otoritelerini ve egemenliklerini bütün Müslüman dünyasına yaymak için Fâtımîlerin egemenlik alanının içinde ve dışındaki "daî" ağını genişlettiler. Mısır'ı ele geçirdikten sonra 973'te başkenti Kahire'ye taşıdıktan sonra Kahire bütün bu faaliyetlerin merkezi konumuna geldi.¹⁴¹

¹³⁷ Geniş bilgi için bkz. Massignon, L. 'Karmatiler', İA., C.VI. s. 352.

¹³⁸ Çelik, *Fâtımîler Devleti Tarihi*, s.175

¹³⁹ Çelik, *Fâtımîler Devleti Tarihi*, s.180.

¹⁴⁰ Graefe, *Fatımiler*, İA, C.IV, İstanbul, 1979, s.523.

¹⁴¹ Daftary, *İsmâililer*, s.221.

Cevher, Mısır seferini başarı ile tamamladıktan sonra Suriye ve Filistin seferlerine başlaması gerekiyordu. Çünkü doğudan gelecek tehlike hala geçmemiş ve Karmatiler, Mısır kontrol altına alındığında bile en büyük tehlike unsuru olarak görünüyordu.

Fâtımîlerin Suriye seferi öncesinde Abbâsîlerin Suriye'deki egemenliği istikrarsız bir halde idi. Suriye'nin kuzey bölgeleri Bizans saldırılarından, güney ve orta bölgeleri ise Karmati saldırılarından büyük zarar görmüştü. Kahire'nin Fâtımîler tarafından ele geçirilmesinden sonra İhşîdiler ve Kafûriler¹⁴² Suriye'ye sığınmışlardır. 970 yılı başlarında Cevher, büyük bir ordu kurarak Suriye seferine doğru yola çıktı. İlk önce Remle'ye doğru hareket etti. Remle, o sırada İhşîdiler tarafından kontrol ediliyordu. Cevher'in yardımcısı Kütâmeli Ca'fer b. Felâh, karşısında kolay bir mukavemet bulunca İhşîdi birliklerini bozguna uğrattı ve şehri kolayca teslim aldı. Remle'nin düşmesinin ardından Dımaşk'a giderken ikinci güzergahı bu kez Akka'nın elli kilometre doğusundaki Taberiyye'ye doğru yola çıktı. Ca'fer b. Felâh, bu seferle Akka'nın da olduğu bu bölgeyi de karşısında güçlü bir mukavemet bulmadığı için kolay bir şekilde ele geçirdi. 970 yılı sonlarında Dımaşk'ın varoşlarında karargâh kurduğunda ise belli bir zorlukla karşılaştı. Birkaç günlük çetin bir savaşın sonunda yenileceklerini anlayan Dımaşklılar, şehrin ileri gelenlerinden oluşan bir heyet hazırlayıp Ca'fer b. Felâh'la barış yapmak üzere görüşmeye gittiler. Bu görüşmenin sonunda Dımaşklılar şehri Ca'fer b. Felâh'a teslim ettiler.¹⁴³ Güneyde bu olaylar yaşanırken kuzeyde ise Fâtımîlerin karşısında büyük bir kuvvet Bizans İmparatorluğu vardı. Bizans İmparatorluğu, Fâtımîlerin Mısır ve Suriye seferleriyle birlikte kaybettikleri Filistin ve Suriye coğrafyasındaki toprakları geri almak istedi.

¹⁴² Geniş bilgi için bkz. M. Sobernheim, "Kafûr", İA, C.VI., 1979, s.69.

¹⁴³ Çelik. *Fâtımîler Devleti Tarihi*, s.187-189.

972 yılında Bizans, Nisibis ve Meyyafarikin arazisine yapmış olduğu taarruzla yeniden doğuya sefer düzenledi. Ancak esas savaş, Nikephoros Phokas'ın başarılarını sağlamlaştırması ve devam ettirmesi gereken Suriye'de cereyan etti. Kısa bir süre önce Mısır'da hakimiyetlerini kurmuş olan Fâtımîler, iktidarlarını Ön Asya'ya yaymış ve 971 yılında Antakya üzerine bir saldırıda bulunmuştur. Nikephoros Phokas'ın 969'da ölümünden sonra yerine Bizans İmparatoru Çimişkes geçti. Çimişkes'in 974'te ve özellikle 975'te yapmış olduğu seferler gerçek bir Haçlı Seferi ruhu taşıyordu. İmparator, 975 yılının Nisan ayının başında Antakya'dan Humus'a ve oradan da küçük bir mukavemetle karşılaştıktan sonra Humus'u ele geçirerek Ba'elbak üzerine yürüdü. Dımaşk'ın teslim olmasından sonra burasını da haraca bağladı. Çimiskes, daha da güneye inerek 'Kutsal Ülke' diye nitelendirdikleri Filistin topraklarına girdi. Taberiye, Nazareth, sahil şehri Akka ve en sonunda da Kayserya şehrini ele geçirdi. Kudüs şehrine yönelmeyi tehlikeli gören Çimiskes, daha sonra kuzeydeki sahil şehirlerine yönelerek Beyrut ve Sayda'nın da bulunduğu önemli liman şehirlerini ele geçirdi. İşgal edilen bütün şehirlere de imparatorluk kumandanlarını tayin etti.¹⁴⁴

Tüm bu gelişmeler düşünüldüğünde, Filistin coğrafyasındaki bütün bu şehirler (Remle, Taberiye, Akka, Sayda, Sur) bu dönemde Abbâsîlerin, Bizanslıların, Fâtımîlerin egemenlik alanlarındaki mücadele sahasında olduğundan ve bu güç dengeleri de bu devletler arasında sürekli el değiştirdiğinden şehirlerin bu devletler arasında el değiştirdiği görülmüştür. Bölgenin sürekli el değiştirmesini ise bazı nedenlere bağlasak da en önemli nedenin İbrahimî dinlerin (Müslümanlık, Hristiyanlık ve Yahudilik) kutsal şehir olarak kabul ettikleri Kudüs'ten kaynaklandığını söyleyebiliriz. Kudüs, sürekli olarak saldırı tehdidi altında olduğundan bölgedeki diğer şehirler de bu durumdan etkilenmiştir.

¹⁴⁴ George Ostrogorski, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret İşıltan), Ankara, 2011, s. 275-276; Yaacov Lev, *Byzantium and Meditterrian Sea*, 909-1036, Byzantion, C.54, Chicago,1984, s.243.

b) Selçuklu-Fâtımî Mücadelesinin Başlamasına Kadar Filistin’de Genel Durum:

Mısır’ın alınmasından sonra Fâtımîler, bölgedeki güçlerini pekiştirme adına Suriye ve Filistin bölgesinde Abbasi ve Bizans kuvvetlerine karşı mücadele etmek Muiz ve selefi Aziz Billah’ın en büyük hedefi olmuştur. Bunun için Cevher komutasında ordusunu Suriye ve Filistin’e gönderdi.¹⁴⁵ Fâtımîlerin baskılarına dayanamayan Suriye ve Filistin halkının yardım istemesiyle, Abbâsî ordusunda görev yapan Türk Memlûku Alptekin¹⁴⁶, Dımaşk’ı ele geçirmiş ve Filistin’de bulunan Fâtımî kuvvetlerini de bozguna uğratmıştır. Daha sonra Fâtımîler, Bizans’a karşı koymak için Alptekin’in yardımını almışlardır. Abbasi Halifesi ve Bizans İmparatorunun ölmelerinden yararlanıp bölgeyi ele geçirmek isteyen Alptekin, 976 yılında ilk önce Akka ve Sayda’yı ele geçirmiş buradan da Taberiye’ye ilerleyerek bölgeyi hakimiyeti altına almıştır. Ancak bu hakimiyet çok sürmemiş ve 978’de Dımaşk’da esir edilinceye kadar Akka, Sayda ve Sur bölgesinde bulunmuştur.¹⁴⁷ Halife Aziz, Kuzey Suriye’de bulunan Halep ve Humus bölgesini ele geçirmek için Hamdanilere karşı sefere

¹⁴⁵ Daftary, *İsmâîliler*, s.277.

¹⁴⁶ Alptekin hakkında geniş bilgi için bkz. Aydın Çelik, *Fâtımîler Devletinde Bir Türk Komutan Alptekin*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.I2. S.1. Elâzığ, 2002, s.283-296.

¹⁴⁷ Işıl Işık Bostancı, *XIX. Yüzyılda Filistin (İdarî ve Sosyo-Ekonomik Vaziyet)*, Basılmamış Doktora Tezi, Elâzığ, 2006, s.18.

çıkılmış ancak Bizans kuvvetlerinin Hamdanilerin¹⁴⁸ yardımı yetişmesi üzerine Humus'taki kuşatmayı kaldırarak bu isteğinden vazgeçmiştir.¹⁴⁹

Suriye'de durum böyle iken Filistin'in güçlü kabilelerinden olan Cerrahoğulları, Yemen'in Tayy kabilesine bağlı bir Arap aşireti olarak bölgede faaliyetlerde bulunuyorlardı. Bu Arap aşireti, İslâm fetihleri döneminde Hicâz, Bilâdiş'ş-Şâm, Irak ve Filistin bölgesindeki toprakları da ele geçirmişti. Aşiret, özellikle Filistin topraklarında siyasi bir oluşum meydana getirerek Filistin'in güney bölgesindeki Remle'yi kendilerine merkez tayin ettiler. X. ve XI. yüzyıllarda bölgenin siyaseti üzerinde büyük etkileri oldu. Muiz Lidînillâh'ın halifeliği döneminde, aşiret liderlerinden Müferrec b. El-Cerrah, Fâtımî-Karmati mücadelelerinde önemli rol üstlenmiştir. Bu sebepten dolayı, Fâtımî Devleti, bölgede hakimiyetini güçlendirmek için Filistin'deki kabilelerin itaatlerini yeterli gördüler.¹⁵⁰ Cerrahoğulları 980'den itibaren Filistin'i tamamen kontrol altına almak istedikten sonra, bölgede bozgunculuk yapmaya başladılar. Fâtımî halifesi Aziz Billah, bu karışıklığı gidermek için ilk önce emniyeti sağlamak istedi. Aziz Billah, komutanı El-Fadl'a Filistin'den Mısır'a dönmesini söyleyince Filistin iyice karışmıştır. Cerrahoğullarından Dağfel El-Fadl, bunu reddedince bölgeyi yağmalamaya hatta halka eziyet etmeye başlamıştır. Aziz Billah, Dağfel'i itaat ettirmek için Beltekin Et-Türkî kumandasında bir ordu hazırlayıp Filistin'e göndermiştir. Et-Türkî bölgedeki Arapları da yanına alarak Dağfel'i yenilgiye uğratmıştır.¹⁵¹

¹⁴⁸ Arapların en büyük kabilelerinden biri olan Hamdaniler, Rebia'nın Tağlip koluna mensuptur. Hz. Ömer döneminde cizyeye bağlanan kabile daha sonra Müslüman olmuştur. Geniş bilgi için bkz. Nasuhi Ünal Karaarslan, "Hamdâniler", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hamdaniler> (E.T. 19.05.2019).

¹⁴⁹ Daftary, *İsmâililer*, s.277.

¹⁵¹ Çelik, *Fâtımîler Devleti Tarihi*, s.235.

Aziz Billah, döneminde dış politikada çok aktif olmasa da Bizans'ın Fâtımîlere karşı uyguladığı ticari kısıtlamaları kaldırarak ekonomik olarak Fâtımîlerin rahatlamasını sağlamıştır. Fâtımîler, Kuzey Afrika'da ise konumunu pekiştirmiştir. Fâtımîler, Aziz'in saltanatının son dönemlerinde en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Atlantik Okyanusu ve Batı Akdeniz'den Kızıldeniz, Hicaz, Yemen, Suriye ve Filistin'de tüm bölgelere Fâtımîler hâkim olmuştur.¹⁵²

Fâtımîlerde, Aziz Billah'ın 996 yılında ölümünden sonra yerine Hâkim-Biemrillâh geçti.¹⁵³ Hâkim-Biemrillâh¹⁵⁴, Suriye üzerinde Fâtımî egemenliğini yaymak üzere El-Kütâme'yi görevlendirdi. El-Kütâme, bölgeye gitmeden önce Trablus, Beyrut, Sur, Sayda, Akka gibi sahil şehirlerine geçici valiler atadı. Hâkim-Biemrillah dönemi çok sayıda karışıklığın yaşandığı bir dönem olmuştur. Bunların en önemlisi de Sur şehrindeki 997 yılındaki ‘*Allake İsyani*’ idi. Aynı dönemde Suriye bölgesinde bu tür isyanlar varken Filistin

¹⁵² Daftary, *İsmâîliler*, s.279

¹⁵³ İbnü'l Esir, *El-Kâmil Fit-Târih*, C.IX. Beyrut, 2003, s.90.

¹⁵⁴ Hâkim-Biemrillâh, Yahudilere ve Hristiyanlara karşı uyguladığı, dinî zulüm ve kurallarla ünlü olmuştur. Bugün Suriye ve Lübnan'da varlığını sürdüren Dürzî mezhebinin asıl kurucusu sayılmaktadır. Marina Atila, *XI ve XII. Yüzyıllar Arasında (1055-1071) Selçuklu Fâtımî İlişkileri*, s.31; Hâkim-Biemrillâh dönemi ile ilgili geniş bilgi için bkz. Mustafa Öz, *Dürzî, DİA*, İstanbul, 1994, s.39; Muhammed Abdullah 'İnan, *el- Hâkim-Biemrillâh ve Esrâru'd-Da'veti'l-Fâtımiyye*, Riyad, 1983.

bölgesinde de Dağfel b. El-Cerrâh et-Taî isyanı yaşanmıştır. Bu isyan Filistin bölgesinin tamamında baş göstermiş ve Filistin baştan sona yağmalanmıştır.¹⁵⁵

Cerrahoğulları, 1009 yılına gelindiğinde Fâtımî Veziri el-Mağribî'nin kışkırtmasıyla yeniden ayaklandı. El-Mağribî'nin Cerrahoğullarını kışkırtmasının nedeni oğlu ve üç tane akrabasının Hâkim-Biemrillah tarafından öldürülmesidir. Cerrahoğulları, ilk önce Remle'nin önde gelen isimlerinden Nârtekin'i ardından da et-Turki'yi Remle'de öldürdüler. Cerrahoğulları, Remle'yi ele geçirdikten sonra da Filistin'in sahil şehirlerindeki kaleleri de alarak bölgeyi kontrol altına aldılar.¹⁵⁶

Cerrahoğulları, bir yıl sonra Filistin bölgesindeki bağımsızlık mücadelelerini, el-Mağribî'nin teşebbüsüyle yinelediler. Bunun için de Mekke Emiri Ebu'l-Fütûh'tan halifeliğini ilan etmesini istediler. Ebu'l-Fütûh, bu teklifi kabul edince Cerrahoğulları ona biat ettiler. Ebu'l-Fütûh, bunun üzerine Mekke'den yola çıkarak Filistin bölgesindeki Remle'ye hareket etti ve Cerrahoğullarına katıldı. Halife Hâkim-Biemrillâh, bunun üzerine Ebu'l-Fütûh'a karşı ordu hazırlayıp sefere çıktı. Ancak bu seferde başarılı olamadı. Bunun üzerine Halife ilk önce Hicazlılara verdiği malî desteği kesti. Ardından Ebu'l-Fütûh'un Mısır'daki sefirini öldürdü ve Ebu'l-Fütûh'un Mekke'ye girişini yasakladı. En sonunda da Ebu'l-Fütûh'u Mekke Valiliğinden azletti. Tüm bu gelişmeler sonrası iyice yalnız kalan Ebu'l-Fütûh, pişman olup Halife Hâkim-Biemrillâh'tan özür diledi. Cerrahoğulları, 1013'te Nasturus'un kışkırtması ile tekrar Fâtimîlere karşı isyan ettiler. Halife, bu saldırıyı da onlara karşı büyük bir ordu sevk ederek bertaraf etmeye çalıştı. Ayrıca bu seferlerde Filistin sahilindeki Akka, Hayfa, Sayda, Sur, Trablus gibi sahil şehirlerinin halkının da Fâtımî ordusuna destek olmaları konusunda

¹⁵⁵ Çelik, *Fâtımîler Devleti Tarihi*, 271-272.; İbnü'l-Kalânisi, *Zeylû Târihi Dimaşk (History of Damascus) 363-555*, (Düz. Henry. F. Amedroz), Leiden, 1908, s.50.; İbnü'l Esir, *El-Kâmil Fit-Târih*, C. IX. s.90.

¹⁵⁶ İbnü'l Kalânisi, *Zeylû Târihi Dimaşk*, s.62-64.

haber gönderdi.¹⁵⁷ Bütün bu seferler sonucu Cerrahoğullarının gücü kırıldı ve halifeye biat etmek zorunda kaldılar.

Hâkim-Biemrillah'ın son dönemlerinde yaşanan iç problemler Mısır'da büyük bir ekonomik krize neden oldu. Fâtımîler Suriye üzerindeki otoritesini kaybetmeye başladılar. Hatta Cerrahoğulları, Kelboğulları ve Kilaboğulları kabileleri, Fâtımîleri, Filistin ve Suriye bölgesinden atmak istediler ve kendi bağımsız bölgelerini oluşturmak için mücadele etmeye başladılar. Aralarında yaptıkları anlaşmaya göre merkezi Remle olan Filistin bölgesinin Sayda, Sur, Hayfa, Akka sahil şehirleri Tayy kabilesine, Dımaşk ve bölgesi Kelb kabilesine, Halep ve Suriye'nin diğer kuzey bölgeleri ise Kilaboğulları kabilesine verilecekti.¹⁵⁸

Fâtımîlerin, Filistin'de kurulacak bağımsız bir idarenin, Mısır'ın güvenliğini tehlikeye düşüreceğinden bu yeni oluşuma tahammülleri yoktu. Bu nedenle Halife Zahir, 5000 kişilik bir kuvvet oluşturdu. Aynı zamanda komutanlarından Anûştekin'i Filistin'e vali olarak atadı. 1024'de Remle'ye saldıran Hasan b. el-Cerrah, Anûştekin'i mağlup etti. Bu savaşta Fâtımî askerlerinin çoğu esir düştü. Askalan'a sığınan Anûştekin'i takip eden Hasan b. El-Cerrah, ilk önce burayı daha sonra da Farama'yı¹⁵⁹ ele geçirerek Fâtımîleri yenilgiye uğrattı. Fâtımîler, bu dönemde Farama şehrinin Akdeniz'de liman şehirlerinden en önemlisi olması nedeniyle başkent Kahire'de gıda stoklaması bakımından ciddi sıkıntılar yaşadı.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Çelik, *Fâtımîler Devleti Tarihi*, s.273-274.

¹⁵⁸ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fit-Tarih*, C.IX, (Çev. Ahmet Ağırakça, Abdülkerim Özaydın), İstanbul, 1987, s.254.

¹⁵⁹ Farama (Port Said) hakkında bkz. Hilal Görgün, "*Port Said*", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/port-said> (E.T. 19.05.2019).

¹⁶⁰ Çelik, *Fâtımîler Devleti Tarihi*, s.296.

1028 yılına gelindiğinde Kelb Kabilesinin reisi Sinan vefat edince varisleri kendi aralarında büyük bir ihtilafa düştüler. Bu durumdan yararlanmak isteyen Fâtımîler, Suriye bölgesine 7000 kişiden oluşan ordu sevk etti ve ordunun başına Anûştekin'i atadılar. Anûştekin, Filistin'e doğru sefere çıkınca Cerrahoğullarından Hasan b. El-Cerrâh, Kelb kabilesinden müttefik olarak kendilerine yardım etmelerini istedi. Salih b. Mirdas, bu yardım isteğini kabul etti ve Fâtımîler ile Salih ve Hasan arasındaki ilk çatışma Filistin'in güney bölgesindeki Gazze şeridinde oldu. Müttefikler, Fâtımî ordusuna fazla direnemeyince Yermük vadisine çekildiler. İkinci ve en ciddi çatışma bu sefer Taberiyye şehrinde meydana geldi. Fâtımîler bu savaştan galip ayrılarak Suriye'nin güney bölgesinde yeniden hâkim oldular.¹⁶¹

Halife Lidînillâh, 1036 yılında on beş yıl süren halifeliğinin ardından 33 yaşında Kahire'de vefat etti. Yerine selefi Müstansır-Billah¹⁶² geçti. Müstansır, altmış yıla yakın hükümdarlığıyla Fâtımîlerin en uzun süre başta kalan halifesi olmuştur. Onun döneminde Fâtımî devleti, tarihinin en sert olaylarına tanıklık etmiştir. En geniş sınırlara ulaşmış güçlü bir devlet olmasından başkent Kahire'yi bile kaybedecek duruma gelmişlerdir.¹⁶³ Kaynaklar, Halifenin gücünün ve otoritesinin Mısır'ın bütün eyaletlerinde tanınmadığını sadece Kahire ve etrafındaki şehirlerde otoritesinin tanındığını bildirmektedirler. Diğer bütün eyaletler ya ordu komutanlarının ya da devlette görev yapan yüksek kesimdeki bürokratların eline geçmiştir. Örneğin vezir Bedr'ül-Cemali, Müstansır-Billah'ın Halifeliği döneminde devletin gerçek lideri olmuştur.¹⁶⁴

¹⁶¹ Çelik, *Fâtımîler Devleti Tarihi*, s.297.

¹⁶² Halife Müstansır Dönemi ile ilgili geniş bilgi için bkz. Ârif Tâmir, *el-Müstansır-Billâh el-Fâtîmi*, Beyrut, 1990.

¹⁶³ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fit-Tarih*, C.IX, s.342.; Daftary, *İsmâililer*, s.283.

¹⁶⁴ Atıla, *XI ve XII. Yüzyıllar Arasında (1055-1071) Selçuklu Fâtımî İlişkileri*, s.31.

Müstansır'ın saltanatının ilk yıllarında, gerçek siyasal otorite vezirliğini koruyan Cercerai'nin elinde kalırken, annesi Sudanlı Rasad da saltanat naipliği yaparak sürekli olarak halifenin üstünde güç olmuşlardır.¹⁶⁵ Cercerai, 1045'te ölünce Yahudi tüccar Ebu Saad et-Tüsterî ile yakın ilişkisini sürdüren Müstansır'ın validesi Rasad, bütün iktidarı tek başına eline aldı ve uzunca bir müddet bu iktidarını korudu. Bu da beraberinde ciddi sorunlar meydana getirdi. Askeri taifelerin tamamen siyasallaşması, annesinin bu iktidarını tamamen korumaya çalışması bazen bir saat bile süren vezir değişikliklerinin oluşmasına neden oldu. Bu arada da Mısır'da bu gelişmelerden ötürü her an ayaklanmaya müsait ortam hazırlandı. Berberîler, Türkler, Deylemliler, Araplar her defasında halifenin annesi Rasad'ın Sudan'dan getirdiği siyah müfrezelere karşı güç birliği yaparak kaotik durumun oluşmasında etkili olmuşlardır. Tüm bu karışıklıkların yanı sıra Mısır'da durum kötüye giderken bir de üstüne yeteneksiz vezirlerin üst kademelere gelmesi Fâtımîler için sivil yönetimde çöküşün, orduda kaosun, hazinede de iflasın eşlik ettiği gerileme dönemine geçilmesine neden oldu.¹⁶⁶

Fâtımîler dönemini incelediğimizde, ulaştığımız kaynaklardan konumuz olan Akka şehri ile ilgili bilgiler sınırlıdır. Bunun bir sebebi olarak şehrin öneminin Fâtımîler için arka planda olmasıdır. Örneğin Kahire, Fâtımîler için başkent olmasının yanı sıra aynı zamanda ticaret, eğitim ve daha birçok alanda en önde gelen şehirdir. Fâtımîlerin bölge üzerindeki faaliyetleri hakkında detaylı bilgi almak için farklı kaynaklar da mevcuttur.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Daftary, *İsmâîliler*, s.303.

¹⁶⁶ Daftary, *İsmâîliler*, s.303; Çelik, *Fâtımîler Devleti Tarihi*, 311, İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, C. IX, 430.

¹⁶⁷ Fâtımîler hakkında geniş bilgi için bkz. Abdullah Muhammed Cemalüddin, *ed-Devlet'ül-Fâtımiyye Kıyâmuhabi Bilâdi'l-Mağrib ve İntikâluhâ ilâ Nihâyeti'l-Karni'r-Râbi'i'l-Hicrî maâ 'Inâye Hâssebi'l-Ceyş*, Kahire, 1991; Abdülmün'im Sultan, *el-Müctemeu'l-Mısır'î fi'l-*

c) Tuğrul Bey ve Alp Arslan Dönemi Selçuklu-Fâtımî İlişkileri ve Selçukluların Suriye-Filistin Bölgesindeki Faaliyetleri:

Fâtımîlerle, Selçuklular arasında ilk ilişkiler Fâtımî halifesi Müstansır döneminde olmuştur. Hatta öyle ki Tuğrul Bey döneminin ilk yıllarında önemli çatışmalar meydana gelmiştir. Alp Arslan'ın Bizans odaklı siyaset izlemesiyle Tuğrul Bey dönemi kadar ilişkiler yoğun olmamıştır. Selçuklulara en parlak dönemini yaşatan ve Selçukluları en geniş sınırlarına ulaştıran Melikşah döneminde ise Filistin ve şehirleri fethedildiğinden Fatimilerle olan ilişkiler yoğundur. Bu bölümü Selçuklu-Fâtımî ilişkilerinin ilk başladığı zamandan Selçukluların Filistin bölgesindeki fetihlerini ve konumuz olan Akka'yı fethini detaylarıyla aktaracağız.

Selçukluların devlet kurmalarının sağlayan Dandanakan Savaşı'ndan sonra Selçuklu fetih ve genişleme hareketleri batı yönünde büyük bir gelişme göstermiştir. İlk Selçuklu sultanı Tuğrul Bey'den Selçuklu Emirlerine kadar Selçuklu Orduları, Rey, İsfahan ve

Asri'l-Fâtımî, Mısır, 1980; 'Adile Ali Hamed, Kıyâmü'd-Devleti'l-Fâtımiyye bi Bilâdi'l-Mağrib, Beyrut, 1980; el-'Abbâdî, Ahmed Muhtar, fi't-Târîhi'l-Abbâsi ve'l-Fâtımî, Beyrut, (t.y.); el-'Aynî, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed, 'İkd'ül Cümân fi Târîhi Ehli'z-Zaman, (thk. Mahmûd Rezzâk Mahmûd) C.I. Kahire, 2010; Beytar, Emine, Mevkıfu Ümerâi'l-Arabbi's-Şâm ve'l- 'Irak mine'l-Fâtımîyyin hatta Evâhiri'l-Karni'l-Hâmisi'l-Hicrî, Dımaşk, 1980; Hasan İbrahim Hasan, Tarihü'd-Devleti'l-Fâtımîyye, Mısır, 1981; Takkuş, M. Süheyl, Tarihü'l- Fâtımiyyîn fi Şimâli İfrîkiyye ve Mısır ve Bilâdi's-Şâm, Beyrut, 2001; El-Makrîzî, Takıyyüddîn Ahmed b. Ali, İtti'âzu'l- Hunefâ bi Ahbâri'l-Eimmeti'l-Fâtımiyyîn el-Hulefâ (thk. Cemalüddîn eş-Şeyyâl), C.I. Kahire, 1948; El-Makrîzî, Takıyyüddîn Ahmed b. Ali, İtti'âzu'l- Hunefâ bi Ahbâri'l-Eimmeti'l-Fâtımiyyîn el-Hulefâ (thk. Muhammed Hilmi Muhammed Ahmed), C.II-III, Kahire, 1996.

Azerbaycan'dan sonra Bizans hakimiyetinde bulunan Anadolu'ya kadar akınlar düzenlemiştir. Önceden hazırlanan tüm bu fetih hareketlerine katılan Selçuklu emirleri ve Türkmen Beyleri, çeşitli nedenlerle XI. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak kumanda ettikleri kuvvetlerle Suriye ve Filistin bölgelerine gelerek bu ülkelerin fetihlerini sağlama da önemli rol oynamıştır. Suriye ve Filistin'e gelen emirler Atsız, Şöklü, Kurlu Bey gibi komutanlardır.¹⁶⁸

Fâtımî Halifesi Müstansır döneminde yaşanan kıtlık neticesinde meydana gelen veba salgınından günde 1000 civarından kişi ölüyordu. Bu kıtlık sadece Mısır için değil aynı zamanda Hicaz Bölgesi, Diyarbakır, Musul, Suriye, Filistin, Horasan, Irak gibi Orta Doğu coğrafyasının hemen hemen bütün toprakları için de geçerli idi. Nitekim Mısır'dan Mekke'ye buğday gitmediğinden kıtlık olmuş ve kıtlık neticesinde çekirge istilaları meydana gelmiştir. Öyle ki Tuğrul Bey, döneminin son zamanlarında 1063'te Mısır'da ortaya çıkan veba, 10 ay boyunca devam etmiş Selçukluların yeni kurulmaya başladığı coğrafyada da etkisini göstererek büyük nüfus kayıplarına neden olmuştur.¹⁶⁹

Selçukluların Fâtımîler ile karşılaşması ise yukarıda da belirttiğimiz gibi Tuğrul Bey döneminde yaşanmıştır. İki devleti karşı karşıya getiren durum ise Arslan Besasiri¹⁷⁰ olayıdır. Bu bakımdan Selçukluların Bağdad'daki Abbasi Halifeliğini desteklemesi, Abbasi Halifeliğinin 1011 yılında Fâtımî Halifeliğinin nesebinin sahte olduğunu ilan etmesi gibi

¹⁶⁸ Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara, 2000, s.35.

¹⁶⁹ Çelik, *Fâtımîler Devleti Tarihi*, s.310-311.

¹⁷⁰ Büveyhilerin son dönemlerinde yaşayan, Fars bölgesinin Besâ şehrinde gelmesi nedeniyle Besâsiri ismini alan bölgede o zaman çıkan karışıklıkları önleme amacıyla atanan Türk komutan. Bkz. Erdoğan Merçil, "Besâsiri", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/besasiri> (E.T. 22.05.2019).

nedenler iki devleti karşı karşıya getirmiştir. 1055 yılında Tuğrul Bey'in Abbasi Halifeliğinin başkenti Bağdat'a gelmesi ile Abbasi Halifeliğini Şii Büveyhoğullarına karşı savunması Abbasiler için Fâtımîlere karşı önemli dönüm noktalarından birisi olmuştur. Bununla birlikte Türklerin Orta Doğu'ya karşı yürüttükleri fetih hareketleri, Orta Doğu'da faaliyet gösteren Şii güçlerini zayıflatmıştır. Bu fetih hareketleri, aynı zamanda Fâtımîlere ve Büveyhoğullarına¹⁷¹ karşı koymaya çalışan Abbasi Halifeliğine de büyük güç vermiştir.¹⁷²

Sultan Alp Arslan döneminde ise Selçuklular daha çok Bizans merkezli siyaset izlemişlerdir. Bu durumun ortaya çıkmasında çeşitli sebepler söylenebilir. Ancak Alp Arslan, hükümdarlığı zamanında Bizans merkezli siyaset izlediği için bu dönemde Fâtımîlerle olan ilişkilerin ne düzeyde olduğu bizlerin çok da dikkatini çekmemiştir.

Alp Arslan 1063 yılında hükümdar olup Selçukluların kendi içlerinde çıkan karışıklıkları düzelttikten sonra ilk olarak Anadolu'ya sefere çıkmıştır. Atsız, Şöklü, Gümüş-Tigin, Afşin gibi Selçuklu Komutanları Anadolu ve Suriye coğrafyasında fetih faaliyetlerinde bulunurken Alp Arslan'da Anadolu'da Türk hakimiyetini egemen kılmak için faaliyetlerde bulunuyordu. Bu sıralarda Fâtımî Devleti içinde yaşanan bazı gelişmeler Sultan Alp Arslan'ın dikkatini Mısır'a çevirmesine neden oldu. Horasan'da bulunan Sultan Alp Arslan, Fâtımî

¹⁷¹ Hanedan adını Sasani hükümdarı olan Büveyhiler, önceleri Mecusi iken X. yüzyılın başında Müslüman olup Şiiliği benimsediler. Daha sonra Abbasi Halifeliğinin devlet ordularından görev aldılar. Fars, Kirman, Irak bölgelerinde hüküm sürdüler. Bkz. Erdoğan Merçil, "*Büveyhiler*", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/buveyhiler> (E.T. 21.05.2019).

¹⁷² Atilla, *XI ve XII. Yüzyıllar Arasında (1055-1071) Selçuklu Fâtımî İlişkileri*, s.43.

devlet adamları tarafından Mısır'a davet edildi.¹⁷³ Suriye ve Filistin bölgesine ilk Türk girişleri de tam bu dönemde Hanoğlu Harun et-Türkmanî¹⁷⁴ kumandası altında bulunan bin Oğuz Türkmen'inin Anadolu'dan Halep bölgesine 1065 yılında gelmesi ile olmuştur.¹⁷⁵

Sultan Alp Arslan Batı'ya doğru ilerlemeyi düşünürken o sırada Fâtımîler tarafından Mısır'a davet edildi. Sultan Alp Arslan'ın Mısır'a davet edilmesi Fâtımîlerin iyi niyetli oldukları anlamına gelmemekteydi. Çünkü Fâtımîler bir yandan Sultan'ı Mısır'a davet ederken bir yandan da Bizans ile ittifak halindeydi. Sultan Alp Arslan, Fâtımîler ile Bizans arasındaki bu ittifakı biliyordu ve bu ittifak Sultan Alp Arslan'ı önceden beri rahatsız

¹⁷³ Bu dönemlerde Mısır'da iç karışıklık yaşanırken Kahire, Türkler ve Magriplilerin kontrolü altında idi. Halife Müstansır'ın validesi Seyyide Raşad, Mısır'da devam eden Türklerin bu gücünü yenmek için zencilere destek vermiştir. Bundan dolayı Nâsır ed-Devle İbn. El-Hamdân, Türklerle birlikte olarak zencilere karşı mücadeleye girmiştir. Bir süre sonra bölgede nüfuzunu artıran Nâsır ed-Devle İbn. El-Hamdân, Türklere desteği bırakarak bağımsız hareket etmeye başlamıştır. Bundan rahatsızlık duyan İldeniz önderliğindeki Türkler ise Halife Müstansır'dan Nâsır ed-Devle İbn. El-Hamdân'ı Mısır'dan çıkarmasını istemişlerdir. Nâsır ed-Devle İbn. El-Hamdân, buradan Cize'ye oradan el-Buhayra'ya kaçarak Alp Arslan'a haber göndererek ondan yardım istemiştir. Bkz. Nihat Yazılıtaş, *Fâtımî Devleti'nde Türkler*, Ankara, 2009, s.156; İbnü'l Adîm ise Nâsır ed-Devle İbn. El-Hamdân, Mısır'ı Alp Arslan'a teslim etmek, hutbeyi değiştirmek amacıyla asker isteğinde bulunup davetin ise sebebini Nâsır ed-Devle İbnü'l Hamdân'ın Akka Valisi Bedr'ül Cemâli ve İldeniz ile yaşadığı problemlerden dolayı olduğunu söylemektedir. Bkz. Ali Sevim, *Biyografilerle Selçuklu Tarihi: İbnü'l Adîm Bugyetü't-taleb fi Tarihi Halep*, Ankara, 1982, s.13-14.

¹⁷⁴ Hanoğlu Harun hakkında bkz. Sevim, Ali "*Hârûn B. Han*", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/harun-b-han> (E.T. 21.05.2019).

¹⁷⁵ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, s.36.

etmekteydi. Alp Arslan 1070 yılı ortalarında büyük bir ordu ile birlikte bir kez daha Anadolu'ya girdi. Van Gölü'nün kuzeyinden geçerek Malazgirt önlerine geldi. Daha önce amcası tarafından muhasara edildiği halde alınamayan Malazgirt Kale'sini ele geçirdi. Daha sonra Erciş'i ele geçiren komutan buradan güneye inerek Murad nehri kenarındaki kaleleri de alarak Mervanoğulları'nın kendisine itaat etmeleri için Meyyafarikin (Silvan) topraklarına girdi. Mervanoğulları, bazı değerli hediyeler vererek ve 100.000 dinar karşılığında Sultan'a bağlılıkları bildirmişlerdir. Buradan Urfa'ya geçen Sultan Alp Arslan, yaklaşık 50 günlük bir muhasaradan sonra şehri ele geçirmiştir. Mısır'ın fethi için Fâtımî Devleti'nin vezirlik makamında bulunan Hamdanoğlu Nasrüddevle tarafından bir kez daha Mısır'a davet edilince Doğu'daki müstahkem yerleri fethederek Suriye'ye yöneldi. 1071 yılında Halep'e geldi. Şehir şiddetli şekilde muhasara edildi. Çatışmalar giderek yoğunlaşınca Alp Arslan, bir müddet bekledikten sonra harekete geçerek şehre yaklaştı ve Arap Mirdasoğulları beyliğinin kontrolündeki Halep bölgesini zapt etti. Türklerin Kuzey Suriye'ye ve Filistin kıyılarına yapmış olduğu seferler böylece başlamış oldu. Bu sırada Bizans tehlikesinin baş göstermesi üzerine Ahlat bölgesine dönen Alp Arslan Mısır seferini böylelikle gerçekleştirememiştir.¹⁷⁶ Alp Arslan bölgeden ayrılıp Malazgirt Savaşı için Ahlat Bölgesine gidince bölge'deki fetihleri ise Selçuklu komutanlarına bırakmıştır.

Selçuklu komutanlarından Kurlu Bey ise, Alp Arslan Ahlat'a döndüğünde Suriye ve Filistin bölgesine gitmiştir. İlk önce Fâtımî yönetiminde bulunan Dımaşk üzerine yürüyerek

¹⁷⁶ Mükrimin Halil Yinanç, *Alp Arslan*, İA, C.I, s.385; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, C.III, Ankara, 2011, s.24-25; Osman Gazi Özgüdenli, *Selçuklular: Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157)*, C.I, İstanbul, 2009, s. 116-117; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, C.X, s.49; Süryani Mihael Vekayinamesi (1042-1195), (Çev. Hrant D. Andreasyan), İstanbul, 1944, s.24.

Dımaşk'ı kuşatmış ve bölgedeki birçok yerleşim yerini, köyleri ve çiftlikleri yağmalamıştır.¹⁷⁷ 1069 ve 1070 yıllarında Navakiyye Türkmenlerinde oluşan topluluklar, Filistin'i yavaş yavaş yurt edinmeye başladı. Navakiyye Türkmenleri, önceden Erbasan'ın emrinde olup Erbasan'ın Bizans'a sığınması üzerine Kurlu Bey, et-Türkî, Atsız, Şöklü, Hanoğlu Harun gibi Selçuklu komutanları idaresinde Suriye ve Filistin coğrafyasına gelerek buraları kendilerine yurt edinmeye başlamışlardır. Kurlu Bey, Navakiyye Türkmenlerinin önderliğini yaparken üç dört çadır civarında olan halk ilk olarak Akka'nın doğusundaki Balka bölgesine yerleşmişlerdir. Dımaşk'ın özellikle yiyecek konusunda sıkıntıya düşmesi nedeniyle Fâtımîlerin Dımaşk Valisi İbn Münzev ile 50 bin altın karşılığında barış antlaşması yapmıştır. 23 bin altını hemen ödeyen vali geri kalanını sonra ödeyeceğini bildirmiş buna karşılık da oğlunu rehin olarak göndermiştir. Bu anlaşmadan sonra Kurlu Bey, bu kez Filistin bölgesine yönelmiş ve yine Fâtımî hakimiyeti altında bulunan Akka'yı kuşatıp sıkıştırmaya başlamıştır. Akka'da bu dönemde Bedr'ül-Cemâli'nin valilik yaptığı yerde Kelpoğulları kabilesine mensup göçebe Araplar yaşıyorlardı. Göçebe Araplar, Kurlu Bey ile dostluk kursalar da Kurlu Bey'in ölümü ile Türkmenlerin saldırılarına uğramışlardır. Kuşatma devam ederken, Türkmen Beylerinden birisi Akka'ya gelerek Türkmen kuvvetlerinin başına geçip kuşatmayı sürdürmüş ve bu bölgedeki Sur, Sayda gibi diğer şehirlere de akınlarda bulunmuştur. Akka kuşatmasının uzayıp gitmesi ve Bedr'ül-Cemâli'nin denizden gelen yardımları sayesinde şehirdeki halk sıkıntıya düşmüyordu. Dolayısıyla Akka'yı fethetme umutları kesilen Türkmen kuvvetleri komutanı, kuşatmayı kaldırmıştır.¹⁷⁸

Alp Arslan'ın Anadolu'ya dönerken Suriye ve Filistin bölgesinin fetihlerini Selçuklu komutanlarına bıraktığını yukarıda belirtmiştik. Bu komutanlardan en önde gelen isim ise Emir Atsız olmuştur. Emir Atsız, Suriye ve Filistin'deki Fâtımî hükümlerine son vermek

¹⁷⁷ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, s.53-54.

¹⁷⁸ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, s.54.

suretiyle bu toprakların ilk kez Türkler tarafından fethini gerçekleştirmiş ve buradaki ilk Türkmen Beyliği'nin sınırlarını genişletip Selçuklu Melikliği'ne dönüştürmeyi başarmıştır. Bu fetihlerin nedenlerini ise şöyle sıralayabiliriz;

* Selçuklu Devleti'nce Suriye, Filistin ve Kuzey Afrika'nın fethinin planlanmış olması,

* Navakiyye Türkmenlerinin verimsiz olan Filistin topraklarında yaşamlarını sürdürmelerinin zor olması ve bu verimsiz topraklarda tarımın istenilen şekilde yapılamayıp bundan doğan iktisadi zorunluluklar,

* Mısır Fâtımî Devleti'nin içinde bulunduğu siyasal, sosyal ve ekonomik buhranlar yüzünden Suriye ve Filistin'le gerektiği biçimde ilgilenememesi ve dolayısıyla bu ülkelerdeki Fâtımî egemenliğinin yok denecek kadar zayıflamış olması,

* Emir Atsız'ın daha önce Kurlu ile birlikte giriştiği askeri hareketler sırasında, hiçbir kuvvetin kendilerine karşı duramaması sonucu olarak askerî üstünlüğün bu ülke hâkimi görünen Fâtımîlerin değil, kendilerinin temsil ettiklerinin artık kesinlik kazanmasına inanmış olmasıdır.¹⁷⁹

Tüm bunların yanı sıra aslında bu fetihlerin asıl sebebinin Türklerin 751 Talas Savaşı'nda Müslüman olmalarıyla başlayan süreçten sonra bütün Türk ve Müslüman devletlerinde hâkim olan cihad anlayışını söyleyebiliriz. Çünkü gerek Selçuklu Devleti'nde gerekse de Türklerin kurduğu en büyük devlet olan Osmanlı Devleti'nde İslam inancından gelen cihad anlayışının önemi büyüktür. Türk ve Müslüman Devletlerin kurulup yıkılana kadar olan dönemlerinde Müslüman olmayan toplum ile savaş, Müslüman olan toplum ile de ‘İslâm Devletleri arasında İslâmiyetin en büyük savunucusu ve koruyucu bizim devletimiz’ düşüncesi bu fetihlerin en başında gelen sebeplerindendir. Tuğrul Bey'in Müslüman Şii

¹⁷⁹ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, s.63-64.

Büveyhoğulları tehlikesine karşı Bağdat'taki Abbasi Halifesinin koruyuculuğu yapması ve Alp Arslan'ın Bizans ile yaptığı Malazgirt Savaşı öncesi askerlerine yaptığı konuşma bu görüşümüzü destekler niteliktedir.

d) Melikşah Dönemi Selçuklu-Fâtımî İlişkileri

1) Akka'nın Selçuklular Tarafından Fethi:

Emir Atsız, Kurlu'nun ölümü üzerine Türkmen Beyliği'nin başına geçti. Emir Atsız, beyliğin başkenti durumunda bulunan ve bir ara Fâtımîlerin eline geçtiği anlaşılan Remle'yi yeniden ele geçirmeyi başarmıştır. Fâtımîlere karşı kazandığı bu ilk başarıdan sonra harekâtını sürdüren Atsız, bu kez yine Fâtımî yönetiminde bulunan ve Filistin'in merkezî durumunda bulunan Kudüs üzerine yürüyüp kuşatmaya ve Kudüs'ü sıkıştırmaya başlamıştır. Şehirde bulunan valinin Türk olmasından ve şehrin kutsallığı nedeniyle savaş yapmadan Kudüs'ü almak istemiştir. Şehir valisine güvence vereceğini bildiren ve ona iktâ olarak belirli yerleri veren Atsız, şehir kapılarının açılmasıyla münadiler aracılığıyla halka güven verildiğini ilan etti. Kent kalesine giren Atsız camilerde Şii Fâtımî Halifeliği adına okutulan hutbeyi kaldırıp yerine Abbasi Halifeliği ve Selçuklu Sultanı Alp Arslan adına hutbeler okutmaya başlamıştır. Şehirde çok miktarda ganimet elde eden Atsız, bunlara dokunmadığı gibi korumak için başına da muhafızlar dikmiştir. Halk da kendilerine karşı böyle iyi davranılmasından memnun olmuştur. Böylece Atsız komutasında Selçuklular Filistin bölgesinde ilk fetih hareketlerini gerçekleştirmiş ve Filistin'de ilk Türkmen Beyliği, başkenti Kudüs olan bir Selçuklu Melikliğine dönüşmüştür. Filistin'in güney bölgesi Askalan¹⁸⁰ hariç ele geçirilmiştir.¹⁸¹

¹⁸⁰ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, C.X, s.73-74; İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû Târihi Dimaşk*, s.98-99; Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 64-65. İbrahim Kafesoğlu burada Askalan ile birlikte Yafa şehrinin de alınmadığını söylemiştir. Geniş bilgi için bkz. İbrahim Kafesoğlu, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, İstanbul, 1973, s.20.

Alp Arslan, hükümdarlığının son senelerinde Türkmen Başbuğlarından Atsız'ı maiyetinde Türkmen reislerinden Şöklü olduğu halde, Suriye bölgesinin fethiyle görevlendirmişti. Emir Atsız, Remle ve Kudüs'ü fethettikten sonra fetih hareketlerine Suriye'nin en önemli şehri olan Dımaşk'a yönelmiş ve şehri ele geçirmek için sürekli baskı altında tutmuştur. Emir Atsız, her yıl hasat zamanı Dımaşk'a bağlı yerlere hücum ederek mahsulü yağma ediyor ve böylece hem kendisi hem de askerleri güçlenirken Dımaşk üzerindeki baskısını artırıyor ve şehrin zayıflamasını sağlıyordu.¹⁸² Üstelik bu dönemde Dımaşk'a saldırırken bir taraftan da 1072'de Akka kalesine saldırdı ve Mısır Fâtımî Devleti'nin Akka Valisi Bedr'ül-Cemali ile ilişkilerde bulundu. Atsız, 1073 yılının Nisan ayında Dımaşk'ı tekrar kuşattı. Fâtımî Halifeliği adına şehri muhafaza ve müdafaa eden el-Mualla b. Haydare'nin direnişi karşısında mayıs ayında çekilmek zorunda kaldı. Ancak iki ay kadar sonra Dımaşk'da patlak veren askerî ihtilal Atsız'a fırsat için zemin hazırladı. Haydare'den memnun olmayan ordu ve halk, Haydare'ye karşı ayaklanmış ve Haydare'de bunun üzerine Beyrut ve Sur üzerinden Mısır'a kaçmıştır.¹⁸³

Bu sıralarda maiyetinde olan emirlerden Şöklü de Filistin'in kıyı bölgelerinde fetihler yapmakta ve Fâtımîlerin en önemli kıyı şehirlerinden Akka'yı sıkıştırılmaktaydı. Şehirde Bedr'ül-Cemâlî adına İbn Sukha valilik görevini ifâ ediyordu. Bedr'ül-Cemâlî 1073 yılında Fâtımî halifesi El-Müstansır tarafından Mısır'a çağırılınca beraberinde İbn Sukha'yı da

¹⁸¹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, C.X, s.73-74; İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylü Târihi Dimaşk*, s.98-99; Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 64-65.

¹⁸² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, C.X, s. 98-99.

¹⁸³ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*. s.65-66.

götürmüştür. Bedr'ül-Cemâlî, göreve başlamasından bir süre sonra Mısır'dan sağladığı zengin hazineyi İbn Sukha ile birlikte deniz yoluyla Akka'ya göndermiş ve ondan Akka'daki hazinesinin muhafazasını istemiştir. İbn Sukha ile beraberindekilerin gemisi yolda batınca hazine sulara gömülmüş ve gemidekiler canlarını zor kurtarmışlardır. Ancak İbn Sukha hazinesini kaybeden Bedr'ül-Cemâlî'nin kendisine ceza vereceğini düşünüyordu. Akka'ya varan halka İbn Sukha tarafından Bedr'ül-Cemâlî'ye karşı güvence verilince Akka'nın ileri gelenleri tereddütsüz İbn Sukha'yı desteklemişlerdir.¹⁸⁴

İbn Sukha, kenti kuşatmak isteyen Emir Şöklü'ye; ‘‘Gelirsen kentin kapılarını açacağız’’ diye bildirmesi üzerine Şöklü, harekete geçmiş ve askerleri ile birlikte Kasım 1074'te Akka'ya girmiştir. Daha önce Selçuklular tarafından alınamayan Askalan'la birlikte Akka'da böylelikle fethedilmiştir. Şöklü, İbn Sukha ile iş birliği yaparak Bedr'ül-Cemâlî'nin naibi Farisüddeve ve kentin kadısı olan İbnü'l-Ebu-Leys'i ve vergi memurlarını yakalatarak öldürmüş, Bedr'ül-Cemâlî'nin kızını ve karısını da esir olarak almış, Daha sonra da Bedr'ül-Cemâlî'nin kızı ile evlenmiştir.¹⁸⁵

Şöklü'nün Akka'yı fethetmesi büyük bir olaydı. Ancak Şöklü'nün bu fethi Atsız ile Şöklü'nün arasının açılmasına neden olmuştur. Bunun nedeni Atsız'ın ondan buyruğu altında kalmaya devam etmesini istemesidir. Ayrıca Atsız, Şöklü'den Bedr'ül-Cemâlî'nin ailesini ve ele geçirdiği hazinesinin yarısını kendisine göndermesini istemiştir. Ancak Şöklü bunları Akka'da bağımsız beylik kurma düşüncesiyle reddetmiştir. Şöklü, Atsız'ın kendisine karşı

¹⁸⁴ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*. s.66; Ali Sevim, *Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin Mir'âtü'z-Zaman Fî Tarihi'l-Âyan Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler III (Sultan Melikşâh Dönemi)*, C.XX. no:24, Ankara, 1999, s.9.

¹⁸⁵ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi* s.67; Daftary, *İsmâîliler*, s.309; Sevim, *Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin Mir'âtü'z-Zaman Fî Tarihi'l-Âyan Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler III (Sultan Melikşâh Dönemi)*, s. 9.

harekete geçeceğini tahmin ettiği için hemen yardım çalışmalarına başladı. Dımaşk Valisi Mualla ve Kilaboğulları kabilesine mektupla haberler göndererek Atsız'a karşı birlikte mücadele etmek istedi. Buna karşın Atsız, Dımaşk kuşatmasını kaldırarak Şöklü'nün üzerine yürüdü. İki Selçuklu komutanını karşı karşıya getiren mücadelede Şöklü yenilerek geri çekildi ve Fâtımî halifeliğine sığındı Atsız da kuşatmasını kaldırıp Dımaşk'a döndü.¹⁸⁶

Şöklü, yeni bir girişimde bulunmak amacıyla o sırada Anadolu topraklarında fetihler yapan Kutalmışoğulları'na mektup yazarak¹⁸⁷ yardım istemiştir. Emir Atsız, Anadolu'dan yardım gelmesiyle bu tehlikeyi tamamen ortadan kaldırmak istedi. Bu sırada Kudüs bölgesinde bulunan Atsız, vakit geçirmeden Şöklü'nün üzerine yürüdü ve Taberiyye'de yapılan savaşta Şöklü'yü bir kez daha mağlup etti. Şöklü'yü ve bir oğlunu direk öldüren Atsız, babalarını da serbest bırakmıştır. Diğer oğlu ise babasının kontrolü altında bulunan Akka'ya girmek istemiş ancak bölgedeki halk onu şehre sokmamıştır. Akka halkı, Fâtımî Mısır Halifeliğinin Sur şehrindeki temsilcisi olan Cevher el-Medenî'yi Akka'ya çağırıp şehri

¹⁸⁶ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi* s.68; Sevim, *Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin Mir'âtü'z-Zaman Fî Tarihi'l-Âyan Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler III (Sultan Melikşâh Dönemi)*, s. 10.

¹⁸⁷ Mektubun içeriği şöyledir:” *Sen Selçuklulardan olup sultan ailesindensin. Bu nedenle biz sana tabî olup hizmetinde bulunursak bundan onur duyuyoruz ve öğreniyoruz. Halbuki Atsız sultan ailesinden değildir. Bu nedenle biz ona tabî olup itaat etmeye razı olamayız. Eğer Atsız'ı yenilgiye uğratıp Suriye'den uzaklaştırırsak kesinlikle Mısır'daki Fâtımî Halifeliğinden bize yardım ve para gelir.*” Bkz. Sevim, *Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin Mir'âtü'z-Zaman Fî Tarihi'l-Âyan Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler III (Sultan Melikşâh Dönemi)*, s. 12.

ona teslim ettiler ve hutbeyi tekrar Mısır Halifesi adına okutmaya başladılar.¹⁸⁸ Bunun üzerine Şöklü'nün oğlu Akka'dan deniz yoluyla Fâtımîlere sığınmak amacıyla Mısır'a gitmiştir.¹⁸⁹

2) Akka'nın Tekrar Fâtımîlerin Hakimiyetine Girmesi:

Emir Atsız, Kudüs, Remle, Taberiyye, Akka, Sur, Humus gibi şehirleri fethederek Selçuklu Melikliğinin hem sınırlarını genişletmiş oldu hem de iktisadî bakımdan Melikliği daha da refaha kavuşturdu. Ancak bu sırada Atsız, Sultan Melikşah'ın Tacüddevlle Tutuş'u Suriye'de Melikliğe getirmek istediğini haber alınca tedirgin oldu. Çünkü Atsız'ın Suriye'de yürüttüğü faaliyetler, son derece önemliydi. Bunun sebebini öğrenmek için Atsız hemen harekete geçti ve Sultan Melikşah'a bir mektup¹⁹⁰ göndererek sebebini öğrenmek istedi. Sultan Melikşah ve veziri Nizâmü'l Mülk Atsız'ın bölgede kalıp Büyük Selçuklular adına

¹⁸⁸ Sevim, *Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin Mir'âtü'z-Zaman Fî Tarihi'l-Âyan Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler III (Sultan Melikşâh Dönemi)*, s. 13.

¹⁸⁹ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, s.69

¹⁹⁰ Atsız'ın Sultan Melikşah'a gönderdiği mektup şöyledir: “*Ben fethetmekte olduğum bu diyarlarda, Sultan'a itaat eden naiblerden biriyim. Bu fetihlerden dolayı da Sultandan herhangi bir yardım istemedim. Sultan'ın adına hutbeler okuttuğum gibi Sultan'a ödemem gereken vergiyi göndermekte hiçbir zaman zorluk çıkarmadım ve belirtilen miktarda zamanında ödedim. Bana, Sultan'ın benim yerime TacüddevlleTutuş'u Suriye'ye ‘melik’ olarak göndereceği haberi geldi. Düşmanlara karşı zaferler kazanmışken beni görevimden uzaklaştıran şey nedir? Ben zengin ve kuvvetli bir orduya sahip olan Fâtumî Halifeliğinin karşısındayım. Bu nedenle benim onlara karşı her zaman hazır bulunmam gerekiyor.*” Bkz. Sevim, *Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin Mir'âtü'z-Zaman Fî Tarihi'l-Âyan Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler III (Sultan Melikşâh Dönemi)*, s.16

fetih faaliyetlerinde bulunmasını uygun bularak, Atsız'a onun gönlünü almak amaçlı hediyeler gönderip bölgede kalmasını istedi.¹⁹¹

Atsız, Sultan'ın bu isteğini öğrendikten sonra ilk önce Suriye'deki Dımaşk şehrine yöneldi. Bulunduğu konum itibarıyla ekonomik, siyasî, kültürel manada önemli bir konumda bulunan Dımaşk, her zaman bu önemini korumuştur. Bu önemli şehrin kesinlikle fethini gerçekleştirmek isteyen Atsız, şehri fethetmesi halinde Fâtımî Halifeliğinin iktidarına büyük bir darbe vuracak ve bu aynı zamanda Selçukluların hem Suriye ve Filistin bölgesindeki politikasında hem de Mısır politikasında önemli bir aşama gerçekleştirmiş olacaktı. Atsız yukarıda da değinildiği gibi 1070 yılından itibaren şehir üzerinde uyguladığı baskıyı sürekli olarak artırmıştır. Şehrin Valisi İnhisar, bu baskılar karşısında bu sıralarda Dımaşk'ta birtakım tedbirler almaya çalışıyordu. Fakat bu tedbirler Ağustos 1075 yılına kadar sürdü. Çünkü İnhisar, Dımaşk'a karşı uygulanan ambargoyu kıramadı ve Mısır'dan da gerekli yardımı alamadı. Bunu gören Atsız, Nisan 1076'da şehri tekrar kuşattı. Bu sırada İnhisar'a elçiler göndererek ondan şehri barış içinde teslim etmesini istedi. İnhisar, şehrin önde gelenleri ile yaptığı görüşmeden sonra Dımaşk'ı Haziran/Temmuz 1076'da teslim etti. Kuvvetleriyle beraber şehre giren Atsız, Bağdad'da bulunan Abbasî Halifeliği, Selçuklu sultanı Melikşah ve en sonunda kendi adının geçtiği hutbeyi ilk Cuma namazında okutarak Dımaşk'taki Fâtımî egemenliğine böylece son verdi.¹⁹² Dımaşk'ın Atsız tarafından Selçuklu Melikliği'ne dahil edilmesi ekonomik açıdan Akka için önemliydi. Çünkü Akka'nın özellikle ticari bakımdan Uzak Doğu'dan gelen malların Dımaşk'a gelip buradan Akka limanı aracılığıyla Avrupa'ya gönderilmesi o dönemde en önemli ekonomik faaliyetlerdendi. Bunun yanı sıra Dımaşk'ın ele geçirilmesi Fâtımîlerin Filistin'in kuzeyinde Suriye'nin güneyinde üstünlüğünü kaybetmesi

¹⁹¹ Sevim, Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin Mir'âtü'z-Zaman Fî Tarihi'l-Âyan Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler III (Sultan Melikşâh Dönemi), s.16

¹⁹² Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, s.72-73

Abbâsîleri de rahatlatmıştır. Ancak bu hakimiyet ileride de anlatacağımız gibi uzun süreli olmayacaktı.

Daha sonra Atsız, Mısır bölgesine yöneldi ve Şîî Fâtımî devletine son vermek amacıyla 1076 yılında Mısır'a sefer düzenledi. Fâtımî Halifeliğinin karışık durumda bulunması da bu seferin düzenlenmesi için Atsız'ı acele etmeye zorlamıştır. Her ne kadar Mısır'da durum karışık olsa da Şöklü'nün Akka'yı ele geçirmesinden sonra şehirden ayrılan ve Halife Müstansır tarafından Mısır'a çağrılan eski Akka Valisi Bedr'ül-Cemâlî, Fâtımî Devleti'ne vezir olmuş ve bu görevi ifâ etmeye başlamıştır. Dımaşk ve Akka Valilikleri sırasında büyük başarı kazanan Bedr'ül- Cemâlî, Dımaşk ve Akka Valilikleri görevinde bulunduğu sırada güvendiği Ermeni askerlerden kurmuş olduğu muhafız alayını da Akka'dan Mısır'a götürmüştür. Yapılan savaşta Atsız, beraberinde götürdüğü 700 civarında Türkmen beyinin Fâtımîlerin tarafına geçince büyük bir ihanete uğramış ve ordusu panik içinde dağılmaya başlamıştır. Birçok Türkmen'in ölümüyle sonuçlanan bu savaşta Atsız mağlup olmuş ve Mısır'dan ayrılmıştır.¹⁹³

¹⁹³ İbnü'l Kalânisi, *Zeylû Târihi Dımaşk*, s.109-111; Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, s.78; Çelik, *Fâtımîler Devleti Tarihi*; 327; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, C.X, s.101-102. İbnü'l Esîr bu savaşın “ Atsız, Dımaşk üzerinden Mısır'a hareket etti ve Mısır'ı muhasara etti. Halkını iyice dara düşürdü ve şehri neredeyse zapt edecekti. Bunun üzerine halk Vaiz İbnü'l-Cevherî'nin riyasetinde camide toplanarak ağladılar. Allah'a yalvarıp yakardılar. Allah da onların dualarını kabul etti. Atsız, savaş olmadan bozulup geri çekildi. Sebepsiz yere perişan vaziyette Dımaşk'a döndü” diyerek olmadığını savunmuştur. Bkz. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, C.X, s.101-102.

Fâtımîler, Emir Atsız'ın başarısız Mısır seferinden sonra Dımaşk'ında aralarında bulunduğu Biladü's-Şâm'ın¹⁹⁴ önemli vilayetlerini tekrar hakimiyetleri altına aldıklarını ilan ettiler. Bunun üzerine Bedr'ül-Cemâlî, Dımaşk'a bir ordu gönderdi. Çaresiz kalan Atsız, Halep'i muhasara etmekte olan Melikşah'ın kardeşi Tutuş'tan yardım istemek zorunda kaldı. Tutuş, Dımaşk'a hareket edince Fâtımîler muhasarayı kaldırdı.¹⁹⁵ 1079'da Dımaşk'a gelen Tutuş, Atsız'ı öldürdü ancak bölgede hakimiyet kurmaya çalışırken Musul Kadısı ile mücadele etmek zorunda kaldı. Çünkü Musul Kadısı Kureyş-el-Ukaylî, Arap kabilelerini Türkmenlere karşı birleştirmişti.

Mısır ordusu, bu bölgeye bir gruptan oluşan askerî birliği gönderdi ve askerî birlik kumandanlarının emrinde Suriye'ye yürüyüp Sur şehrini muhasara etti. Sur Kadısı Ukaylî, burayı zorla ele geçirse de vefat edinceye kadar bölgeyi savunmaya devam etti. Ukaylî'nin çocukları şehrin muhasarasına daha fazla dayanamadılar ve Fâtımîlere şehri teslim etmek zorunda kaldılar. Fâtımî Ordusu buradan Sayda şehrine gitti ve burayı da aynı şekilde muhasara ettikten sonra ele geçirdi. Daha sonra Akka şehrine yönelen ordu burada yaşayan halkı sıkıştırıp şehri teslim etmelerini sağladı. Sırayla şehirleri ele geçirdikten sonra Mısır'a dönen ordu şehirlerdeki karışıklığı düzelterek kurallar koyduktan sonra fethettikleri bu şehirlere valiler ve âmiller atadılar.¹⁹⁶

¹⁹⁴ Dört halife, Emevi ve Abbasiler döneminde Doğu Akdeniz şehirlerini kapsayan bölgeye verilen isim. Hicaz bölgesine göre coğrafi yerini belirtmek için kullanılan yerler. Suriye, Ürdün, Lübnan, Filistin bölgelerini kapsar. Bölge hakkında geniş bilgi için bkz. Denise Eagle, *Le Bilâd'al-Şâm Face Aux Mondes Extérieurs. La Perception de L'Autre et la Représentation du Souverain*, Presses de l'Ifpo, 2012.

¹⁹⁵ Çelik, *Fâtımîler Devleti Tarihi*, s.328.

¹⁹⁶ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, s.133-134.

Fâtımîlerin, Selçukluların kontrolü altındaki bölge topraklarını ele geçirmek istemesi ve özellikle de kıyı şehirlerini ele geçirilmesi Tutuş'u endişeye sürüklemiştir. Özellikle Akka kalesinin hazinesinin yağmalanması ve Dımaşk'ın sürekli Fâtımî tehdidi altında olması Tutuş'un kardeşi Sultan Melikşah'tan yardım istemesine neden olmuştur. Tutuş gönderdiği mektupta Haleb Valisi Aksungur, Urfa Valisi Bozan ve Antakya Valisi Yağsıyan'a Fâtımîlere karşı yapılacak harekâta kendisine yardımcı olmaları hususunda buyruk göndermesini bildirmiştir. Bunun üzerine Sultan Melikşah, Aksungur, Bozan ve Yağsıyan'a mektuplar göndererek Tutuş'un hizmetine girip ona yardımcı olmalarını bildirmiştir.¹⁹⁷

Tutuş, Aksungur, Bozan ve Yağsıyan'ın kendisine katılmasıyla birlikte ilk önce 1091'de Humus üzerine yürüdü. Fâtımîleri tanıyan Halef b. Mülâib ve oğulları şiddetli muhasara sonucunda şehri aman ile teslim etmek zorunda kaldılar. Tutuş, kendisi Mısır'a sığınan İbn Mülâib'in oğullarını yanına alarak Akka kalesine gitti ve hücumla zapt etti. Bundan sonra Bozan ve Aksungur birleşmiş olan kuvvetlerinin etkisiyle buradan Trablus'a yöneldiler. Trablus hâkimi Celâl'ül-Mülk b. Ammar Tutuş'un kumandanlarını para ve hediyelerle kandırmak istedi. Ammar, bundan sonuç alamayınca bir yandan Kasım'üd-Devle'nin veziri Zerrin Kemer aracılığıyla ağır hediyeler vererek Aksungur'u Tutuş'un yanından koparmak için faaliyetlere girişti. Zerrin Kemer, hediyeleri Aksungur'a ulaştırarak Aksungur'u Ammar'ın yanında yer almasını sağlamıştır. Bir yandan da bu faaliyetleri Sultan adına yaptığını söyledi. Kasım'üd-Devle bu durumda savaşın Sultan'a isyan olduğunu Tutuş'a söyleyince Tutuş hiddetlendi. Aksungur'a kendi maiyetinde olduğunu söyleyince Aksungur,

¹⁹⁷ Sevim, *Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin Mir'âtü'z-Zaman Fî Tarihi'l-Âyan Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler III (Sultan Melikşâh Dönemi)*, s. 73; Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, s. 134, Kafesoğlu, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, s. 93.

kuvvetlerini alıp bölgeden ayrılmıştır. Daha sonra Bozan Urfa'ya dönünce Tutuş da Dımaşk'a dönmüştür.¹⁹⁸

Tüm bu gelişmelerin sonucunda Tutuş, Biladü'ş-Şâm topraklarını almasına rağmen bu sefer de Sultan Melikşah'ın ölümü nedeniyle devlette başlayan taht kavgaları neticesinde bölge yeniden Fâtımîlerin kontrolü altına girmişti. Selçuklu ve Fâtımî mücadelesi Fâtımîlerin Suriye ve Filistin bölgesini tamamen hakimiyet altına almak istemesinden dolayı bu mücadele Haçlıların bölge topraklarına gelmesine kadar devam etti.¹⁹⁹ Fâtımîlerin, 1089²⁰⁰ yılında Akka'yı tekrar ele geçirmeleriyle birlikte Akka, Selçuklu hakimiyetinde yaklaşık 15 yıl kalmıştır. Akka, Fâtımîlerin elinde iken Ortaçağ tarihinin en önemli olaylarından biri olan Haçlı Seferleri gerçekleştiğinden çok kısa bir dönem kalmıştır. Ayrıca sadece Akka değil Filistin ve Suriye coğrafyasının büyük çoğunluğunun Haçlıların eline geçmesinin yanı sıra orduların geçtiği topraklarda büyük tahribat yapmaları da bölge coğrafyası için büyük sorun teşkil etmiştir. Bu konuyu bir sonraki bölümde ayrıntılı işleyeceğiz.

¹⁹⁸ Kafesoğlu, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, 93-94; Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, s. 136; Ali Sevim; *İbnü'l-Adîm'in Zübdetü'l Haleb Min Târih-i Haleb Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler, Belgeler*, C.XXI, S.25, Ankara, 2000, s.1-85

¹⁹⁹ Çelik, *Fâtımîler Devleti Tarihi*, s.329.

²⁰⁰ Çelik, *Fâtımîler Devleti Tarihi*, s.329; Feridun Emecen bu tarihin 1087 olduğunu belirtmiştir. Bkz. Emecen, '*Akkâ*', *DİA*, C.II, 1989, s. 265.

II. BÖLÜM

HAÇLILAR DÖNEMİNDE AKKA'NIN DURUMU

Ortaçağ tarihine baktığımızda bu dönemde karşımıza üç önemli olay çıkmaktadır. Bunların birincisi, Hz. Peygamber'e gönderilen ve üç semâvî dinden birisi olan İslamiyetin ortaya çıkışı, ikincisi Türklerin Orta Asya'dan Mezopotamya ve Anadolu topraklarına gelmeleri ve son olarak Haçlı Seferlerini sayabiliriz. Anadolu ve Mezopotamya coğrafyasını yaklaşık iki yüz yıl boyunca kan gölüne çeviren Haçlı Seferleri, bu coğrafyada bulunan şehirleri ve yaşayan halkları olumsuz yönde etkilemiştir. Esas olarak Haçlı seferlerini biz 1096'da başlayan süreç olarak kabul etsek de çok daha öncesine dayandığı söylenebilir. Her asırda hedef ve gayesi bakımından şartlara uygun olarak her defasında farklı çehreye bürünmüştür. İşte Akka şehri de bu Haçlı Seferlerinden ciddi boyutta etkilenen şehirlerdendir. Haçlı Seferlerinin temelinde Kudüs ve kutsal yerler vardır. Akka'da bu kutsal yerlere ulaşmak için ana güzergahta bulunduğundan, hatta üçüncü Haçlı Seferi sonrası şehirde '*Akka Krallığı*' isminde krallık kurulduğundan önemlidir. Bu bölümde bunu anlatmaya çalışacağız.

a) Akka'nın Haçlılar Tarafından Ele Geçirilmesi

Dönemin Müslüman tarihçilerinin "Franklar" kelimesiyle ifade ettiği Haçlılar tabiri, Doğu'da ilk defa Osmanlılar tarafından Fransızca "Croisades" kelimesinin karşılığı olarak "ehl-i salib", Araplar tarafından da "Salıbiyyûn" şeklinde kullanılmaya başlanmıştır. Bu seferlere katılanlara giysilerinin üstünde haç işareti taşıdıkları için bu ad verilmiştir. 1096 yılında başlayan Haçlı seferleri, 1291'de Latin Hristiyanların Doğu'da son merkezi olan Akkâ'dan çıkarılmasına kadar süren yaklaşık iki yüz yıllık bir dönemi kapsar. Bu dönem içinde dokuz büyük sefer yapılmış, bu seferler arasında bazı küçük girişimler de olmuştur.

Daha sonra Türk-İslâm dünyasına karşı yapılan bütün savaşlar da Haçlı Seferleri olarak değerlendirilmiştir.²⁰¹

Selçuklular, Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'da büyük fetihler yaparak Bizans'ın başkenti İstanbul'u (Konstantinopolis) tehdit etmeye başlamışlardır. Alp Arslan zaferle birlikte Anadolu için hedefine ulaşsa da 1072'de öldü. Yerine Selçuklu Devleti'ne en güçlü çağı yaşatan oğlu Melikşah geçti. Melikşah döneminde Anadolu fetihlerini Kutalmışoğlu Süleyman Şah yönetiyordu. İşte bu fetihler neticesinde Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos, bu fetih hareketlerini durdurmak için Batı'ya ve Papa'ya yönelmiş ve Batıdan yardım istemiştir.²⁰² Bununla birlikte Kudüs'te Kutsal Mezar Kilise'sinin tahribatına yol açan "Kitap sahibi insanların katli" hacılar nazarında büyük bir infial uyandırmış ve bu infial bölgedeki halk tarafından Batı'da anlatılmıştır. Söz konusu olay, XI. yüzyılın hemen başında olan Mısırlı Halife Hakim'in yaptığı katliamdır. Kudüs'teki bu kutsal bölgede Fâtımîler tarafından yapılan bu katliam daha sonra Haçlı Seferi propagandasını beslemiştir.²⁰³ Haçlılar için bu dış sebeplerin yanı sıra Haçlı düşüncesinin ortaya atıldığı sırada Avrupa'da yıllardan beri süregelen açlık ve yoksulluğu göz önünde bulunduran Haçlılar, Haçlı Seferlerinin asıl çıkış nedenini ekonomik, siyasi ve sosyal sebeplere dayandırmaktadırlar. Haçlı Seferlerinin çağrısının yapıldığı dönemde, Avrupa'da kuraklık yüzünden tarımda büyük bir çöküntü, açlık ve kıtlığın olduğu belirtilmektedir.²⁰⁴

²⁰¹ Işın Demirkent, "Haçlılar", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/haclilar> (E.T. 28.05.2019).

²⁰² Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.I. (çev. Fikret Işıltan), Ankara, 1989, s.68.

²⁰³ Claude Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, (Çev. Mustafa Daş), İstanbul, 2010, s.22; Montefiore, *Kudüs; Bir Şehrin Biyografisi.*, s.212.

²⁰⁴ Demirkent, "Haçlılar", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/haclilar> (E.T.28.05.2019).

1095 yılı yazının sonlarına doğru Papa II. Urbanus, piskoposlara Clermont'da kendisiyle buluşmaları için mektuplar gönderdi. Clermont'da yaklaşık 300 kilise mensubunun katılımıyla gerçekleşen toplantıda Doğu'daki Hristiyanların kendilerinden yardım beklediklerini anlattı. Papa II. Urbanus, sefere katılanların aynı zamanda hac yolculuğu yapmış olacağını da dile getirerek, hacca katılanların günahlarının bağışlanacağını belirtti. Konuşmasında doğudaki Hristiyanların zor şartlar altında olduğunu ve onların intikamının alınması gerektiğini vurguluyordu. Bunun sonucunda dini öğütlerle örgütlenen Avrupa'daki Almanya, Fransa ve İtalya'daki halklar, birleşerek bu sefere katılmaya karar verdiler.²⁰⁵

Avrupa'dan yola çıkan büyük Haçlı Birlikleri Anadolu topraklarına geldiğinde, Godefroi'nın kardeşi Baudouin de Boulogne ve Bohemund'un yeğeni Tankred, Ereğli'de ana ordudan ayrıлып Gülek Boğazı'ndan Kilikya bölgesine inerek Tarsus, Adana, şehirlerini Türkler'in elinden aldılar.²⁰⁶ Ancak Doğu'da bağımsız bir devlet kurmak isteyen Baudouin de Boulogne Ermenilerle anlaşarak buradan ayrıлып Urfa'ya gitti. Şehrin hâkimi Ermeni Thoros'u bertaraf ederek ana Haçlı ordusu Antakya surları önünde şehri kuşattığı sırada Urfa'da ilk Haçlı Devletini Mart 1098'de kurdu.²⁰⁷ Haçlıların ana kolu ise Antakya'yı muhasara etti.

²⁰⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. I, s.83-90.

²⁰⁶ Demirkent, "*Haçlılar*", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/haclilar> (E.T.29.05.2019). Haçlıların Anadolu'da bulunduğu sırada izlediği güzergâh ve yapmış olduğu faaliyetler hakkında farklı bir değerlendirme için bkz. Odo of Deuil, *De profectioe Ludovici VII in orientem* (Ed. ve English Trans. Virginia Gingerick Berry), Colombia University Press, New York, 1948.

²⁰⁷ Demirkent, "*Haçlılar*", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/haclilar> (E.T.29.05.2019).

Antakya'daki Türk Valisi Yağsıyan destek geleceği ümidiyle şehri savunmaya devam etti.²⁰⁸ Yağsıyan, Antakya'daki Müslümanlara şehri savunmaları için şehrin dışına çıkıp hendekler kazmalarını istedi. Birkaç gün sonra da şehirde yaşayan Hristiyanlardan bunları istedi. Antakya'yı Haçlılara karşı beraber savunmaları gerektiğini bildirdi. İbnü'l-Esir bu olayı; *İlk gün Yağsıyan Müslümanlara dışarı çıkıp şehri çevreleyen hendekleri temizlemelerini emretti. Ertesi gün aynı angaryaya sadece Hristiyanları gönderdi. Onları akşam oluncaya dek çalıştırdı ve geri dönmek istediklerinde şu sözlerle bunu engelledi: Antakya sizindir ama ben Franklerle olan sorunumuzu çözünceye kadar şehri bana bırakmalısınız. Ona sordular: Bizim çocuklarımızla kadınlarımızı kim koruyacak. Emir cevap verdi: Ben sizin yerinize onlarla ilgileneceğim*²⁰⁹ sözleriyle anlatmıştır. Yaklaşık dokuz ay süren muhasaradan sonra Haziran 1098'de Bohemund kumandasında şehre girdiler. Haçlılar, Antakya'da sağ çıkmayı başarıp güneye doğru ilerlerken Trablusşam, Kayserya ve Akka'daki Türk ve Fâtımî emirler onlarla anlaşma yapmışlardır. Fâtımîler, Yafa'yı boşalttı ve Haçlılar da sahilden içeri doğru yönelip Kudüs'e doğru gitmeye başlamışlardır.²¹⁰ Bir yıl sonra Halep'in güneyinde bulunan Suriye şehirlerden Maarretü'n-man'ı almak için Antakya'dan ayrıldılar.²¹¹

Antakya'nın düşüşünden sonra, Haçlıların güneye doğru ilerlemesi durdurulamaz bir şekilde sürüyordu. Maarretü'n-man'ı ele geçiren Haçlı komutanı Raymond, sahil tarafından

²⁰⁸ Suriye'nin kuzeyinde Türklerin Haçlılarla yapmış olduğu mücadeleye farklı bir örnek için bkz. İlhan Erdem, *Haçlılar ile Mücadelede Menbiç ve Emir Belek*, TAD, C.37, s.64, 2018.

²⁰⁹ İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, C.X, s.226; Amin Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, (Çev.Ali Berktaş), İstanbul, 2017, s.33;

²¹⁰ Montefiore, *Kudüs: Bir Şehrin Biyografisi*, s.213

²¹¹ Demirkent, "*Haçlılar*", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/haclilar> (E.T.29.05.2019); İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, s.226.

güneye doğru yol alarak Hama ve Humus arasında Suriye şehri olan Kefertab'a geldi. Burada Robert de la Normandia ile Tankred emrindeki birliklerle Raymond'a katıldıklarını bildirdiler. Humus, Trablus ve Şeyzer gibi şehirler ise Selçuklulara karşı bağımsızlıklarını ilan ettiler.²¹²

Raymond, mümkün olduğu kadar süratle Kefertab'dan deniz kıyısına ulaşmak için doğrudan doğruya batı istikametinde ilerleyerek sahile varmayı hedefliyordu. Böylece sahile ulaşarak Antakya ile bağlantıyı koruyabileceğini düşünüyordu. Tankred ise orduda çok az sayıda şövalye ve asker olduğunu söyleyerek, doğrudan Kudüs üzerine yürümeyi ve sahilde bulunan müstahkem kaleleri ele geçirerek devam etmek gerektiğini düşünüyordu. Kudüs alındığı takdirde, bu haber Avrupa'dan birçok kuvvetleri buraya çekecek ve Trablus, Sur ve Akka gibi şehirler o zaman Haçlılara karşı mukavemeti akıllarına bile getirmeyeceklerdi. Raymond, Lazkiye garnizonu ve sahil ile bağlantı kurma gayretleri çerçevesinde Antarus'u ele geçirdi. Burayı ele geçirmesinin önemi Kıbrıs ve Avrupa ile deniz yolunun açılmasından ileri gelir. Mayıs 1099'da Haçlılar, Fâtımî hududu olan Nehr'ül-Kelb'e ulaştılar. Beyrut'a yaklaştıklarında halk Haçlılardan zarar görmemek için onlara hediyeler sundular. Beyrut'tan Sayda'ya ulaşan Haçlılar, şehir halkının mukavemet göstermesi üzerine bahçelerine zarar vererek şehri tahrip ettiler. Haçlı ordusu, Baudouin ile birlikte Antakya ve Urfa'dan gelen şövalyelerin orduya katılmaları için Sur'da iki gün onları beklediler. Sur'dan sonra Akka'ya yöneldiler. 'Sur merdiveni' adıyla meşhur Nakura tepelerini aşan Haçlılar, Akka önüne ulaştılar. Akka Valisi, Beyrut Valisi'nin yaptığı gibi şehrin etrafındaki verimli arazilerin zarar görmemesi için, Haçlı Ordusuna bol erzak dağıtmak suretiyle Haçlıların bölgeden gitmelerini sağladı. Bölgedeki tek direniş faaliyetleri bunlardan ibarettir. Haçlılar, daha sonra Akka'nın güneyinden ilerleyerek sırasıyla Hayfa, Kayserya ve Arsuf'tan sahil yolunu kullanıp

²¹² İbnü'l-Kalanisi, *Zeylü Tarihi Dimaşk.*, s.136; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.I., s.206-207.

Müslümanların boşalttığı Remle'yi ele geçirdiler. Buradan da Haçlılar, ne yapacaklarını kararlaştırdıktan sonra Kudüs'e saldırmaya karar verdiler.²¹³

²¹³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.I., s.207-208; Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*. s.58; Willermus Tyrensis, Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği, (Haz. Ergin Ayan), İstanbul, 2016, 314-315. Tyrensis Beyrut'tan Remle'ye kadar olan yolculuğu şöyle anlatmıştır: “ *Haçlı orduları, Beyrut'un önünden geçmekte olan bir nehrin kenarında konakladılar. Burada bir gece kalıp, şehrin valisinden para ve bölgedeki tohumlara ve ağaçlara zarar vermesinler diye yeterli miktarda yiyecek aldılar. Ertesi gün Sidon'a gelip, rahatlığı sebebiyle nehir kenarında kamp kurdular. Sabah olduğunda halkın biraz olsun dinlenmesi için burada kalmaya karar verdiler ve çevreye hafif birlikler göndererek yiyecek teminine çalıştılar. Bunlar çok miktarda büyükbaş ve küçükbaş hayvan ile geri döndüler. Sidon'dan sonra ertesi gün Sarepta'ya gitmek üzere yola çıktılar. Sarepta'yi geçtikten sonra, yollarının ortasında bulunan nehir boyunca ilerleyip bu bölgenin tanınmış baş şehri olan Sur'a (Tyre) geldiler ve "Bahçelerin Kaynağı'nda" kamp kurarak, kendilerine her türlü rahatı sunan meyve bahçelerinde dinlendiler. Ertesi gün yeniden hareket edip, dağlarla deniz arasında bulunan ve biraz da tehlikeli olan Dargeçitlerden ilerleyerek Akka (Akkon) şehrinin bulunduğu düzlüğe geldiler. Burada şehrin ve nehrin yakınında kamp kurduktan sonra halktan ve validen hem hediyeler hem de ucuz fiyatla satın alabilecekleri şeyler aldılar. Bu vali ayrıca Haçlılarla bir dostluk ittifakı yapıp, Kudüs'ü aldıkları takdirde yirmi gün süreyle buranın hâkimi olarak kalıp, Mısır'luların üstesinden gelebilirlerse, Akka şehrini hiçbir zorluk çıkarmadan kendilerine teslim edeceğine dair söz verdi. Bundan sonra Celile'yi solda bırakıp deniz ile dağlar arasındaki Karmel'i geçerek eskiden Turris Stratonis adı verilen ikinci Filistin'in başşehri olan Kayseriya'ya geldiler ve bataklıktan çıkan ve şehrin yakınlarında bulunan nehrin kenarlarında kamp kurdular. Buradan Lidda ve Diospolis'e hareket ettiler. Fakat onlar yakınlarında Remle'nin olduğunu öğrenince, Flandern Kontu'nu beş yüz atıyla*

Burada Kudüs'ün alınmasının Akka için öneminden kısaca bahsetmek gerekiyor. Yukarıda da değindiğimiz gibi konumuz olan Akka şehri de dahil olmak üzere sadece Orta Doğu coğrafyasında bulunan üç semavi dine mensup halklar için değil bütün dünyadaki üç semavî dine mensup halklar için Kudüs önem arz etmektedir. Kutsallıktan doğan bu öneme değinmek gerekirse; İslamiyet açısından kutsallığı, Hz. Peygamberin Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'dan göğe yükselmesi ve Müslümanların ilk kıblesinin Kudüs olması şehri önemli kılmıştır. Hristiyanlıktaki kutsallığı; Hz. İsa'nın Kudüs'te doğmasından ileri gelmektedir. Musevilikteki kutsallığı ise; Süleyman Mabedinin Kudüs'te bulunmasıdır. İşte tüm bunlar göz önüne alındığında Kudüs sadece bölgesinde bulunan halkları ve şehirleri etkilememiş bütün dünyadaki halkları ve etrafındaki şehirleri etkilemiştir.

Kudüs, Haçlı seferleri başladığı zamanlarda Tacüddeve Tutuş'un hakimiyetinde idi. Tutuş bu bölgeyi iktâ olarak Türkmen emirlerinden Artukoğlu Sökmen'e vermişti. Haçlılar, Antakya önünde Türklerle girmiş olduğu mücadelenin ardından Kudüs'e doğru yürüyüşlerine devam etmişlerdir. Fâtımîler de bu sırada Kudüs üzerine yürüdüler. Fâtımî ordusunun başında Akka ve Dimaşk eski Valisi olan Bedr'ül-Cemâli vardı. Fâtımîler şehri muhasara edince şehirde bulunan Selçuklu emirlerinden Emir Sökmen ve kardeşi İlğazi ile birlikte kardeşlerinin oğlu Yâkutî de bulunuyordu. Fâtımîler, kırk günlük bir muhasaradan sonra Kudüs'ü Ağustos 1096'da zapt etmeyi başardılar. Fâtımîler naib olarak buraya "İftiharuddevle" isminde birisini tayin ettiler. İftiharuddevle, Haçlılar Kudüs'ü işgal edinceye kadar orada kaldı. Haçlılar başarısız Akka kuşatmasından sonra Kudüs'e yöneldiler. Kudüs'ü kırk gün kuşattılar. Kudüs'ün doğusundaki Zeytun Dağı'nın zirvesine çıkmalarının önden gönderip halkın niyet ve tutumunu öğrenmek istediler. Remle'ye geldiklerinde ise şehrin bomboş olduğunu gördüler. Haçlıların gelişini öğrendiklerinde halkın, çocuklarıyla birlikte kaçtıklarını Kont haberci vasıtasıyla öğrendiği bu bilgiyi orduya bildirdi. Bkz. Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği*, s. 314-315.

ardından kuşatma için ciddi hazırlıklar yapmak üzere ordularının bulunduğu karargâha yöndiler ve hücum merdivenleri yapmaya başladılar.²¹⁴ 10 Temmuz 1099'da ise ahşap kuleler yapılarak bunların birisi Zeytun Dağı'na diğeri ise şehrin kuzeyinde bulunan surlara yerleştirildi.²¹⁵ Savaşta Haçlı tarafında bin iki yüz civarında şövalye, on iki bin civarında savaşçı ve kadın ve çocukla birlikte bu sayı atmış bine ulaşmıştır.²¹⁶ Haçlılar, şehrin kuzeyinden içeriye girerek 15 Temmuz 1099 tarihinde Kudüs'ü işgal etmeye başlamışlardır.²¹⁷ Şehrin önüne iki burç dikip Müslümanlara aman vermelerine rağmen sözlerinde durmamışlar ve Müslümanları buralarda feci şekilde yakarak öldürmüşlerdir. Halkı kılıçtan geçiren Haçlılar, Mihrab'ı- Davud'a sığınan Müslümanlara ise emân vererek onların Askalan'a gitmelerine izin vermişlerdir.²¹⁸

²¹⁴ Demirkent, Işın, *Haçlı Seferleri*, İstanbul, 1997, s. 54.

²¹⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.I., s.218-219.

²¹⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.I., s.219; Raimundus Aguilers, *Historia Francorum cui Ceperunt Jerusalem*, (İng. Trans. John Hugh Hilland Laurita L. Hill), Vol. III. Philadelphia, 1968, s.125.

²¹⁷ Haçlıların Kudüs'ü almalarıyla alakalı detaylı bilgiler için bkz. Renê Grousset, *Histoire des Croisés (1095-1030)*, Vol. I, Paris, 2006; Jonathan R. Smith, *The Crusades A History*, Second Press, London, 2005; Jonathan Philips, *The Crusades (1095-1204)*, London, 2014; Jonathan Philips, *Holy Warriors: A Modern History of The Crusades*, London, 2009; Thomas Asbridge, *The First Crusade A New History*, United Kingdom, 2012; *The Crusades Encyclopedia*, Ed. Alan Murray, Vol.II, Oxford, 2006, s. 677-679.

²¹⁸ İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, C.X, s.235-236; Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*. s.60; Montefiore, *Kudüs: Bir Şehrin Biyografisi*. s.214-216; Olayların bizzat tanığı olan Vakanüvis Aguilers, Kudüs'ün Haçlılar tarafından nasıl ele geçirildiğini en ince

Haçlıların bir kısmı Kudüs'e ulaşip şehri ele geçirdikleri sırada Pizalıların donanmasıyla birlikte yeni bir Haçlı kafilesi Kudüs'e doğru yola çıktı. Antakya'ya gelen bu kalabalığa Antakya Hâkimi Bohemund ve Godefroi'nin kardeşi Urfa Hâkimi Baudouin de onlarla birlikte Kudüs'e gitmek üzere buluştular. Godefroi, Beyrut, Sur, Hayfa, Akka gibi sahil şehirlerinde Müslümanlarla Haçlılar arasından çatışmaların devam etmesinden dolayı gelen bu birliğe çok sevindi. Bu onlar için çatışmalarda kullanılacak taze güç demektir. Gelen bu destek sayesinde Godefroi, egemenliğini Filistin'in bu sahil şehirlerine yaymaya çalıştı. Godefroi, ilk olarak Yafa şehrinin kuzeyindeki küçük Arsuf limanını istila etmeye teşebbüs etti. Ancak burada ciddi bir mukavemetle karşılaşınca muhasarayı kaldırmak zorunda kaldı. Arsuf'un teslim olması için orduya bölge topraklarında tarımı engellemek üzere saldırılar düzenlenmesini emretti. Godefroi'nin kendisi ise Fâtımîlerin kontrolü altındaki Askalân, Kayserya ve Akka gibi sahil şehirlerine yönelik yağmalama hareketlerinde bulundu. Bununla birlikte kırsal kesimden sahil bölgelerine olan gıda yardımını da engelledi. Pizalıların yardımıyla Yafa'yı tahkim etti ve limanı ıslah etti.²¹⁹

Kudüs'ü ele geçiren Haçlıların sonraki hedefi sahilde bulunan kıyı şehirlerini tamamen kontrolü altına almaktır. Bunun için de ilk olarak 1100 yılının bahar aylarına gelindiğinde Haçlılar, Arsuf yakınlarındaki çiftliklerde bulunan Müslüman halkı acımasızca keserek öldürmüşlerdir. Arsuf'lular, bunun üzerine Kudüs'teki Godefroi'ye bir elçi göndererek haraç

detaylarıyla anlatmıştır. Bkz. Raimundus Aguilers, *Historia Francorum cui Ceperunt Jerusalem*, (İng. Trans. John Hugh Hilland Laurita L. Hill), Vol. III. s.125-126.

²¹⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.I. s.231-238.

ödemeyi kabul ettiler. Birkaç ay sonra da Askâlan, Kayserya ve Akka da cüzi bir cizye vergisi vererek Haçlıların tabiiyetine girmeyi kabul ettiler.²²⁰

Bu sırada büyük bir Venedik filosu Yafa limanına geldi. Godefroi, Venediklilerle anlaşmalar yaparak Venediklilerin bölgede rahatça ticaret yapmasını sağladı. Bu anlaşmaya göre; Venedikliler, tüm Frank topraklarında ticaret yapacak, her şehirde bir kilise ve bir de papazları olacak, yardım ettikleri şehirlerin gelirlerinin 1/3 ü kendilerine ait olacak ve Trablus Venediklilere verilip bunun karşılığında Venedikliler Godefroi'ye vergi verecekti. Venediklilerin bir sonraki hedefi ise Akka ve Hayfa oldu. Ancak Akka'nın baş hedef olarak kabulü hususunda anlaşmaya varıldı. Venediklilerle birlikte Kudüs Patriği Daimbert ve Tankred'de Akka'nın muhasarasına katıldılar. Bu sırada Godefroi'nin hastalığı ilerledi ve çok geçmeden de 18 Temmuz'da öldüğü haberi yayıldı.²²¹

Godefroi'nin ölümü üzerine Daimbert ve Tankred Venediklere, Kudüs'e yakınlığı sebebiyle Haçlıların menfaatlerine uygun olmasından dolayı, Akka üzerindeki muhasarayı kaldırarak Akka'nın güneyindeki Hayfa'ya yönelmeleri teklifinde bulundular. Haçlılar, Hayfa'ya saldırdıklarında kısa zamanda şehir Haçlıların eline geçti. Şehir, Fâtımîlere tabi olsa

²²⁰ İbnü'l-Kalânisi, *Zeylü Târihi Dımaşk*, s.138; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.I. s.238

²²¹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.I. s.243. Godefroi'nin ölümünü İbnü'l Esir farklı bir şekilde öne sürmüştür. İbnü'l Esir: ‘‘ Kudüs Hâkimi ve Haçlıların Kralı olan Godefroi Suriye sahilinden Akka şehrine doğru yürüdü, burayı muhasara etti ve bu sırada atılan okla vurulup öldürüldü’’ diyerek Godefroi'nin hastalıktan değil atılan bir ok sonucu öldüğünü dile getirmiştir. Bkz. İbnü'l Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, C.X, s.266-267. İbnü'l Kalânisi ise; *Kudüs'ün efendisi Godefroi Akka şehrini kuşatırken isabet eden bir okla vurulup öldü’’* şeklinde nakletmiştir. Bkz. İbnü'l Kalânisi, *Zeylü Tarihi Dımaşk*, s.139. Bizler de hem İbnü'l Esir'in hem de İbnü'l Kalânisi'nin aktardığı bu görüşlere katılmaktayız.

da Fâtımîlerin burada çok az sayıda muhafız birliği vardı. Bu nedenle şehrin Haçlıların eline geçmesi kolay oldu. Bununla birlikte Hayfa'daki halk Akka ve Kayserya'ya kaçmaya başladılar. Kaçamayanlar ise çoğu kılıçtan geçirilerek öldürüldüler.²²² Godefroi'nin ölümü ile birlikte Kudüs'te Haçlı komutanları arasında yeniden bir ihtilaf çıktı. Urfa Hâkimi Baudouin buraya sahip olmayı istedi. Godefroi'nin kardeşi olan Baudouin, ağabeyinin ölüm haberini alır almaz verasetten doğan hakkını kullanmaya sahip olduğu düşüncesiyle yanına askeri birlikleri alarak ilk olarak Antakya'ya ve oradan da Lazkiye'den geçerek sahil boyunca devam ettikten sonra Trablus'a ulaştı.²²³ Ardından yoluna devam ederek 10 Kasım 1100 tarihinde Kudüs'e geldi. Haçlı komutanları Baudouin'i kendilerine lider edindiler.²²⁴ Böylece Kudüs, Latin Haçlı Krallığına dönüştü. Kudüs'ün Haçlılar tarafından ele geçirilmesi ile birlikte Orta Doğu coğrafyasında yeni bir Haçlı Krallığı kuruldu. İlk kral olarak da Baudouin ilan edildi. Baudouin'in tahta çıkışıyla Mısır'a saldırması bir oldu. Döndüğünde ise Hz. İsa'nın Doğumu Kilisesinde Patrik Dambert tarafından kendisine "Kudüs Latin Kralı" unvanı verildi ve taç giydirildi. Önemli Haçlı liderlerinden Robert de Flandre ve Robert de Normandie görevlerini tamamladıkları için Avrupa'ya döndüler. Raymond ise Kudüs Hâkimi Godefroi ile

²²² İbnü'l Kalânisi, *Zeylû Tarihi Dımaşk*, s.139; İbnü'l Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, C.X, s.267;

Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.I. s.244.

²²³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.I. s.244; Baudouin'in Urfa'dan Kudüs'e kadar olan yolculuğunun detayları için Bkz. Albertus Aquensis, *History of The Journey Jerusalem*, (Trans. Susan Edgington), Oxford, 2007, s. 521-531.

²²⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.I. s.244; Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, s.69-70.

anlaşamadığından dolayı geri dönüş yolunda Lazkiye’de kaldı. Her ordudan az sayıda insan Filistin’in çeşitli şehirlerine yerleşmek üzere bölge topraklarında kaldı.²²⁵

Baudouin, taç giyip Kudüs’ün Latin Kralı olduktan sonra Filistin’in kıyı şeridindeki tüm şehirlerini istila etmeyi hedeflediğini yukarıda belirtmiştik. Bu şehirlerin hedeflenmesinin iki sebebi vardı. Bunlardan birincisi, ekonomik olarak sahil şehirleri aracılığıyla ticareti geliştirmek ve diğeri ise Kudüs’e dışarıdan bir saldırı olması durumunda Kudüs’ü emniyet altına alabilmektir. İlk olarak Hayfa şehrini silah zoruyla işgal ettiler. Daha sonra Cenevizlilerin Hayfa limanına gelmesine olanak sağladılar. Baudouin, o sırada Hayfa limanına gelen Cenevizlilere ganimet verdi ve kıyı şehirlerinin hepsinde ticaret yapmak için komutanlarla istişare yaparak Arsuf ve Kayserya şehirlerinin işgaline karar verdiler. Bu işgal aynı zamanda Akka’nın istilasının ve Remle savaşının da ön hazırlığı oldu. Arsuf’a denizden Cenevizliler karadan da Baudouin saldırdı ve Mayıs 1101 yılında şehir teslim oldu. Daha sonra kısa süreli muhasaranın ardından fazla bir mukavemetle karşılaşmadan Kayserya şehri de ele geçirildi. Haçlılar bu şehirleri yağmalayarak adeta şehri katliam yerine çevirdiler.²²⁶

Kayserya’nın ele geçirilmesinin ardından yaklaşık bir yıl sonra Mart-Nisan 1102’de Urfa Haçlı Kontlarından Saint Gille, Akka önlerinde karargâh kurup şehirdeki halkı sıkıştırmaya başladı. Şehrin önüne mancınıklar ve burçlar kurdu. Denizden de sıkıştırmak için gemileri deniz önüne getirdi. On altı parça civarında gemisi bulunmaktaydı. Akka’nın komşu sahil şehirlerinden toplanan Müslüman halk, bölgeye hareket ederek, Haçlıların kurduğu bu

²²⁵ Montefiore, *Kudüs: Bir Şehrin Biyografisi*, s.219; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, s.231-238; Aquensis, *History of The Journey Jerusalem*, (Trans. Susan Edgington), s.541.

²²⁶ Çelik, *Fâtımîler Devleti Tarihi*, s.395-396; İbnü’l Esir, *El-Kâmil Fi’t-Tarih*, C.X, s.266-267; Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done Beyond TheSea*, (Trans. By E. A. Babcock and A. C. Krey), Vol. I. New York, 1943, s. 415.

mançılık ve burçları ateşe vererek onları yaktılar. Aynı zamanda denizdeki gemileri de yakmak suretiyle Haçlıları ilk etapta etkisiz hale getirdiler.²²⁷

Baudouin ise Arsuf ve Kayserya'nın istilasının ardından Filistin'in sahil şehirlerini ele geçirmek için bölgeye akınlarını artırdı. Arsuf ve Kayserya'dan sonra Askalan, Akka, Sur, Sayda, Beyrut gibi önemli sahil şehirlerini ele geçirmek istedi. Çünkü denizlerde korsanlık faaliyetlerini bir türlü durmuyordu ve bu da Kral Baudouin'i son derece rahatsız ediyordu. Bu korsancılık faaliyetleri özellikle Sur ve Akka limanlarından hareket ederek bölgede ticaret yapan Hristiyanların gemilerini hedef alıyordu. Bu sahil şehirlerinin tamamı o sırada Fâtımîlere tabi durumda bulunuyordu.²²⁸ Ayrıca 1102 yılının sonlarında Kudüs'e hac için gelen Hristiyanların büyük çoğunluğu öldürüldü. Kalanlar ise esir olarak ele geçirildikten sonra satıldı. Bu sebeplerle Baudouin, ilk önce Nisan 1103 tarihinde şehirde bulunan surların hem içinde hem de dışında gemilerin yanaşması için son derece elverişli limanı bulunan Akka şehrini İngilizlerin de destek vermesiyle muhasara etti. Fâtımîlere, Sur ve Sayda'dan gelen yardımlar sayesinde Baudouin şehri ele geçiremedi.²²⁹

Bir yıl sonra 1104'te büyük bir Ceneviz donanmasının Lazkiye ve Hayfa'ya yanaşmasıyla Akka'yı bir kez daha muhasara etmek için Baudouin'in eline yine bir fırsat daha geçti. Baudouin, Cenevizlilerle bir antlaşma²³⁰ yaptı. Ardından bir taraftan Baudouin diğer

²²⁷ İbnü'l Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, C.X, s.281-282.

²²⁸ Aquensis, *History of The Journey Jerusalem*, (Trans. Susan Edgington), s. 661.

²²⁹ Fulcherius Carnotensis, *A History of The Expedition to Jerusalem*, (Çev. İlcan Bihter Barlas), İstanbul, 2009, s.157.

²³⁰ Willermus Tyrensis bu anlaşmada Akka limanından deniz yoluyla yapılan ticaretten elde edilen gelir ile kârın üçte biri Cenevizlilere verileceğini, ayrıca Akka'da Cenevizliler için bir

taftan Cenevizliler denizden ve karadan Akka'yı muhasara etmeye başladılar. Akka'nın Fâtımî Valisi Zehrüddevle el-Cüyûşî şehri savunmaya geçti. Ancak Mısır ve diğer sahil şehirlerinden gerekli desteği alamayınca şehri anlaşma yaparak emân ile teslim etmek zorunda kaldı.²³¹ Böylece Akka, Kudüs'ün ele geçirilmesinden yaklaşık beş yıl sonra Kudüs krallarından Baldwin önderliğindeki ticari donanmalarla birlikte deniz ve karadan kuşatılarak 26 Mayıs 1104 tarihinde Haçlılar tarafından ele geçirildi.²³² Yapılan anlaşmaya göre; şehirde yaşayan halk can ve mal güvenliği sağlanarak istedikleri yerlere gidebilecek, kalmak isteyenler ise her yıl belli miktarda krala vergi vermek suretiyle Akka'da kalabileceklerdi.²³³

kilise yaptırılacağını ve Cenevizlilere bir sokak verileceğini açıklamıştır. Geniş bilgi için Bkz. Tyrensis, *A History of Deeds Done Beyond The Sea*, (Trans. By E. A. Babcock and A. C. Krey), Vol. I, s. 442.

²³¹ Forman Yael, Kitov Adi, *The Old City of Acre*, s.42; İbnü'l Kalânisi bu olayı; ‘‘Yardım almaktan ümidini kesen Mısırlı Vali Zehrüddevle el- Cüyûşî, Frenklerin kendisinin ve şehir halkının canlarının bağışlanması karşılığında şehri teslim etmek istemiştir’’ diyerek anlatmıştır. Geniş bilgi için bkz. İbnü'l Kalânisi, *Zeylû Tarihi Dimaşk*, s.143-144; Tyrensis, *A History of Deeds Done Beyond The Sea*, (Trans. By E. A. Babcock and A. C. Krey), Vol. I, s. 440; Aquensis, *History of The Journey Jerusalem*, (Trans. Susan Edgington), s.606.

²³² Forman Yael, Kitov Adi, *The Old City of Acre*, s.42.

²³³ İbnü'l Kalânisi, *Zeylû Tarihi Dimaşk*, s.143-144; İbnü'l Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, C.X, s.302; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi C.II*, s.69-72; Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, s.74; Carnotensis şehir ele geçirildikten sonra ‘‘Büyük gemilerin yanaşabileceği büyük bir limanının olmasından dolayı Akka'yı ele geçirmek önemliydi.’’ şeklinde açıklama yapmıştır. Bkz. Carnotensis, *A History of The Expedition to Jerusalem*, (Çev. İlcan Bihter Barlas), s.158.

Kral, Akka'yı ele geçirdikten sonra kendine özel ve yeni bir yerleşim alanı tesis etmeye başladı. İlk olarak da şehrin kuzeyine bir yer yaptırdı ve kendisi buraya yerleşti.²³⁴

b) II. Haçlı Seferine Kadar Kudüs Haçlı Krallığı'nın Filistin ve Akka'daki Faaliyetleri

Baudouin, antlaşmanın ardından Akka'yı teslim aldıktan sonra Cenevizliler, Baudouin'le yaptıkları anlaşmaya sadık kalmadılar. Çünkü şehrin zenginliğini kavradıkları için şehre sadece kendileri sahip olmak için ellerinden geleni yaptılar. Müslüman ve Yahudi halka büyük eziyetlerde bulundular. Şehirdeki insanları öldürdüler, şehri yağmaladılar.²³⁵

Akka'nın düşüşüyle birlikte Fâtımîlerin sahildeki varlığı büyük zarar gördü. Çünkü Akka, Fâtımîlerin en önemli liman şehirlerinden birisiydi. Öte yandan Kudüs Krallığı için ise Akka'nın alınması Avrupa ile kurulacak irtibat için iyi bir liman ve eğer ki Fâtımîler veya başka bir kuvvet saldırırsa yardım için gelecek Haçlıların gemilerini demirleyeceği önemli bir sığınak oldu. Akka'ya sahip olmakla Baudouin çok ihtiyaç duyduğu bir şeyi, her havada güvenli olan bir limanı ele geçirmiş oluyordu. Başşehir Kudüs'ten yaklaşık 150 kilometre uzaklıkta bulunmakla beraber Akka, derhal krallığın baş limanı olarak rüzgâr ve fırtınaya açık olan Yafa limanının yerini aldı. Akka limanı bundan başka Dımaşk'a yakın olması sebebiyle Dımaşk'tan batıya gönderilen malların da gemilere yüklendiği ana limandı. Franklar

²³⁴ Forman Yael, Kitov Adi, *The Old City of Acre*, s.42.

²³⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi C.II*, s.73-74; Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, s.74; Edwards, Peter, *The First Crusade; The Cronicle Of Chartres and other Source Materials*, The Middle Age Series, Philedelphia, University of Pennsylvania Press, 1971, s.104-105; Moshe Sharon, *Corpus Inscriptionum Arabicarum Palastine*, C.I, Leiden, 1997, s.26.

tarafından ele geçirilmesi, Akka'da ikamette ısrar eden Müslümanlar tarafından yürütülmeye devam edilen bu ticaret hayatına bir sınır getirmedi.²³⁶ Akka'nın özellikle Akka limanının Kudüs ele geçirildikten sonra ne denli önemli olduğunu ilgili bölümde örnekle açıklamaya çalışacağız.

1105 yılında Bedr'ül-Cemâli'nin oğlu el-Efdal, Filistin bölgesinde kaybettiği bu toprakları geri almak üzere bir teşebbüse daha girişti. Ağustos ayı başlarında Askalan'da bulunan oğlu Senaülmülk Hüseyin kumandasında beş bin²³⁷ Arap atlısından ve Sudanlı yayalardan oluşan gruptan bir ordu kurdu. Ayrıca Dımaşk'ta bulunan Türklerden de yardım istemiştir. Dımaşk'ta o sırada atabey olarak Tuğtekin bulunmaktaydı. Tuğtekin, oğlu Ertaş'ın Kudüs Kralı Badouin'in yanında bulunması sebebiyle Fâtımîlere yardım etmeye hazırdı. Ancak Fâtımîlere büyük bir ordu göndermek yerine bin üç yüz kişiden oluşan okçu süvari birliğini göndermiştir. Mısır ordusu Ürdün civarında Tuğtekin'in gönderdiği Dımaşk birlikleriyle birleşti. Baudouin ise bu sırada Yafa'da beklemekteydi. Baudouin, Tuğtekin'in oğlu Ertaş, Filistin'de bulunan tüm birlikler, Celile, Hayfa, Habron'dan gelen atlı birlikleri ve

²³⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.II, s.73-74; Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, s.74; Edwards, Peter, *The First Crusade; The Cronicle Of Chartres and other Source Materials*, The Middle Age Series, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1971, s.104-105; Moshe Sharon, *Corpus Inscriptionum Arabicarum Palastine*, C.I, Leiden, 1997, s.26.

²³⁷ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.II, s.74; Coşkun Alptekin, *Dımaşk Atabeyliği (Tog-Teginliler)*, İstanbul, 1985, s.30; Carnotensis'e göre bu sayı on beş bin idi. Bkz. Carnotensis, *A History of The Expedition to Jerusalem*, (Çev. İlcan Bihter Barlas), s.166.

Baudouin'in talebi doğrultusunda Patrik Evremar'dan istediği yüz elli kişilik kuvvetle savaş hazırlığı yapmıştı.²³⁸

Remle bölgesinde üçüncü defa yapılan bu savaşa üçüncü Remle savaşı denilmişti. 1105 yılının Ağustos ayında Haçlılar, Patriğin at üstünde af dağıtmasıyla birlikte saldırıya geçtiler. Dımaşk Türk birliği de Haçlılara karşı saldırıya geçince Baudouin, az olan bu Türk birliği üzerine yürüdü ve Türkleri dağıttı. Ardından Mısırlıların Hayfa'ya ani bir saldırı ile alma teşebbüsüne rağmen Baudouin, bu saldırıyı²³⁹ da bertaraf etmişti. Akşam karanlığı çökerken Müslümanlar mağlup edilmişti. Türkler Dımaşk'a doğru kaçarken, Fâtımî kuvvetleri ise Filistin'in güneyindeki Askalan'a çekilmişlerdi. Bu savaşta el-Efdal'in oğlu Senaülmülk, Mısır'a kaçmış, Müslümanlar ağır kayıplar vermişlerdi.²⁴⁰ Askalan kumandanı şehit olurken,

²³⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.II, s.74; Alptekin, *Dımaşk Atabeyliği (Tog-Teginliler)*, İstanbul, 1985, s.30.

²³⁹ Kral Badouin bu saldırı ihtimalini öğrenince Kudüs'e haber göndererek Hristiyanlardan kendisine dua etmelerini istedi. Bkz. Carnotensis, *A History of The Expedition to Jerusalem*, (Çev. İlcan Bihter Barlas), s.164-165.

²⁴⁰ Savaşta ölen Müslümanların sayısı konusunda çeşitli görüşler vardır. Carnotensis ve Tyrensis bu sayıyı dört bin olarak verir. Bkz. Carnotensis, *A History of The Expedition to Jerusalem*, (Çev. İlcan Bihter Barlas), s.168; Tyrensis, *A History of Deeds Done Beyond The Sea*, (Trans. By E. A. Babcock and A. C. Krey), Vol. I, s. 466; Aquensis ise bu sayının yedi bin olduğunu belirtmiştir. Bkz. Aquensis, *History of The Journey Jerusalem*, (Trans. Susan Edgington), s. 711; İbnü'l Esir ise Müslümanların bin iki yüz kayıp verdiğini Haçlıların da aynı sayıda kayıp verdiğini söylemiştir. Bkz. İbnü'l Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, C.X, s.319.

Akka ve Arsuf'un komutanları esir düşmüşlerdir.²⁴¹ Bu savaş Fâtımîlerin, Filistin bölgesini almak için giriştiği son büyük teşebbüs oldu.

Baudouin, Fâtımîlerin bu tehlikesini de bertaraf ettikten sonra hem krallığı genişletmek için hem de krallığın güvenliğini sağlamak için Sur, Sayda, Beyrut gibi şehirlere seferlere çıktı. İlk olarak Sayda'ya sefere çıkan Baudouin, İngiliz, Flaman ve Danimarkalılardan oluşan kuvvetle Sayda'ya girmeye çalıştı. Sayda Valisi, Baudouin'e yüklü miktarda para vererek bu saldırıyı savuşturdu. 1108 yılında ise denizci İtalyanların desteğini alan Baudouin, bu sefer Dımaşk Türklerinin yardımını alan Mısırlıların karşısına çıktı. Baudouin, Mısırlıların İtalyan denizcilerini yenmesi üzerine kuşatmayı kaldırarak geri döndü.²⁴²

Birkaç yıl sonra Baudouin, bu kez batıdan başka bir donanma takviyesiyle Norveç'in Bergen Limanından Norveç Kralı'nın kardeşi Sigurd ile birlikte denize açılarak, Kuzey'den Avrupa kıyıları dolaşıp yolda gelirken, İngiltere, Kastilya ve Portekiz'e uğradıktan sonra Sicilya'ya ulaştı. Sigurd, Akdeniz boyunca savaşarak ve düşmanlarını öldürerek Baudouin Beyrut'u ele geçirip döndüğünde altmış gemilik²⁴³ filosuyla Akka limanına ulaştı. Baudouin, ziyarete gelen ilk kral olan Sigurd'a, İskandinavların "*Jorsalaborg*" dediği halı ve palmiye dalları boyunca ona refakât etti. Daha sonra Baudouin, Sigurd'a eğer Sayda'ya düzenleyeceği

²⁴¹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi* C.II, s.74.

²⁴² Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi* C.II, s.74.

²⁴³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi* C.II, s.74; İbnü'l Kalânisi ve İbnü'l Esir Runciman'ın verdiği bu sayıyı doğrulamaktadır. Bkz. İbnü'l Kalânisi, *Zeylü Tarihi Dımaşk*, s. 171; İbnü'l Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, C.X. s. 384. Carnotensis ise bu sayıyı elli beş olarak zikretmiştir. Bkz. Carnotensis, *A History of The Expedition to Jerusalem*, (Çev. İlcan Bihter Barlas), s.180.

taarruza filosuyla destek verirse kendisine gerçek Haç'tan bir kıymık vermeyi teklif etti. Teklifi kabul eden Sigurd Haçlı Kuvvetleri ile birleşerek Sayda'yı kuşattılar. Sayda, aralık ayında Baudouin'e teslim oldu. Şehrin önde gelen kimseleri değerli eşyaları ile birlikte Dımaşk'a gittiler. Fakir halk ise krala bağlı olduğunu bildirip, kralın uyguladığı vergiyi vermek suretiyle şehirde kaldılar.²⁴⁴

Franklar, Sayda'nın da alınmasıyla beraber Fâtımîlerin kontrolünde bulunan güneyde Askalan, kuzeyde ise Sur dışında bütün Suriye ve Filistin topraklarını ele geçirmiş oldu. Frankların bir sonraki hedefi bu şehirleri de almak olacağı için, Fâtımîlerin Sur Valisi İzzülmülk, büyük bir endişeye kapıldı. 1111 sonbaharında Dımaşk'a elçiler göndererek Dımaşk Atabeyi Tuğtekin'den yardım istedi. Tuğtekin bu isteği para²⁴⁵ ve değerli eşya karşılığında kabul etti. Yalnız Sur şehrinin etrafı tamamen Haçlı Krallığı toprakları ile kaplı olduğundan Dımaşk'a gitmek için bu Haçlı topraklarından geçmek mecburî idi. İzzülmülk, Rainferd isminde Frank şövalyelerinden birine rüşvet vererek yardım etmesini istedi. Ancak şövalye Rainferd yine de bu durumu Kudüs Kralı Baudouin'e bildirmişti. Baudouin, bu haberi

²⁴⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.II, s.75; Montefiore, *Kudüs; Bir Şehrin Biyografisi*, s. 220; İbnü'l Esir “ *Asker ve erzak dolu altmış Frank gemisi Kudüs'ü hac ziyareti yapmak için ve Müslümanlarla savaşmak üzere bazı hükümdarların refakatinde Suriye'ye gelmişti. Kudüs Kralı Badouin de onlara katıldı ve İslam ülkelerine saldırmaya karar verdiler. Kudüs'ten yola çıkıp 19 Ekim 1110 tarihinde Sayda'ya ulaştılar. Şehri karadan ve denizden muhasara ettiler. Halk kısa süre sonra Kral'dan emân dileyerek teslim oldu*” diyerek olayı başka bir şekilde anlatmıştır. Geniş bilgi için bkz. İbnü'l Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, C.X, s.384; Carnotensis, *A History of The Expedition to Jerusalem*, (Çev. İlcan Bihter Barlas), s.180; *The Crusades Encyclopedia*, Ed. Alan Murray, Vol.IV, s.1112.

²⁴⁵ Yirmi bin Byzantios. Bkz. Aquensis, *History of The Journey Jerusalem*, (Trans. Susan Edgington), s.827; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.II, s.77.

aldığında bölgeye hareket etti ve Sur halkının Dımaşk'a göndermek üzere olduğu bütün para ve değerli eşyaları ele geçirdi. Sur, sahil kenarında bir şehir olduğundan Baudouin deniz desteğine de ihtiyaç duymuş bunun için de Bizans'tan yardım istemişti. Bizans, Baudouin'den Antakya'nın Bizans'a bırakılmasını isteyince kötü ilişkiler içinde olmadıkları Fâtımîlerle karşı karşıya gelmemek için askeri güç yerine Frank ordusuna sadece yiyecek temini sağlamakla yetindiler.²⁴⁶

Kudüs Kralı Baudouin, beraberindeki ordu ile birlikte şehri kuşatmak için harekete geçtiler. Sur önlerinde karargâh kuran Baudouin ve ordusu, 29 Kasım 1111 tarihinde muhasaraya başladı. Burç ve burçların üstüne mancınıklar kurdular. Sur Valisi İzzülmülk, burçlardan ve mancınıklardan gelecek tehlikeyi önlemek için yanına bin civarında silahlı adam ile savunmaya geçti. Yanlarına aldıkları odunları burçların etrafında koyarak ateşlediler. Burçlardaki Haçlı askerlerinin çoğu bu ateşten kurtulamayarak öldü. Sur halkı daha sonra Tuğtekin'den şehri kendisine teslim etmek istediklerini bildirdi. Tuğtekin, bunun üzerine bizzat kendisi Dımaşk'tan hareket ederek Sur'u muhasara eden Haçlıların karadan yardım gelmesini engelledi. Denizden de beklenen destek gelmeyince Baudouin komutasındaki ordu istedikleri başarıyı elde edemeden Sur şehrinden ayrıлып 10 Nisan 1112 tarihinde Akka limanına çekildiler.²⁴⁷

Kudüs'e dönen Baudouin, Norman Sicilya Kontu'nun dul eşi Adeleia ile evlenerek oğlu Sicilya Kralı II. Rugerri'nin Kudüs Kralı olmasını teklif etti. Korsanlar, Adeleia'nın filosuna saldırırsa da o sapaşğlam Akka'ya vardı. Norman Sicilya'sının zenginliğini her biri beş yüz asker taşıyan, gemi dolusu mücevher ve altınla Akka limanına çıktı. Adeleia, Kudüs'ü

²⁴⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.II, s.77; Aquensis, *History of The Journey Jerusalem*, (Trans. Susan Edgington), s. 829.

²⁴⁷ İbnü'l Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, C.X, s.390-392; Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, s.93; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.II. s. 77-78.

sevmeyince Sicilya'ya geri döndü. Böylece Adeleia'nın oğluna verdiği sözü de bozarak onun Kudüs Kralı olmasını istemedi. Kral Baudouin, 1115'te bu sefer Ürdün'e saldırdı ve orada kaleler inşa ederek günümüzdeki Ermeni ve Suriyeli Hristiyanların atalarını Kudüs'e yerleşmeye davet etti. Kudüs Hristiyanları, stratejik bakımdan önemli olan Suriye bölgesine mi yoksa Mısır bölgesine mi yerleşmek gerektiği konusunda bir ikilem ile karşı karşıya kaldı. Baudouin ve halefleri iki bölgenin de alınması durumunda emniyetin sağlanacağını bilincindeydiler. Baudouin ömrünün sonlarına doğru Mısır'a bu amaçlarla saldırsa da başarılı olamadı ve hastalığının da kötüye gitmesi sonucu öldü.²⁴⁸

Burada Akka'nın ve Akka limanının hem Sayda'nın Haçlılar tarafından ele geçirilmesinde hem Sur şehrinin muhasara edilip başarısızlıkla sonuçlansa bile ordu geri çekildiğinde gidilip sığınılacak ilk noktanın Akka limanı olmasında hem de deniz yoluyla eğer Kudüs'e birileri gelecekse ilk gelinen noktanın burası olması ne kadar önemli olduğunu bize gösteriyor. Dolayısıyla Fâtımîler için o dönem ne kadar önemliyse Haçlılar için de o derece önemli olduğu daha Kudüs Krallığının kurulduğu ilk yıllarında ortaya çıkmıştır. Yukarıda verdiğimiz örnekler bu durumu pekiştirmektedir.

Baudouin, 1118'in bahar aylarında ölmeden önce Kudüs Krallığının vasiyetini, Mısır seferine çıkıp hastalanınca geri döndüğünde Kudüs'e ziyaret için gelen Urfa Kontu II. Bourg'lu Baudouin bıraktı.²⁴⁹ II. Baudouin, kral olunca Urfa ve Kudüs, onun hakimiyeti altına toplanmaya başladı. Selçukluların Dimaşk'taki Atabeyi Tuğtekin, bu sırada haçlılarla

²⁴⁸ Montefiore, *Kudüs; Bir Şehrin Biyografisi*, s.221.

²⁴⁹ Tyrensis ve Carnotensis bu konuda farklı bir görüş dile getirip Baudouin'in yerine birisini tayin etmediğini söyler. Geniş bilgi için bkz. Carnotensis, *A History of The Expedition to Jerusalem*, (Çev. İlcan Bihter Barlas), s. 203; Tyrensis, *A History of Deeds Done Beyond The Sea*, (Trans. By E. A. Babcock and A. C. Krey), Vol. I, s. 519-520.

savaşmak için Dımaşk'tan ayrılmıştı. Kral Baudouin'in ölüm haberini kralın ölümünden yaklaşık yirmi gün sonra duyan Tuğtekin, Kral II. Baudouin tarafından barış için gönderilen elçileri kabul etti. Tuğtekin, aralarında Cebel-i Avf, el-Gavram gibi yerlerin yarı yarıya paylaşılmasını teklif etti. Haçlılar buna karşı çıkınca Tuğtekin, ilk olarak Taberiyye'yi yağmaladı ve ardından Filistin'in güneyindeki sahil şehirlerinden olan Mısırlıların kontrolü altındaki Askalan'a gitti.²⁵⁰ Burada Fâtımî askerleri bulunuyordu ve bu askeri birlik yaklaşık yedi bin süvariden ibaretti. Yaklaşık iki ay Askalan'da kalan Tuğtekin sonra Dımaşk'a döndü. Dımaşk'a döndüğünde el-Hıbs ve Hısn-ı Celdek gibi Dımaşk'a yakın kalelerin haçlılar tarafından ele geçirildiğini daha sonra da Dımaşk'a yakın Ezriat'ın yağmalandığını öğrendi. Bunun üzerine Tuğtekin oğlu Tacu'l-Mülûk Börî'yi Haçlılar üzerine gönderdi. Haçlılar, Ezriat yakınlarında pek çok kişi öldürüp geri de kalanları da esir aldılar. Kurtulanlar ise perişan bir halde Ezriat'tan Dımaşk'a döndüler.²⁵¹

Kral II. Baudouin 1119 yılında, bu kanlı savaştan sonra yardım için Venedik Cumhuriyetine bir mektup yazmıştı. Mısır Fâtımîlerinin donanmaları, bu sırada hala Filistin sularına hâkim durumda bulunuyordu. Kral II. Baudouin, yardımları karşılığında Venediklilere ticari imtiyazlar vermişti. Kralın bu müracaatını Papa da destekleyince Venedik Doj'u²⁵² Domenico Michieli, bu davete icabet etmiştir. Yaklaşık üç yıl süren bir sefer hazırlığının ardından 8 Ağustos 1122 tarihinde birlikler, atlar ve kuşatma aletleri yüklenerek yüzden fazla büyük gemi Venedik açıklarından denize açılarak Filistin'e doğru yola çıkmıştır.²⁵³ Fakat Bizans İmparatoru İoannes Komnenos ile anlaşmazlığa düşen Venedik

²⁵⁰ Alptekin, *Dımaşk Atabeyliği (Tog-Teginliler)*, 52.

²⁵¹ İbnü'l Esir, *El-Kâmil*, C.X, s.431-432.

²⁵² Eski Venedik ve Cenova Cumhuriyetlerinde sulh hâkimi. Bkz. www.dictionnaire.com/browse/doge (E.T.14.06.2019)

Doj'u Michieli, Bizans'a ait Korfu adasını ele geçirmek için burayı kuşattı. 1122 yılının sonuna doğru Filistin'den gelen haberle bu kuşatmayı kaldırarak Filistin'e doğru tekrar yola çıktı. 1123 yılının Mayıs ayında Akka limanına ulaştı. Askalan'da bulunan Mısır Fâtımî ordusuna hafif teçhizatlı gemiler göndererek onları kandırmaya çalıştı. Mısırlılar, Venediklilerin bu oyununa gelerek saldırıya geçti ve Venedik donanmasının ortasında kaldılar. Mısır gemilerinin hiçbiri bu saldırıdan kurtulamadı. Venedikliler, bunların bir kısmını batırırken bir kısmını teslim aldı. Savaşın sonra ticari gemilerini zapt etmek suretiyle krallığın en önemli limanı Akka'ya döndüler.²⁵⁴

Venedikliler, donanmalarını Müslüman Fâtımîlerin elinde bulunan Filistin'deki iki şehri Askalan ve Sur'u zapt etmek istediler. Krallıktaki Judeaea asilleri, Filistin'in güneyindeki Askalan'a, Celile asilleri ise Filistin'in kuzeyindeki Sur'a taarruz etmek taraftarıydılar. Venedikliler ise Sur'un limanının daha geniş hinterlanda sahip olmasından ve bu sayede ticaretin daha rahat yapılabileceğinden Sur'a saldırmayı düşündüler. 1124 yılbaşından sonra Akka'da Venedikliler ile Kudüs Krallığı'nı temsilen Patrik ve Naiblerden oluşan kişiler arasında antlaşma imzalandı. Buna göre Venedikliler, ticaretin Kudüs Krallığı sınırları içerisinde rahatça yapılabilmesi için gerekli gördükleri şartların sağlandığı takdirde krallığa Sur kuşatmasında yardım edebileceklerini söylediler. Ayrıca Venediklilere Akka'da binalar tahsis edilecek ve Akka'daki gelirlerden üç yüz dinar altın civarında kazanç Venediklilere verilecekti.²⁵⁵ Bu şartlar altında Sur, Şubat 1124'te kuşatılmaya başlandı. 1124

²⁵³ Tyrensis, *A History of Deeds Done Beyond The Sea*, (Trans. By E. A. Babcock and A. C. Krey), Vol. I, s. 548; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.II, s.138; Carnotensis, *A History of The Expedition to Jerusalem*, (Çev. İlcan Bihter Barlas), s. 221.

²⁵⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.II, s.138.

Haziran'ın sonuna doğru yiyecek ve su malzemelerinin azlığından dolayı şehirdeki askerlerin büyük kısmı ölmeye başladı. Dımaşk Atabeyi Tuğtekin, Haçlılara anlaşma teklifinde bulundu. Bu antlaşmaya göre şehri terk edecek halkın can ve mal güvenliği sağlanacak, şehirde yaşamaya devam eden halk ise Franklara tabi olacaktı. Venedikliler ve Franklar bunu kabul edince Sur Temmuz 1124'te Haçlılara teslim edildi.²⁵⁶

Haçlılar, Kral II. Badouin döneminde hakimiyet alanlarını genişletmek için Müslümanlarla savaşımaya devam ettiler. Bu bağlamda ilk olarak 1124 yılında Halep'i kuşattılar.²⁵⁷ Halep'in ardından 1125 yılında Aksungur el-Porsuki²⁵⁸, Humus Valisi Kırhan ve

²⁵⁵ Tyrensis bu konuyla ilgili detaylı bilgiler vermektedir: *"Kralın sahip olduğu her şehirde Venediklilerin birer tane kilisesi ve sokağı olacak. Bunların yanısıra bir meydan, hamam ve fırın olacaktı. Eğer ki Venedikliler isterse Akka'da kendi mahallelerinde birer fırın ile birer değirmen verilecek, tartılar ve ölçü ile şarap, yağ gibi erzakları kullanma hakkına sahip olacaktı. Hiçbir şekilde Venediklilerden vergi alınmayacaktı. Akka'da bulunan Kral Badouin'in Akka'ya geldiğinde kullandığı saray, Doj Domenico Michieli, Aziz Markus ve haleflerine verilecekti. Venedikliler burayı istedikleri gibi kullanacaktı."* Geniş bilgi için bkz. Tyrensis, *A History of Deeds Done Beyond The Sea*, (Trans. By E. A. Babcock and A. C. Krey), Vol. I, s.553-556.

²⁵⁶ İbnü'l Esir, *El-Kâmil*, C.X, s.489-491; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.II, s.138-140.

²⁵⁷ Halep'in kuşatılması hakkında geniş bilgi için bkz. Demirkent, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, C.II. Ankara, 1994, s.58; Tyrensis, Willermus, *A History of Deeds Done Beyond The Sea*, (Trans. By E. A. Babcock and A. C. Krey), Vol. II, s.21; Carnotensis, *A History of The Expedition to Jerusalem*, (Çev. İlcan Bihter Barlas), s. 249-250; İbnü'l Kalânisi, *Zeylû Tarihi Dımaşk*, s.211; İbnü'l Esir, *El-Kâmil*, C.X, s. 492-493; Süryani Mihael Vekayinamesi, s. 84;

Dımaşk Atabeyi Tuğtekin'den oluşan Türk birlikleri, Haçlı ordusuyla Azez'da karşı karşıya²⁵⁹ gelmiştir. Savaş sonrasında yapılan ateşkesle Aksungur Musul'a, Kral Baudouin ise Antakya'ya gitmiştir.²⁶⁰

Dımaşk atabeyi Tuğtekin, 1128'de vefat etti. Bu fırsatı değerlendirmek isteyen Kudüs Kralı Baudouin, Dımaşk'ın kolay bir şekilde ele geçirilemeyeceğinin farkındaydı. Bunun için Huguo de Payens'i yardım istemek üzere Avrupa'ya gönderdi.²⁶¹ Kral Baudouin, Antakya Prensi Bohemond, Trablus Kontu Pons ve Urfa Kontu Joselin birleşerek Dımaşk'ı muhasara için yola çıktılar.²⁶² 1129 yılının sonlarında Haçlılar, iki bin kişilik süvari ve sayılamayacak kadar piyade birliği ile Dımaşk önüne vardılar. Müslümanlar Tacu'l-Mülûk Börî'nin

Anonim Süryani Vekayinamesi, (Trans. A.S. Tritton) *The First and Second Crusades From an Anonymous Syriac Cronicle*, The Journal of Royal Asiatic of Society, 1933.

²⁵⁸ Aksungur el-Porsukî hakkında geniş bilgi için bkz. Alptekin, '*Aksungur el-Porsukî*', DİA, C.II, 2007, s.297;

²⁵⁹ Haçlılarla Müslümanlar arasında gerçekleşen Haçlı Seferlerinde Türklerin bölgeyi nasıl savunduğuna dair bir değerlendirme için bkz. Erdem, İlhan, *Kuruluşundan Şemsü'l-Mülûk İsmail'in Ölümüne Kadar Dımaşk Atabegliği ve Bölgedeki Suriye-Irak (Musul Atabegliği) Rekabeti*, SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 42, Isparta, 2017, s. 19-25.

²⁶⁰ Azez'daki Türkler ile Haçlılar arasında meydana gelen savaş hakkında geniş bilgi için bkz. Sevim Ali, *Azîmî Tarihi*, Ankara, 2006, s.49; İbnü'l Esir, *El-Kâmil*, C.X, s.497; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, C.II. s.63; Carnotensis, *A History of The Expedition to Jerusalem*, (Çev. İlcan Bihter Barlas), s. 253; Tyrensis, *A History of Deeds Done Beyond The Sea*, (Trans. By E. A. Babcockand A. C. Krey), Vol. II, s.24-25.

²⁶¹ Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, C.II, s.90.

²⁶² Tyrensis, *A History of Deeds Done Beyond The Sea*, (Trans. By E. A. Babcockand A. C. Krey), Vol. II, s.40.

önderliğinde Haçlılarla savaşa girdiler. Yapılan savaşta Müslümanlar Haçlıları mağlup ederek ganimetlerini ele geçirdiler.²⁶³ Kral II. Borglu Badouin bu savaştan sonra vefatının ardından yerine oğlu bulunmadığından dolayı kızı Kraliçe Melisende ve kocası Foulque geçmiştir. Yaklaşık otuz yıl tahtta kalan Melisende bu otuz yılın ilk 12 yılını kocası Foulque ile krallığı yönetmiştir. Kocasını Foulque'nin Akka'da av sırasında ölümünün ardından ise Kral III. Baudouin ile 1162'ye kadar krallığı yönetmiştir. Bu dönemin en önemli olayı ise II. Haçlı Seferinin bu dönemde gerçekleşmiş olmasıdır. Şimdi II. Haçlı Seferi öncesi genel tabloya kısaca bakacağız.

Tacü'l-Mülûk Börî'nin ölümünden sonra yerine oğlu Şemsü'l-Mülûk İsmail geçti. Şemsü'l-Mülûk İsmail ilk olarak Beyrut ve Sayda arasında kalan Sakîf-Tirûn bölgesini kontrol altına aldı. Haçlılar, bu haberi duyduğunda Şemsü'l-Mülûk'un kendilerine saldıracağını düşünerek, bir birlik toplayarak derhal Suriye'nin güneyindeki Havran bölgesine saldırıya geçtiler ve bu yolda büyük ganimetler elde ettiler. Şemsü'l-Mülûk, Haçlılarla bu şekilde asker topladığını duyunca Türkmenlerden ve diğer kavimlerden oluşan birliklerle Haçlıların karşısına geçti. Bir gruba saldırı emrini veren Şemsü'l-Mülûk daha sonra bizzat kendisi Haçlıların elinde bulunan Taberiyye, Akka ve civardaki Kudüs krallığına ait şehirlere saldırdı. Şehirlerin çoğunu tahrip edip, yağmaladı. Yanında ele geçirdiği ganimetlerle Dımaşk'a döndü.²⁶⁴

²⁶³ İbnü'l Esir, *El-Kâmil*, C.X, s. 519-520; İbnü'l Kalânisi, *Zeylû Tarihi Dımaşk*, s. 225; Alptekin, *Dımaşk Atabegliği (Tog-Teginliler)*, s. 94-95; Tyrensis, *A History of Deeds Done Beyond The Sea*, (Trans. By E. A. Babcock and A. C. Krey), Vol. II, s. 40; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, C.II. s. 91.

²⁶⁴ İbnü'l Esir, *El-Kâmil*, C.XI. s. 22-23.

Kraliçe Melisende'nin kocası Foulque, krallık içinde çıkan bir takım siyasî krizlerden kurtulduktan sonra kuzeye sefer düzenlemek için dikkatini buraya verdi. İlk hedef olarak da Antakya belirlendi. Bunun sebebi Antakya'nın gerçek olarak iktidarı elinde tutan bir hükümdarı yoktu. Urfa Kontu II. Joscelin'in de aynı anda Antakya üzerinde hâkim olmak için emelleri vardı.²⁶⁵ Dımaşk Atabeyi Şems'ül- Mülûk İsmail ise bu durumdan istifade etmeye çalıştı. Bu sırada Haçlılarla Havran'da savaş yapıldı. Şems'ül- Mülûk İsmail, Akka, Nazaret ve Taberiyye gibi Haçlıların kontrolü altındaki yerlere saldırıda bulundu. Şehirlere ciddi hasarlar verilmesinin ardından Haçlıların Havran'dan ayrılmak zorunda kalınca Şems'ül- Mülûk İsmail'de Dımaşk'a döndü.²⁶⁶

²⁶⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.II, s. 160; İbnü'l Kalânisi, *Zeylû Tarihi Dımaşk*, s. 240; Tyrensis, *A History of Deeds Done Beyond The Sea*, (Trans. By E. A. Babcock and A. C. Krey), Vol. II,

²⁶⁶ İbnü'l Kalânisi; *Zeylû Tarihi Dımaşk*, s. 243; Alptekin, *Dımaşk Atabegliği (Tog-Teginliler)*, s. 103-104; İbnü'l Esir bu olayı şu şekilde anlatmıştır: “Şems'ül-Mülûk Haçlıların asker topladığını duyunca o da aynı şekilde asker topladı. Türkmenlerden ve pek çok kavimden askeri bir araya getirdi. Haçlıların karşısında karargahını kurdu. Haçlılarla karşılıklı birbirlerine oklar yağdırdılar. Daha sonra Şems'ül-Mülûk bir grup askeriyle saldırıya geçti. Geri kalan askerlerini ise Haçlıların karşısında bıraktı. Onlar Şems'ül-Mülûk'tan habersizdiler. Şems'ül-Mülûk Haçlıların elinde bulunan Taberiye, Akka ve en-Nasıra civarındaki yerlere saldırarak, buraları yakıp, yıktı. Şehirlerin çoğunu tahrip etti ve çoluk çocuğu esir aldı. Yanındakilerin elleri ganimetlerle doldu. Haçlılar bu olayı duyunca üzüldüler ve derhal oradan ayrılıp birbirlerine bile dönüp bakmadan ülkelerine gittiler.”
Bkz. İbnü'l Esir, *El-Kâmil*, C.XI. s. 22-23.

Franklar arasında bu bölgedeki lider şahsiyet buhranı devam ederken ortaya İmadüddin Zengi²⁶⁷ gibi Müslümanları bir araya getirebilecek lider çıkmıştı. 1137 yılına gelindiğinde İmadüddin Zengi, önce otorite boşluğu yaşayan Antakya'ya daha sonra da Müslümanların elindeki Dımaşk'a saldırdı. Bu şehirlerden birinin düşmesi elbette Kudüs Krallığı'nın emniyeti için büyük tehlike arz ediyordu. Zengi, Kudüs'ün yaklaşık kırk yıldır Hristiyanların elinde bulunmasından dolayı hem siyasi bakımdan hem dini bakımdan Haçlılara karşı büyük öfke beslemişti.²⁶⁸

Abbasi Halifesi, İmadüddin Zengi'ye İslam'ın gururunu iade ettiği için kendisine "*Emirlerin Meliki*" unvanını verdi. Zengi, daha sonra Hama yakınlarındaki Barin kalesini muhasara etti. Haçlıların kalenin muhasarasının ardından güçlü birliklerle Zengi'ye saldırmasının ardından, Zengi tekrar harekete geçti. Haçlıların yiyecek ve içecek sıkıntısından dolayı Zengi, Barin kalesini birçok kişi ölmesine rağmen almıştı. Kazandığı bu savaştan sonra 1138'de Hama'ya oradan da Baalbek'e geçti. El-Mecdel ve Humus kalelerini ele geçirdi. 1139 yılının son günlerinde Zengi, Dımaşk yakınlarında karargâh kurdu. Zengi, Dımaşk Atabeyi Muhammed'e Dımaşk karşılığında Baalbek veya Humus şehirlerinden birini teklif etti. Ret cevabı alan Zengi, bu kez Dımaşk'ı muhasaraya başladı. Bu sırada Atabey Muhammed ölünce Börilerden Muhammed'in oğlu Mucireddün Abak tahta geçti. Zengi'nin artan baskısına karşılık 1140'ta Böriler, Kudüs krallığından yardım istemek zorunda kaldılar. Mucireddün Abak, naibi Unur'u elçi olarak Kudüs Krallığı'na gönderdi. Foulque ile Unur arasındaki ittifak, Akka'daki kral sarayının ziyareti ile resmi nitelik kazanmış oldu. Foulque, Unur'dan gelen bu yardım teklifini Dımaşk'ta Zengilerin güçlenmemesi ve Kudüs Krallığı'nın emniyeti için kabul etti. Bu anlaşmayı fiiliyata dökmek için Haçlılar, derhal Dımaşk'a doğru

²⁶⁷ İmâdüddin Zengi hakkında geniş bilgi için bkz. Bezer, Gülay Öğün, "*İmâdüddin Zengi* ", DİA, İstanbul, C. XXVI, 2007, s.176

²⁶⁸ Montefiore, *Kudüs*, s.226.

hareket etti ve Dımaşk Hâkimi Mucireddün Abak ile birleştiler. Bu sırada Zengi, Dımaşk'tan ayrıldı. Zengi, Haçlıların saldıracağını haber alır almaz Dımaşk'a geri döndü. Askerlerini Havran ve Dımaşk üzerine, şehirleri yağmalamak üzere dağıttı. Kendisi de Dımaşk'ı muhasaraya başladı. Ancak askerlerinin büyük bir bölümünü şehri yağmalamak için dağıtan Zengi, surların açılıp halkın bir grup halinde olan askerlerinin üzerine gelmesini hesaplayamadı. Bu nedenle bazı askerlerini kaybetse de dağılık haldeki askerlerini toplayıp Dımaşk'tan ayrılmak zorunda kaldı.²⁶⁹

1143 sonbaharında saray halkı Akka'da idi. Zengi'nin başarısız Dımaşk muhasaralarından sonra biraz olsun rahatlamışlardı. Kral Foulque gezi sırasında atından düşünce başından aldığı yaralarla komaya girdi ve üç gün sonra da öldü.²⁷⁰

Ancak Franklarda taht meselesi, çok küçük yaşta çocuğun kral olamayacağı düşüncesiyle ve başka da varis olmadığı için büyük problem teşkil ediyordu. Zengi ise bu karışıklıkları dikkatle izliyordu. Gerek Kudüs Krallığının bu durumda olması gerekse de Kudüs Krallığının yardımı olmadan Dımaşk'taki Börîlerin kendisine saldıramayacağını fırsat bilen Zengi, 1144 sonbaharında, Diyarbakır Artuklu hükümdarı Kara Arslan'a hücum etti. Urfa Kontu Joscelin, bunu öğrendiğinde bölgeye doğru hareket etti. Zengi, Hama emiri Yağsıyan kumandasında bir birliği bölgeye gelmesi için haber gönderdi. Joscelin, askerlerinin önemli bir kısmını Tell-Başir'e yanında götürdüğünden Urfa'nın müdafaası Latin Başpiskopos II. Hugue'ye kalmıştı. Bu durum Kudüs'e ulaşınca Kudüs Kraliçesi Melisende, Nablus Kontu Philippe ve Celile Prinskepti Elinand de Bures, bölgeye hareket için orduyu

²⁶⁹ İbnü'l Esir, *El-Kâmil*, C.XI, s.72-74; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. II, s.186;

Montefiore, *Kudüs*, s.226.

²⁷⁰ Tyrensis, *A History of Deeds Done Beyond The Sea*, (Trans. By E. A. Babcock and A. C. Krey), Vol. II. s.134-135.

toplamak konusunda anlaştilar. Zengi ise ordusunu yukarı Dicle bölgesinde Kürt ve Türkmenlerle takviye etmişti. Askerlerine yaptığı konuşmada; ‘ *Benimle birlikte Urfa seferine gitmeyecek olan varsa benim soframda yemek yemesin.*’ diyerek askerlerini galeyana getirmek istedi. Askerleriyle birlikte Urfa’ya ulaşan Zengi, Haçlılara ilk saldıran oldu. Zengi’nin Urfa’yı muhasarası yaklaşık dört hafta sürdü. Lağımcıları gönderip surları deldiren Zengi, daha sonra surların yıkılmasıyla birlikte buradan içeri girince Urfa kalesini de muhasara etti. Şehrin uzun süreli savunma için yeterli miktarda asker bulunmamasından dolayı şehrin surları bu saldırılara daha fazla dayanamayarak 24 Aralık 1144’te Zengi, Urfa’yı fethetti. Halk ise malları yağmaladı, erkekler öldürüldü, kadınlar ise esir alındı. Zengi, Urfa’yı ele geçirince yakınındaki müstahkem yerleri de (Suruç, el-Bire gibi) ele geçirdi.²⁷¹ Urfa’nın Zengi tarafından ele geçirilmesi sadece Kudüs Krallığı’nda değil Avrupa’da da büyük yankı uyandırdı. Bu aşağıda anlatacağımız II. Haçlı Seferinin sebebini teşkil etti.

c) II. Haçlı Seferi ve Haçlıların ‘Büyük Akka Buluşması’

Urfa’nın yaklaşık elli yıl Haçlı hakimiyetinden sonra, 1144 yılının son aylarında İmadüddin Zengi tarafından alınması, Müslüman dünyasında büyük bir sevinçle karşılanırken, diğer taraftan önce bölgedeki Hristiyan hacılar daha sonrada Avrupa’daki Haçlı dünyası tarafından büyük endişe ve üzüntü ile karşılandı.²⁷² Çünkü Urfa’nın ve çevresindeki küçük beldelerin Zengi tarafından ele geçirilmesi, Antakya Prinkepsliği’nin ve Kudüs Krallığı’nın her zaman Türkler tarafından tehdit altında olması demektir. Ayrıca İmadüddin Zengi’nin

²⁷¹ İbnü’l Esir, *El-Kâmil*, C.XI. s.94-96; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. II, s.194; Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done Beyond The Sea*, (Trans. By E. A. Babcock and A. C. Krey), Vol. II. s.140-143; Süryani Mihael Vekayinamesi, s. 126.

²⁷² Tyrensis, *A History of Deeds Done Beyond The Sea*, (Trans. By E. A. Babcock and A. C. Krey), Vol. II. s.141; *The Crusade an Encyclopeia*, C.II, s.414.

Urfa'yı ele geçirmesiyle birlikte Urfa Haçlı Kontluğu da son bulmuş oldu.²⁷³ Bu nedenle Kudüs Kraliçesi Melisende, Antakya Prinkepsi Raymond ve Antakya Prinkepsliği'ne bağlı Cebele şehrinin Piskoposu Hugue'nin başında bulunduğu bir heyet Roma'ya hediyelerle bir elçi göndermeye karar verdiler. Doğu'da olup biten bu gelişmelerden haberdar olan Papa III. Eugenius, acil yardım çağrılarını üzerine, Roma'da uğraştığı siyasî problemleri bir kenara bırakarak hemen yeni bir Haçlı organizasyonu oluşturmak için harekete geçti. Papa III. Eugenius, ilk önce Fransa Kralı VII. Louis ile temasa geçmeye karar verdi. Alman Kralı III. Konrad ile ne kadar iyi ilişkiler içinde olsa da siyasi çıkar açısından ilk etapta onunla görüşmeyi uygun bulmadı.²⁷⁴ Nitekim, ileride anlatacağımız gibi önce Alman Haçlı birlikleri sonra da Fransız Haçlı birlikleri Kudüs'e doğru yola çıkacaklardı.²⁷⁵

İmadüddin Zengi'nin Urfa'yı fethetmesi, Avrupa'da yeni bir Haçlı birliği kurulmasına neden olmuştu. Fakat Zengi, Urfa'nın fethinden sonra giriştiği Caber Kalesi'ni muhasara ettiği sırada emrindeki adamlar tarafından vurularak öldürüldü.²⁷⁶ Avrupa'da Haçlı çalışmaları yapılırken Suriye ve Filistin coğrafyasında babasının yerine Nurettin Mahmud Zengi geçmişti. Nurettin, babasının politikasını devam ettirerek Kudüs Krallığının, Antakya Prinkepsliği'nin ve Trablus Kontluğu'nun²⁷⁷ doğusunda güçlü bir İslam birliği oluşturmak

²⁷³ Demirkent, "Haçlılar", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/haclilar> (E.T. 18.06.2019)

²⁷⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi, C. II*, s.205; Ebru Altan, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2000, s.11-13; Freising, *Otto The Two Cities: A Chronicle Universal History to The Year A.D 1146*, (İng. Çev. Charles C. Mierow), New York, 2002, s. 443.

²⁷⁵ Tyrensis, *A History of Deeds Done Beyond The Sea*, C.II, s.164.

²⁷⁶ İbnü'l Kalânisi, *Zeylû Tarihi Dımaşk.*, s.443.

istedi. Bunun sebebi Haçlılarla mücadelenin ancak bu sayede olacağına inanmasıdır. Antakya Prinskepsi Raymond ise Antakya'nın doğusunda herhangi bir Haçlı gücü bulunmadığından Türkmenlerin hedef noktası haline geldiğinin farkında idi. Bu yüzden de II. Haçlı Seferinin düzenlemesine en çok o sevindi. Kudüs Krallığı ise Naib Unur ile ittifakı göz ardı ederek Dımaşk'a saldırdı. Dımaşk ve Halep kuvvetleri bu saldırıyı beraberce savuştururken Kudüs Haçlıları büyük kayıplar vererek tekrar Filistin'e geri döndüler.²⁷⁸ Büyük Selçuklu ve Fâtımîler ise yıkılma sürecinde olduğundan Haçlı saldırıları ile ilgileri pek bulunmamaktaydı.

Haçlı ordularının tekrar Anadolu coğrafyasına doğru yola çıktıklarını öğrenen bölgedeki Bizans ve Anadolu Selçuklu Devleti o dönemde birbirleriyle mücadele halindeydiler. Bu nedenle hem Bizans İmparatoru Manuel hem de Anadolu Selçuklu Devleti hükümdarı Mesud karşılıklı olarak anlaşmanın iki taraf için daha hayırlı olacağı sonucuna vararak Sultan Mesud, Bizans'a Antalya'daki ele geçirdiği iç bölgeleri tekrar geri verdi.²⁷⁹ Böylece hem Selçuklular hem de Bizans İmparatorluğu gelen Haçlılarla mücadele edebilmek için kendilerine uygun fırsat oluşturdular.²⁸⁰ Sultan Mesud, hemen harekete geçerek I. Haçlı Seferinde yaşanan acı tecrübeden yola çıkarak bölgedeki diğer Müslüman devletlere yardım çağrısında bulunup şehirlerin savunma kuvvetlerini artırmaya çalıştı.²⁸¹

Fransız Kral Louis'in önderliğindeki Haçlı birlikleri 1148'de Anadolu coğrafyasından geçerek ilk önce Antalya'ya ardından da Antakya (Samandağ) Limanı'ndan karaya çıktı. Bu

²⁷⁷ Trablus Kontluğu hakkında geniş bilgi için bkz. Birsal Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2007.

²⁷⁸ Ebru Altan, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, s.51-55

²⁷⁹ Süryani Mihael Vakayinamesi (1042-1195) s.139; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.II, s. 220

²⁸⁰ Süryani Mihael Vakayinamesi (1042-1195) s.139.

²⁸¹ Tyrensis, *A History of Deeds Done Beyond The Sea*, C.II, s.166.

çıkış esnasında çok sayıda askerini kaybetti. Buna rağmen Kral Louis'in Antakya'ya gelmesine Antakya Prinkepsi Raymond çok sevindi. Raymond, doğudan gelen Nurettin Mahmud Zengi tehlikesine dikkat çekerek buranın savunulmasını istedi. Ancak Kral Louis bu teklifi Kudüs'e gitmesi gerektiğini belirterek reddetti. Kraliçe Melisende tarafından gönderilen elçi Patrik Foucher ile birlikte Antakya'dan ayrılp Kudüs'e gitmek üzere harekete geçti. Kudüs'e gitmek için yola çıkan Kral Louis, Trablus Kontu'nun da yardım isteğini geri çevirdi. Böylece hem Antakya Prinkepsliği hem de Trablus Kontluğu Kral Louis'ten beklenen yardımı alamadılar. Kral Louis, Kudüs'e vardığında Kudüs Kraliçesi Melisende ve III. Baudouin onu büyük bir memnuniyetle karşıladılar.²⁸²

Alman kralı Konrad ise, en şöhretli asillerini toplayarak onlarla birlikte nisan ayının ortalarında Akka Limanı'nı kullanarak karaya çıktı. Alman Kralı Konrad için Kraliçe Melisende ve oğlu karşılama törenleri hazırladılar.²⁸³ Bütün Haçlı birlikleri Filistin'e geldikten sonra Kudüs Kraliçesi Melisende ve oğlu III. Baudouin bunlardan 24 Haziran 1148'de²⁸⁴ Akka'da yapılacak büyük bir danışma kurulu toplantısına katılmalarını talep ettiler. Bu toplantıya katılanlar arasında; Kral III. Baudouin ve Kraliçe Melisende'nin yanı sıra, Patrik Foucher, Kayserya ve Nazareth Başpiskoposları, Templier ve Hospitalier şövalye tarikatlarının üstatları gördüğü kişiler, Alman Kralı Konrad'ın üvey kardeşleri Avusturya Markgraf'ı Heinrich Josomirgott ile Otto von Freising, yeğeni Friedrich von Schwaben, Well von Bayern, Fransa Kralı Louis'in maiyetinde kardeşi Robert de Dreux, Henri de Champagne, Kont Thierry de Flandre ve Alfonso-Jourdain'in oğlu Bertrand vardı. Bu toplantı meclisi bazı

²⁸² Ebru Altan, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, s.102-106.

²⁸³ Tyrensis, *A History of Deeds Done Beyond TheSea*, C.II, s.181.

²⁸⁴ Freising, *The Two Cities: A Chronicle Universal History to The Year A.D 1146*, (İng. Çev. Charles C. Mierow), s.102.

tereddüt ve münakaşalardan sonra bütün savaş birliklerini Dımaşk üzerine yapılacak bir taarruz için birleştirmeye karar verdi.²⁸⁵

Babası vefat edince yerine geçen oğlu Nurettin Mahmut Zengi, bu hazırlıklar yapılırken kendisi Haçlı topraklarına girerek bazı müstahkem kaleleri ele geçirdi. Haçlılar, Akka'daki toplantının ardından Alman Kralı Konrad önderliğinde Taberiye'de toplandıktan sonra büyük bir Haçlı kuvvetleriyle birlikte Dımaşk'a doğru yola çıktılar.²⁸⁶ Dımaşk'ta ise o sırada şehrin hâkimi olarak Muineddin Unur vardı. Haçlıların Dımaşk'a saldıracağını haber alan Unur, şehrin surlarını güçlendirmeye başladı. Ayrıca, Haçlıların erzaklarına el koymak için şehrin yakınlarındaki yerlere adamlar yerleştirerek Haçlılara darbe vurmaya çalıştı.²⁸⁷ Unur, daha sonra Nureddin Mahmut Zengi ve Musul hâkimi Seyfeddin Gazi'ye mektuplar göndererek onlardan yaklaşan Haçlı birliğine karşı yardım etmelerini istedi. Nureddin ve Seyfeddin bu haberi alır almaz Dımaşk'a gitmek üzere hemen yola koyuldular.²⁸⁸

Haçlılar, 25 Temmuz 1148'de şehri kuşatmaya başladılar ve tüm süvari ve piyade kuvvetleriyle birlikte Dımaşk'a saldırıya geçtiler. Seyfeddin, Unur'a elçi gönderip; *Ülkemdeki herkesi yanıma alıp geldim. Haçlılarla karşılaşmak için herkesin Dımaşk'ta olmasını istiyorum. Galip gelirim şehir sizindir, mağlup olursam Dımaşk'a sığınırım*'' dedi. Muineddin, Haçlıları bu sözlerden cesaret alarak tehdit etti. Haçlılar, kazanacaklarını sansalar da savaştan vazgeçtiler.²⁸⁹ 28 Temmuz sabahı Haçlılar, ordugahlarını daha Dımaşk önüne

²⁸⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. II, s. 232-233; Montefiore, *Kudüs*, s.237; Tyrensis, *A History of Deeds Done Beyond The Sea*, C.II, s.184.

²⁸⁶ Tyrensis, *A History of Deeds Done Beyond The Sea*, C.II, s.186; İbnü'l Kalânisi, *Zeylû Tarihi Dımaşk.*, s.463.

²⁸⁷ İbnü'l Kalânisi, *Zeylû Tarihi Dımaşk*, s. 298; Altan, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, s.111.

²⁸⁸ İbnü'l Esir, *El-Kâmil*, C.XI, s.120; Altan, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, s.112.

gelişlerinin beşinci gününde Celile istikametine doğru çekmeye başladılar. Ağustos başında büyük ordu Filistin'e ulaştı. Seferin sonucunda büyük kayıplara uğramak ve büyük hedefleri olan bu birlik için geri çekilmek Haçlılara ağır bir darbe vurmuştu. Bu geri çekilmeyle birlikte İslam Dünyasının cesaret ve ümidi tekrar canlandı. Alman Kralı Konrad, Filistin'e gelmez bütün maiyetindeki kişilerle Akka'dan Selanik'e yelken açan gemiye binip bölgeden uzaklaştı. Fransa Kralı Louis ise bir müddet Filistin'de bekledikten sonra Sicilya Donanmasıyla birlikte Filistin'i terk etti.²⁹⁰

d) Askalan'ın Haçlılar Tarafından Alınması ve Fâtımîlerin Akka'yı Yağmalaması:

Konrad ve Louis'in büyük bir fiyasko ile Filistin topraklarından ayrılmalarının ardından Kraliçe Melisende'nin oğlu Baudouin, krallığın gücünü tamamen kendi eline almak istedi. Bu sırada Nureddin Mahmud Zengi Antakya'yı ele geçirmiş ve Antakya Prinkepsi Raymond'u öldürmüştü.²⁹¹ Bu nedenle Kudüs'ün güçlü krala ihtiyacı olduğu açıktı.

²⁸⁹ İbnü'l Esir, *El-Kâmil*, C.XI, 119-121; Haçlıların Dımaşk seferinin başarısızlığa uğraması hakkında bkz. Alan John Forrey, *The Failure of The Siege in Damascus in 1148*, Journal of Medieval History, Vol. X, 1984.

²⁹⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. II, s. 236-237.

²⁹¹Antakya'nın ele geçirilmesi Haçlıların önemli kırılma noktalarından birini teşkil etmekteydi. İbnü'l Esir eserinde bunu; '*Nureddin 1150'de Antakya'yı alabilmek için gazaya çıktı. İdlib yakınlarındaki Harim Kalesi'ni muhasara etti. Köylerini yağmaladı. Haçlılar Nurettin'i bölgeden def edebilmek için Haçlı Prinkepsinin etrafında toplandılar ve büyük bir savaş başladı. Haçlılar çok kötü bozguna uğradılar. Çok sayıda adamla birlikte Antakya Prinkepsi de öldürüldü. Antakya Prinkepsinin öldürülmesi hem Haçlılar hem de Müslümanlar açısından büyük önem taşımaktadır. Antakya Prinkepsinin ölmesini fırsat bilen Nurettin ikinci*

Baudouin, Antakya'yı kurtarmak için gidip geri Kudüs'e döndüğünde annesi Melisende onun taç giymesine itiraz etti. Melisende, zengin Sur ve Akka limanlarının yönetimini oğluna bırakabileceğini söyledi. Ancak Kudüs'ü kendisine ayırdı. Fakat Baudouin, annesi Melisende'ye karşı gelerek annesinin kendisine önerdiği bu teklifi kabul etmedi. Anne ile Baudouin arasında yeni bir anlaşmazlık meydana geldi. Baudouin, Kudüs'e hareket ederek annesi ile karşı karşıya geldi. Melisende de o sırada bulunduğu Nablus'tan Kudüs'e hareket etti. Kudüs'e geldiğinde Kudüs'ün kapılarını Baudouin'e açtı. Davut Kalesi'ne çekilen Melisende, Baudouin'in burayı kuşatmasına engel olamadı. Günlerce ok ve taş saldırıları ile annesine saldıran Baudouin, annesinin tekrar kontrolü ele alıp Kudüs'ü teslim almasıyla kral olma şansını yitirdi.²⁹²

Bir yandan Kudüs Haçlı Krallığının içindeki mücadele sürerken bir yandan da II. Haçlı Seferinin Haçlılar açısından başarısızlıkla sonuçlanmasının²⁹³ ardından Nureddin, Suriye'nin kuzeyinde önemli mevkiileri (Azaz, Tell Beşir, Harim, Dülük, Efâmiye) bir bir ele geçiriyordu. Nureddin, güneyde ise Kudüs Krallığı ve Mısır'a seferler düzenleyerek Fâtımîlerle mücadelesine de devam ediyordu. Kudüs Krallığı'nın hakimiyet bölgesinde ise *defa Antakya'ya saldırdı. Nurettin Haçlıları bir defa daha mağlup etti''* diyerek Antakya'nın alınmasının önemini anlatmıştır. Bkz. İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, s. 130.

²⁹² Montefiore, *Kudüs*, s. 238.

²⁹³ İkinci Haçlı Seferi hakkında ayrıntılı bilgiler için bkz. Jonathan Philips, *The Second Crusade; Extended the Frontiers of Christendom*, Yale University Press, Yale, 2010; David Nicolle, *The Second Crusade 1148*, (Çev, Ece Sakar), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011; *The Second Crusade: Scope and Consequences*, (Ed. Jonathan Philips and Martin Hoch), Manchester University Press, Manchester, 2001; *A History of The Crusades*, (Ed. Marshal Baldwin), The University of Wisconsin Press, Vol.I, (Second Edition) London, 1969, s.463-510.

Venedik, Ceneviz gibi İtalyan kolonileri de bulunmaktaydı. Filistin'in en güneyinde ise Fâtımî kuvvetlerinin bulunduğu Askalan vardı.

İşte Kudüs Krallığı, yaklaşık elli yıldır bölge topraklarında olmasına rağmen Fâtımîlerin kontrolü altındaki Askalan'ı alamamışlardı. Askalan, Müslümanların Filistin'deki tek limanı olma özelliğindedeydi. Kahire'de iktidar mücadelesinden dolayı durumun kötüye gitmesi üzerine Haçlılar, Askalan'ın stratejik önemini göz önünde bulundurarak ele geçirmeyi düşündüler. Askalan, Fâtımîler tarafından son derece iyi korunuyordu. Vezir İbn Sallar Nurettin Zengi'ye elçi göndererek Haçlıların gelme ihtimaline karşı ondan yardım istemiştir.²⁹⁴ Kudüs Kralı Baudouin, Gazze'deki yerlerini tamir ettirerek şehri dış tehditlere karşı kuvvetlendirdi. Bu tamir bittikten hemen sonra içinde Hospitalier ve Templier Tarikatından şövalyelerin de bulunduğu büyük bir Haçlı ordusu 1153 yılının Ocak ayında Askalan önünde karargâh kurdular.²⁹⁵ Şehrin kuşatılması yaklaşık yedi ay sürdü. Askalan'daki Fâtımîler kuvvetleri, Kahire'den yeterli desteğin gelmemesi²⁹⁶ üzerine Haçlılara elçi göndererek teslim olmayı düşündüler. Görüşmeler sonucunda 1153 yılının Ağustos ayında Askalan Haçlılara teslim edildi.²⁹⁷ Haçlılar büyük bir zafer kazanmış olmanın verdiği coşkuyla Askalan'a girdiler.²⁹⁸

²⁹⁴ Eymen Fuâd Seyyid, "*Fâtımîler*", TDV İslâm Ansiklopedisi,

<https://islamansiklopedisi.org.tr/fatimiler#1> (E.T.19.07.2019).

²⁹⁵ Tyrensis, *A History of Deeds Done Beyond TheSea*, C.II, s. 202.

²⁹⁶ Tyrensis Mısır'ın erzak konusunda şehrin bir sıkıntı yaşamayacağını asıl sorunun şehrin kara ve denizden kuşatılmış olduğunu belirtmiştir. Bkz. Tyrensis, *A History of Deeds Done Beyond TheSea*, C.II, s. 202-203.

²⁹⁷ İbnü'l Kalânisi, *Zeylü Tarihi Dimaşk*, s.322; İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C.XI. 163-164; Çelik, *Fâtımî Devleti Tarihi*, s.415-416; Ebru Altan, *İkinci Haçlı Seferi*, s.128; Runciman, *Haçlı*

Haçlılar, Askalan'ı ele geçirince Nureddin, Haçlıların güneyde bulunmasını fırsat bilerek Dımaşk'ı almak için harekete geçti. Nureddin, ilk önce şehri yöneten Mucireddin Abak'a bir mektup göndererek ondan Haçlılarla mücadelede kendisine destek vermesini istedi. Yazdığı bu mektupta Nureddin, tek isteğinin Müslümanların iyiliği, Haçlılara karşı savaşmak, onların ellerinde bulunan esirleri kurtarmak olduğunu belirtmiştir. Mucireddin'in Nureddin'i desteklemesi halinde Haçlılara karşı girişilen bu cihat mücadelesinde bütün meselelerin iyilikle çözüleceğini belirtmiştir. Ancak Mucireddin Abak'ın cevabı olumsuzdu.²⁹⁹ Bunun üzerine Nurettin, Dımaşk'a harekete geçip muhasaraya başlayınca, Haçlılarla harç ödemesi karşılığında Dımaşk'ı kontrolü altında tutan Mucireddin Abak, hemen Haçlılara haber göndererek bol miktarda paranın yanı sıra Haçlılara Baalbek'i vermeyi teklif etti. Haçlılar, piyade ve süvarileri Nureddin'in üzerine gönderse de Nureddin, şehri teslim aldı.³⁰⁰ Böylece Haçlılar her ne kadar Askalan'ı alsalar da Nurettin'in Dımaşk'ı almasıyla Haçlıların sevinçlerine âdeta gölge düştü. Çünkü Antakya ve ardından da Dımaşk'ın alınması Haçlılar için kuzeyde ciddi bir tehdit unsuruydu.

Askalan'ın Haçlılar tarafından ele geçirilmesinin ardından 1155'te Fâtımî veziri Talaî' b. Ruzzik, Sur şehrine donanma gönderdi. Bu donanma Sur şehrine girip içinde Rumların bulunduğu büyük bir gemiyi limanda ele geçirdi. İçindekileri öldürdükten sonra ganimetlerle birlikte Mısır'a döndü. Bu seferden sonra Talaî' b. Ruzzik 1157'de tıpkı Sur'da olduğu gibi ordu ve bedevilere nafaka çıkarmak için Gazze, Beyrut, Akka'ya yönelik yağma amaçlı

Seferleri Tarihi, C. II, s. 283-286; Cloud Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, s. 172.

²⁹⁸ Tyrensis, *A History of Deeds Done Beyond The Sea*, C. II, s. 232; Süryani Mihael Vekayinamesi, 170; Abu'l Ferec, *Abu'l Ferec Tarihi*, C.II, s. 391.

²⁹⁹ Alptekin, *Dımaşk Atabegliği (Tog-Teginliler)*, s.151-152.

³⁰⁰ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C.XI. s.169-170.

seferler düzenledi. Haçlı topraklarına birer ay arayla iki büyük birlik sevk etti. Birinci askeri birlik, Gazze’de yağlamada bulunduktan sonra Mısır’a geri döndü. İkinci askeri birlik ise ilk önce Ürdün’e ardından da Beyrut ve Akka’ya deniz seferi düzenledi. Fâtımî kuvvetleri, bu seferlerden esir ve ganimetler elde ederek Mısır’a geri döndüler. Bu seferlerin hiçbiri Haçlı kuvvetlerini yıpratmaktan öteye gitmedi.³⁰¹

Kral Baudouin, Nureddin Mahmud gibi güçlü bir düşman karşısında Bizans İmparatoru Manuel ile ittifak kurmayı uygun buldu ve İmparator Manuel’in yeğeni Theodora ile 1158’de evlendi. Theodora’ya, bu evliliğe karşılık olarak Akka ve civarını yüzgörümlüğü olarak bahşedildi ve eşi çocuk bırakmadan ölürse burası Theodora’nın mülkiyetinde olacaktı. Bizans İmparatoru Manuel bu sıralarda, Antakya Prinkepsliği’ni kesin olarak itaat altına almak amacıyla büyük bir orduyla güneye doğru hareket etti.³⁰² İkinci Haçlı Seferi ile Antakya’ya gelen ve burada evlenerek prinkepsliğin sorumluluğunu üzerine alan Renaud de Chatillon, 1156’da Çukurova Hâkimi Thoros ile ittifak yaparak Bizans İmparatorluğu’na ait olan Kıbrıs adasına saldırdı. Bunu öğrenen Baudouin, Akka piskoposunu Antakya’ya gönderip Renaud’un esir aldığı ve zulüm ettiği Patriğin serbest bırakılmasını istedi. Renaud, daha sonra İmparator Manuel’den özür dileyerek ona itaatini bildirdi. Kudüs Kralı Baudouin’de aynı şekilde Manule’i ziyaret ederek ona bağlılığını bildirdi. 1159’da Antakya’ya girince Hristiyan doğuya tamamen hâkim olan İmparator Manuel, Türkler tarafından sürekli baskı altında tutulan Haçlı devletlerinin tek hamisi durumuna geldi.³⁰³

³⁰¹ Çelik, *Fâtımî Devleti Tarihi*, s.416-417.

³⁰² İmparator Manuel’in Antakya Seferi hakkında bkz. Işın Demirkent, *İonnes Kinnamos’un Historiası (1118-1176)*, Ankara, 2001.

³⁰³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.II. s.293; Ebru Altan, *İkinci Haçlı Seferi*, s.128-129.

Haçlıların Filistin topraklarına adım atmasıyla birlikte bölgenin güvenliğinden emin olmak için Mısır bölgesine sefer düzenlemek hedeflerden birisi olmuştur. Aynı şekilde Nureddin Mahmud Zengi için de bölgede hakimiyet sahası oluşturmak ve Askalan'ı kaybetse bile Dımaşk'ı kendi topraklarına katarak Kudüs Krallığı üzerinde baskıyı devam ettirmek için Mısır'a sefer düzenlemek önem teşkil ediyordu. Elbette bu seferlerin düzenlenecek olmasında Fâtımîlerin güçlerini kaybetmeleri ve dış tehlikelere karşı savunmasız duruma gelmeleri de etkili oldu. Nihayetinde zaten ileride anlatacağımız üzere bu seferlerin ardından Fâtımîler Devleti 1171'de yıkılacaktı. Biz burada Haçlılar ve Nureddin Zengi arasındaki Mısır'ı ele geçirme mücadelesini işleyerek sonraki zamanlarda Filistin topraklarını ele geçirecek Selahaddin Eyyûbî'nin tarih sahnesine ilk çıkışını görmüş olacağız.

e) Selahaddin Eyyûbî'nin Suriye ve Mısır Bölgesindeki Faaliyetleri:

1162'de Kral Baudouin ve annesi Kraliçe Melisende'nin ölümüyle birlikte yerine III. Badouin'in kardeşi Amaury geçti. Mısır'daki Fâtımî idaresi zayıflamaya başlayınca devlet dağılma sürecine girmişti. Üsâme b. Münkız, Kahire'ye gidince Fâtımîlerin üst kesiminde oyunlar oynandığını gördü. Bu yüzden Kahire'den kaçmak zorunda kaldı. Ailesini, altınlarını ve kütüphanesini gemiyle birlikte gönderdi.³⁰⁴ Tam da bu sırada Kral Amaury, Eylül 1163'te

³⁰⁴ Montefiore, *Kudüs*, s.241. Üsâme b. Münkız'ın kütüphanesini, ailesini ve altınlarını gönderdiği bu gemi Akka yakınlarında karaya vurduğunda hazinesini kaybetti ve kütüphanesine Kudüs kralı tarafından el konuldu; “ *Çocuklarımın ve eşimin sağ salim olduğu haberini alınca servetimi kaybetmiş olmak beni o kadar da üzmedi, dört bin ciltlik kitaplar haricinde, ömür boyu bunun acısı kalbimden gitmedi*” diyerek eserlerinin kaybolmasından duyduğu derin üzüntüyü dile getirmiştir. Bkz. Montefiore, *Kudüs*, s.241.

ordusunun başında Mısır'ı istila etmek üzere harekete geçti. Hospitalier tarikatının başrol oynadığı bu seferde Amaury, her ne kadar seferin amacının Mısır'ı cizye ödemeye mahkûm etmek olduğunu ileri sürse de Fatımîlerin güçsüz durumda olduğunu kendisi de biliyordu. Fâtımî Devleti'nin krallıkla yaptığı anlaşma gereği ödemesi gereken cizyeyi vermemesi ise bu seferin sebebi olarak gösterildi. Mısır topraklarına ani bir baskın yapan Amaury, hiçbir güçlkle karşılaşmadan Süveyş Kanalı'nı geçerek Mısır'ın kuzeydoğusunda, Nil'in en doğu ucunda yer alan Pelesium kalesini muhasara etti. Ardından Fâtımî vezirlerinden Dırgâm'ın kardeşi Nasır'ül-Müslimin Hümâm'ın başında olduğu Fâtımî ordusuyla karşılaştı. Dırgâm'ın ordusunu mağlup eden Amaury, güzergahı üzerinde bulunan Bilbîs'i de muhasara etti. Şehri almak üzereyken Nil nehrinin taşma zamanına gelmesinden dolayı Dırgâm kanalların bentlerini açınca Amaury orduyu geri çekmek ve Kudüs'e gitmek zorunda kaldı.³⁰⁵

Haçlılar, Amaury liderliğinde Mısır'a saldırırken Nurettin Zengi ise Fâtımî vezirleriyle çeşitli görüşmeler yapıyordu. 1163 yılında Fâtımî Başhacibi Dırgâm, Vezir Şaver'i devirince Şaver, Dimaşk'a giderek Nurettin Zengi'den yardım istedi. İki taraf arasında yapılan müzakereler sonucunda, Ordu Komutanı Esedüddin Şirküh'un seçkin bir birlikle Şaver ile Mısır'a gitmesi kararlaştırıldı. Buna göre Şaver, yeniden iktidara gelirse Mısır'da Nureddin'in askerlerine iktâlar verecek, ülke gelirinin üçte biri ise Şaver'e bırakılacak ve Esedüddin Şirküh, Nureddin Zengi'nin kumandanı olarak Mısır'da kalacaktı. Nisan 1164'te Şirküh kumandasında çoğunluğu Türklerden teşkil eden süvari birliği, Mısır'a hareket etti. Ancak yolda ilerlerken Haçlıların geçiş güzergahında olmasından dolayı yolculuk tehlikeli idi. Bu sırada henüz yirmi yedi yaşında olan emir Selahaddin de amcası Şirküh'un yardımcısı olarak sefere katıldı. Şirküh'un emrindeki askerler 1164'te Bilbîs'te bekleyen Dırgâm'ı yenerek Kahire'ye girdiler. Dırgâm öldürüldü. 25 Mayıs 1164'de Şaver, yeniden vezirlik makamına oturdu. Ancak Nureddin Zengi ile varılan anlaşmaya uymadı ve Esedüddin Şirküh'tan geri

³⁰⁵ Çelik, *Fâtımî Devleti Tarihi*, s.418; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.II. s.317.

Dımaşk'a dönmesini istedi. Bu arada Şaver, Şirkuh'un saldırma ihtimaline karşılık Kudüs Haçlı Kralı Amury'den yardım istedi. Şirkuh, Bilbîs'i işgal ederek taraftarlarının yardımıyla ülkenin bir kısmını yönetmeye başladı. Şaver karşı saldırıya geçerek Amaury ile onu ve Selahaddin'i Bilbîs'te kuşattılar.³⁰⁶

Güneyde bu gelişmelerin yaşandığı sırada Nureddin, Amaury'nin Mısır'a gitmesinden yararlanmak istedi. Nureddin, Musul'dan ve Artuklulardan yardım alarak Halep'in batısındaki Harim Kalesini muhasara edip, kalenin yardımına gelen Haçlı-Bizans ittifakına karşı büyük bir zafer kazandı. Amaury, yukarıda da anlatıldığı üzere Nil nehrinin taşmasından dolayı ve Nureddin'in bu zaferinde ele geçirilen Haçlı bayraklarının gösterilmesinden dolayı ülkesini tehlikede olduğunu görmüş ve Kudüs'e geri dönerek Nureddin ile ülkesinin emniyeti için anlaşma yapma ihtiyacı duydu. Nureddin ile Amaury arasında yapılan anlaşma ile Şirkuh ve Amaury ülkelerine geri dönecekler ve Mısır'ın yönetiminde söz sahibi Şaver olacaktı.³⁰⁷ Şirkuh ve Amaury, Mısır'a düzenledikleri bu seferlerden sonra Mısır'ın ne kadar zengin olduğunu öğrendiler. Bu nedenle ileride değineceğimiz gibi Mısır topraklarına seferler sürecekti. Bu seferlerin düzenlenmesinde en başta gelen etken Fâtımîlerin yıkılma sürecine girmesi gösterilebilir.

Nureddin Zengi, ikinci defa Mısır'a sefer düzenlemek için Esedüddin Şirkuh kumandasındaki birliği 1167'de Mısır'a gönderdi. İki bin süvariden oluşan bu orduda üst düzey komutanlar arasında Bozkuş, Çavlî ve Şirkuh'un yeğeni Selahaddin de bulunuyordu. Şirkuh, ilk seferde olduğu gibi Dımaşk'tan yola çıktıktan sonra Ürdün-Sinâ topraklarından geçerek 30 Ocak 1167'de Kahire'nin güneyindeki Atfih'e ulaştı. Burada Mısır'daki

³⁰⁶ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C.XI. s. 243-245; Şeşen, Ramazan, *Eyyûbîler*, İstanbul, 2018, s.23-24; Çelik, *Fâtımî Devleti Tarihi*, s.419-420; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.II, s. 307.

³⁰⁷ Ramazan Şeşen, *Eyyûbîler*, s.24.

tarafklarlarının da desteğiyle bölgeyi yönetmeye başladı. Bunu haber alan şver ve Amaury, yaklaşık iki ay sonra 18 Mart 1167'de şirkuh'a saldırdı. şirkuh bu savaştan büyük bir zaferle ıktı. Buradan Kahire'ye çekilip beraberindeki ordu ile Selahaddin'in savunduğu İskenderiye'yi kuşattılar. Nureddin'in Trablus Kontluğu'na sefer düzenleyip önemli kaleleri aldığını ğrenen Haçlı Kralı Amaury ve şver, şirkuh ile müzakere yapma isteği duydu. 10 Ağustos'ta şirkuh ve Amaury Mısır'ı terkedip Amaury Kudüs'e şirkuh ise yeğeni Selahaddin ile birlikte Dımaşk'a döndü.³⁰⁸

Ertesi yıl Nil gibi verimli bir nehre sahip olan bu topraklardaki mücadele yeniden başladı. Haçlı Kralı Amaury, yapılan anlaşmaya uyulup uyulmayacağını denetlemek üzere Frank memurlarını Mısır'da bırakmıştı. Fakat şver, yapılan bu anlaşmaya sadık kalmadı. Haçlılara Kahire'de bir arşı verip Haçlı birliğini Kahire'de bıraktı ve şirkuh'la iş birliği yapan Mısırlıları cezalandırdı. Mısır'daki Franklar, şver'e karşı ayaklandılar ve Kuds Kralı Amaury'den yardım isteyerek Mısır'ı zapt etmelerini istediler. Bunun zerine Amaury, Mısır'a sefer düzenlemeye karar verdi. 4 Kasım 1168'de Bilbıs şehrini aldı ve direnenleri kılıçtan geçirdi. Amaury'nin Kahire'yi kuşatması üzerine şver ve Ftim Halifesi Âdid-Lidnillah Dımaşk'a adam göndererek Nureddin Zengi'den yardım istediler. Nureddin, yedi bin civarında süvari birliği başlarında şirkuh ile birlikte 17 Aralık 1168'de Mısır'a gönderdi. şirkuh'a bu seferinde de Selahaddin eşlik etti. Amaury, bunun zerine Mısır kuşatmasını kaldırdı ve şirkuh, Mısır'a yaklaşınca Haçlılar ümitsizce geri döndüler. Amaury Haçlı donanmasının da Akka'ya dönmesini emretti. şirkuh, 8 Ocak 1169'da Kahire'ye vardı. Nureddin, Haçlıların Mısır'dan çekilmeleri zerine Mısır'da kontrolü ele geçirdi. Türk tarihinin en büyük zaferlerinden biri olan bu olayla birlikte asırlar boyu sürecek Mısır'daki

³⁰⁸ Ramazan şeşen, *Eyybler*, s.25. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.II. s.310-311; Amin Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, s.158.

Türk hakimiyeti böylece başlamış oldu. Böylece Kudüs Haçlı Krallığı hem doğudan hem batıdan kuşatılmış ve Haçlılara karşı bir birlik oluşmuştu.³⁰⁹

Esedüddin Şirkuh, Haçlıların Mısır'dan ayrılmasından sonra Mısır'a iyice yerleşmeyi düşündü. Ancak Şaver'de Mısır'ı kendisinin yönetmesini uygun görüyordu. Şaver, bunun için Şirkuh'a suikast teşebbüslerini düşünse de bunu gerçekleştiremedi. Mısır'da bu yüzden iki başlılık hâkim olmaya başladı. Şaver, bunu çözmek için Şirkuh'la görüşmeye karar verdi. Şaver, Şirkuh'un bulunduğu yere geldiğinde onu karşılayanlar arasında Selahaddin ve İzzeddin vardı. Şirkuh ise o sırada İmam-ı Şâfiî'nin türbesini ziyaret ediyordu. Şaver bunun üstüne Şirkuh'un bulunduğu mekana gitmek istedi. Bu sırada Selahaddin ve bir takım asker Şaver'in üstüne atlayarak ondan silahlarını aldılar. Daha sonra Halife el-Âdid-Lidînilâh'ın onayıyla birlikte Şaver öldürüldü. Şaver'in öldürülmesinden sonra vezirlik makamına Şirkuh geçti. Fâtımî halifesi hilat giydirdi ve ona "el-melikü'l-mansur emîrû'l-cüyüş" unvanını verdi. Ancak Şirkuh'un vezirliği çok sürmedi. Vezirliğe geçtikten iki ay sonra 23 Mart 1169'da vefat etti. Kumandanlar Şirkuh'un yerine başlarına Selahaddin'i geçirdiler ve halifeye de onu vezir yapmasını istediler. Böylece 26 Mart 1169 Salı günü vezirliğe getirilen Selahaddin, artık hem Nureddin'in ordu kumandanı hem de Fâtımî Halifesi el-Âdid-Lidînilâh'ın veziri oldu.³¹⁰

³⁰⁹ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C.XI. s.275; Alâüddin Ata Melik Cüveynî, *Târih-i Cihângüşâ*, (Çev. Mürsel Öztürk), C.III. Ankara, 1988, s. 111; Ramazan Şeşen, *Eyyübîler*, s.26; Amin Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, s.158-159; Çelik, *Fâtımîler Devleti Tarihi*, s.429.

³¹⁰ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C.XI. s.276-278; Ramazan Şeşen, *Eyyübîler*, s.26-27, Cüveynî Selahaddin'in vezir oluşu ve Mısır'ı bütünüyle hakimiyeti altına almasıyla ilgili; "Şirkuh, vezir olarak üç aydan daha kısa bir süre sonra hayatını kaybetti. Bunun üzerine Âdid, vezirliği Şirkuh'un kardeşinin oğlu Selahaddin Yusuf'a verdi. Selahaddin, kısa bir süre sonra Âdid'i de Mısır ülkesini de hükmü altına aldı. Âdid de onun emirlerine uymak zorunda kaldı.

Selahaddin, Mısır'da idareyi ele geçirdiğinde genç ve dinamik bir kumandandı. Emrindeki daha kıdemli bazı kumandanlar onu bırakıp Dımaşk'a döndüler. Mısır'da elli bin civarında zenci ve Ermeni asker vardı. Ülkenin kaynağı bunların elindeydi. Mısır'daki çeşitli gruplar arasındaki mezhep farklılığının olması ve kurulduğundan beri Fâtımî geleneğinde süren âlim kişilerin vezir olmasından ziyade daha çok savaşçı kişilerin vezir olması Fâtımî Devletini zayıflatmıştı.³¹¹ Buna rağmen Fâtımî hilafeti her ne kadar zayıflamış olsa da büyük bir nüfuzla sahipti. Dolayısıyla Selahaddin'in ve onun emrindeki Oğuzların Mısır'da gelip hüküm sürmesinden rahatsız oldular. Bu nedenle Haçlılarla ve Bizans kuvvetleriyle de sürekli temas halinde oldular. Mısır'ı Nureddin'e kaptıran Haçlılar ve Bizans ise bu durumu kabul etmediklerinden Mısır'a yeni seferler düzenleme kararı aldılar.³¹²

Doğu'da durum böyle iken Şirkuh'un Mısır'da yönetimi ele geçirmesiyle birlikte Haçlılar, kendileri bakımından bunun önemini sonradan anladılar. Amaury, bizzat yeni bir Haçlı Seferi tertibi ile batıya ısrarlı başvurularda bulundu. 1169'da Amaury ve Kayserya başpiskoposunun başkanlığında olan bir heyet, Alman Kralı ve Kutsal Roma Cermen İmparator Friedrich'e, Fransa Kralı VII. Louis'e, İngiltere Kralı II. Henry'e, Sicilya Kraliçesi

Sonra Suriye valisi Nureddin Mahmud, Selahaddin Yusuf'a bir mektup göndererek ondan hükmü altındaki ülkelerde, hakkın bâtil üzerindeki zaferini gerçekleştirmek, hakkı her tarafta geçerli kılmak, halkı Abbasî halifesi adına İslam'a çağırarak konularında gayret göstermesini istedi. Selahaddin onun isteklerine uyup, mektubu aldığı haftanın ilk cuma günü Mısır ülkesinin minberlerinden, adına hutbe okutup para bastırıldı. Âdid, aşure günü ölünce Selahaddin, onun çocuklarını ve soyundan olanları hapsedip onlara ölüm şerbetini içirerek köklerini kazıdı. Bu şekilde bağımsız bir hükümdar oldu'' şeklinde bahsetmiştir. Bkz. Cüveynî, Târih-i Cihângüşâ, C.III. s.111-112.

³¹¹ El-Kalkaşandî, İbnü'l Ali, *Subhu'l-A'sâ*, C.III. Kahire, 1922, s.489

³¹² İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C.XI. s. 278-280; Ramazan Şeşen, *Eyyübîler*, s.27.

ve Naibesi Margerethe'ye ve Flandres, Blois ve Troya kontlarına yazılmış mektupları Avrupa'ya gönderdi. Fakat elçilerin içinde bulunan gemi fırtınaya tutulunca Akka limanına geri sürüklendiler. İkinci bir elçi heyeti ise Sur başpiskoposunun Frédéric başkanlığında Banyas piskoposu İonnes ve Hospitalier tarikatından Guibert 1169'da Roma'ya ulaştılar. Buradan Papa'nın Roma'da verdiği tavsiyeleri de alarak sırayla Fransa, İngiltere ve Almanya'ya gittiler. Dört yıl boyunca Avrupa'yı gezen elçiler, ümitleri kırılarak Filistin'e geri döndüler. İstanbul ve Bizans'a gönderilen elçi ise Bizans İmparatoru Manuel'i Mısır'a sefer yapılması konusunda ikna ederek döndü.³¹³ Bu elçi Bizans İmparatoru Manuel'den en yakın akrabasını kendisine evlenmesi ve Kudüs Kraliçesi yapması için göndermesini rica etti. İmparator Manuel buna çok memnun oldu. Bizans'taki en zengin ve kendisinden sonraki en asil kişinin, kendisinin de yakından kuzeni olan kızını gelin adayı olarak belirledi. Bu kişi Protesavasto'dur. Kızının ismi ise Maria Komnenos'tur.³¹⁴

İmparator Manuel Komnenos, gemiler ve kalyonları donatarak, içlerine altın, gümüş ve değerli ipekli kumaşlarla doldurdu. İmparatorun yeğenin de bulunduğu bu gemide çok sayıda asker bulunuyordu.³¹⁵ 10 Temmuz 1169'da imparatorluk donanması Çanakkale'den geçip denize açıldı. Donanmanın ana kısmı Kıbrıs'a geçerek iki tane Mısırlılara ait gemi ele geçirildi. Donanmadaki küçük filo ise Akka limanına giderek Amaury'e İstanbul'dan gönderilen para yardımını ulaştırdı. Ancak Amaury donanmanın ana kısmının da Akka'ya gelmesini istedi. İmparator Manuel, donanmasına üç gün boyunca yetecek oranda yiyecek ve içecek yüklemişti. Kıbrıs'a gelince burada erzak bitmiş ve Akka'da da erzak bulunmuyordu. Bu sırada Selahaddin de savaşın başlayacağı konusunda uyarılmıştı. Nihayet harekete geçen

³¹³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.II, s.320-321.

³¹⁴ Ernoul, *Haçlı Seferleri Tarihi: Selahaddin Eyyübî ve Kudüs'ün Fethi* (Çev. Ahmet Deniz Altunbaş), İstanbul, 2019, s.31.

³¹⁵ Ernoul, *Chronique d'Ernoul et de Bernard le Tresorier*, s.32.

Haçlı ve Bizans kuvvetleri Dimyat'ı kuşatınca Fâtımî taraftarlar isyan çıkardılar. Haçlılar, Mısır'ın giriş kapısı Dimyat'ı bin gemiden fazla bir donanmayla 25 Ekim 1169'da kuşattılar. Selahaddin, zencilerden ve Ermenilerden oluşan Fâtımî taraftarlarının çıkarmış olduğu bu isyanı kısa sürede bastırdı. Onları Kahire'den çıkartıp emrindeki Türk-Kürt askerlerine teslim etti. Selahaddin, herhangi bir isyan hareketine karşı Kahire'yi terk etmedi. İsyân ihtimaline karşı Çavlı, Bahaeddin Karakuş, Takıyyüddin Ömer gibi komutanları görevlendirdi. Nureddin de Dimaşk'tan isyan ihtimaline karşı yardım gönderdi. Haçlı ve Bizans kuvvetleri başarısızlıkla sonuçlanan kuşatmanın ardından 13 Aralık 1169'da geri döndüler.³¹⁶ Bunun ardından artık Selahaddin, Mısır'ın hakiki sahibi ve yöneticisi oldu. Selahaddin Eyyûbî Mısır hâkimi olunca Nureddin Mahmut Zengi'nin, Suriye ve Mısır'ın tek çatı altında birleştirilmesi fikri hayata geçirilebilir bir fikir olarak ortaya çıkmış oldu. Eğer ki bu birleşme fikri uygulanırsa Haçlılar kuzeyden Suriye güneyden ise Mısır toprakları ile çevrili olacak ve cihat anlayışının uygulanması daha da kolaylaşacaktı.

Nureddin Mahmud Zengi, Selahaddin'den Mısır'da bir an önce Abbâsîler adına hutbenin okunmasını isterken, Selahaddin şartların daha da olgunlaşmasını beklemek istedi. Bir süre sonra Nureddin Mahmud Zengi, Selahaddin'den Fâtımî Halifesi el-Âdid-Lidînullâh'ın isminin hutbeden kaldırılıp, hutbenin Abbâsî Halifesi el-Müstazî Biemrillâh adına okutulmasını istedi. Nihayet Eylül 1171'de Selahaddin, Fâtımî Halifesi el-Âdid-Lidînullâh'ın ismini kaldırarak Abbâsî Halifesi'nin ismini okunmak üzere hutbeye koydu. Selahaddin'in bölgeye hâkim olmasının ardından bunun bir işareti olarak Cuma hutbesinden önce Abbasî Halifesi ve Nureddin Mahmud Zengi'nin ismi ile birlikte Selahaddin Eyyûbî'nin ismi de

³¹⁶ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C.XI. s.284-285; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.II, s.321-322; Şeşen, *Eyyûbiler*, s.27-28.

okunmaya başladı. El-Âdid-Lidînillâh'ın üç gün sonra ölmesinin ardından Selahaddin, Fâtîmî sarayını devraldı. Böylece Fâtîmîlerin siyasi tarihi sona ermiş oldu.³¹⁷

Haçlı-Bizans ittifakını başarısızlığa uğratan Selahaddin, bundan güç alarak Kudüs Krallığı'nın elindeki Dârum, Gazze, Remle gibi şehirlere seferler düzenleyerek o şehirleri yağmaladı ve geri çekildi. Daha sonra Süveyş Kanalı'ndaki Haçlıların Kızıldeniz'e tek kapıları olan Eyle Kalesi'ni Fâtîmîlere son vermeden ele geçirdi. Bundan sonraki hedefi ise Mısır'a komşu ülkeler oldu. Selahaddin'in kardeşi Turan Şah, 1174'te Hicaz ve Yemen'e arka arkaya seferler düzenleyerek buraları ele geçirdi. Yine yardımcılarından Şerefeddin Karakuş, Trablusgarp ve Tunus üzerine sefer düzenleyerek Tunus'un büyük bir kısmını ele geçirdi.³¹⁸

6 Mayıs 1174'te Nureddin Mahmud Zengi, Dımaşk'ta vefat edince Nureddin Zengi'nin Dımaşk, Halep ve Musul'da bulunan atabegleri, el-Melikü's-Sâlih'in atabegliğini ele geçirmek için birbirlerine düştüler. Bu atabegler bu sırada Haçlılarla mücadele etmeyi unuttu. Selahaddin, hem bu karışıklığa son vermek ve bölgede kontrolü sağlamak için 12 Ekim 1174'te Dımaşk'a hareket etti. Bu dönemde Haçlı Kralı Amaury ölürken Sicilyalılar da Fâtîmî taraftarları ile anlaşma içindeydiler. Selahaddin, Dımaşk'a ulaştığında ilk hedefi Halep üzerine sefer düzenlemek oldu. Bu seferde Suriye'nin kuzeyinde Halep hariç Hama, Humus ve Baalbek şehirlerini ele geçirdi. 6 Mayıs 1175'te Hama'da bulunduğu sırada Abbâsî Halifesi tarafından gönderilen meliklik alametlerini alarak kendi adına para bastırıp hutbe okutmaya başladı. Daha sonra bu şehirlere beyler tayin etti.³¹⁹

³¹⁷ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C.XI. s. 296-298; Çelik, *Fâtîmî Devleti Tarihi*, s.436; Sıbt İbnü'l Cevzî, *Miratü'z-Zaman*, C.VIII, s.279.

³¹⁸ Şeşen, *Eyyûbîler*, s.30; Tyrensis, *A History of Deeds Done Beyond The Sea*, C. II, s. 375.

³¹⁹ Şeşen, *Eyyûbîler*, s.30-33. Selçuklularla Eyyûbîler arasındaki ilişkileri değerlendiren farklı bir kaynak için bkz. Süleyman Özbek, *Selçuklu Eyyûbî İlişkileri*, Ankara, 2019.

22 Nisan 1176'da da Halep üzerine sefer düzenleyip Halep, Azâz, Menbiç gibi şehirlerini *kaydıhayat*³²⁰ şartıyla kendisine bağladı. Güneyde ise Yemen, Hicaz, Libya gibi yerleri alarak devletin ağırlık merkezini Kahire'ye kaydırıldı.³²¹

1176'da Bizans kuvvetleri ile Anadolu Selçuklu kuvvetleri arasında Miryokefalon savaşı yapıldı ve II. Kılıç Arslan önderliğindeki Türkler büyük bir zafer kazandılar. Miryokefalon mağlubiyeti Bizans'ı ilgilendirdiği kadar Kudüs Krallığı'nı da ilgilendiriyordu. Çünkü güneyde mevcut olan Selahaddin tehdidinden sonra Anadolu Selçuklularının böyle büyük bir savaşı kazanması krallık için hem kuzeyden hem de güneyden ciddi bir tehdit unsuruydu.

Tüm bu gelişmeler ışığında Bizans İmparatoru Manuel, 1177'de Mısır'a karşı yapılacak olan sefere donanmasını gönderme kararı aldı. VII. Louis ve İngiltere Kralı II. Henry yeni Haçlı Seferinin yapılmasını kararlaştırdılar. Eylül 1177'de Flandre Kontu Philippe, büyük bir askerî birlikle Akka'ya geldi. Daha sonra da yetmiş civarında büyük gemilerinden oluşan Bizans donanması Akka limanına demir attı. Selahaddin 18 Kasım 1177'de Mısır'dan yola çıkıp krallık topraklarına vardı. İlk olarak Askalan üzerine yürüdü. Remle'nin birkaç kilometre güneyinde büyük bir saldırıya uğrayan Selahaddin, birliklerini düzene sokmaya çalışsa da bunda başarılı olamadı ve askerler kaçışmaya başladılar.³²² Cüzzamlı Kral Baldwin, Raynald ve şövalyelerden oluşan birlik Selahaddin'e saldırarak Remle'de mağlup ettiler. Müslümanlar burada ağır bir yenilgi aldı.³²³

³²⁰ Kaydıhayat: Yaşadığı müddetçe, ölünceye kadar anlamına gelen Arapça ‘‘قيد’’ ve ‘‘حياة’’ kelimelerinden oluşan sözcük. Bkz. Ferit Devellioğlu, *Lûgat*, İstanbul, 2013, s.597.

³²¹ Şeşen, *Eyyübîler*, s.30.

³²² Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.II, s.348-349.

³²³ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C.XI. s. 354; Montefiore, *Kudüs*, s. 248; Şeşen, *Eyyübîler*, s.34.

1176'da yapılan ‘‘*kaydıhayat*’’ anlaşmasıyla Halep-Musul ittifakından Selahaddin'in üstünlüğünü kabul eden Halep hükümdarı el-Melikü's-Sâlih ve Musul Atabeyi Seyfeddin Gazi 1180'de öldü. Halep bu anlaşmaya göre Selahaddin'e bırakılması gerekirken şehir Selahaddin Mısır'da olduğu için Musul Atabeyi İzzeddin Mesud'a teslim edildi. Bunu öğrenen Selahaddin, 14 Mayıs 1182'de yeniden Dımaşk'a doğru hareket etti. 22 Haziran'da Dımaşk'a varan Selahaddin, kardeşi Takıyyüddin ve Ferruḫşah'ı Dımaşk'ta naib bıraktıktan sonra Halep'e doğru giderken Harran sahibi Gökböri tarafından karşılandı ve Musul'u ele geçirmelerinin gerektiği konusunda Selahaddin ile görüşünü paylaştı. Bunun üzerine Selahaddin hedefini Halep'ten Musul'a çevirdi. Musul yolundaki Birecik, Urfa, Rakka, Habur, Nusaybin gibi şehirleri ele geçiren sultan, daha sonra Sincar'ı alıp, Harran'a çekildi. Harran'da hedefi tekrar Halep olarak değiştiren Sultan, 9 Mayıs 1183'te Tel- Hadid, 13 Mayıs'ta Antep (Ayntab) alındı ve 21 Mayıs 1183'te Halep kuşatıldı. Yaklaşık bir aylık kuşatmanın ardından Halep 13 Haziran 1183'te alınmıştır. Musul'da 1186'da Sultan'ın üstünlüğünü kabul etmiştir.³²⁴ Bu fetihler yapılırken Haçlılar, kuzeyden ve güneyden tümüyle sarılmış oldukları için Sultan Selahaddin'in arkasında her zaman Haçlı tehlikesi bulunmaktaydı. Nihayet bu tehlike ileride anlatacağımız Hittin savaşı ile Kudüs'ün alınıp III. Haçlı Seferinin başlamasına sebep olacaktı.

³²⁴ Şeşen, *Eyyübîler*, s.36-39; İbnü'l Esir Halep'in fethiyle alakalı şu değerlendirmeyi yapmıştır; ‘‘*Halep'in alınmasıyla Selahaddin'in bölge üzerindeki hakimiyeti pekişmiştir.*’’ Bkz. İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C.XI. 393-395.

IV. BÖLÜM

EYYÛBİLER DÖNEMİNDE AKKA’NIN DURUMU

1095 yılında başlayan Haçlı Seferleri, 1099’da Haçlıların Kudüs’ü almalarıyla sona ermişti. Bu süreç içinde Anadolu ve Orta Doğu coğrafyasında birçok şehir tahrip olmuş ve çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir. Dönemin önemli liman merkezlerinden olan Akka, Kudüs’ün alınmasından yaklaşık beş yıl sonra 1104’te Haçlıların hakimiyetine girmiş ve 1187 yılına kadar Haçlıların kontrolü altında kalmıştır. Haçlılar zamanında büyük donanmaların demir attıkları güvenli liman olan Akka, konumu itibariyle Haçlılara denizden yapılacak seferlerde veya denizden gelecek yardımlarda büyük kolaylık sağlamıştır. Nureddin Mahmud Zengi’nin son dönemlerinde ortaya çıkan Selahaddin, Haçlıların elinde bulunan bölgeyi tekrar Müslümanların eline geçmesi için büyük gayret göstermiştir. Bunun temellerini yavaş yavaş atan Selahaddin yukarıda da anlattığımız gibi ilk önce Mısır daha sonra Suriye coğrafyasında yaptığı fetihlerle bölgeyi kuşatmıştır. Halep’in fethiyle birlikte İbnü’l Esir’de geçen Dımaşk Kadısı Muhyiddin b. Zeki’nin yazdığı ‘‘*Safer ayında Halep’i kılıç zoruyla almanız, Recep ayında Kudüs’ün fethedileceğini müjdelemektedir*’’ kasidesiyle birlikte Kudüs’ü fethetmek için ortam hazırlanmıştı. Biz de bu bölümde Hittîn savaşıyla birlikte hem Kudüs’ün hem de Akka, Trablus, Yafa gibi Filistin şehirlerinin tekrar Müslümanların hakimiyeti altına girmesine değineceğiz.

a) Hittîn Savaşı ve Akka’nın Fethi:

Selahaddin Musul’u tamamen kontrol altına aldığı zaman Kudüs krallığında 4 Nisan 1185’te ölen Kral IV. Baudouin’in yerine Trablus Kontu III. Raymond varis tayin edildi. Ancak Guy de Lusignan ve Renaud de Châtillon buna karşı çıktılar. Böylece Haçlıların kendi aralarında karışıklık ortaya çıktı. Bu karışıklığı düzeltmek için Guy de Lusignan, Akka’da ilk asilzadeler toplantısı düzenledi. Ancak Raymond, bu toplantıya katılmadı. Guy onun Beyrut

Naipliği'nden de alınarak naipliği sırasında yaptığı işlerle ilgili hesap vermeye davet etti. Bunun üzerine Kral III. Raymond, Sultan Selahaddin'den yardım istedi. Bu yardım isteği Selahaddin için çok önemliydi. Çünkü bu yardım isteğiyle birlikte Selahaddin, Haçlıların iç işlerine karışma imkânı yakalayacaktı. Selahaddin, ona yardım edeceğini ve onu Frankların kralı yapacağına dair söz verdi. Bunun için ilk önce Selahaddin'in birlikleri Raymond'un eşine ait olan Taberiye'den Kudüs'e doğru akınlar yapmaya başladı. Bu sırada Kerek-Şevbek Prinkepsi Renaud de Châtillon, Selahaddin ile daha önce yaptıkları anlaşmaya³²⁵ uygun şekilde ülkesinden geçen Mısır kervanını vurdu ve muhafızları esir olarak ülkesine götürdü.³²⁶ Selahaddin, esirlerin iade edilmesini istedi. Ancak bu Renaud de Châtillon tarafından reddedildi. Eğer serbest bırakmazsa üzerine yürüyeceğini söyleyerek Renaud de Châtillon'u tehdit etti.³²⁷

Bunun üzerine Selahaddin, 1187'de Mısır, Cezire, Erbil, Suriye gibi memleketlere mektup göndererek cihat yapılmasını teşvik etti ve herkesten cihada katılmasını istedi. 11 Nisan 1187'de Kudüs'ün fethinin ilk aşaması olarak Dımaşk'tan yola çıkarak Busra'yı muhasara etti. Şehri yağmalama ve yıkma imkânı buldu. Frankların, hacıların yolunu kesmelerini önlemek amacıyla Selahaddin'in emriyle bu bölgedeki kabileler Hicaz'dan

³²⁵ Selahaddin Eyyûbînin Haçlılarla yaptığı anlaşmalar için bkz. Mihael Köhler, *Alliances and Traties Between Frankish and Muslim Ruler in The Middle East*, (Trans. Peter Holt and Brill), Boston, 2013.

³²⁶ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C.XI. s. 415-417; Abu'l Ferec, *Abu'l Ferec Tarihi*, C.II, s. 440; Peter Edbury, *The Conquest of Jerusalem an the Third Crusade*, Hamsphire, 2007, s. 29.

³²⁷ Şeşen, *Eyyûbîler*, s.51-52; İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C.XI. s. 415-417; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.II, s.376-377; Ebû Abdullah Muhammed İbn Safiyyiddîn Muhammed İbn Hâmid İmâdüddin el-Kâtib el-İsfahânî, *el-Fethu'l-kussî fi'l-fethi'l-kudsî*, Kahire, 2004, s.42.

dönene kadar Busra'da bulundu. Buradan Kerek topraklarını yağmaladıktan sonra Mısır'dan desteğe gelen kuvvetle birleşti.³²⁸

Selahaddin, oğlu el-Efdal'e haber gönderip ordudan seçkin bir birliği Akka üzerine sevk edip Akka'yı yağma ve tahrip etmelerini istedi.³²⁹ El-Efdal, Urfa ve Harran Emiri Muzafferüddin Gökbörü'yi bölgeye gönderdi. Kaymaz ve el-Yarukî gibi iki büyük emirini ve diğer bazı emirleri de onun emrine verdi. Bu askeri birlik 10 Mayıs 1187'de gece vakti yola çıkıp sabahleyin Humus yakınlarındaki Safuriye şehrine ulaştılar. Templier ve Hospitalier Şövalyelerinden oluşan büyük bir Haçlı birliği iki bin şövalye yirmi bin civarında³³⁰ piyade ile Safuriye'de karşılarına çıktı. Haçlılar, burada mağlup oldular. Çok sayıda esir ele geçirilirken ölenler arasında Akka'daki Hospitalier tarikatı lideri ve Frank süvarileri de vardı.³³¹

2 Temmuz 1187'de Selahaddin, Taberiyye'yi muhasara etmek için bölgeye geldi. Selahaddin, Haçlılara şehri teslim etmeleri için elçiler gönderdi. Buna olumsuz cevap alan

³²⁸ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C.XI. s. 418-419; Abu'l Ferec, *Abu'l Ferec Tarihi*, C.II, s. 440; Şeşen, *Eyyübîler*, s.52.

³²⁹ Kıvâmüddîn Ebû İbrâhîm el-Feth İbn Ali İbn Muhammed el-Bündârî, *Sene'l Berkî 'ş-Şâmî*, (Thk. Ramazan Şeşen), İstanbul, 2004, s.365.

³³⁰ Bündârî, *Sene'l-Berkî 'ş-Şâmî*, s.372; İmâdüddin el-Kâtib el-İsfahânî ve İbn Vâsıl'a göre bu sayı elli bin civarındadır. Geniş bilgi için bkz. İmâdüddin el-Kâtib el-İsfahânî, *el-Fethu'l-kussî fi'l-fethi'l-kudsî*, s.48; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb*, C.II, Kahire, 1960, s.189.

³³¹ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C.XI s.419; Edbury bu tarihin 1 Mayıs olduğunu ifade eder. Geniş bilgi için bkz. Edbury, *The Conquest of Jerusalem the Third Crusade*, s. 33; İmâdüddin el-Kâtib el-İsfahânî, *el-Fethu'l-kussî fi'l-fethi'l-kudsî*, s. 43; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb*, C.II, s. 187.

Sultan, Taberiyye'yi muhasara etti. Gece şehre girip silah zoruyla şehri teslim aldı ve yağmaladı.³³²

Selahaddin ve beraberindeki Müslümanların bir sonraki hedefi Hittîn oldu. Haçlıların 3 Temmuz 1187'deki yürüyüşlerine engel olmak isteyen Müslümanlar, "Lubya" denilen yerde Haçlılarla sabaha kadar süren çatışmaya girdiler. Bir yandan bu çatışmalar sürerken diğer yandan da Haçlı ordusunda susuzluk ve açlık baş göstermişti.³³³ Müslüman ordusu, Haçlılarla 4 Temmuz 1187³³⁴ günü bu defa Hittîn'de karşı karşıya geldiler. Aralarında çok çetin bir savaş oldu. Franklar, Taberiye'ye doğru ilerlemek istediler. Sultan Selahaddin ise askerlerini savaşa karşı teşvik ediyordu. İlk hücumu geçen isim ise Memlûklardan "Mengü Pars" isimli genç bir kahramandı. Onun şehit olması üzerine Selahaddin'in askerleri düşman üstüne oklar yağdırmaya başladılar. Haçlılar, bu sırada çok sayıda asker kaybetti. Trablus Kontu III. Raymond ve Renaud de Sidon geride kalanlarla kaçmaya çalıştılar. Kral Guy de Lusignan ve Renaud de Châtillon 150 kadar şövalye ile Hittîn tepesinde direnmeye çalıştılar.

³³² İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C. XI, s.419-420; Abu'l Ferec, *Abu'l Ferec Tarihi*, C.II, s. 441; İmâdüddin el-Kâtib el-İsfahânî, *el-Fethu'l-kussî fi'l-fethi'l-kudsî*, s. 47; Bahâeddin İbn Şeddâd, *en-Nevâdirü's-Sultâniyye ve'l-Mehâsinü'l-Yûsufiyye: Sîretü Selâhuddin*, (Thk. Cemaledin Şeyyâl), Kahire, 1994, s. 127; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb*, C.II, s.188.

³³³ Bündârî, *Sene'l Berki's-Şâmî*, s.373; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb*, C.II, s.189; İmâdüddin el-Kâtib el-İsfahânî, *el-Fethu'l-kussî fi'l-fethi'l-kudsî*, s. 49;

³³⁴ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C. XI, s.419-420; Şeşen, *Eyyübîler*, s.54; Abu'l Ferec, *Abu'l Ferec Tarihi*, C.II, s. 442; İmâdüddin el-Kâtib el-İsfahânî, *el-Fethu'l-kussî fi'l-fethi'l-kudsî*, s.50; İbn Şeddâd, *en-Nevâdirü's-Sultâniyye ve'l-Mehâsinü'l-Yûsufiyye: Sîretü Selâhuddin*, s. 129; Bündârî, *Sene'l Berki's-Şâmî*, s. 376. İbn Şeddâd'da 3 Temmuz 1187 olarak geçer. Bkz. Bahâeddin İbn Şeddâd, *en-Nevâdirü's-Sultâniyye ve'l-Mehâsinü'l-Yûsufiyye: Sîretü Selâhuddin*, s. 127.

Kısa süren bu çarpışmadan sonra onlar da esir alındı.³³⁵ Savaş o kadar dar alana sıkışmıştı ki adeta savaş kralın çadırı etrafında dönüyordu. Selahaddin'in oğlunun anlatımına göre; “*Benim şahit olduğum bu ilk savaşta Kudüs kralı yanındaki süvarilerle karşılarındaki Müslümanlara öyle şiddetli saldırıyorlardı ki onlar babamın yanına kadar geldiler. Babama baktığımda yüzünde hafif mahzunluk vardı. ‘Şeytan yalan söyledi’ diye inleyince Müslümanlar tekrar Haçlıların üzerine yürüdüler. Aynı şekilde bu olay iki defa yaşandı. Müslümanlar onları tepeye kadar sürdüler. Babam benimle konuşurken çadırın yıkılması ile birlikte Sultan Selahaddin atından inerek şükür secdesine kapandı ve ağladı*” diyerek yaşananları dile getirmiştir. Yaklaşık yirmi bin civarında kişinin katıldığı Hittîn savaşı, Müslümanların zaferi ile sonuçlandı.³³⁶ Savaşta ölenler arasında Akka Piskoposu da vardı. Bu

³³⁵ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C. XI, s.419-420; Şeşen, *Eyyûbiler*, s.54; Abu'l Ferec, *Abu'l Ferec Tarihi*, C.II, s. 442; İmâdüddin el-Kâtib el-İsfahânî, *el-Fethu 'l-kussî fi'l-fethi 'l-kudsî*, s.50; İbn Şeddâd, *en-Nevâdirü's-Sultâniyye ve'l-Mehâsinü'l-Yûsufiyye: Sîretü Selâhuddin*, s. 129; Bündârî, *Sene'l Berki's-Şâmî*, s. 376.

³³⁶ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C.XI, s.422-424; Şeşen, *Eyyûbiler*, s.54-56; bu konuyu aydınlatması açısından bir örnek vereceğiz. Avusturya'da bulunan Reichersberg Manastır'ındaki kronikte Hittîn savaşıyla alakalı Hospitalier Tarikatının efendilerine gönderdiği mektup şu şekildedir: “*Biliniz ki Kudüs Kralı, Aziz Petrus ve Pavlus Yortusu'nda otuz bin kişilik kalabalık bir ordu Safuriye'deydi. Paganların kralı Selahaddin seksen bin atlı askeriyle Taberiyye'ye girdi ve orayı zapt etti. Bunu haber alan Kudüs Kralı Safuriye'den hareket etti ve Selahaddin'in üzerine yürüdü. Yapılan mücadeleden askerlerini yitirerek ayrılan kral Nimrin'de ordugahını kurdu. Selahaddin, üzerimize başında Takıyyüddin'in olduğu yirmi bin seçkin şövalyesini gönderdi. Bunlar Hristiyan ordusuna hücum ettiler. Adamlarımız öldürüldü ve Hristiyanlar yenildi. Kral esir düştü. Kralla birlikte binlerce soylu esir düştü. Selahaddin daha sonra pazar günü ordusuyla Safuriyye'ye geldi ve Nasırıye ile Tabor Dağı'nı ele geçirdi. Pazartesi*

sayede Hristiyanların elindeki ‘‘kutsal haç’’ Müslümanların eline geçmiştir. Çok sayıda esir ele geçirilmiştir. Selahaddin, savaş alanındaki işini bitirdikten sonra Haçlılardan ele geçirilen önemli esirleri, bulunduğu çadıra getirmelerini emretmiştir. Kralı yanına oturttu. Kral susuzluktan bitkin düşmüştü. Selahaddin, Kral Guy’a su ikram etti. Suyu sonra Renaud’a verdi. Selahaddin, Kral’a verdiği su için kızdı. Çünkü eğer Renaud’u yakalarsa zamanında Mekke ve Medine üzerine yürüdüğü ve Müslüman hacıları öldürdüğü için kendi kendine onu öldüreceğine dair söz vermişti. Selahaddin, orada Renaud’u kendi elleriyle öldürdü.³³⁷ Sultan,

*günü ise Akka, Hayfa, Sezariye, Yafa, Nablus, Remle, İbelin, Artus’u zapt etti. Sayacağım şehirler güvende geldiğiniz takdirde kurtarılabilir. Kudüs, Askalan, Sur, Antakya, Lassar, Beyrut ve Trablus. Eğer ivedilikle yardıma gelmezseniz adını saydığım şehirlerle kalan az sayıdaki Doğu Hristiyan’ı da aynı akıbete uğrayacak ve kana susamış bu insanların elinde Hristiyan kanı akacak.’’ Bkz. Ernoul, *Chronique d’Ernoul et de Bernard le Tresorier*, s. 142-143. Hittin savaşıyla ilgili detaylı bilgi için bkz. David Nicolle, *Hattin*, Oxford University Press, Oxford, 1998; John France, *Hattin*, The Great Battle Series, First Ed., Oxford University Press, Oxford, 2015; Şeşen, Ramazan, *Hittin Savaşı*, DİA, C. XVIII, İstanbul, 2007, s.165.*

³³⁷ Ernoul, *Chronique d’Ernoul et de Bernard le Tresorier*, s. 144-145; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. II, s.385; İbnü’l Esir, *el-Kâmil*, C.XI. s. 422-424; Bündârî, *Sene’l Berki’ş-Şâmî*, s. 377; Abû’l Ferec ise bu konuyu farklı şekilde anlatmıştır. Abû’l Ferec’e göre; ‘‘Ben emretmeden ona su vermeniz doğru değildir.’’ Guy ise ona şu cevabı verdi; ‘‘Susuzluk ölümdür. Ona su vermeyerek ikinci defa öldürmeniz gerekmez. İki kere öldürmek size yakışmaz.’’ *Asilzadeler*; ‘‘Bu adam yaşamayı hak etmiyor. Çünkü çok defalar sözünden döndü ve yalan söyledi.’’ Bunun üzerine Selahaddin bizzat kendisi Renaud’u elleriyle öldürdü. Bkz. Abû’l Ferec, *Abû’l Ferec Tarihi*, s.443.

Guy'ın hayatını bağışlayarak onu ve önemli esirleri Dımaşk'a gönderdi. Ancak Templier ve Hospitalier şövalyelerinin bir kısmını da öldürdü.³³⁸

Hittîn savaşı, tarih boyunca Müslüman dünyasının Haçlılara karşı kazanmış olduğu en önemli savaşlardan birisi olmuştur. Bu savaş sonucunda bütün İbrahimî dinlerin kutsal mekanlarından birisi olan Kudüs yaklaşık doksan yıllık bir aranın ardından tekrar Müslümanların eline geçecekti. İşte savaşın kazanılmasının ardından Sultan Selahaddin bölgenin fethine başlamıştır. Sonunda Akka ve Kudüs'ün de alınacağı bu fetih hareketlerini bu bölümde anlatmaya çalışacağız.

Selahaddin, Hittîn savaşında Haçlıları bozguna uğrattıktan sonra, ilk olarak Taberiye'ye gidip burayı muhasara etti. Taberiye Kontesti, Selahaddin'den akrabaları ve çocukları için emân istedi. Sultan kabul edince Kontes kendine ait bütün malvarlığını alıp şehri terk etti. Şehri teslim alan Selahaddin Eyyübî, Templier ve Hospitalier Tarikatlarına mensup kişilerin öldürülmesini emretti. Selahaddin'in ordusundaki bazı askerler, esirlerden fidye almak umuduyla bu esirleri serbest bırakmak istemediler. Bunu duyan Selahaddin, bu esirlerin İslam'a zarar verdiklerini bildiği için hepsini öldürttü.³³⁹ Taberiye'yi, kumandanlarından Sarimüddîn Kaymaz'a verdi.³⁴⁰ Bu esirlerin ölümüyle halk esirlerin şerlerinden kurtulmuş oldu.

³³⁸ Şeşen, *Eyyübîler*, s.54.

³³⁹ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C. XI. s. 424-425; Abû'l Ferec, *Abû'l Ferec Tarihi*, C.II. s.445; Süryani Mihael Vekayinamesi, s. 280; İmâdüddin el-Kâtib el-İsfahânî, *el-Fethu'l-kussî fi'l-fethi'l-kudsî*, s. 50.

³⁴⁰ Ramazan Şeşen, *Selahaddin Eyyübî ve Devri*, İstanbul, 2000, s. 116; Bündârî, *Sene'l Berki'ş-Şâmî*, s. 377.

Selahaddin, Taberiye'yi kontrol altına alıp işlerini tamamladıktan sonra oradan ayrıldı ve Akka'ya doğru yola çıktı. 8 Temmuz 1187'de Akka'ya ulaştı.³⁴¹ Akka, Kudüs Krallığının en büyük ve ticarî hacim olarak en zengin limanıydı.³⁴² Selahaddin şehir önlerine vardığında halk, şehirdeki surlara çıktı, şehri teslim etmeyeceklerini Sultan'a karşı direneceklerini bildirdi.³⁴³ Selahaddin, bu durumu hayretle karşılamıştı. Çünkü Hittîn savaşında Haçlılar, ağır kayıplar vermişler ve ordularının büyük kısmını kaybetmişlerdi. Buna rağmen şehirden canlarının ve mallarının bağışlanması şartıyla ayrılmak isteyenler de bulunuyordu. Selahaddin, hücum planlarını yaparken çok sayıda insanın olduğu bu grubun kendisine yalvardığını gördü ve onların canlarını ve mallarını bağışlayarak şehirden çıkmalarına izin verdi.³⁴⁴ Şehirde krallık adına bulunan III. Joscelin de Courtney fazla direnmeden şehri teslim etti.³⁴⁵ Müslümanlar, 9 Temmuz 1187'de Akka'ya girdiler. Eskiden Müslümanlara ait olan bir camide Cuma Namazı kıldılar. Haçlılar bu camiye kiliseye çevirmişti. Ancak Selahaddin eski haline döndürerek tekrar orayı camiye çevirdi. Haçlıların, Suriye ve Filistin sahillerini Haçlı Seferleriyle birlikte ele geçirmesinin ardından sahillerde kılınan ilk Cuma namazı bu oldu.³⁴⁶

³⁴¹ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C.XI. s. 425-426.

³⁴² Şeşen, *Eyyübîler*, s.54.

³⁴³ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C.XI. s. 425-426; Abû'l-Ferec bu olayı şehrin Sultan'a karşı hiç direnmediğini ve canlarını ve mallarını bağışlaması kaydıyla şehri terk ettiklerini ifade etmiştir. Bkz. Abû'l-Ferec, *Abû'l-Ferec Tarihi*, s.445. Runciman ise bu olayı ‘ ‘ Şehirdeki birçok kimsenin bu şekilde teslim olmayı şerefsizlik olarak addettiğini’ ’ belirtmiştir. Bkz. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.II, s.386.

³⁴⁴ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C.XI. s. 425-426.

³⁴⁵ Şeşen, *Eyyübîler*, s.54.

Selahaddin, Akka'yı yönetmesi için oğlu el-Efdal'e bıraktı.³⁴⁷ Burada Templier Tapınak Şövalyelerine ait çok sayıda iktâ, eşya, mal vs. ne varsa ganimet olarak hepsini aldılar. Bunların yanı sıra Akka'da altın, mücevherat, tüfek, silah gibi çok sayıda değerli eşyalar da ele geçirildi. Bunların bazılarını ordudaki askerlere dağıttı.³⁴⁸ Selahaddin, 10 Temmuz'da şehir teslim alındığında nizam ve intizam kurulmuş durumdaydı. Burada ticaret yapan tüccarları şehirde kalma konusunda ikna edeceğini ummuştu. Ancak bu tüccarlar, gelecekte korktukları için bütün mülkleriyle beraber şehri terk etmeye başladılar. Büyük şeker imalat yerinin, Takiyyüddin tarafından yağmalanması ise Sultan'ı üzmüştür. Selahaddin, Akka'da bulunduğu sırada ordusunun bazı birlikleri Celile ve Samaria şehirlerindeki şatoların itaatlerini kabul etmekteydi.³⁴⁹ İşleri yoluna koyan sultan iki gün kaldıktan sonra Akka'dan ayrıldı.

Selahaddin, Haçlıları yendiğini haberini Mısır'da bulunan kardeşi el-Âdil'e gönderince ondan Mısır'dan Haçlı topraklarına yürümesini ve civardaki yerleri muhasara etmesini emretti. El-Âdil, hemen yola koyuldu ve Mecd el-Yaba kalesini muhasara etti ve malları ganimet olarak aldı. El-Âdil, Mecd el-Yaba'nın alınmasının ardından hedefinde bu sefer Yafa vardı. Şehir halkı El-Âdil'e teslim olmak istemeyince burayı hücumla zapt ederek şehrin erkek, kadın, çocuk bütün ahalisini esir aldı.³⁵⁰ Selahaddin'in Akka'da kaldığı sürede çevre yerlere gönderdiği askerleri, en-Nasır, Kayserya, Hayfa, Safuriyye ve Akka'nın

³⁴⁶ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C.XI. s. 425-426; İmâdüddin el-Kâtib el-İsfahânî, *el-Fethu'l-kussî fi'l-fethi'l-kudsî*, s. 54-55; Bündârî, *Sene'l Berki's-Şâmî*, s. 381; İbn Şeddâd, *en-Nevâdirü's-Sultâniyye ve'l-Mehâsinü'l-Yûsufiyye: Sîretü Selâhuddin*, s. 132.

³⁴⁷ Bündârî, *Sene'l Berki's-Şâmî*, s. 383.

³⁴⁸ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C.XI. s. 426.

³⁴⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.II. s.386.

³⁵⁰ Bündârî, *Sene'l Berki's-Şâmî*, s. 383; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.II. s.387.

civarında bulunan diğer yerlere dağılıp bölgeleri yağma ettiler. Erkek, kadın ve çocukları esir olarak aldılar.³⁵¹

Hüsameddin ise (İbnü'l Esir'e göre Hz. Zekeriya (a.s)'ın kabrinin bulunduğu) Sabastiya'ya geldi ve şehri teslim alarak Müslümanlara verdi. Buradan Nablus'a geçti ve kaleyi muhasara edip kaledekilerin emân dilemesiyle kaleyi teslim aldı.³⁵²

Takiyyüddin ise, Tıbnîn ve Sur'a erzak ikmalini önlemek için gönderildi. Takiyyüddin, Tıbnîn'in muhasarasının amcası Selahaddin olmadan başarıya ulaşamayacağını anlayınca durumu amcasına haber verdi.³⁵³ Selahaddin, 19 Temmuz'da bölgeye intikal etti. Tıbnîn kalesi, korunaklı olduğundan ele geçirilmesi biraz zor bir yerdi. Ancak Selahaddin şehri muhasara altına aldı ve şehir halkının emân dilemesiyle ellerinde bulunan Müslüman esirleri bırakarak beş gün sonra Tıbnîn teslim oldu.³⁵⁴

Celile'nin zaptından sonra Selahaddin, Fenike sahili boyunca kuzeye doğru yürüdü. Hittîn savaşından canlarını kurtaranların çoğu, Balian ile birlikte Sur'a kaçmışlardı. Şehir, kuvvetli bir garnizona sahip olduğu kadar onu kara cihetinden koruyan büyük surlarla çevriliydi. İlk taarruz girişimi başarısız olunca Selahaddin, Sayda'ya yöneldi ve Sayda, 29 Temmuz'da mücadelesiz teslim oldu.³⁵⁵ Şehrin hâkimi Renaud de Sidon ise Beaufort kalesine

³⁵¹ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C.XI. s.426-428; Bündârî, *Sene'l Berki's-Şâmî*, s.383; İbn Şeddâd, *en-Nevâdirü's-Sultâniyye ve'l-Mehâsinü'l-Yûsufiyye: Sîretü Selâhuddin*, s. 132.

³⁵² İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C.XI. s.426-428.

³⁵³ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C.XI. s.428.

³⁵⁴ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C.XI. s.426-428; Bündârî, *Sene'l Berki's-Şâmî*, s.387; İbn Şeddâd, *en-Nevâdirü's-Sultâniyye ve'l-Mehâsinü'l-Yûsufiyye: Sîretü Selâhuddin*, s. 132.

³⁵⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.II. s.387; Bündârî, *Sene'l Berki's-Şâmî*, s. 387; İmâdüddin el-Kâtib el-İsfahânî, *el-Fethu'l-kussî fi'l-fethi'l-kudsî*, s. 59.

kaçtı. Sultan, Sayda'nın ardından Beyrut'a geçti. Beyrut halkı ise kendisini savunmaya çalıştıysa da 6 Ağustos'ta teslim oldu. Beyrut'un sahibi Cebayl ise efendisi Hugue Embriaco'nun isteği üzerine Beyrut'u Selahaddin'e teslim etti.³⁵⁶ Böylece Hristiyanların elinde ağustos ayı itibariyle Trablus'un güneyinde Askalan, Sur, Gazze ve az sayıda birkaç şato ve kutsal şehir Kudüs kalmıştı.³⁵⁷

Trablus Kontu Raymond, Hittîn savaşında mağlup olduğunda Sur şehrine kaçtı. Bunun sebebi; Sur'un sahil bölgesinin en korunaklı ve alınması en zor şehirlerinden birisi olması nedeniyle orada kaldı. Sur hâkimi, Tibnîn, Sayda ve Beyrut'un alınmasının ardından Selahaddin'e karşı yeterli sayıda asker ve erzak bulunmamasından dolayı buradan ayrılıp Trablus'a kaçtı. Bu nedenle şehirde Müslümanlar geldiğinde karşılayacak bir kuvvet bulunmamaktaydı. Buna rağmen Sultan, şehrin ele geçirilmesi zor bir yer olduğunu bildiği için şehrin içine girmek yerine çevresindeki yerleri ele geçirmeye başladı.³⁵⁸ Tam bu sırada Marki de Monferrat'ın oğlu ve Sybille'nin ilk eşinin kardeşi olan Konrad, Akka'ya ticaret ve ziyaret amaçlı geldi. Konrad'ın İstanbul'da bulunduğu sırada ismi cinayete anılmaya başlanmıştı. Bu durumdan kurtulmak amacıyla bir grup Haçlı şövalyesiyle birlikte Akka'ya demir attı.³⁵⁹ Konrad, Selahaddin Eyyûbî'nin fetihlerinden ve Haçlıların içinde bulunduğu durumdan habersizdi. Akka'ya ulaştığında Frankların çan çalmak âdetini görmeyince ve etrafındaki insanların giyiniş tarzına baktığında şüpheye düştü. El-Efdal, adamlarından birini onun yanına gönderdi ve kim olduğunu öğrenmek istedi. Konrad gelen kişiye ne olduğunu sorduğunda Akka'nın ve diğer şehirlerin Müslümanların eline geçtiğini ve Haçlıların mağlup

³⁵⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.II. s.387; İmâdüddin el-Kâtib el-İsfahânî, *el-Fethu'l-kussî fi'l-fethi'l-kudsî*, s.60; Bündârî, *Sene'lBerki's-Şâmî*, s. 388.

³⁵⁷ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.II. s.387.

³⁵⁸ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C.XI s.428-430.

³⁵⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.II. s. 395.

olduğunu öğrendi. Sur, Askalan ve birkaç Filistin şehrinin Haçlıların elinde olduğunu öğrenince oralara doğru hareket etmek istedi. Fakat rüzgâr olmadığı için Akka limanında kaldı. Rüzgârın çıkmasını beklerken de şehre girip zaman kazanmak amacıyla ticaret için izin istedi ve şehirde oyalanmaya çalıştı.³⁶⁰

Sur şehri ise bu sırada başlarında bir lider bulunmadığından çaresiz durumda bulunuyordu. Selahaddin Eyyûbî, fethettiği yerlerdeki halkları emân vererek Sur'a gönderiyor ve bu insanları düzene sokacak kimse de şehirde bulunmuyordu. Konrad, Akka'dan demir alıp Sur'a ulaştı. Burada ilk iş olarak halka cesaret vererek onları Müslümanlara karşı mücadeleye ikna etmeye çalıştı. Halka yanında İstanbul'dan gelirken getirdiği mallardan verdi ve Sur'un etrafına hendekler kazdırarak surların kuvvetlendirilmesi için çalışmalar yaptırdı. Konrad hem bu sayede zaman kazandı hem de Selahaddin Eyyûbî fethettiği yerlerdeki insanları sürekli olarak Sur şehrine gönderince insan sayısının artmasından dolayı bu durum Konrad'a özgüven verdi. Bunun yanı sıra Konrad, Selahaddin'in bölgeyi fethettiği haberini eğer Avrupa duyarsa yardım geleceğine de inanıyordu. Bunun için bir yandan da Avrupa'ya Selahaddin'in fethinin duyurulması için çabalıyordu. Selahaddin ise Sur'u almak için Konrad'ın Dimaşk'ta bulunan babasını yanına getirtti. Eğer ki Sur verilmezse Konrad'ın babası Marki'yi öldüreceğini belirtti. Buna rağmen Konrad, bu duruma tepkisiz kalınca

³⁶⁰ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C.XI. s. 428-430. Runciman ise bu olayı farklı bir şekilde anlatmıştır. Runciman'a göre, Konrad, Akka'ya hiç demir atmadan limana yakın bir yerdeki içinde Müslümanları taşıyan bir gemiye yaklaşarak, kendini tacir olarak tanıtip gemidekilerden neler olup bittiğini öğrenmek istedi. Selahaddin'in dört gün önce şehri ele geçirdiğini öğrenince direkt olarak Akka'dan hızla ayrılıp Sur'a yelken açtı. Bkz. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.II. s. 395.

Selahaddin Marki'yi serbest bıraktı ve Sur kuşatmasını kaldırarak bir başka önemli şehir Askalan'a doğru sefere çıktı.³⁶¹

Selahaddin, Beyrut ve Cübeyl gibi yerleri fethettikten sonra Askalan ve Kudüs'ün fethine, Mısır yolunda olduğundan ayrı bir önem veriyordu. Çünkü Askalan alınırsa Mısır ve Suriye arasında kesintisiz bağ kurulacaktı. 23 Ağustos 1187'de şehrin önüne karargahını kurdu ve muhasaraya başladı. Şehir halkına şehri teslim etmelerini istedi. Bu isteği yardım gelir ümidiyle kabul etmeyen halk bekledikleri yardımın gelmemesi üzerine şehri 5 Eylül 1187'de Selahaddin'e teslim ettiler.³⁶² Askalan fethedilince, Remle, Beytü'l-lâhim, Yübna, Gazze ve Templier şövalyelerine ait yerlerin tamamı ele geçirildi.³⁶³

Askalan'dan sonraki hedef ise bu sefer Kudüs idi. Kudüs'e varmadan Selahaddin, birtakım önlemler aldırdı. Bunların başında Frankların yolunu kesmek için Mısır donanmasını bölgeye getirtti. 20 Eylül 1187 Cuma günü Kudüs surlarının önüne geldi.³⁶⁴ Şehri Amuda

³⁶¹ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C.XI. s. 428-430; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. II. s. 395.

³⁶² İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C.XI. s.430-431; Edbury, *The Conquest of Jerusalem*, s.55; İmâdüddin el-Kâtib el-İsfahânî, *el-Fethu'l-kussî fi'l-fethi'l-kudsî*, s.65; İbn Şeddâd, *en-Nevâdirü's-Sultâniyye ve'l-Mehâsinü'l-Yûsufiyye: Sîretü Selâhuddin*, s.133; Büндârî, *Sene'l Berki's-Şâmî*, s. 390.

³⁶³ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C.XI. s.431; İmâdüddin el-Kâtib el-İsfahânî, *el-Fethu'l-kussî fi'l-fethi'l-kudsî*, s.66; İbn Şeddâd, *en-Nevâdirü's-Sultâniyye ve'l-Mehâsinü'l-Yûsufiyye: Sîretü Selâhuddin*, s. 133; Şeşen, *Eyyübîler*, s.54.

³⁶⁴ Tyrensis, *A History of Deeds Done Beyond The Sea*, C.II. s.383; İbn Şeddâd, *en-Nevâdirü's-Sultâniyye ve'l-Mehâsinü'l-Yûsufiyye: Sîretü Selâhuddin*, s. 134; Büндârî, *Sene'l Berki's-Şâmî*, s. 393; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürüb*, C.II, s. 212.

Kalesi ve Sahyûn Kilisesi tarafından muhasara etmeyi uygun gördü.³⁶⁵ Mancınıklarla şehir taşlanmaya başlandı. Kudüs, sağlam surlarla çevrili olduğundan Müslümanlar için fethedilmesi güç gibi duruyordu.³⁶⁶ Ancak Müslümanlar surlarda gedik açmayı başardılar ve açılan gediklerden tahtalar ateşe verildi.³⁶⁷ Selahaddin Eyyûbî, şehirdeki Ortodoks Hristiyanlarla irtibat halindeydi. Ortodoks halk şehri Selahaddin'e vermeye razıydı.³⁶⁸ Kral Balian, Selahaddin'in elçiler vasıtasıyla gönderdiği emân istediğini reddetti ve Selahaddin'le bizzat kendisi görüşmek istedi. Selahaddin, bu durumu emri altındaki kişilerle istişare ederek Balian'la görüşmeyi kabul etti ve anlaşma yapmayı uygun gördü. Anlaşma ise şöyleydi; ‘‘*sonunda zengin olsun, fakir olsun erkekler on, kız ve erkek çocuklar iki, kadınlar ise beş dinar ödemesi karşılığında özgür olacaklardı. Bunların ödenmesi kırk gün zarfında yapılması gerekir. Her kim bu meblağı kırk gün içinde ödemezse köle olacaktı.*’’ Balian, fakirler adına otuz bin lira verdi ve buna Selahaddin rıza gösterdi. Balian'ın emri üzerine garnizondakiler silahlarını bıraktılar ve şehir 2 Ekim 1187'de teslim olarak Müslümanların eline geçti.³⁶⁹

³⁶⁵ İbn Şeddâd, *en-Nevâdirü's-Sultâniyye ve'l-Mehâsinü'l-Yûsufiyye: Sîretü Selâhuddin*, s. 134; Bündârî, *Sene'l Berki's-Şâmî*, s.395;

³⁶⁶ Tyrensis, *A History of Deeds Done Beyond The Sea*, C.II. s.383.

³⁶⁷ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C.XI. s.431-436; Abû'l-Ferec, *Abû'l-Ferec Tarihi*, C.II. s.444;

Şeşen, *Eyyûbîler*, s.55.

³⁶⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.II. s.389.

³⁶⁹ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C.XI. s.431-436; Abû'l-Ferec, *Abû'l-Ferec Tarihi*, C.II. s.444-445; Şeşen, *Eyyûbîler*, s.56; Montefiore, *Kudüs*, s.251-252; İmâdüddin el-Kâtib el-İsfahânî, *el-Fethu'l-kussî fi'l-fethi'l-kudsî*, s. 72; Bündârî, *Sene'l Berki's-Şâmî*, s. 396; Ernoul, *Chroniqued'Ernoul et de Bernard le Tresorier*, s. 222.

Selahaddin, Akka'nın Temmuz 1187'de Müslümanların eline geçmesinin ardından, Sur'u kuşatmaya çalışmış ancak bunda başarılı olamamıştı. Selahaddin'in ana hedefi olan Kudüs'ün yaklaşık doksan yılın ardından tekrar Müslümanların eline geçmesiyle sultan yönünü tekrar Sur şehrine çevirdi. Kudüs'ten Sur'a hareketi sırasında Akka'da bulunduğu sırada Konrad, Sur'daki hendekleri derinleştirerek doğal bir savunma alanı oluşturdu. Selahaddin, ilk kuşatmayı kaldırdıktan sonra şehre denizden birçok kuvvet gelmiş ve şehirde çok fazla sayıda insan bulunuyordu. Mısır'dan deniz kuvvetleri donanmasının Akka limanına çıkmasıyla Müslümanlar şehri ele geçirmek için umutlansalar da durum Müslümanların umduğu gibi olmadı. Ağır kayıplar veren Selahaddin, kuşatmayı kaldırarak tekrar Akka'ya döndü.³⁷⁰

b) III. Haçlı Seferi ve Akka Kuşatması:

Selahaddin Eyyûbî'nin Hittîn savaşını kazanmasıyla birlikte, Avrupa'da III. Haçlı Seferinin yapılması için ortam hazırlanmış ve Hittîn savaşından yaklaşık iki yıl sonra 1189'da bu Haçlı Seferi hayata geçirilmiştir. 5 Ocak 1189'da Selahaddin, Yemen'de bulunan kardeşi Tuğtekin'i, III. Haçlı Seferi için Batı'da yapılan hazırlıkları ve kendisinin Antakya'ya,

³⁷⁰ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C.XI. s.436-438; Abû'l-Ferec, *Abû'l-Ferec Tarihi*, C.II. s.447; Şeşen, *Eyyûbîler*, s.56; İbn Şeddâd, *en-Nevâdirü's-Sultâniyye ve'l-Mehâsinü'l-Yûsufiyye: Sîretü Selâhuddin*, s.138; İmâdüddin el-Kâtib el-İsfahânî, *el-Fethu'l-kussî fi'l-fethi'l-kudsî*, s.89-90. Selahaddin Hittîn savaşından sonra Kudüs ve Akka ile birlikte Filistin coğrafyasında birçok kale ve şehir ele geçirmiştir. Geniş bilgi için bkz. İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C.XI. s. 424-440, C.XII. s.25-32.

Takıyyüddin'in Trablus'a sefer yapacağından ve el-Âdil'in ise Kahire'de bulunacağından bahsederek bir mektupla Dımaşk'a çağırmıştır.³⁷¹

III. Haçlı Seferinin en önemli safhası, iki yıl süren ve Ortaçağ'ın en çetin savaşlarından birisi olan Akka'nın kuşatılmasıdır. İki tarafında bütün teknik, taktik güçlerini ortaya koydukları bu savaşta Haçlılar açısından en önemli güç donanma olmuştur. Selahaddin'in karadan kuşatmasına rağmen Haçlıların Avrupa'dan deniz yoluyla sürekli destek almaları, Eyyübîlerin donanmasını Avrupa'dan gelen büyük donanmalar karşısında çaresiz bırakmıştır.³⁷² Bu bölümde hem Müslümanların hem Haçlıların hazırlık süreci ile birlikte büyük Akka kuşatmasına değineceğiz.

Sultan Selahaddin, Şubat-Mart 1189'da Filistin şehirlerine gelebilecek Haçlı tehlikesine karşı tedbir olarak geçirirken 21 Mart'ta Dımaşk'a döndü. Yaklaşık beş ay sonra 22 Ağustos'ta Şakif-i Arnun'u kuşattı. Sur'da bulunan Haçlıların, Batı'dan yardım alıp Kral Guy ve Konrad de Montferrant kumandasında denizden Akka üzerine yürüdüklerini öğrendi.³⁷³ Kuşatmayı sürdürecektense kadar askeri Sakif-i Arnun'da bıraktıktan sonra Akka'ya

³⁷¹ Şeşen, *Eyyübîler*, s. 58. Hittîn savaşının Batı dünyasındaki yankıları için bkz. Demirkent, Işın, *Hittîn Savaşı ve Kudüs'ün Müslümanlarca Fethinin Batı Dünyasındaki Yankıları*, Belleten, LII/205, Ankara, 1988, s.1547.

³⁷² Şeşen, *Eyyübîler*, s. 60.

³⁷³ İmâdüddin el-Kâtib el-İsfahânî, *el-Fethu'l-kussî fi'l-fethi'l-kudsî*, s. 193; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb*, C.II, s. 290; Şeşen, *Eyyübîler*, s. 58.

giderek insanları cihada çağırıldı.³⁷⁴ Sultan, Akka'ya ulaşana kadar Akka'daki Haçlı sayısı otuz bine yaklaşmıştı.³⁷⁵

Haçlılar ise yukarıda da zikrettiğimiz gibi hem Selahaddin'in fethettiği yerlerdeki insanları buraya göndermesinden hem de Batı'dan gelen yardımlardan dolayı Sur'da büyük bir kalabalık oluşturmuşlardı.³⁷⁶ Bunun yanı sıra 1187 yılının yaz aylarında Sur Başpiskoposu Sicilya'ya giderek Kral II. Guillerme'nin sarayına vardı. Sicilya Kralı'na bölgedeki durum anlatılınca savaş halinde olduğu Bizans ile barış anlaşması yaparak yeni bir Haçlı Seferinin düzenlenmesini batılı krallara mektup yazarak istedi. Sicilya Kralı'nın Avrupa'dan gönderdiği filo 1188 yazında ilk önce Suriye sahillerine daha sonra da Filistin sahillerine ulaştı. Bu filo Antakya ve Sur'a gerekli yardımların yapılmasını sağladı.³⁷⁷ Bu gemide ayrıca uzun yıllar yetecek kadar da erzak depolanmıştı. Kudüs Patriği, Frank şehirlerini dolaşırken halktan yardım istemeye devam ederek Kudüs'ün Müslümanların elinden alınması için halkı galeyana getirecek faaliyetlerde bulunuyordu. Hz. İsa'nın kanlı tasvirlerini çizerek “ *İşte bu Müslümanların Peygamberi Hz. Muhammed'in Hz. İsa'yı yaralayıp öldürdüğünü göstermektedir.* ” diyerek resimleri halka göstererek onları yeni bir Haçlı Seferinin oluşması için teşvik ediyordu.³⁷⁸ Bununla birlikte VIII. Gregorius, Selahaddin'in bölgeyi fethettiği haberi Avrupa'ya ulaşınca bütün batılı Hristiyanları ilgilendiren bir duyuru neşretti. Bu duyuruda Kutsal Ülke ile Kutsal Haç'ın kaybına neden olan olaylar bildirilmekteydi. Yaklaşık kırk yıl önce 1444'te Urfa'nın kaybedilmesiyle herkesin bunu bir uyarı olarak görmesini

³⁷⁴ Şeşen, *Eyyübîler*, s. 58.

³⁷⁵ İbn Şeddâd, *en-Nevâdirü's-Sultâniyye ve'l-Mehâsinü'l-Yûsufiyye: Sîretü Selâhuddin*, s.164.

³⁷⁶ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C. XII, s.34-37.

³⁷⁷ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (Çev. Fikret İşıltan), C.III. Ankara, 1987, s. 3-4.

³⁷⁸ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C. XII. s. 34-37; Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, s.191.

istedi ve herkesi günahlarından tövbeye ve cennet için hazineler biriktirmeye davet etti. Bu nedenle de Haçlı Seferlerine katılacak herkesin günahlarından affolunacağını belirterek yapılacak olan seferlere herkesin katılmasını istedi.³⁷⁹

Ocak 1188'de Sur Başpiskoposu Josias, İngiliz ve Fransız Krallarının Normandia sınırında barış anlaşması yaptığı sırada bölgeye ulaştı. Burada yaptığı etkili konuşmalarla Haçlı Seferinin yapılmasının mecburi olduğunu belirterek kralları ikna etti. İngiliz ve Fransız Krallar nihayet sefere çıktığında maliyeti karşılamak için Le Mans'ta "*Selahaddin Öşrü*" adını taşıyan vergi alınması kararlaştırıldı ve bu vergi kralların İngiltere ve Fransa'daki bütün dünyevi teb'asının gelirlerinden ve taşınabilir servetinden onda bir oranında tahsil edilecekti. Sur Başpiskoposu Josias, bu gelişmelerden sonra büyük umutlarla ülkesine döndü.³⁸⁰

Oluşturulan bu Haçlı birliklerinden olan Alman Ordusu Kudüs'e ilk hareket eden birlik oldu. Alman ordusu, 1189 yılının Mayıs ayında Resenburg'dan yola çıktı. Macar topraklarını sorunsuz geçtikten sonra 23 Haziran'da Bizans topraklarına dayandı. Bizans İmparatoru bu gelişme tereddütlü yaklaştı. Çünkü Anadolu'daki Türkler, Bizans için her zaman tehlike arzemiş bununla birlikte Bizans, bu dönemde kaotik durumda bulunuyordu.³⁸¹

Haçlılar, Sur'da toplandıklarında Avrupa'dan gelenlerin sayısıyla birlikte kalabalık gittikçe artıyordu. Bu kalabalık, kendi aralarında anlaşkıktan sonra uygun zamanı bekleyerek Ağustos 1189'da Akka'yı muhasara etmek için yola koyuldular. Akka'ya giderken hep sahil yolunu kullandılar. Çünkü karadan bir tehlike gelecek olursa kolayca denizden kaçabileceklerini düşünüyorlardı. Bir hafta sonunda 29 Ağustos 1189'da Akka önlerine ulaşan Haçlılar, burada konaklamaya başladılar. Selahaddin, Akka'ya vardığında Haçlıların deniz

³⁷⁹ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III. s. 4.

³⁸⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III. s.5-6.

³⁸¹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III. s. 10.

yoluyla Akka'ya ulaştığını gördü.³⁸² Selahaddin, şehre inemeyeceğini anlayınca otağını Tel-Kaysan önlerine kurdu. Bu sırada daha önce yardım istediği kardeşi Takıyyüddin ve Urfa hâkimi Muzafferiddün yardıma geldi. Ertesi gün Takıyyüddin, sağ cenahtan Haçlılara saldırdı. Onları buldukları yerden uzaklaştıran Takıyyüddin, Frankların kaçmalarını sağladı. Müslümanlar böylece şehre girip çıkmaya başladı. Tahliye edilen yerler Müslümanların eline geçince Selahaddin, şehre istediği kadar erzak, mal, eşya, asker sokmayı başardı.³⁸³ Şehrin kalesine çıkan Sultan, Haçlıların deniz yoluyla yardım aldığını gördü. Sultan, Haçlıların eşya ve erzak konusunda sıkıntı yaşamayacağını anlayınca kendi otağına dönüp askerleriyle istişareye başladı. Aralarında piyade ve süvarilerin olduğu askerler de sultanın yardım istemesinden dolayı Akka'ya ulaşıyordu. Haçlılar, iki bin civarında süvari, otuz bin civarında piyade ile sultanın karşısına çıktı. Sultan ile Haçlılar arasında Merc-i Akka'da büyük bir savaş meydana geldi. Günün ilk vaktinde Müslümanlardan oluşan topluluk büyük bir bozguna uğradı. Sonrasında toparlanan Müslümanlar saldırınca Haçlılar ağır kayıplar verdiler. Bu kayıpların sayısı yedi bini buluyordu.³⁸⁴

1189 yılının Ekim ayında Akka Savaşının en şiddetli günlerinde Selahaddin, Halep'ten bir haber aldı. Buna göre, "Almanların Kralı İmparator Friedrich Barbarossa" iki yüz ilâ iki altmış bin kişilik ordusuyla İstanbul'a (Konstantinapolis) yaklaşmıştır. Oradan da Suriye'ye yürüyecektir. O sırada yanında bulunan Bahaeddin'e göre bu haber Selahaddin'i çok endişelendirdi. Durumun ciddiyetini görünce tüm Müslümanları cihada çağırdı ve Abbasi

³⁸² Edbury, Flaman ve Danimarka asıllı yaklaşık beş yüz geminin daha sonra da İngiliz ve Fransız gemilerinden birliklerin Akka'ya yardım için ulaştığını belirtmiştir. Bkz. Edbury, *The Conquest of Jerusalem an the Third Crusade*, s.81.

³⁸³ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C. XII. s. 34-37.

³⁸⁴ İbnü'l Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, C. XIII. s. 38-39.

Halifesini bilgilendirmeyi uygun buldu.³⁸⁵ Alman İmparatoruna karşı koymak isteyen Selahaddin, bu gelişmeler karşısında tedbir almak istedi. Sultanın askerlerinin bir kısmı Antakya'yı korumak için Antakya civarında beklerken bir kısmı Humus ve Sur'u korumak için Trablus'ta bir kısmı da Mısır'ı korumak için Mısır yakınlarında bekliyordu. Haçlılar, bu durumu değerlendirmek istediler ve saldırıya geçtiler. 3 Ekim'de³⁸⁶ başlayan savaşta Takıyyüddin, Haçlıları kendine çekmek isterken merkezdeki Selahaddin, bunu görüp onun yardımına koştu. Haçlılar, merkeze saldırınca ciddi kayıplar verdiler. Savaştan kaçan Müslümanları takip eden Haçlılar, hücumu geçince hem Akka'daki birliklerin hem de savaş halinde olan sol cenahın saldırmasıyla Haçlılar iki ateş arasında kaldı. Bu kez Müslümanların saldırmasıyla Haçlılar da ciddi kayıplar verdi. Bu savaşta Templier Şövalyelerinin lideri hayatını kaybederken öldürülenlerin çoğu süvari olup deniz tarafındakiler hariç on bin civarında idi. Bu savaştan mağlup ayrılan Müslümanların bir kısmı Taberiyye'ye bir kısmı Ürdün'e bir kısmı da tekrar Dımaşk'a döndü.³⁸⁷ Bu çatışma iki yıl süren Akka kuşatmasının 25 Temmuz 1190'daki çatışmayla en önemlisi olarak karşımıza çıkar. Bunlardan hariç İbnü'l Esir'e göre irili ufaklı birçok küçük çapta savaş yaşanmıştır.

Batı'dan gelen kuvvetlerle Haçlıların bölgedeki durumları gittikçe güçleniyordu. Selahaddin Eyyübî ise hastalığından dolayı Müslümanlara Akka'yı korumalarını istedikten sonra 16 Ekim 1189'da Harrube'ye gitmek için yola çıktı. Selahaddin'in bölgeden ayrılmasını

³⁸⁵ Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, s. 191-192.

³⁸⁶ Ramazan Şeşen bu tarihi 4 Ekim olarak belirtir. Bkz. Şeşen, *Eyyübîler*, s.60.

³⁸⁷ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C. XII. s. 37-40. Abu'l-Ferec bu savaş sonunda Müslümanların kaybının Haçlıların kaybının yaklaşık iki katı olduğunu ifade eder. Müslümanlardan hayatını kaybedenlerin sayısını 4000, Haçlıların kaybının ise 2100 civarında olduğunu söylemiştir. Bkz. Abu'l-Ferec, *Abu'l-Ferec Tarihi*, C.II, s. 452.

fırsat bilen Haçlılar, Akka'yı deniz kenarı boyunca kuşattılar. Gemiler de denizden kuşatmaya katıldılar. Hendekler kazıp çıkan topraklardan da surlar yaparak şehri Müslümanlara karşı korumaya başladılar. Selahaddin'in öncü birliği bunu Sultan'a iletse de Selahaddin, bu sırada hastalığından dolayı pek ilgilenemiyordu. Emirlerden birinin Haçlılarla savaşılması ve gerekirse Sultan'ın arka planda kalması gerektiğini belirtince Sultan "Ben gelmezsem onlar hiçbir şey yapamazlar. Muhtemelen umduğumuz fayda yerine kat kat zarar görürüz" dedi. Bu yüzden Sultan iyileşinceye kadar işler aksadı.³⁸⁸

Sultan'ın durumu böyle iken El-Âdil kumandasında Mısır ordusu, Kasım 1189'da kalkan, ok, yay ile birlikte piyade birliği Akka önlerine geldi. Burada ihtiyacı olan Müslümanlara yardım ulaştırıldı. Selahaddin'de aynı zamanda Dımaşk, Hama ve Humus'tan yanına aldığı çok sayıda piyade ile birlikte Haçlılara saldırmak için Akka'ya yola çıktı. Ancak kış mevsimi olduğu için fazla mücadele olmadı.³⁸⁹

Haçlılar, yeni bir saldırı için baharın gelmesini bekleseler de şehri ele geçirmek için faaliyetlerde bulunuyorlardı. Akka önlerinde çok yüksek burç yapmışlardı.³⁹⁰ Her bir burç altmış arşın³⁹¹ idi. Burçları Akka'nın etrafına yerleştirdikten sonra 27 Nisan 1190'da bir kez

³⁸⁸ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C. XII. s. 40-41.

³⁸⁹ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C.XII. s. 41-44.

³⁹⁰ Şehrin o dönemdeki tasviri için bkz. Camille Enlart, *Les Monuments des croisés dans le Royaume de Jérusalem*, Vol. II. Architecture religieuse et civile, Paris, P. Geuthner, 1925-1928, s.2-9.

³⁹¹ Metrik sisteme geçilmeden önce kullanılan bir uzunluk ölçüsü birimidir. Uzunlukları cm cinsinden ifade edilir. Dirsek ile orta parmak arasındaki uzunluğu ifade eder. Geniş bilgi için bkz. Erkal, Mehmet "Arşın", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/arsin> (E.T.30.06.2019).

daha hücumla geçtiler. Selahaddin, bunun üzerine Haçlıların her taraftan saldırılarına engel oldu. Haçlılar, bir kısmı Selahaddin bir kısmı da Akka halkıyla olmak üzere iki savaş koluna ayrıldılar. Müslümanlar, Haçlıların yapmış olduğu bu burçları yıktılar. Bu yüzden Haçlılar 5 Mayıs'ta sona eren bu saldırılarda da bir üstünlük kuramadılar.³⁹²

Kısa süreliğine açlık ve yeni salgın hastalıklar Akka'da Hristiyan ordusunda kol gezmeye başlayınca Selahaddin, bu durumu fırsat olarak gördü ve 19 Mayıs'ta Hristiyan ordusuna saldırı gerçekleştirdi ancak sekiz günlük bir mücadeleden sonra bu saldırı da sonuçsuz kaldı.³⁹³

Bu arada Avrupa'da Haçlı birlikteliği meyvesini verdi. İlk olarak Kudüs'e hareket eden Almanların ardından İngiltere ve Fransa Kralları da bölgeye hareket etmek için anlaştılar. İngiltere Kralı II. Henry'nin ölümünün ardından yerine I. Richard (Aslan Yürekli) geçti. Fransa Kralı ise Philippe Auguste idi. İngiliz ve Fransızlar beraber hareket etme kararı aldıkları için, 4 Temmuz 1190'da Vaseley'de toplanıp sonra yola çıktılar. Fransızlar önden giderken İngilizler onları takip etti.³⁹⁴

Bu sırada Akka'da ölü ve yaralı sayısının çok olmasıyla birlikte salgın hastalıklarda ortaya çıktı. Ancak Sultanı asıl kaygılandıran Akka garnizonunun durumuydu. Batı'dan gelen gemilerin sayısı arttıkça deniz tarafındaki ablukada giderek sıkılaşıyordu. Çok sayıda gemiden oluşan bir Mısır donanması, limana ulaşmaya başarsa da ağır kayıplar verdi. Sultan,

³⁹² İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C.XII. s. 45-47; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III. s.24.

³⁹³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III. s.24.

³⁹⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III. s.41.

bir süre sonra kuşatma altındakileri erzak ihtiyaçlarını hilelere başvurarak karşılamaya çalıştı. Beyrut'ta buğday, peynir, soğan ve koyun dolu büyük bir gemiyi silahlandırdı.³⁹⁵

25 Temmuz 1190'da Haçlılar çok sayıda süvari ve piyade birlikleri ile el-Âdil kumandasındaki Müslümanların üzerine yürüdüler. Yaklaşık on bin kişinin hayatının kaybettiği bu saldırıda Müslümanların geri çekilmesiyle başlayan süreçte Müslümanlar ile Haçlılar arasında çok çetin bir savaş geçti.³⁹⁶ Kumsal Vakası adı verilen bu savaşta el-Âdil önemli başarı kazanmıştır. Ancak iki gün sonra 27 Temmuz'da Henry de Champagne'nin gelmesiyle Haçlı ordusuna erzak, eşya yardımında bulununca kayıplarını giderme imkânı buldular.³⁹⁷

Yaz boyunca birçok Haçlı, Akka'ya geldi ve bunlar buradakiler tarafından sevinçlerle karşılandı. Bunlar arasında kont Tibout de Blois, Etienne de Sancerre, kont Raoul de Clermont gibi Fransızlar ile İngiltere Kralı Henry'in maiyetinde bulunan yardımcı birliklerden

³⁹⁵ Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, s.193; Maalouf bu olayı şu şekilde anlatmıştır: *Bir grup Müslüman gemiye bindi. Franklar gibi giyindiler, sakallarını tıraş ettiler, seren direklerine haç astılar ve güvertenin gözle görünür yerlerine domuzlar yerleştirdiler. Sonra da düşman gemilerinin arasından geçerek Akka'ya yaklaştılar. Düşman gemilerinden birisi "Akka'ya doğru gidiyorsunuz" diyerek yollarını kesti. Beyrutlular şaşırmış gibi yaparak sordular: "Siz şehri almadınız mı daha?". Karşılarında gerçekten kendi yandaşları olduğunu sanan Franklar, "Hayır, daha almadık" dediler. "İyi o zaman" diye cevap verdi Beyrutlular. "Biz kampın yakınında sahile yanaşırız ama arkanızda bir gemi daha var, ona hemen haber verin ki şehre doğru gitmesin". Aslında Beyrutlularında arkasından gelen gemi felan yoktu. Onlar sadece peşlerinden gelen Frank gemisini fart etmişlerdi. Düşman denizciler hemen arkadan gelen bu gemiye yöneldiler. O sırada Beyrut'tan gelen erzak yüklü bu gemi Akka'ya doğru ilerlemeye başladı. Gemi, Akka'da sevinç çığlıkları ile karşılandı. Çünkü şehirde kıtlık hüküm sürüyordu. Bkz. Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, s.193.*

³⁹⁶ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C.XII. s. 50-52.

³⁹⁷ Şeşen, *Eyyübîler*, s.60.

oluşan çeşitli guruplardır. Bu gelen kişiler aynı zamanda erzak ve eşya yardımlarıyla geldiler. Selahaddin, daha geniş bir sahaya yerleşmek için 1 Ağustos 1190'da günü Harrube'ye gitmeye karar verdi.

Bu sırada Alman Ordusu, Bizans topraklarından Anadolu topraklarına geçmiş, Selçuklu Türklerinin zayıf direnişinin ardından 10 Haziran 1190'da Silifke Ovası'na ulaştı. Ancak Alman Kralı Friedrich Barbarosso, Silifke Çayı'nda boğularak hayatını kaybetmiştir.³⁹⁸ Selahaddin Eyyübî bu haberi aldığı anda rahat bir nefes aldı. Çünkü Antakya'dan artık Haçlı birliğinin gelmeyeceğini düşündü. Bu nedenle Almanları karşılaması için Kuzey Suriye'de bıraktığı askerleri daha zayıf görünen yerlere kaydırıldı. Friedrich'in yerine oğlu von Schwaben geçse de ordunun disiplini bozulunca asilzadelere bazıları Avrupa'ya geri dönmüştü; bazıları da Sur'a gitmek üzere gemilere bindiler. 21 Haziran'da Antakya'ya ulaşan ordu Antakya hakiminin Filistin'e gitmeyi teşviki üzerine yollarına devam

³⁹⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III. s.13; Abû'l-Ferec bu olayı farklı şekilde anlatmıştır. Ona göre kral nehre girdikten sonra hastalanmış ve burada hayatını kaybetmiştir. Bkz. Abû'l-Ferec, *Abû'l-Ferec Tarihi*, C.II. s. 454; Ramazan Şeşen ise Kralın Silifke yakınlarındaki Göksu Nehri'nde boğulduğunu belirtir. Bkz. Şeşen, *Eyyübîler*, s.61; Montefiore ise, ‘‘ 1190 Haziran'ında Barbarossa, Asi Nehri'nde boğuldu, oğlu Swabia Dükkü Friedrich, vücudunu kaynatıp sirkeye batırdı ve Antakya'ya defnetti. ’’ şeklinde anlatarak Barbarossa'nın Mersin'deki Silifke veya Göksu Nehri'nde değil Antakya'daki Asi nehrinde boğulduğunu belirtmiştir. Bkz. Montefiore, *Kudüs*, s. 258; İbnü'l Esir ise yıkanmak maksadıyla kralın suya girdiğini, suyun insanın beline bile varmadığı yerde boğulduğunu ifade etmiştir. Bkz. İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C.XII. s. 47; Cloud Cahen bu ölümün Kilikya'da olduğundan bahsetmiştir. Bkz. Cloud Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, s. 209.

ettiler. Alman Ordusu Suriye topraklarından geçerken kayıplar verse de Ekim ayının başlarında Akka'ya ulaşacaklardı.³⁹⁹

Franklar, ardı ardına yardımcı birlikler geldiğinden Müslümanlarla tekrar savaşmaya karar verdiler. 7 Ekim 1190'da Akka önlerine ulaşan Friedrich von Schwaben'in kumandasındaki Haçlı ordusu da bu savaşa katıldı ama başarılı olamadı.⁴⁰⁰ Haçlılar demir levhalarla kaplanmış büyük kuleler, koçbaşları, sivri demirlerden elde edilmiş araçlarla Akka surlarına saldırıyorlar, müdafiler de mancınıklarla nefit atarak bu aletleri yakıyorlardı. Haçlıların, 14 Ekim'de yaptıkları bu saldırı da başarısız oldu. 16 Ekim'de ise bir geminin üzerine manivela ile limandan burca saldırdılar ama bunda da başarı kaydedemediler. Bu gelişmeler yaşanırken, Sultan Selahaddin, Abbasi Halifeliğinden ve çevredeki Müslüman hükümdarlardan yardım istediye de elle tutulur bir yardım görmedi.⁴⁰¹

Kasım ayında ise Franklar bir kez daha hücumla geçtiler. Kral Guy, bu saldırıda başı çeken isim oldu. Selahaddin'in ordusu, Haçlılara karşı saldırı düzeni olsa da Selahaddin'in hastalığı tekrar nüksedince kendisi bir tepeye çıktı ve savaşı o tepede takip etti. Müslümanlar, Haçlılar tarafından halkın bu savaşa katılmaması üzerine onları kuşattılar. Müslümanlardan oluşan bir grup Haçlılara pusu kurunca 23 Kasım'da Müslümanlar taarruza geçtiler. Dört yüz civarında Frank süvarisi burada öldürüldü. Daha sonra Haçlı birliklerinden kurtulanlar

³⁹⁹ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C. XII. s. 34-37; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III. s. 14.

⁴⁰⁰ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb*, C.II, s.330; İmâdüddin el-Kâtib el-İsfahânî, *el-Fethu'l-kussî fi'l-fethi'l-kudsî*, s. 224; Edbury, *The Conquest of Jerusalem an the Third Crusade*, s. 85-88; İbn Şeddâd, *en-Nevâdirü's-Sultâniyye ve'l-Mehâsinü'l-Yûsufiyye: Sîretü Selâhuddin*, s. 190.

⁴⁰¹ Şeşen, *Eyyûbîler*, s.61.

Akka'daki karargahlarına zor ulaştılar. Böylece Haçlılar, bu savaşta da birçok zayıat verdiler.⁴⁰²

Kış ayları yaklaşp fırtınalar başladığında Franklar, bölgeye yardım için gelen gemilere zarar gelmesinden korkarak Akka'da olan gemileri Sur'a naklettiler. Durumdan rahatsız olan Akka'daki Müslümanlar, Selahaddin'e bunu bildirmiş, Selahaddin de Akka'daki Müslüman birliklerin başında bulunan Emir Hüsameddin'e haber göndererek oraya yeni birlik gönderilmesini istedi. Bunun için de kardeşi el-Âdil'i görevlendirdi. El-Âdil, deniz tarafından gelerek Akka'nın 20 km güneyindeki Hayfa Dağı'nda konakladı. Buradan savaş ve yük gemileri ile beraber yanına ulaşan askerleri Akka'ya göndermeye, Akka'da olan askerleri ise Akka'dan çıkarmaya başladı. Bu şekilde yirmi emir Ocak 1191'de Akka'ya girdi. Akka'dan çıkan emir sayısı ise altmış civarında idi. Akka'ya giden emirler arasında İzzeddin Arsal, Ahmed el-Maşlub gibi isimler vardı. Selahaddin, bu emirlerle Akka'daki Müslümanlara çok miktarda erzak ve eşya gönderdi ve halkın orada kalmaları için de emirleri görevlendirdi.⁴⁰³ Bu yer değişikliğinde emirlerle birlikte on binden fazla asker yeni birliklerle değiştirilmeye başlanmıştır.⁴⁰⁴ Haçlı karargahının tam bir sefalet içinde olması ve Selahaddin'in istihbaratı bu yer değiştirmesinde önemli rol oynamıştır.⁴⁰⁵ Ancak müdafilerin başına Seyfettin Ali b. Meştûb'un kumandan olarak tayin edilmesinin ardından yer değiştirme işlemi tam olarak tamamlanmadan Haçlı donanması gelip Akka'yı ablukaya aldı ve Akka'daki müdafaa

⁴⁰² İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C. XII. s.52-53.

⁴⁰³ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C. XII. s.53-54.

⁴⁰⁴ Şeşen, *Eyyûbîler*, s.61; Abu'l Ferec'e göre Müslümanların Haçlılar karşısında başarısız olmalarının nedenlerinden birisi bu değişen birlikti. Çünkü Akka'daki bu birlikler savaş konusunda yeterli bilgiye sahip değildi. Bkz. Abû'l-Ferec, *Abû'l-Ferec Tarihi*, C.II. s. 455;

⁴⁰⁵ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C. XII. s.53-54.

zayıfladı. Bunun üstüne Takıyyüdin ile Gökbörî, topraklarda olan bazı gelişmelerden rahatsız oldukları için ayrılmak durumunda kaldılar. Kasım 1190'da Gökbörü askerleriyle birlikte Erbil'e gitti. Selahaddin'e döneceğini söylediye de tekrar dönmedi. Ardından da Takıyyüddin, el-Cezîre ve Doğu Anadolu'daki iktâlarını düzenlemek için 2 Mart 1191'de ordugahtan askerleriyle birlikte ayrıldı.⁴⁰⁶

Yukarıda bahsettiğimiz gibi 4 Temmuz'da yola çıkan Fransa ve İngiltere kralları, ile onlara eşlik eden Haçlı askerleri yavaş yavaş Akka'ya ulaşmaya başladı. Akka'daki Haçlılar bunları sevinçle karşıladılar. Fransızların yolculuğu İngilizlere göre sakin ve olaysız geçti. Sur'da kuzeni Konrad de Montferrat tarafından karşılanan Philippe Auguste, 9 Nisan 1191'de bölgeye ilk gelen ise isim olmuştur.⁴⁰⁷ Fransa Kralı'na eşlik edenler arasında Baurgogne Dükü II. Hugue ve Flandre Kontu Philippe d'Alsace bulunmaktaydı. Philippe Auguste, Akka önüne geldiğinde Haçlı ordusunun başına geçti ve o sırada kuşatma altında olan Akka kuşatmasına katıldı. Ayrıca gelirken yanında çok miktarda kuşatma aracı da getirmişti. Selahaddin, Beyrut muhafızı Emir Üsâme'ye haber göndererek ondan Frankların Akka'ya saldırılarını engellemesi için içinde teçhizatlı olan gemileri bölgeye göndermesini istedi. Üsâme'nin gönderdiği gemiler, İngiltere Kralı'nın Kıbrıs'ı aldığı sırada Beyrut'tan hareket ederek

⁴⁰⁶ Şeşen, *Eyyübîler*, s.61-62.

⁴⁰⁷ İbn Şeddâd, *en-Nevâdirü's-Sultâniyye ve'l-Mehâsinü'l-Yûsufiyye: Sîretü Selâhuddin*, s. 237; İmâdüddin el-Kâtib el-İsfahânî, *el-Fethu'l-kussî fi'l-fethi'l-kudsî*, s. 250. Ramazan Şeşen'de ise bu tarih 20 Nisan 1191'dir. Bkz. Şeşen, *Eyyübîler*, s.62; Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, s.193.

Kıbrıs'tan gelen öndeki Haçlı gemilerine rastladı. Müslümanlar bu gemilere saldırdılar ve içindeki erzakları ele geçirdiler.⁴⁰⁸

Akka'daki Haçlılar ise gelen yardımlarla birlikte 30 Mayıs'tan itibaren Müslümanlara karşı hücumla başladılar. Ardından İngiltere Kralı Aslan Yürekli Richard, Bizanslılardan Kıbrıs'ı aldıktan sonra yola çıkıp yirmi beş büyük gemi, çok fazla sayıda şövalye, çok miktarda at ve erzakla 8 Haziran'da Akka önlerine geldi.⁴⁰⁹ Kral Richard'ın yolculuğu, fırtınaya yakalandığından dolayı olaylı geçti. Joanna ve Berengaria'nın içinde bulunduğu gemi Kıbrıs'ta karaya oturdu. Richard, onları kurtarmak için Kıbrıs'a gitti. 5 Haziran 1191'de Magusa'dan yola çıkan Richard, 8 Haziran 1191'de ancak Akka'ya varabildi.⁴¹⁰

Selahaddin ise, İngiltere Kralının bölgeye geldiğini haber aldığı anda derhal büyük bir gemi hazırlanmasını istedi. Hazırlanan gemi Beyrut'tan gönderildi. Haçlıların saldırılarıyla bu

⁴⁰⁸ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C. XII. 60-61; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III. s.29; Şeşen, *Eyyübîler*, s.62.

⁴⁰⁹ İmâdüddin el-Kâtib el-İsfahânî, *el-Fethu'l-kussî fi'l-fethi'l-kudsî*, s. 255; İbn Şeddâd, *en-Nevâdirü's-Sultâniyye ve'l-Mehâsinü'l-Yûsufiyye: Sîretü Selâhuddin*, s. 243; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb*, C.II, s.350; Maalouf bu olaydan şu şekilde bahsetmektedir, *İngiltere Kralı, Melikü'l-İntikar, cesur, canlı, savaşta gözüpek bir adamdı. Soylulukta Fransa Kralından daha aşağı da olsa da ondan daha zengindi ve savaşçı olarak da daha namlıydı. Yolu üzerinden Kıbrıs'a uğrayıp adayı ele geçirdi ve ağzına kadar adam ve savaş malzemesi dolu yirmi beş kadirgayla Akka açıklarında belirince, Franklar sevinç çılgınlıkları atıp onun gelişini kutlamak üzere kocaman ateşler yaktılar. Müslümanlara gelince; bu olay yüreklerini kaygı ve endişe ile doldurdu.* Geniş bilgi için bkz. Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, s.193.

⁴¹⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III. s. 41.

gemi battı. Franklar, mancınıklarla ve yaptıkları yapay tepelerle sürekli Akka'da Müslümanların bulunduğu bölgelere saldırdılar.⁴¹¹

c) Haçlıların Akka'yı Eyyûbîlerden Geri Alması:

İngiliz Kral Richard, Akka'dan karaya çıkar çıkmaz Selahaddin ile buluşmaya çalıştı. El-Âdil'e bir haberci göndererek, ağabeyiyle görüşme ayarlamasını istedi. Ancak Selahaddin; *'Melikler, ancak bir anlaşmaya varıldıktan sonra görüşebilirler. Çünkü tanışıp birlikte yiyip içen insanların sonra savaşa tutuşması uygun değildir'* der ve kardeşine Richard'la görüşmesi için izin verir, sadece her ikisinin de yanında askerlerinin bulunmasını şart koşar. Bu görüşmeler sürüp giderken, İngiliz Kral Richard bir yandan da Akka'ya karşı girişilecek nihaî saldırı için hazırlanmaktaydı.⁴¹²

Franklar, özellikle İngiltere Kralının gelmesinin ardından hücumlarını iyice yoğunlaştırdılar. Haziran ayının 14 ve 23'ünde iki mücadele daha yaşandı. Kral Richard, 23 Haziran'dan sonra anlaşmak üzere Selahaddin'e elçi göndermiştir. Ancak Selahaddin, iki taraf

⁴¹¹ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C. XII. s. 61.

⁴¹² Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, s.194. Akka'da bulunan Müslümanların dış dünyayla tamamen bağlantısı kopmuş ve şehir açlık içinde yaşamaktaydı. Şehir halkının büyük sıkıntıda olduğunu göstermek için Maalouf, bunu şu örnekle açıklamaktadır; *'Adı İsa olan bir Müslüman yüzücü vardı. Bu adam gece suya dalıp düşman gemilerinin altından geçerek kuşatma altındakilerin kendisini bekledikleri yere çıkmaya alıştı. Genellikle kemerine bağlanmış parayı ve Akka garnizonuna gönderilen mesajları taşırdı. Bir gece içlerinde bin dinar ve birçok mektup olan üç keseyi kemerine bağlayıp suya dalmıştı ki, Franklar tarafından farkedilip öldürüldü. Başına bir iş geldiğini hemen anladık. Çünkü İsa şehre vardığını bizim tarafımıza doğru bir güvercin uçurarak haber verirdi. O gece hiçbir işaret göremedik. Birkaç gün sonra su kıyısında dolaşan Akka sakinleri, kıyıya vuran bir ceset gördüler. Yanına varınca İsa'yı tanıdılar. Kemerindeki altın yerinde duruyordu ve mektupların üzerindeki mühür hala sağlamdı. Bkz. Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, s.194.*

arasında devam eden bir mücadele olduğunu belirterek elçilerin görüşme ve konuşma teklifini reddetmiştir.⁴¹³ Haçlıların saldırılarını yoğunlaştırmasına rağmen Akka'daki müdafiler şehri korumak ve Sultan'ın emirlerini yerine getirmek için canla başla mücadele ediyorlardı. Selahaddin de bir yandan sürekli Haçlı karargahlarına ve etrafı yüksek duvarlarla çevrili surlara saldırmaya çalışıyordu. Akka surlarının bazı kısımları tahrip olunca, düşmanlarla iletişime geçilmesi sağlandı. 3 Temmuz 1191'de Fransızların 11 Temmuz 1191'de ise İngiliz ve Pisa'luların şehre girmek için başarısız teşebbüslerinin ardından Kral Richard, şehrin kendilerine teslim edilmesini elçi göndererek Selahaddin'den istese de bu Selahaddin tarafından reddedildi.⁴¹⁴ Selahaddin, Akka'daki adamlarının umutlarını yitirmiş olduklarını görünce dehşete kapıldı. 5 Temmuz'da bunlara hemen yardım göndermek vaadinde bulunsa da bu vaadini yerine getiremedi. 6 Temmuz'da Haçlılar, Renaud başkanlığında Sultan'a bir teklif daha sundular. Bu teklife göre Haçlılar, Akka'daki Müslümanların serbest bırakılmasına karşılık Kudüs Haçlı Krallığının bütün topraklarının geri verilmesini ve Müslümanların esir olarak ele geçirdiği Haçlı esirlerinin Akka'daki Müslüman esirlerle takas edilerek serbest bırakılmasını istediler.⁴¹⁵ Bu istek Sultan tarafından kesin bir şekilde reddedildi. 7 Temmuz'da şehirden çıkan Müslüman bir haberci eğer ki yardım getirilmezse garnizonun artık Haçlılara karşı mukavemet edemeyeceğini söyledi.⁴¹⁶ 11 Temmuz'da İngiliz ve

⁴¹³ Abû'l-Ferec, *Abû'l-Ferec Tarihi*, C.II. s. 455.

⁴¹⁴ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb*, C.II, s.356; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s. 44.

⁴¹⁵ İmâdüddin el-Kâtib el-İsfahânî, *el-Fethu'l-kussî fi'l-fethi'l-kudsî*, s. 269; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s.44; Şeşen, *Eyyübîler*, s.62.

⁴¹⁶ Akka savunması kumandanı Meştup, Fransa Kralına 3 Temmuz'da gittiğinde şehri emân karşılığında teslim edebileceğini belirtmişti. Kral bu teklifi reddedince Meştup; ‘‘ Hepimizi öldürmeden Akka'yı teslim alamayacaksınız. Bizden her birimiz sizden elli kişi öldürmeden Akka'dan ayrılmayacağız ‘‘ diyerek kralın yanından ayrılmıştır. Selahaddin, bu görüşmeyi

Pisa'lılara yapılan mukavemet, Akka'daki Müslüman halkın gösterdiği son çaba oldu. Haçlılarla yapılan müzakereler sonucunda şehrin içindeki gemiler, silahlar, mallar ve gerçek haçla birlikte Franklara teslim edilmesi ve 200.000 dinar fidye verilmesi⁴¹⁷, buna karşılık müdafilerin taşınabilir mallarını yanlarına alarak ayrılması kararlaştırıldı. İki ay için bu şartlar yerine getirilmezse ve söylenen miktarda fidye ödenmezse müdafiler esir sayılacaktı.⁴¹⁸

Haçlılar, 12 Temmuz'da Akka'ya girerek şehri işgale başladılar. Yapılan antlaşmaya bağlı kalacaklarını bildirerek şehre giren Haçlılar, bu antlaşmaya bağlı kalmadılar. Müslümanlardan bazılarını tutup hapse attılar. Serbest kalmaları için Haçın hemen verilmesini ve antlaşmadaki para miktarının derhal ödenmesini istediler. Selahaddin, bunun üzerine hemen para bulmaya çalıştı. Yüz bin dinar toplanınca Franklara Templier tarikatının kefil

karargâhta öğrendi ve savaştan kaçanların iktalarını ellerinden aldı. Bkz. İmâdüddin el-Kâtib el-İsfahânî, *el-Fethu'l-kussî fi'l-fethi'l-kudsî*, s. 266; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb*, C.II, s. 357.

⁴¹⁷ Edbury, *The Conquest of Jerusalem*, s.105. Bunlara ilaveten Konrad'ın şahsına dört yüz altın verilecek ve aralarında asalet mensup yüz kişinin adları ile belirtildiği bin beş yüz Hristiyan esiri serbest bırakılacaktı. Bkz. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s.44; Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, s.195; Akka'daki Müslümanların Akka kaybedildikten sonraki halini Maalouf şu şekilde anlatmıştır; *Franklar muazzam bir sevinç çılgılığı attılar. Müslümanların tarafında ise kimsenin ağzını bıçak açmıyordu. Askerler ağlayıp dövünüyorlardı. Sultan ise evladını kaybetmiş bir anneye benziyordu. Artık Kudüs'ün ve diğer sahil şehirlerinin istikbalini düşünmesini ve Akka'da esir düşen Müslümanların kaderiyle ilginmesi gerekiyordu.*'' Bkz. Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, s.195.

⁴¹⁸ İmâdüddin el-Kâtib el-İsfahânî, *el-Fethu'l-kussî fi'l-fethi'l-kudsî*, s. 269; Şeşen, *Eyyûbîler*, s.62; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s.44.

olması şartıyla vereceklerini söyledi. Ancak Templier Tarikatı, Franklara kefil olmaya yanaşmadı.⁴¹⁹

Kral Richard, şehrin kuzey suru yakınındaki eski kral sarayına yerleşirken, Fransa Kralı Philippe ise deniz kenarında yarımadanın ucuna yakın bir yerde bulunan eski Templier Tarikatı'nın binasına yerleşti. Haçlılar için yapılacak ilk işlerden biri de Akka kiliselerini tekrar hizmete açmaktı. Kimin kral olacağı konusunda ise İngiliz Kralı Richard, Guy'i desteklerken, Fransa Kralı Philippe, Konrad'ı destekliyordu. Konrad, Guy'in ölümüyle birlikte Krallığın yeni varisi ilan edilince Fransa Kralı Philippe, askerlerini bırakıp ülkesine gitti. Fransa Kralının ülkesine dönmesinin ardından da Akka tamamen Richard'ın önderliğindeki Haçlıların eline geçti.⁴²⁰ İngiltere Kralı Aslan Yürekli Richard, Akka'da kalarak Müslümanlarla anlaşmanın sağlanmaması nedeniyle 20 Ağustos 1191'de ele geçirmiş olduğu esirlerle çeşitli işlerde çalışan meslek sahipleri dışında üç bine yakın Müslüman esiri, Akka çayırında öldürdü.⁴²¹

Akka'yı ele geçiren Haçlıların bir sonraki hedefi Kudüs oldu. Bunun için de ilk önce Filistin sahilindeki kentleri ele geçirmek istiyorlardı. Müslümanların Akka'dan çıkarılmasından iki gün sonra 22 Ağustos'ta Richard, Haçlı ordusunun Akka'dan Kudüs'e gitmesi için emir verdi. İki gün sonra 24 Ağustos'ta Haçlılar, sahil boyunca güney istikametinde harekete geçtiler. Karadaki birlikler sahilden devam ederken Haçlı donanması da denizden onları takip ediyordu. Sultan'da onları takibe koyuldu. Haçlılar, ilk önce Selahaddin'in Akka'nın Haçlılar tarafından ele geçirilmesinden kısa süre önce yıktığı

⁴¹⁹ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C. XII. 61-64;

⁴²⁰ Edbury, Peter, *Kingdom of Cyprus and Crusades (1191-1374)*, Cambridge, 2000, s.26-29.

⁴²¹ Şeşen, *Eyyübîler*, s. 63; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s.45; Abu'lFerec ise bu rakamın bin sekiz yüz civarında olduğunu nakleder. Bkz. Abû'l-Ferec, *Abû'l-Ferec Tarihi*, C.II. s.456.

Hayfa'daki Karmel Dağı'ndan geçtiler. Haçlılar, donanmaların kendilerini takip etmesi için yavaş ilerliyorlardı. Selahaddin, zaman zaman güçlük yaşayan bu birliklere saldırılar düzenliyor ve Akka katliamına misilleme olarak ele geçirdiği kişilerden bazılarını idam ediyordu. Çünkü Selahaddin, ele geçireceği Frankları Akka'da öldürülen Müslümanlara karşılık olmak üzere onları öldürmeye yemin etmişti. Bu arada Richard, ordusunu Karmel Dağı'nın etrafından geçirerek 30 Ağustos'ta Kayserya'nın kara tarafında ordugahını kurdu.⁴²²

Kayserya'ya gelene kadar Selahaddin ile Haçlılar arasında küçük çatışmalar yaşanmaya devam etse de bunun boyutu Kayserya önlerinde artmıştır. Richard, Kudüs'e ilerlemekte kararlı olsa da güneşin etkisiyle sığağa dayanamayan Haçlılar, güneş çarpması nedeniyle bayılıp yerlere düşünüyorlardı. Müslümanlar da bu düşen askerlere hücum edip denize sürüklüyorlardı. Bu sayede Müslümanlar çok sayıda Haçlı askerini öldürmüştür. Selahaddin meydan savaşı yapmaya istekli olsa da 5 Eylül'de Richard verdiği ağır kayıplardan ötürü müzakere talebinde bulunmak üzere Selahaddin'in oğlu el-Âdil ile buluştu. Ancak Richard, her ne kadar yorgun ve bitik olsa da Müslümanların Filistin topraklarından çekilmelerini isteyince, el-Âdil müzakereyi derhal kesti.⁴²³

7 Eylül'de⁴²⁴ Richard, ordusundaki askerleri savaş için hazırlamaya başladı. Ordusunun büyük kısmını sahil boyunca taksim etti. Henry de Champagne liderliğindeki yaya kuvvetlerinin bir kısmı bunların muhafazasında görevlendirildi. Müslümanlar, öğleden önce ok ve sapanlarla Haçlıların üzerine saldırdılar. Haçlılar, bu saldırıyı bertaraf etti. Kayserya yakınlarında bulunan tepede devam eden savaşı takip eden Selahaddin'in kâtibi, kendi üzerine

⁴²² İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C. XII. s.64-66; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s.48; Şeşen, *Eyyûbîler*, s. 63.

⁴²³ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C. XII. s.64-66; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s.48.

⁴²⁴ Ramazan Şeşen bu tarihi 6 Eylül olarak belirtmiştir. Bkz. Şeşen, *Eyyûbîler*, s. 63.

gelen Haçlı süvarilerini görünce endişelendi. Bu taarruzdan sonra Müslümanların düzeni bozuldu ve Müslümanlar kaçmaya başladı. Selahaddin dağılan birlikleri tekrar topladı ve düzene soktu. Ancak Hristiyanların yürüyüşüne engel olamadı. Haçlılar güneye doğru ilerlemeye devam etti. Arsûf adı verilen bu savaşta iki tarafta birbirine üstünlük sağlayamasa da Hristiyanlar için moral bakımında büyük kazanım oluştu. Bu savaş Hittîn'den sonra yapılan en büyük savaştı. Haçlılara Selahaddin'in yenilebileceğini göstermesi bakımından önemlidir. Bunun Akka'nın zaptından bu kadar kısa süre sonra vuku bulması, Haçlılara Kudüs'ün dahi alınabileceğini göstermiştir.⁴²⁵

Haçlı ordusu, yürüyüşüne devam ederek Yafa'ya geldi ve bu şehrin istihkamlarını, gelebilecek tehlikelere karşı yeniden inşa etmeye başlamıştır. Selahaddin ise ordusunun bir kısmını bu birliği karşılamak için Remle'den Askalan'a sevk etti. Çünkü Selahaddin, Haçlıların eğer ki Yafa'yı alırsa Mısır'la bağlantısının kesileceğini biliyordu. Burası sebze ve meyve stokunun bol olmasından ve gemilerin buraya sebze-meyve getirmesinden dolayı Akka'daki askeri birlikler için daha önemliydi. Ancak Haçlı askerlerinin birçoğu savaştan

⁴²⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s.50; Peter Edbury ise Kral Richard'ın Selahaddin'i mağlup ettiğini belirtmiştir. Bkz. Edbury, *Kingdom of Cyprus and Crusades (1191-1374)*, s.27; Ramazan Şeşen bu konuda farklı bir görüş öne sürmüştür. İki tarafın kesin sonucun alınmasa da Haçlıların yürüyüşünün durdurulmadığını söylemiştir. '*Gerçekte bu savaşta Haçlılar güç durumda kalınca Sultanın ordusuna karşı topyekûn saldırıya geçmişler, önce başarı elde etseler de sonunda zayıf vererek çekilmişlerdir hatta ünlü şövalyeleri Jeachesd'Avesnes de ölenler arasındadır. Haçlıların Yafa'da ileriye gitmemeleri de gözlerinin yıldığını işaretidir*' diyerek Haçlıların kesin zafer kazanmadığını belirtmiştir. Bkz. Şeşen, *Eyyübiler*, s.63.

yorgun düşünce Akka'ya döndüler. Kral Richard, bu askerleri tekrar Yafa'ya döndürmek için bizzat Akka'ya gitmiştir.⁴²⁶

Selahaddin, emirlerini toplayarak yapılacak işler hususunda bir istişare yapmaya karar verdi. Emirlerinin ortak görüşü; Askalan'ın Haçlıların eline geçmemesi için tahrip edilmesi yönünde oldu. Çünkü emirlere göre eğer Haçlılar Askalan üzerine yürürlerse Askalan'da Akka gibi aynı akıbeti yaşayabilirdi. Emirler, Sultan'a Haçlıların Akka'yı içinde bulunan bütün silah ve erzakları ele geçirmek suretiyle güçlendiğini belirttiler. Fakat Sultan şehri tahrip etme konusunda isteksizdi. Halka şehre girip müdafaa etmelerini söylediye de halk bunu kabul etmediler ve “ *Eğer şehri muhafaza etmek istiyorsan, sen de bizimle birlikte gir ve büyük çocuklarından birini gönder aksi takdirde Akka halkının başına gelenler bizim de başımıza gelmesin diye hiçbirimiz şehre girmeyiz*” dediler. Bunun üzerine Selahaddin, Askalan'ın yıkılmasını emretti. 11 Eylül 1191 tarihinde şehre girip taşlar denize atıldı. Franklar bir daha buraya göz dikmesin diye taş üstünde taş bırakmadılar. Bunu duyan Franklar şehre girmekten vazgeçtiler.⁴²⁷

Selahaddin, Askalan'ı tahrip ettikten sonra Ramazan ayında Askalan'dan ayrılarak Remle'ye gitti. Şehrin kalesini ve Lüdd Kilisesini yıktı. Sultan, Remle'yi tahrip ederken emirlerinden el-Âdil ve Eyyüb'la birlikte askerler Haçlıların karşısında bulunuyordu. Remle'yi de tahrip eden Selahaddin buradan Kudüs'e gitti. Şehirdeki silahları ve içinde bulunan diğer eşyaları, kontrol ettikten sonra gerekli düzenlemeleri yaparak 29 Eylül 1191 tarihinde ordu karargahına döndü. O günlerde İngiliz Kral, Frank askerleriyle birlikte Yafa'dan yola çıktı. Müslüman askerlerle Haçlılar arasında büyük çetin mücadeleler yaşandı.

⁴²⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s.52.

⁴²⁷ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C. XII. s.64-66.

Bu sırada Richard, az daha esir olarak ele geçirileceken kaçarak kurtuldu. Askerlerinden biri kendini feda ederek kralı kurtardı ve kendisi esir düştü.⁴²⁸

Haçlılarla Müslümanlar arasında bir yandan çetin mücadeleler devam ederken bir yandan da barış görüşmeleri devam ediliyordu. Barış görüşmelerini çoğunlukla el-Âdil yapsa da zaman zaman Sultan da bu görüşmeleri bizzat kendisi yapmıştır. Bir görüşmede Selahaddin Richard'ın elçisi Onfroi de Toron'u kabul etti. Getirdiği teklife göre, Hristiyanlara Kudüs'ün bir kısmının bırakılması şartıyla El-Âdil Filistin hükümdarı olacaktı. Richard'ın planları arasında ayrıca yeğeni Bretagne prensesi Elanoura ile El-Âdil'i evlendirmek de vardı.⁴²⁹ Eğer ki bunlar gerçekleşirse Richard Avrupa'ya geri dönecekti. Konrad ise Sayda ve

⁴²⁸ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C. XII. s.66.

⁴²⁹ İbnü'l Esir böyle bir tekliften bahsetmeyerek sonucun olumsuz olduğunu belirtmiştir. Bkz. İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C. XII. s.64-66; Abu'l Ferec ise durumu şu şekilde izah etmiştir; *'Selahaddin bu teklifi reddetti ancak kardeşi el-Âdil bu evlilik işine olumlu bakıyordu. el-Âdil bu evliliğin olması için Sultan'ı ikna çabalarına girse de Sultan ona ve diğer eşrafa şu cevabı verdi; Büyük bir kralın kızının bir Arap ile evlenmeyeceğini biliyoruz. Kral bunu bir hile olarak teklif etmiştir. Onun için de el-Âdil'e zulmetmeyiniz. Kral'ın kardeşi de el-Âdil'in gerçek bir Hristiyan olursa evlilik olur yoksa olmaz'* diyerek evliliğin gerçekleşmediğini belirtmiştir. Bkz. Abû'l-Ferec, *Abû'l-Ferec Tarihi*, C.II. s. 459; Amin Maalouf ise bu konuya şöyle değinmiştir; *'Tasarlanan anlaşmaya göre, el-Âdil İngiltere kralının kız kardeşiyle evlenecekti. Bu kadın ölen Sicilya kralı ile evliydi. İngiliz kral kardeşini yanında doğuya getirmişti. El-Âdil'e onunla evlenmesi için kardeşini teklif ediyordu. Evli çift Kudüs'te yaşayacaktı. İngiltere kralı Akka'dan Askalan'a kadar elindeki toprakları kız kardeşine verecek ve kardeşi "sahil kraliçesi" olacaktı. Sultan da kardeşine sahildeki toprakları verecek o da "sahil kralı" olacaktı. Haç onlara verilecek ve her iki tarafında elinde bulunan*

Beyrut'un kendilerine verilmesi karşılığında diğer Haçlılarla ilişkiyi kesmeye hazırды ve hatta Akka'yı Müslümanlara vermeyi teklif ediyordu.⁴³⁰

Selahaddin, kış mevsiminin bastırıldığı, askerlerin ve halkın sürekli mücadelelerden yıldıdığı zamanda, askerlerine izin vererek ülkelerine dönmelerine izin verdi. Sultan, böylece askerlerinin yorgunluklarını gidermelerini sağladı. Kendisi de Kudüs'e gidip Kumame Kilisesi civarında konakladı. Selahaddin, Kudüs'e vardığında şehrin surlarının tamir edilmesini ve yıkılan yerlerin yenilenmesini, şehrin çok müstahkem hale getirilmesini ve duvarların dışına hendekler kazılmasını istedi. Her bir burcu yapımını üstlenen emire teslim etti. Burada Mısır'dan yardım istedi. Mısır'dan gelecek askerleri beklemeye başladı. Mısır'dan gelen askerler Kudüs'te bulunan Müslümanların morallerini yükseltti. Franklar ise bu sıralarda, 22 Aralık 1191'de Kudüs hedeflerinden vazgeçemediklerini göstermek için Remle'den Natrun'a hareket ettiler. Bu sırada Müslümanlar ile Haçlılar arasında bazı çatışmalar oldu. Müslümanlar, bu savaşlarda elli civarında Frank esir ele geçirdiler.⁴³¹ Haçlılar mevsim kış olduğundan yiyecek kıtlığı çekmeye başladılar. Hayvanlarının çoğu öldü. Richard donanma desteği olmadan Kudüs'ün kuşatılmayacağını anladı ve 16 Ocak 1192⁴³² tarihinden Remle'ye çekildi. Bu geri çekilmeyle birlikte Kudüs'ün kuşatılmayacağı bütün Haçlılarca anlaşılmış oldu.⁴³³

esirler serbest bırakıldıktan sonra Kral ülkesine geri dönecekti. Bkz. Amin Maalouf, Arapların Gözünden Haçlı Seferleri, s.197.

⁴³⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s.53.

⁴³¹ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C. XII. s.67-68.

⁴³² İbnü'l Esir'de bu tarih 8 Ocak 1192'dir. Dönmelerinin sebebini ise şöyle açıklamaktadır; *'Franklar, sahilden diledikleri eşyaları ve erzakları taşıyorlar. Onlar uzaklaşınca da Müslümanlar erzak aramak için Franklara saldırıyorlardı. Kral Richard, bunun üzerine*

Ordu hiddet ve çaresizlik içinde Remle'ye geri dönünce Fransızlar, Haçlı ordusundan kaçmaya başladılar. Bunlardan bazıları Yafa'ya bazıları da Akka'ya kadar geri çekildiler. Richard ise bu dağılan mücadeleyi ruhunu tekrar canlandırmak için orduya İbelin üzerinden Askalan'a gitme emrini verdi. Fransızlar da buranın stratejik önemini anlatarak onları tekrar orduya katılmaya ikna etti. Richard, dört ay burada kalarak şehri tamir ettirmek suretiyle Askalan'ı Filistin kıyısının Akka'dan sonra en önemli müstahkem mevki haline getirmeye çalıştı.⁴³⁴

Güneyde bunlar yaşanırken kuzeyde ise Akka'da pek çok savaşıya ve gemiye sahip olan Cenevizliler ve Pisalılar arasında ezeli rekabet açıkça savaş haline dönüşmüştü. Kral Guy adına hareket ettiklerini belirten Pisalılar şehri adeta ellerine geçirdiler. Pisalılar, üç gün Hugue, Konrad ve Cenevizlilere karşı Akka'yı müdafaa ederek Richard'a, yardımlarına gelmesi için haberciler gönderdiler. Richard ise 20 Şubat 1192'de Akka'ya geldi iki taraf arasında barışı tesis etmeye çalıştı.⁴³⁵

Akka'da bir yere kadar barışı sağlayan Richard, Selahaddin ile görüşmelere başlamak üzere geri Askalan'a döndü. Çünkü Richard, Selahaddin'le anlaşmanın her zamandan daha

Suriyeli Franklardan Kudüs'ün şehir planının yapılmasını istedi. Kendisine şehrin içinde bulunduğu vadinin çok derin olduğu ve buranın ele geçirilmesinin zor olduğunu söylediler. Bunun üzerine; Selahaddin sağ olduğu ve Müslümanlar arasında birlik ve beraberlik olduğu müddetçe buranın muhasara edilmesi imkânsız. Çünkü buradaki Müslümanların dışarıdan her türlü yardım alması mümkün. Muhasara edersek bizim erzak ve yardım konusunda sıkıntı yaşayacağımız aşikâr.'' Bu sebepten dolayı Kral çaresizce Remle'ye geri dönmüştür. Bkz. İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C. XII. s.68-69.

⁴³³ Şeşen, *Eyyübîler*, s.64;

⁴³⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s.54-55.

⁴³⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s.55.

elzem olduğuna kanaat getirdi. Kral Richard, el-Âdil ile temas halinde olduğundan yanındaki elçi Stephen of Turnham ile birlikte sultanla görüşmek üzere Kudüs'ü ziyaret etti. El-Âdil, 20 Mart'ta Richard'ın ordugahına gitti. Burada görüşmeler sonrası şu şekilde karar alındı; *“Hristiyanlar ele geçirdikleri yerleri koruyacaklar. Kudüs'e hac için gidebilecekler ve Kudüs'te Avrupalı Latinlerden oluşan ruhaniler bulundurabileceklerdi. Gerçek Haç da kendilerine verilecekti. Bunlardan başka Beyrut da Haçlıların olabilirdi.”* Richard'ın El-Âdil ile görüşmesinden sonra Haçlılarla Müslümanlar arasından anlaşma bir bakıma sağlanmış gibiydi. Richard için artık Hristiyan birliğini sağlamak bir sonraki hedef oldu. Ülkesine dönme niyetinde olan Richard, Guy ve Konrad arasında anlaşmazlığa son vermek için bir danışma meclisi kurdu. 1192 Nisan'ında yapılan bu görüşmeden çıkan sonuç oybirliği ile Konrad'ın kral olarak seçilmesiydi.⁴³⁶ Bu görüşmeden çıkan sonuç Richard'ı pek memnun etmedi. Zira herkes Konrad'ı tutmak taraftarıydı. Fakat ne Richard ne de Guy itiraz etme taraftarıydı. Richard, çıkan bu hükme uyacak kadar sağduyulu ve alicenaplığa sahipti. Konrad'ı kral olarak tanımaya hazır ve razı olduğunu bildirdi. Yeğeni Henry de Champagne idaresinde bir elçi heyeti bu haberi bildirmek üzere Sur'a doğru yola çıktı. Henry, 20 Nisan'da Sur'a vardığında Kral tarafından kabul edildi. Taçlandırma töreni ise birkaç gün sonra Akka'da yapılacaktı. Henry, Konrad'ın taç giydikten sonra bir an önce ordu karargahının bulunduğu Askalan'a gitmek için hiç vakit kaybetmeden hemen Sur'dan Akka'ya gitti.⁴³⁷

⁴³⁶ Edbury, *Kingdom of Cyprus and Crusades (1191-1374)*, s.27; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s.55.

⁴³⁷ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s.56-57.

Konrad ise haberi aldığıında dizleri üzerine çökerek dua etti. 28 Nisan'da Beauvais piskoposunun yanına yemeğe gittiğinde eve dönmek üzereyken karşısına iki kişi dikildi. Bunlardan birisi kendisine okuması için mektup uzatırken ikincisi hançeri karnına sapladı.⁴³⁸

Konrad'ın ölümüyle beraber Kraliçe İsabella, krallığın varisi olduğundan krallık tacını devretmek ve evlenmek üzere tekrar serbest kalmıştı. Henry de Champagne, Konrad'ın ölüm haberini alır almaz derhal Akka'dan Sur'a gitti. Henry, şehre girişte büyük bir coşku ile karşılandı ve herkes tarafından sevilen biri olarak görüldüğü için efkâr-ı umumî tarafından hemen nişanlandırıldı. 5 Mayıs 1192'de İsabella ile Henry Akka'ya geldi ve Akka Kalesine yerleşip burada yaşamaya başladılar. Böylece Henry, Akka Kralı oldu. Eski Akka Kralı Guy ise Richard'ın isteğiyle Templier tarikatından satın almak müsaadesiyle Kıbrıs Krallığı'na

⁴³⁸ İbnü'l Esir Konrad'ın ölümünü ‘*Sur Papazı Konrad için akşam yemeği hazırladı. Konrad yemeğini yiyip içkisini içtikten sonra dışarı çıktı. Bu sırada iki bätini üzerine hücum edip onu ağır bir şekilde yaraladılar. Batınilerden biri kaçıp kilisede gizlendi. Konrad'da yarası sarılmak üzere kiliseye götürülünce burada gizlenen batını saldırıp onu öldürdü. Daha sonra bu iki batını de öldürüldü.*’ şeklinde açıklamıştır. Bkz. İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C. XII. s.71-72; Ramazan Şeşen'de Konrad'ın Haşhaşi fedaileri tarafından öldürüldüğünü belirtmiştir. Bkz. Şeşen, *Eyyübiler*, s.64; Abu'l Ferec ise, Konrad'ın ölümünü Konrad'ın elçilerinin Selahaddin Eyyübî ile temas halindeyken at üzerinde vurularak öldürüldüğünü aktarmıştır. Bkz. Abû'l-Ferec, *Abû'l-Ferec Tarihi*, C.II. s. 460; Edbury de Haşhaşilerin öldürdüğünü belirtmiştir. Bkz. Edbury, *Kingdom of Cyprus and Crusades (1191-1374)*, s.27-29.

getirildi. Böylece Osmanlı Devleti'nin 1572'de Kıbrıs'ı⁴³⁹ fethetmesine kadar Kıbrıs'ta Lusignanlar devri başladı.⁴⁴⁰

Richard, krallığın idaresinin düzenledikten sonra tekrar güneye yöneldi. 23 Mayıs 1192'de Dârum'u istila edip⁴⁴¹ tahrip ettikten sonra Kudüs'e yöneldiler. Selahaddin'in Kudüs'te bulunduğu bir zamanda 10 Haziran 1192'de⁴⁴² Kudüs'e 20 km. mesafede bulunan Beyt-Nûbe'ye kadar geldiler. Haçlıların buraya gelmesinin nedeni Selahaddin'in askerlerini istirahat etmesi niyetiyle terhis etmesidir. Bu boşluktan yararlanarak Kudüs'ü alabileceklerini düşünmüşlerdir. Bu sırada Selahaddin ise kendi iç sorunları ile uğraşırken Kudüs'te müdafaa tedbirlerini alarak çeşitli birlikler gönderip düşmanın ikmal yollarını kesince, Haçlılar Müslümanlara güç yetiremeyeceğini anlayarak Askalan'a geri çekilmiştir.⁴⁴³

Fransızlar, bu girişimde başarısız olunmasına rağmen Kudüs'e yürüme konusunda ısrarcı olmaya devam ettiler. Ancak İngilizler, Templier ve Hospitalier'ler Kudüs'ün ele geçirilemeyeceğini anlamışlardı. Richard, 4 Temmuz ordusuna Beyt-Nûbe'ye dönme emrini verdi. Bunun üzerine Haçlılar ilk önce Remle'ye ardından da Yafa'ya ulaştılar. Selahaddin ise kaçan bu Haçlıları takip ediyordu. Richard, Yafa'ya gelir gelmez ülkesine dönmek için bir ateşkes anlaşmasını gerçekleştirmeye gayret etti. Selahaddin danışma meclisinin rızasıyla

⁴³⁹ Kıbrıs'ın Ortaçağ'ın sonlarındaki Osmanlı fetihlerindeki durumu hakkında geniş bilgi için bkz. Erdem, İlhan, *Ortaçağ Sonlarında Kıbrıs ve Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Osmanlı Döneminde Kıbrıs, 2014.

⁴⁴⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s.58; Şeşen, *Eyyûbîler*, s.64-65; Edbury, *Kingdom Of Cyprus and Crusades (1191-1374)*, s.29.

⁴⁴¹ Ramazan Şeşen Askalan'ında zaptedildiğini söylemiştir. Bkz. Şeşen, *Eyyûbîler*, s..65.

⁴⁴² İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C. XII. s.73; Şeşen, *Eyyûbîler*, s.65; Runciman ise tarih olarak 11 Haziran 1192'yi vermiştir. Bkz. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s.60.

⁴⁴³ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C. XII. s.73; Şeşen, *Eyyûbîler*, s.65.

Filistin sahil şehirlerini Askalan hariç bırakmaya ve kutsal mekanlarda Latin ruhanilerin bulunmasını kabul etti. Askalan ise Sultan'ın Mısır'la bağlantısında önemli bir rol oynadığı için Askalan'ı yıkmayı teklif etti. Ancak Richard, Askalan'ın yıkılmasının söz konusu bile olamayacağını bildirerek reddetti. Richard, müzakereler devam ederken ülkesine doğru gitmek maksadıyla Akka'ya yöneldi.⁴⁴⁴

Richard'ın bu şekilde Akka'ya yönelmesi Selahaddin'in Kudüs'ten ayrılıp Yafa'ya gitmesi için müsait bir ortam hazırladı. Selahaddin, Yafa'da bulunan Haçlılarla savaştı. Üç günlük bir bombardımandan sonra lağımcılar surlarda gedikler açtılar. Müslüman ordusu buradan şehre girdi. Müslümanlar şehri yağma ettiler. İçindeki ganimetleri alıp pek çok sayıda

⁴⁴⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s.60; Şeşen, *Eyyübiler*, s. 65; İbnü'l Esir Akka'ya bu dönüşü şöyle açıklamıştır; *el-Efdal maiyyetindekilerle, el-Âdil ve Takıyyüddin'in oğlu da yanlarında bulunduğu halde askerlerle sefer için gittikleri el-Cezire (Urfa, Harran, Meyyarafarikin) şehirlerinden geri dönünce Musul, Diyarbekir, Sincar ve diğer şark vilayetlerinin askerleri de onlara katıldı. Bütün bu askerler Dimaşk'da toplandı. Bunu gören Haçlılar, denizden uzaklaşacak olurlarsa orada Müslümanlara karşı koyamayacaklarını anladılar ve Akka'ya doğru yönelerek Beyrut'a gidip orayı muhasara etmek niyetinde olduklarını göstermek istediler. Bunun üzerine Selahaddin'in oğlu el-Efdal, kendi askerleriyle şarktaki diğer askerleri de yanına alarak Beyrut'a hareket edilmesini ve Haçlıların o istikamette gitmelerine mâni olmalarını emretti. El-Efdal, emrindeki askerlerle hemen harekete geçti ve Mercü'l-Uyun'a geldi. El-Efdal oraya Haçlıları bekledi. Ancak Haçlılar el-Efdal'den haber aldıklarında Akka'da kaldılar ve Akka'dan ayrılmadılar.*'' Bkz. İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C. XII. s. 75.

Haçlıları öldürdüler. Selahaddin ise tekrar asayışı tesis edene kadar halkın iç kaleye kapanması istedi. Böylece Yafa 12 Ağustos 1192’de silah zoruyla ele geçirildi. ⁴⁴⁵

Selahaddin’in Yafa’yı ele geçirdiğini duyan Richard, Frank ordusu göndererek tekrar Yafa’yı almak istedi. Müslümanlar da Akka’dan Frank ordusunun Yafa’ya yardım için geldiğini haber alınca Yafa’dan dışarı çıktılar. Akka’dan gelen yardımcı birlikler şehrin dışındaki Müslümanların üzerine yürüdü. Bu kez Müslümanlar ağır kayıplar vermeye başlayınca Selahaddin bunun üzerine Yafa’dan Remle’ye çekildi. ⁴⁴⁶

d) Haçlılarla Eyyûbîler Arasındaki Antlaşma ve Akka’nın Kudüs Krallığı’nın Başkenti Oluşu:

Hittîn savaşıyla birlikte beş yıldır devam eden Selahaddin ile Haçlılar arasındaki mücadelede en nihayetinde bir anlaşma ile bir süreliğine kesilmiş olacaktı.

İki tarafın askerleri de uzun süren savaşlardan ve mücadelelerden bıkmışlardı. 1 Eylül 1192 Salı gününden başlamak üzere iki taraf arasında üç yıl sekiz ay karada ve denizde geçerli olan bir barış antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre Akka ve Yafa arasında Haçlıların ele geçirdiği sahil şeridi Haçlılara, Askalan ile Dârum ise Selahaddin’e verildi. Remle ve Lut toprakları her iki tarafında ortak malı olarak kabul edildi. Müslümanlar tarafından Haşhaşîler, Franklar tarafından Trablus Kontluğu ve Antakya Prinkepsliği antlaşmaya dahil edildi. İmza töreninden sonra iki tarafın askerleri adeta şenlikler düzenlediler. İki tarafın tüccarları Yafa ve Kudüs’e gittiler. Ayrıca antlaşmaya göre Franklar’dan hac yapmak isteyenlerin Kudüs’e ziyaretine müsaade edildi. ⁴⁴⁷

⁴⁴⁵ İbnü’l Esir, *el-Kâmil*, C. XII. s. 75-76; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s.62.

⁴⁴⁶ İbnü’l Esir, *el-Kâmil*, C. XII. s. 75-76

⁴⁴⁷ Şeşen, *Eyyûbîler*, s.65.

Antlaşmanın imzalanmasının ardından Richard, Akka'ya gitti. 29 Eylül 1192'de Fransa'ya gitmek için Akka'dan denize açıldılar. Yolculuğu sırasında fırtınaya tutulan Richard, Korfu Adası'nda karaya vurdu. Burada esir edilerek zindana atıldı. Kral Philippe tarafından işkencelere maruz bırakıldı. Fidyeye ile kurtarılmasının ardından 26 Mart 1199'da Limousin bölgesinde ölene kadar yaşadı.⁴⁴⁸

Üçüncü Haçlı Seferi böylece sona erdi. Artık hiçbir zaman böylesine parlak bir hükümdarlar alayı, doğuda savaşa yönelmeyecekti. Her şeye rağmen Haçlıların kazandığı sonuç pek önemsizdi. Sûr, Haçlılar bölgeye intikal etmeden Konrad tarafından, Trablus ise Sicilya filosu tarafından kurtarılmıştı. Kıbrıs'ı istisna tutarsak Haçlıların Frank krallığının ihyasındaki bütün payları Akka ile Yafa arasında uzanan sahil şeridinden ibaret kalmıştı. Bununla beraber Haçlılar Selahaddin'in fetih hareketlerine engel olarak bir noktada başarı elde etmişlerdi. Krallığın ismi Kudüs Krallığı olsa da Kudüs, krallık toprakları dışında kaldı. Krallığın hakimiyet sahası denizden içeri 15 km. yi geçmeyen Yafa, Kayserya, Hayfa, Akka, Sur sahil şehirleri boyunca 150. km.yi geçmeyen uzunlukta bir bölümdü. Kuzeyde Bohemond, Antakya civarındaki araziye, oğlu Trablus'a, Templier'ler Tartus'a hâkim durumdaydı.⁴⁴⁹

Selahaddin ise Richard'ın ülkesine döndüğünü öğrendiğinde Filistin eyaletinin sivil idaresini düzene koymakla uğraşmıştır. Bütün bu savaşlardan ve mücadelelerden o da yorgun ve bitkin düşmüştü. Üç hafta boyunca fethettiği bölgeleri (sırayla Cenîn, Beysân, Kevkeb, Taberiyye, Safed, Tibnîn, Hûnin, Merciuuyûn, Bikâ) ziyaret ettikten sonra Beyrut'da kendisiyle kesin anlaşma yapmak üzere Bohemond'la görüştüktan sonra Dımaşk'a geldi. 1

⁴⁴⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s. 66.

⁴⁴⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s. 67.

Mart 1193'te komaya giren Sultan 3 Mart'ta hizmetkarı başucunda iken Kur'an'da '*Lâ ilâhe illâ hüve aleyhi tevekkeltü*'⁴⁵⁰ ayetini okurken vefat etti.⁴⁵¹

Selahaddin Eyyûbî öldükten sonra Eyyûbîler'de iç savaş patlak verdi. Sultan ölür ölmez devlet adeta parçalanmıştır. Selahaddin'in oğullarından biri Mısır'ı ikincisi Dımaşk'ı üçüncüsü de Halep'i aldı. Selahaddin'in on yedi çocuğunun diğerlerinin küçük yaşta olması bu parçalanmayı sınırlı tutmuştur.⁴⁵² Sultanın oğullarından en büyük olan el-Efdal Dımaşk Varisliğine geçmişti. Babası ölüm döşeğinde olduğu sırada el-Efdal bütün emirleri itaat konusunda toplamak için Dımaşk'a davet etmişti. Bu on yedi kardeş içinde el-Efdal'e en yakın kardeşi el-Aziz ise Mısır Valisi olduğu için kendini bağımsız sultan ilan etti. Bir diğer kardeş ez-Zahir ise Halep'te hüküm sürdüğü için abisinin hükümrانlığını tanıma konusunda pek de istekli yaklaşmıyordu. Bunlardan küçük kardeş Hızır ise Havran bölgesinde hüküm sürse de el-Efdal'in hükümrانlığını tanımıştı. Sultanın diğer çocukları ise devletin muhtelif yerlerinde daha küçük dirliklere sahip bulunuyordu.⁴⁵³ Aslında Selahaddin'in ölümüyle birlikte en önemli zararı İslam birliği görmüştü. Selahaddin'in bilgisi, savaşçı kişiliği gibi vasıfları devleti bir arada tutan en önemli unsurdu. Selahaddin Eyyubi'nin vefatı hem Eyyûbîlerin kendi içinde parçalanmasına hem de İslam birliğine büyük zarar verdi.

Selahaddin'in ölümüyle birlikte Eyyûbîler kendi kavgalarına gömüldükleri için Franklar, hakimiyet kurdukları bölgelere biraz düzen vermeye çalıştılar. Kral Richard, Doğu'dan ayrılmadan önce artık Akka'nın başkent olduğunu bildirmiş Kudüs Krallığını da

⁴⁵⁰ فَإِنْتَوَلَوْا فَقُلُّوا حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ meali; '*Allah bana yeter. Ondan başka ilâh yoktur. Ben de ona tevekkül ettim.*' Tevbe Suresi, 9/129.

⁴⁵¹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s. 68; Şeşen, *Eyyûbîler*, s.66.

⁴⁵² Amin Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, s.203

⁴⁵³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s.69-70.

yeğenlerinden biri olan ‘‘Elkond Herri’’ye Kont Henry de Champagne’ye emanet etmişti. Yine de taç giydirilmemesi Henry’in nüfuzunu kısıtlıyordu. 1193 Mayıs’ında Sur’daki Pisalıların Kıbrıs’daki kral Guy’e suikast düzenleyeceklerini öğrenince suikastın elebaşlarını hemen tutuklattı. Bunun üzerine Pisalılar Sur ve başkent Akka arasındaki muhtelif yerleri yağmaladı. Henry bunun üzerine Pisalıları Akka’dan çıkardı. Daha sonra Pisalılarla Henry’in hükümdarlığını tanımak suretiyle Akka’daki konakladıkları mahalleleri geri verilerek barış yapıldı.⁴⁵⁴

e) XII. Yüzyılın Sonlarında ve XIII. Yüzyılın Başlarında Akka’nın Durumu:

Sultan’ın ölümüyle Haçlılar ile Eyyûbîler arasında barışçıl durum hüküm sürse bile yine de küçük çaplı olaylar yaşanıyordu. 26 Ocak 1194’te Haçlılar Cebele ve Lazkiye’nin bir kısmını geçici olarak işgal ettiler. Müslümanlardan Beyrut Valisi olan İzzeddin Üsâme, Haçlıların gemilerine karşı korsanlık faaliyeti yürütüyordu.⁴⁵⁵

III. Haçlı Seferi sırasında Friedrich Barbarossa’nın ani ölümü üzerine Alman Haçlıları Kudüs için önemli bir varlık gösterememişlerdi. Bu durum Almanların yeni imparatoru IV. Heinrich’i oldukça rahatsız etmekteydi. Bunun için yeni bir Haçlı Seferi düzenlemeyi düşündü. Almanya’da konumunu sağlamlaştırdıktan sonra Kutsal topraklarda Alman saygınlığını kazandırmak için bu Haçlı Seferini mecburi olarak görüyordu. Kendisi bütün Akdeniz dünyasını, hakimiyet sahasına almak için büyük bir askeri sefer hazırlığındayken ordusuna da doğrudan Suriye’ye gidecek kuvvetli bir birlik hazırlattı. İlk ordu birlikleri 1197 Ağustos’unda Akka’ya vardılar. Ordunun başında Başpiskopos Kenzler Konrad ve Kont Adolf von Holstein bulunmaktaydı. Kral Henry Almanların bu gelişini hoş karşılamadı.

⁴⁵⁴ Amin Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, s.204; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s. 72-73.

⁴⁵⁵ Şeşen, *Eyyûbîler*, s.79.

Ancak Almanların savaşmak azmiyle geldikleri kesindi. Alman ordusu bölgeye ulaşır ulaşmaz Akka'daki idareye sormadan Celile bölgesine hemen saldırdılar. Ancak el-Âdil, akrabalarına ve kardeşlerine birlik olmak gerektiğini bildirmişti. Bu nedenle karşı müdafaa için el-Âdil, Almanların üzerine gitti. Alman ordusu el-Âdil ile karşılaşmak istemedikleri için derhal Akka'ya kaçtılar. Aynicâlût'ta ordugâh kuran el-Âdil burada kardeşlerinden istediği yardım gelince Akka yakınındaki Almanlara doğru ilerlerdi. Henry, ordusunu bu sırada İtalyan şövalye birlikleri ile takviye edince el-Âdil, güneye doğru saparak Yafa'ya gitti. Şehir halkı kaleye kapanınca Müslümanlar şehirden içeri girdi ve şehri yağmaladı. Şehirdeki halkı esir alarak onların ganimetleri ele geçirdiler. Henry, Müslümanları Yafa'dan uzaklaştırmak için Renaud Barlais kumandasında birliği Akka'dan Yafa'ya gönderdi. Ancak Renaud'un sorumsuz olduğu ve el-Âdil'e karşı şehri savunamayacağı haberi Akka'ya ulaştı. Bunun üzerine Henry, Akka'daki kuvvetleri ve Akka'da bulunan Pisa kolonisinden de takviye kuvvetleri Yafa'ya göndermek üzere hazırlattı. 10 Eylül 1197'de askeri birlikler kralın sarayında toplandılar. Henry saraydaki odasından birliklerin teftişini yaptıktan sonra Pisa kolonisinin temsilcileri odaya girdi. Henry bunları selamlamak isterken açık pencereye doğru bir geri adım atarak yanındaki Escarlade adındaki saray görevlisi ile beraber düşerek hayatını kaybetti.⁴⁵⁶

Henry'in ani bir şekilde ölümünün ardından el-Âdil, devam eden Yafa kuşatmasının ardından Yafa'yı alarak Ayn-câlût'a döndü. Frankların, Beyrut ve Sayda'yı ele geçirmeleri ihtimaline karşı Ekim 1197'de Mercuiyûn'a taşındı. Beyrut'un surlarını tahrip etmeye karar verdi. Fakat Vali İzzettin Üsâme buna engel oldu ve şehrin müdafaasını üstlendi. Ancak Frankların yaklaştığını gören Üsâme, Haçlıların saldırılarına dayanamayacağını anladığında şehri terk etti. Böylece Haçlılar şehri hiç savaşmadan ele geçirdiler ve zahmetsizce ganimet

⁴⁵⁶ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C. XII. s. 108-111; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s. 80-81; Şeşen, *Eyyübîler*, s.79; Amin Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, s.204.

elde ettiler. El-Âdil bunun üzerine Sayda surlarını tamamen yıktırarak ordusunu Hûnin Kalesi'nin yanına taşıdı. Ardından da Haçlıların Tibnîn'i kuşatacaklarını öğrendi. 13 Aralık 1197'de Haçlılarla el-Âdil arasında çok çetin mücadeleler oldu. Haçlıların surlardan gedikler açmasının ardından el-Âdil, Mısır'da bulunan el-Aziz'e haber gönderip bizzat kendisinin bölgeye intikal etmesini istedi. El-Aziz'in 2 Şubat 1198'de Askalan'a varması üzerine güneyden gelebilecek bu tehlikeye karşı Haçlılar kuşatmayı kaldırdılar. 11 Şubat'ta ise Tibnîn önüne gelen el-Aziz, burada el-Âdil ile birleşti. El-Aziz ve el-Âdil 23 Şubat'ta Haçlılara karşı birlikte hareket etmeye başladılar. Haçlılar savaşı göze alamayınca 24 Şubat'ta ilk önce Sur'a ardından da Akka'ya çekildiler. Almanlar da birkaç gün sonra ülkelerine döndüler.⁴⁵⁷

Alman Haçlıları dönünce Akka'nın Henry'den sonra kralı olan Amaury, el-Âdil ile bir müzakere yaptı. 1 Temmuz 1198 tarihinde beş yıl sekiz ay sürecek bir barış antlaşması imzalandı. Buna göre Yafa, el-Âdil'e, Beyrut ve Cebayl ise kral Amaury'e bırakılacak, Sayda ise iki taraf arasında taksim edilecekti.⁴⁵⁸

XIII. yüzyılın başlarında Suriye'nin kuzeyinde Suriye Hristiyanları, Antakya veraset savaşlarından başlarını kaldıramadılar. Güneyde Haçlılarla el-Âdil arasında anlaşma yapılmış, Anadolu'da ise II. Kılıç Arslan'ın ölümüyle birlikte onun oğulları arasındaki taht kavgaları baş göstermişti. Bu da Antakya'ya saldırı ihtimalini azaltmıştı. Ancak bu durum Akka Kralı Amaury'i endişelendiriyordu. Antakya'daki bu mücadeleye fiili olarak müdahale etmese de el-Âdil ile savaş ihtimali onun en büyük endişesiydi. Ancak barışı korumak her zaman mümkün olmuyordu. Avrupa'dan yeni bir Haçlı birliğinin hazırlandığı haberi Akka'ya ulaşmıştı. 1202 yılının sonuna doğru Akka'ya Flaman filosu demir attı. Bir diğer donanma

⁴⁵⁷ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s. 84-85; İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, C. XII. s. 108-111; Şeşen, *Eyyûbîler*, s.79-80;

⁴⁵⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s.86; Şeşen, *Eyyûbîler*, s.80.

Marsilya'dan çıkıp Suriye sahillerine doğru giderken Halep'teki ez-Zahir'e sorun çıkardı. Yapılan beş yıllık barış anlaşmasına rağmen Amaury, Müslümanlar üzerine akın edilmesine yardım ediyordu. Hatta Amaury, Sayda'daki Hristiyan sahil bölgesinin Müslümanlar tarafından zarar verilmesine mukabil Lazkiye'ye hareket eden Mısır ordusuna saldırılmasına yardım ederek misillemeye bulunmuştu. Aynı sıralarda da Hospitalier Şövalyeleri, Krak ve Markab kalelerinden hareket edip el-Âdil'in yeğeni Mansur'un emirliğindeki Hama'ya baskın yaptılar. Amaury ile el-Âdil arasında 1204 yılında bu sefer altı yıl sürmesi kararlaştırılan anlaşmaya göre Beyrut ve Sayda kesin olarak Amaury'e bırakılmış Remle ve Yafa'da Hristiyanlara terkedilmişti. Kudüs'e ziyarete geleceklere ise kolaylıklar gösterilecekti. Bu Amaury için son derece güzel şartlar taşıyan anlaşma olsa da 1 Nisan 1205'te Akka'da elli yaşlarında öldü.⁴⁵⁹

⁴⁵⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s.88-90.

IV. BÖLÜM

XI. VE XII. YÜZYILLARDA AKKA'NIN İDARİ, SOSYAL ve İKTİSADÎ DURUMU

a) Akka'nın İdarî ve Sosyal Yapısı:

Akka'nın XI. yüzyıla kadar içinde bulunduğu Filistin topraklarına sahip olan devletlerin çeşitli idari yönetimlerine şahit olmuştur. Tarih boyunca Mısır, Akad, Asur, Babil, Makedon, Roma, Bizans, Emevîler, Abbâsîler, Selçukluların hakimiyetinde kalmıştır. Filistin'in şehirleri, M.Ö. XV. yüzyılda, Mısır'ın bölgedeki genel valileri tarafından yönetilmiştir. Suriye ve Filistin bölgeleri "amelu" ünvanlı prenslerin idaresinde iken daha sonra "hazzanu" ünvanlı genel valiler tarafından idare edilmiştir. M.Ö. XIII. yüzyılda Hitit İmparatorluğu'nun dağılma sürecinde olmasından ve Mısır İmparatorluğu'nun da zayıflayarak Ürdün, Filistin ve Suriye bölgesinde hakimiyetini kaybetmesinden dolayı Filistin bölgesindeki şehirlerde bağımsız şehir krallıkları kurulmuştur. Hiksosların Mısır'dan kovulmasının ardından ise Filistin artık Mısır'ın bir ili olmuştur. Hiksoslar zamanında ise Filistin bölgesinde bir çeşit feodalite yönetimi hakimdi. Mısırlılar da Hiksosları bölgeden çıkarmalarının ardından bu yönetim şeklini sürdürmeye devam etti. Mısır'ın buradaki yönetim merkezleri Gazze ve Yafa idi.⁴⁶⁰

M.Ö. XI. yüzyıllarda Kudüs merkezli Yehuda Devleti kuruldu. Yehuda Devleti, içinde Akka'nın da bulunduğu Filistin'in diğer şehirlerini ele geçirdi. M.Ö. 735'te Asur, M.Ö. 530'da Pers hakimiyetine giren Filistin, İran'a bağlandı. Büyük İskender, bölgeyi ele geçirdiğinde Filistin ve Suriye'de "komün" idaresi bulunmaktaydı. Büyük İskender'den sonra bölgedeki şehirler Seleukoslara bağlı olarak yönetilmiştir. Roma İmparatorluğu

⁴⁶⁰ Gül, XI. ve XIII. Yüzyıllarda Kudüs, s. 176-177.

döneminde ise Filistin şehirleri Roma kolonileri olarak yeniden teşkilatlandırıldı. Bu dönemde Filistin'in merkezi Kayserya oldu.⁴⁶¹

Bölge, Müslümanlar tarafından fethedildikten sonra Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer dönemlerinde atanan valiler tarafından yönetilmiştir. VIII. yüzyıldan itibaren ise Remle şehri Filistin'in idari olarak merkez oldu ve başkent yapıldı.⁴⁶² Buradan da biz şu sonuca varmaktayız; Akka, İslam fetihlerinde sonra Filistin'de hiçbir zaman merkezi bir konumda olmadı. Akka'nın Tolunoğulları ve İhşidiler hakimiyetine girdiğinde ise şehir amiller tarafından idare edilmiştir.⁴⁶³

XI. ve XII. yüzyıllarda Akka'nın idarî yapısını incelerken ilk önce bölgeye hâkim olan devletleri aktarıp daha sonra bu devletlerin bölgeyi yönetim şekillerini, sosyal ve iktisadî yapılarını inceleyeceğiz. Akka'yı incelediğimiz dönemde bölgeye hâkim devletler şunlardır; Fâtımîler (970- 1074 ve 1087-1204), Selçuklular (1074-1087), Kudüs Krallığı (1104-1187 ve 1191-1291), Eyyûbîler (1187-1191). Buradan da anlaşılacağı üzere Selçuklular ve Eyyûbîler bölge topraklarına çok kısa süre hâkim olduklarından dolayı bölgede sistemi tam olarak sağlayamamışlardır.

⁴⁶¹ Gül, *XI. ve XIII. Yüzyıllarda Kudüs*, s. 178.

⁴⁶² Strange, *A Description of Syria and The Holy Land: Palestine Under The Moslems (From A.D. 650 to 1500)*, Londra, 1890, s. 84.

⁴⁶³ Mehmet Fuat Köprülü, '*Âmil*', İA, C. I., 1997, s. 402-403.

1) Fâtımîler ve Selçuklular Döneminde İdari ve Sosyal Yapı:

Fâtımîlerde, el-İmam, emir-ül müminin gibi lakaplar kullanan halife Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi kabul edilirdi. Halifeler, her ilmin kaynağı ve Kur'an'ın en doğru açıklayıcısı olarak kendilerini görüyorlardı. Halifelik, tıpkı Abbasilerde olduğu gibi babadan oğula geçerdi. Devlet halife ailesinin mülkü sayılıyordu. Bu yüzden devletin hâkim olduğu bütün topraklar, Halife'ye ait olup eğer ki halife ölürse en büyük oğluna bu miras kalıyordu.⁴⁶⁴ Halifeliğin merkezi Mısır fethedildikten sonra Kahire olmuştur. Vilayetlerde ise görev vali veya emire (amil) ya da sahib'ül-harac denilen yüksek seviyedeki kişiye tevdi edilirdi. Fâtımîler, fethettiği bölgeleri bölge valilikleri sistemi ile yönetmiştir.⁴⁶⁵ Bedr'ül Cemâli Akka Valiliği yapmış en meşhur ve en önemli Fâtımî devlet adamlarındandır.⁴⁶⁶ Selçukluların bölgeyi fethettiği dönemde ise Bedr'ül- Cemâli'nin adına Akka'yı İbn Sukha yönetiyordu.⁴⁶⁷ Valilerin yanında şehirlerde devlet işlerinin yürütülmesi için onlara yardımcı olan başka memurluklarda bulunmaktaydı. Bunları şöyle sıralayabiliriz: a) Kadı, b) Katib'us-

⁴⁶⁴ Hasan Yılmaz, *Fâtımîler ve Fâtımî Halifeleri*, Ankara, 2016, s.19.

⁴⁶⁵ Hasan İbrahim Hasan, *İslam Tarihi Abbasilerin İkinci Dönemi (232-447/847-1055): (Hamdaniler-Tulunoğulları-İlşidiler-Fâtımîler-Ağlebiler-İdrisiler-Endülüs Emevi Devleti-Hammudiler), (Çev. İsmail Yiğit, Sadreddin Gümüş, A. Turan Arslan, Hamdi Aktaş), İstanbul, 1985, s.179.*

⁴⁶⁶ Mısır Fâtımî Halifeliğinde Dımaşk ve Akka Valiliği görevlerinde bulunmuş Ermeni asıllı Devlet adamı. Bkz. Özeydın, Abdülkerim "*Bedr El-Cemâli*", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bedr-el-cemali> (E.T. 25.05.2019); Bedr'ül-Cemali hakkında bir başka değerlendirme için bkz. Eymen Fuâd Seyyid, *el-Efdal Bin Bedr'ül-Cemâli ve Fâtımîlerin Haçlılara Karşı Güttüğü Siyaset: Haçlı Seferlerinin 900. üncü Yıldönümünde Uluslararası Selahaddin-i Eyyûbi Sempozyumu*, Diyarbakır, 1997, s.138-151.

⁴⁶⁷ Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, s.66.

sil'a olarak bilinen ticari eşya ve vergilerle ilgilenen bündar, c) Sahib'ul-Cünd (Divan), d) Sahib'ül-Berid.⁴⁶⁸

a) Kadı:’’ القاضي’’ (Kzy) kökünden gelen ve fiilin masdarı olan kaza, hüküm, karar ve hakimlik anlamlarına gelmektedir. Kadı, işi yapan anlamında hâkim anlamına gelmektedir. Görevi, insanlar arasındaki anlaşmazlıklar çözmektir. İslam tarihinde ilk kadılık müessesesi, Hz. Ömer döneminde kazalara kadıların atanmasıyla ortaya çıkmıştır. Abbâsiler döneminde ise ayrıca kadı'l-kutadlık müessesesi kurulmuştur. İslâm devletlerinde şehirlerdeki kadıların ataması başkentten yapılırdı.⁴⁶⁹

b) Bündar: Ticari eşya ve vergiler ile ilgilenen devletin görevlendirdiği kişidir.⁴⁷⁰

c) Sahib'ül Cünd (Divan): İslâm dünyasında, ilk defa Hz. Ömer'in fey gelirlerini dağıtmak için kurduğu divan teşkilâtıyla birlikte yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanan divan tabiri Emevîler ve bilhassa Abbâsiler zamanında, başta askerî ve malî sahalarda olmak üzere çeşitli devlet hizmetlerine bakan müesseselere isim olarak verilmiştir. Hz. Ömer Irak, İran, Cezîre, Suriye, Filistin ve Mısır'ın fethiyle birlikte İslâm devleti hâkimiyeti altına giren gayri müslimlerin verdikleri ve fey adı altında toplanan cizye, haraç ve ticaret malları vergileri sonucunda artan gelirleri müslümanlara dağıtmak üzere bir teşkilât düşünmüştü. Kaynaklarda 636 yılı zikredilmekle birlikte güvenilir otoritelerin 641 tarihinde kurulduğunu ifade ettikleri divan teşkilâtı muharip güçleri kaydetmek ve hazineyi düzene koymak için teşekkül etmişti. Bu ilk divana bazıları Dîvânü'l-cünd adını vermişlerse de bunu yalnızca divan diye adlandıranlar çoğunluktadır. Dîvânü'l-cünd, rütbelerine göre tasnif edilmiş askerî

⁴⁶⁸ Hasan İbrahim Hasan, *İslam Tarihi Abbasilerin İkinci Dönemi*, s. 198.

⁴⁶⁹ Ebu'l Ula Mardin, ‘‘Kadı’’, İA, C.VI, 1997, s.42; Corci Zeydan, *İslam Medeniyeti Tarihi*, C.I, İstanbul, 1965, s.236; Muammer Gül, *XI. ve XII. Yüzyıllarda Kudüs*, Basılmamış Doktora Tezi, Elâzığ, 1997, s. 204.

⁴⁷⁰ Hasan İbrahim Hasan, *İslam Tarihi Abbasilerin İkinci Dönemi*, s. 198.

kıta ve onların ödeme veya iktâlarının kayıtlarını tutardı. Bu divan biri ödeme ve harcamalarla ilgilenen, diğeri de asker alımları ve sınıflandırma yapan iki bölümden meydana gelmekteydi. Divanın hesap ve harcamalarına Zimâmü'l-ceyş adlı bir divan nezaret ediyordu. Fâtımî divanları aslında Abbâsî divanları ile benzerlik arzeder. Dîvânü'r-resâil burada Dîvânü'l-inşâ olmuştur. Başında sâhibü dîvâni'l-inşâ bulunurdu. Dîvânü'l-cünd Dîvânü'l-ceyş olarak adlandırılmıştı. Askerlerin orduya alınması, teçhizatı ve denetimiyle ilgilenen müstevfi yönetimindeki Dîvânü'l-ceyş ve ödemelerle ilgilenen Dîvânü'r-revâtib olarak iki bölümden meydana geliyordu. Bununla beraber bazı bilgiler bu iki divanın sık sık ayrıldığını, ilkinin sâhibü dîvâni'l-ceyşin yönetiminde olduğunu, ikincisinin de asker ve sivil maaşlarıyla ilgilendiğini göstermektedir. Donanmaya büyük önem veren Fâtımîler'de gemi yapımı ve deniz kuvvetlerine bakan Dîvânü'l-amâir vardı. Maliye ile ilgilenen divanların işleri karışıktı. Görünüşe göre Dîvânü'l-meclis merkezî büro idi. Bir bölümünün iktâlarla ilgilendiği bilinen bu divanın değişik bölümleri vardı.⁴⁷¹ Bunların yanı sıra Fâtımîlerde Dımaşk'da bulunan Divan'üş-Şam da Suriye ve Filistin bölgesindeki şehirlerin işlerini yürütmekle görevli divandı.⁴⁷² Akka'da bu bölgedeki şehirlerden birisi olup yönetim bakımından Divan'üş-Şam'a bağlıydı.

d) Sahib'ül-Berid: Berîd kelimesi “süvari, postacı, elçi, ulak, iki posta menzili arasındaki mesafe, postaya verilen yazılar ve dosyalar, resmî işlerle ilgili posta” gibi çeşitli mânalarda kullanılmıştır. İslâm tarihinde resmî postanın düzenlenmesi çalışmaları daha Hz. Peygamber zamanında başlamıştır. Nitekim bu devirde yazışma, tâlimat ve anlaşma metinleri özel elçiler vasıtasıyla gönderilmekteydi. Posta taşımacılığında şartlara göre deve, at ve katır kullanılmıştır. Bunun yanı sıra Fâtımîlerde, posta güvercinleri de haberleşmek için

⁴⁷¹Abdülaziz ed-Dûrî, ‘*Divan*’, TDV İslam Ansiklopedisi, islamansiklopedisi.org.tr /divan—devlet#1 (E.T.25.01.2020).

⁴⁷²Hasan İbrahim Hasan, *İslam Tarihi Abbasilerin İkinci Dönemi*, s. 208.

kullanıldığından posta güvercinleri için divan kurulmuştur. Suriye, Filistin ve Mısır arasındaki haberleşme bu şekilde yapılmıştır.⁴⁷³

Fâtımî ordusu ise Rumlar ve Sicilyalılardan oluşmaktaydı. Fâtımîlerin Selçuklulara kaybettikleri savaştan sonra Türklerin Fâtımî ordusunun omurgasını oluşturduğunu söylenebilir.⁴⁷⁴ Fâtımîler döneminde Filistin'deki askeri yapı hakkında bilgiler oldukça sınırlıdır. Fâtımîler döneminde askeri kuvvetler, Akka'ya başkentten atanan valinin kuvvetleri ile sınırlıdır.

Fâtımîlerin sosyal ve kültürel yönden arşiv kaynakları da oldukça değerlidir. Çünkü, Fâtımî dönemi arşivciliği İslâm tarihinin en güzel arşivlerindedir. Bu arşivler sayesinde Fâtımîler hakkında bilgiler edindiğimizden anlatmakta yarar görüyoruz. Fâtımîler, daîleri ve sıradan İsmailileri eğitmek amacıyla özel öğrenim ve öğretim kurumları kurdular. Öncelikle ilahiyatçı olarak eğitilen Fâtımî dönemi İsmaili daîleri aynı zamanda kendi cemaatlerinin âlimleri ve yazarlarıydı. Tevil türünden eserler ağırlıklı olmakla birlikte zahiri ve bâtını konuları ele alan İsmaili literatürün klasik metinlerini ürettiler. Bu dönemdeki daîler ayırt edici entelektüel gelenekler geliştirdiler. İslam kültürüne ve düşüncesine kalıcı katkılar yaparak bu dönemin modern zamanlarda dahi zenginliğine tanıklık etmesini sağladılar.⁴⁷⁵

Filistin bölgesi, 1069 ve 1070 yıllarında buraya gelen Navakiyye Türkmenlerinin istilasına uğradı ve Kurlu Bey'in idaresinde başkent Remle olmak üzere ilk Türkmen Beyliği

⁴⁷³ İbrahim Harekât, "Berîd", TDV İslâm Ansiklopedisi, islamansiklopedisi.org.tr/berid (E.T.25.01.2020).

⁴⁷⁴ Hasan Yılmaz, *Fâtımîler ve Fâtımî Halifeleri*, s.25.

⁴⁷⁵ Daftary, *İsmâililer*, s.221-222.; Geniş bilgi için bkz. Kutluoğlu, M. Hanefi, Keskin, İshak, *Ortaçağ İslam Dünyasında Arşivcilik: Fâtımî Dönemi Arşivciliğine ve Arşivcilik Uygulamalarına Dair Bir Değerlendirme*, C. XIX, Türk Kütüphaneciliği Dergisi, Ankara, 2005.

kuruldu. Kurlu Bey'in ölümünden sonra Atsız, Kudüs'ü başkent yaparak Türkmen Beyliği'ni Selçuklu Melikliği'ne çevirdi. Selçukluların 1074 yılında Akka'yı fethetmesiyle başlayan süreçte ise Akka'yı fetheden komutan Şöklü ile Atsız arasında anlaşmazlıklar çıkmıştır. Atsız, Şöklü'yü öldürdükten sonra içinde Akka'nın da olduğu Filistin şehirlerine Selçuklu Melikliği'ne dahil etmiştir. Atsız, başkenti ise Dımaşk'ı fethettikten sonra Dımaşk'a taşımıştır. Akka'da bu Melikliğe bağlı şehirlerden birisi olmuştur. Sultan Melikşah, Atsız Sur, Sayda, Trablusşam gibi şehirleri fethettikten sonra kurduğu Selçuklu Melikliğine veziri Nizamülmülk'ün uygun bulmamasına rağmen Atsız'ı görevden alıp yerine Melik olarak kardeşi Tacüddeve Tutuş'u bölgeye atayarak yönetmesine karar vermiştir.⁴⁷⁶

2) Kudüs Haçlı Krallığı Döneminde İdari ve Sosyal Yapı:

I. Haçlı Seferinden hemen sonra ele geçirilen Hristiyanlar için kabul edilen kutsal topraklar bölgesi, Kral Godefroi'ye sadık kişiler arasında paylaştırıldı. Böylece krallıkta sayısız lordlar oluşturuldu. Bu lordların sayısı XII. ve XIII. yüzyıllarda sürekli değişse de Haçlıların ele geçirdiği şehirler Kudüs Krallığının bir parçasıydı.⁴⁷⁷ Kudüs Krallığında tahta geçme problemleri, klan mücadeleleri, yabancıların nüfuzları, yüksek dereceli bazı feodallerin güçleriyle birlikte şekilleniyordu.⁴⁷⁸ Kral ve kraliyet mahkemesi normalde Kudüs'te bulunsa da Kudüs'ün küçük, nüfusunun az olmasından ve Müslümanların Kudüs'e alınmamasından dolayı Kral Kudüs'le aynı sıklıkta Akka, Nablus, Sur ve diğer şehirlere de gider ve buralarda mahkemeye çıkardı. Kraliyet ailesi, ülkeyi Kudüs'te bulunan Tapınak Şövalyelerinin kurulmasından önce Tapınak Dağı'nda daha sonra da Davut Kulesi'ni çevreleyen saray kompleksinden yönetirdi. Ayrıca Akka'da da kralın Akka'ya geldiğinde kaldığı başka bir

⁴⁷⁶ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 72-84.

⁴⁷⁷ Alan V. Murray, *The Army of Godfrey of Bouillon, 1096-1099: Structure and Dynamics of A Contingent on The First Crusade*, Leeds, 1992, s. 301-329.

⁴⁷⁸ Cloud Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, s. 217-218.

saray kompleksi de mevcuttu.⁴⁷⁹ Hittin savaşıyla Kudüs'ün Müslümanlar tarafından ele geçirilmesinin ardından Kudüs Krallığı'nın başkenti Kudüs'ten Akka'ya taşınmıştır.

Avrupa'dan Haçlı seferleri ile birlikte gelen soylular, piskoposlarla birlikte yeni kralın seçilmesini onaylamaktan, vergi toplamaktan, madeni para basmaktan ve krala para toplamaktan sorumlu olan yüksek mahkemeyi (Hight Court) oluşturdular. Kudüs Krallığının ilk yasaları ise geleneklere göre 1120'de Nablus Konsül'ünde II. Baldwin tarafından kurulmuştur.⁴⁸⁰ Soylu sınıftan olmayan ve Latin olmayanlar için ise Kudüs Krallığında ayrı mahkeme vardı. Bunlar nispeten daha küçüktü. Burjuva Mahkemesi (Court of the Bourgeois), soylu olmayan Latinler için aralarındaki anlaşmazlıkları çözmekle ve hırsızlık saldırı gibi konularla ilgilenirdi. Yafa, Kayserya, Akka, Hayfa gibi kıyı şehirlerinde ise Ticaret Mahkemeleri (Court of The Fund) ve Deniz Mahkemeleri (Court of The Maritime) gibi özel mahkemeler bulunmaktaydı.⁴⁸¹

Latin Doğu'da yerleşik güçlerin yetersiz olmasından dolayı orduda askerî tarikatların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu teşkilatlardan en önemlileri Hospitalier ve Templier tarikatlarıdır. Akka'nın Krallık merkezi olmasının ardından bu tarikatların yanında batıdan

⁴⁷⁹ Alan V. Murray, *The Army of Godfrey of Bouillon, 1096-1099: Structure and Dynamics of A Contingent on The First Crusade*, s. 301-329.

⁴⁸⁰ Marwan Nader, *Burgesses and Burgess Law in The Latin Kingdom of Jerusalem and Cyprus*, New York, 2006, s.45.

⁴⁸¹ Benjamin Kedar, *On the Origins of the Earliest Laws of Frankish Jerusalem: The Canons of the Council of Nablus, 1120*, Vol.74, No:2, Chicago, s.310-335; Nader, *Burgesses and Burgess Law in The Latin Kingdom of Jerusalem and Cyprus*, s. 158-170.

gelen hacılar seferlere katılabiliyordu. Birkaç büyük şehrin nispeten bir cemaat halinde bağımsız oldukları takdirde, şehirde milisler de bulunmaktaydı. Ancak bu milislerin görevi sadece savunmaya yönelikti.⁴⁸²

Eyyübîler döneminde ise Akka, çok kısa bir süre Eyyübîlerin hakimiyetinde kalmıştır. Hittîn savaşının kazanılmasıyla birlikte Kudüs'te dahil olmak üzere Selahaddin Eyyübî birçok şehri ele geçirmişti. Bu şehirler arasında Taberiye, Akka, Safûriye, Remle, Kartiye, Sûbe gibi şehirler vardı. Selahaddin Eyyübî 9 Temmuz 1187 yılında Akka'yı fethederek şehrin idaresini oğlu el-Efdal'e bırakmıştır. Ancak çok kısa bir zaman sonra III. Haçlı Seferleriyle birlikte Akka kaybedilmiştir.⁴⁸³

Akka'yı nüfus bakımından değerlendirecek olursak Orta Doğu gibi bir coğrafyada bulunmak nüfusun her asırda farklı milletlerden oluşması için yeterli bir nedendir. Akka'da çalıştığımız dönem itibariyle nüfusu değişik etnik yapılardan meydana gelen şehirlerden birisi olmuştur. Savaşlar, mücadeleler bu nüfus yapısını sürekli etkilemiştir. Fâtımîler dönemiyle Şii nüfusunun yoğunlaşmaya başladığı yer olan Akka, Şiîliğin yanısıra Müslümanlığın diğer mezhebi Sünniliğinde yaşandığı bir şehirdi. Haçlı seferleri ile birlikte Avrupa'nın değişik milletlerinden Latin Hristiyanlar bölgeye gelerek Akka'nın Hristiyanlardan oluşan nüfusunu teşkil etmiştir.⁴⁸⁴

I. Haçlı Seferinin neticelenmesinin ardından Filistin bölgesine kimisi kutsal topraklar uğruna savaşmak için gelen kimisi de yeni bir hayat kurmaya gelen yerleşimcilerin akınına uğradı. Bu yeni gelenler karşılıklarından Müslümanlardan, Dürzîlerden, Yahudilerden, Samirilerden oluşan gruplar buldular. Haçlı Krallığı zamanında Filistindeki Hristiyan nüfusun

⁴⁸² Cloud Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, s. 244-245.

⁴⁸³ Şeşen, Ramazan, *Selahaddin Eyyübî ve Devlet*, İstanbul, 1987, s. 117-122.

⁴⁸⁴ Harry. W. Hazard, *A History of Crusade: The Art and Architecture of The Crusader States*, Wisconsin, 1977, s. 4-5.

büyükliğini tahmin etmek zordur. Kudüs Krallığında Kilise hiyerarşisi Katolik Latinlerin kontrolündeydi. Buna rağmen bazı bölgelerde XII. yüzyıl Ortodoks psikoposlarının Ortodoks halkın başında olduğu da görülür. Mesela Gazze ve Beyt Cibrin'deki Yunanlıların başpsikoposu 1173'te Ortodoks bölgesinde yetkili olmuşlardır. Ermenilerin Kudüs'te ayrı katedralleri olduğu gibi Yakubilerinde hem Kudüs'te hem de Akka'da katedralleri vardı. Bu katedrallerin sayısı nüfusun büyüklüğüne ve küçüklüğüne göre Filistin'in genelinde değişiyordu. Kudüs Krallığında yerleşim yerine göre bir kilise bulunurdu. Nüfusun artmasına bağlı olarak yeni kiliseler inşa edilmiştir. Akka'da birden fazla kilise bölgesinin varlığı mevcuttur.⁴⁸⁵

Kudüs Krallığında kiliselerin yanı sıra manastırlar da bulunurdu. Manastırların buldukları şehirler; Sina Dağı, Taber Dağı, Karmel Dağı, Tell Yunus, Beyrut, Beyt Cibrin, Akka ve Sur. Manastırlar ve kırsal bölgelerdeki kiliselerin en yoğun olduğu yerler Kudüs ve Lut iken seyrek olduğu yerler ise Akka, Taberiye, Kayserya ve Nazaret'tir. XII. yüzyılda Akka'da bulunan kilise sayısı 27'dir.⁴⁸⁶

b) Akka'nın İktisadi Yapısı:

1) Fâtımîler Döneminde İktisadî Yapı:

Fâtımîler Döneminde Kahire şehri, ülkenin ticaret, eğitim, sanat, mimari gibi alanlarında merkezi konumundaydı. Kahire ile birlikte Fâtımîlerin kıyılarda söz sahibi olmasıyla birlikte İskenderiye'de ticaretin merkezi olmuştur. Avrupa'dan ve Anadolu'dan gelen mallar, ilk önce İskenderiye'ye ulaşır oradan da ülkenin iç kısımlarına dağılırdı. Bu

⁴⁸⁵ Dany R. Pringle, *Haçlı Krallığı Döneminde Filistin'de Hristiyan Nüfus: Kiliselerin Tanıklığı*, (Çev. Muammer Gül), Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.III., 2002, s.102-106.

⁴⁸⁶ Dany R. Pringle, *Haçlı Krallığı Döneminde Filistin'de Hristiyan Nüfus: Kiliselerin Tanıklığı*, s. 111.

mallar, bazen Dimyat ve Tinnîs'e kadar ulaşırdı. Ticaretin canlı olması nedeniyle Kahire, tüccarlar için cazibe merkezi olmuştur. XI. yüzyılda Kızıldeniz'den ve İskenderiye'den getirilen mallar Kûs şehrinde geçerek Kahire'ye ulaştırılırdı. Bu sebeple Kahire'de tüccar bayileri kurulmuştur.⁴⁸⁷ Kudüs ve Dımaşk bölgesinde ise genelde Müslüman hacıların ve Hristiyan hacıların yol güzergahı olmasından dolayı o dönemde ticaret daha çok Dımaşk ve Kudüs endeksli idi. Dımaşk, önemli yolların kesişme noktasında olduğundan kuzeyden gelen Müslüman hacılar Dımaşk'da birleşiyor ve Mekke'ye kadar beraber yolculuk yapıyorlardı. Kudüs'te de Müslüman hacılar Hristiyanlarla karşılaşmış onlarla ticaret yapıyorlardı. Bu devamlı hareket Dımaşk ve Kudüs bölgesine birçok eşyanın ve erzakın girmesine neden oluyordu. Cerablus, Beyrut, Sur, Akka limanları Dımaşk ve Kudüs'e birkaç günlük uzaklıkta buldukları için Ortaçağ'da insanlar bu limanlar aracılığıyla kolaylıkla ihtiyaçlarını karşıyorlardı.⁴⁸⁸ Bölgede ticaret, panayırlara dayanıyordu. Her grup tacir, bu panayırlarda bir bölüm açar, öğleden sonraya kadar burada beklerler, akşam olmadan evlerine dönmezlerdi. Mısır, Suriye ve Filistin'in şehirlerindeki dükkanlar, caddelerin iki yakası boyunca uzanırdı. Şehirlere dışarıdan gelen tüccarlara tahsis edilen hanlar, büyük çarşılarla benzerdi. Bu tüccarlar, hanlarının alt katlarına ticaret eşyalarını koyarlardı üst katlarında da yatarlardı. Odalarını rum kilitleriyle kilitlerlerdi. Bu çarşı ve depolar '' *el-Fenadik veya el-Kayasır*'' denirdi.⁴⁸⁹ Dolayısıyla incelediğimiz dönemde Akka'nın ekonomik olarak canlı olması, Kudüs ve Dımaşk'ın hareketliliğine bağlı kalmıştır.

Fâtımîler, ithal ve ihraç mallarına konulan gümrük vergisinden büyük meblağlar topladılar. Herhangi bir ticaret gemisi, devletin liman şehirlerinden birine demir attığı zaman, görevleri gemilerde getirilen malı belirlemek ve sayımını yapmak olan devlet

⁴⁸⁷ Yılmaz, *Fâtımîler ve Fâtımî Halifeleri*, 2016, s.28-29.

⁴⁸⁸ William Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, (Çev. Enver Ziya Karal), Ankara, 1975, s. 48.

⁴⁸⁹ Hasan İbrahim Hasan, *İslam Tarihi Abbasilerin İkinci Dönemi*, s. 269.

memurları(*ümena*), bu gemiye çıkararak malları kontrol ederlerdi. Bu kontrolün ardından tüccarlar teftiş yerine götürülürlerdi. Gümrük vergisinin oranı %20 ile %35 arasında değişiyordu. Doğu'dan veya Batı'dan gelen Müslüman tüccarlar, Hristiyan tüccarlara göre daha az gümrük vergisi öderlerdi. Avrupalı tüccarlar, gümrük vergisi açısından tek bir muameleye tabi değillerdi. Onlara, getirdikleri mallara göre farklı işlem yapılabiliyordu. Limana getirilen ithal mallar, hemen gümrük binasına taşınırdı. Simsarlar, malların fiyatını belirler ve bazen de demir, kereste gibi ihtiyaç duyulan mallara el koyarlardı.⁴⁹⁰

Bunun yanısıra Fâtımîler, şehirlerde ticaretin daha kolay yapılabilmesi için, güvenliğe de önem vermiştir. Muiz Lidinillah ve ondan sonra gelen Fâtımî halifeleri, Mısır (Fustat, Asker ve Kataî şehirleri), İskenderiye ve Dimyat'taki tersanelerde savaş gemileri inşa ettirdiler. Bu gemilerden bazıları Askalan, Sur ve Akka gibi Suriye bölgesindeki liman şehirleri arasında devriye geziyor ve sınır güvenliğini sağlıyordu.⁴⁹¹

Burada Fâtımîlerde iktisadi kurumlara değinmek faydalı olacaktır.

Muhtesiplik: Sevap anlamına gelen muhtesip, Arapça ihtesebe fiilinden türemiştir. Dinî bir kurum olarak muhtesiplerin görevi, Fâtımî şehirlerindeki çarşılarda esnaf ve tüccarı kontrol etmek, tartı, ölçü ve fiyatları incelemek, insanların ahlâk ve davranışlarıyla ilgilenmek, ticaret, eğitim, şehircilik gibi konularda şikayetlere bakmak, denetlemek, yasaklamak ve cezalandırmak gibi fonksiyonları olan bir kurumdu. Bunları yaparken adeta günümüzdeki belediye bünyesinde bulunan zabıta gibi görev yapıyordu. Muhtesibin yardımcıları çeşitli meslek grubundan olan arifler ve eminler ile şehirdeki mahallenin

⁴⁹⁰ Hasan İbrahim Hasan, *Siyasi, Dini, Kültürel, Sosyal İslam Tarihi*, İstanbul, 1986, s. 79-81.

⁴⁹¹ Hasan İbrahim Hasan, *Siyasi, Dini, Kültürel, Sosyal İslam Tarihi*, s.112.

başkanlarıydı. Muhtesipler aynı zamanda kadı ile birlikte hareket etmişlerdir. Fâtımîlerde halife veya vezir tarafından şehirlere atanıyordu.⁴⁹²

Divan'el Mal: Devletin mali işlerinin yürütüldüğü kurumdur.

O dönemdeki Akka'daki caminin avlusunda bulunan zeytin ağaçlarından yağ elde edilerek hem caminin hem de şehrin aydınlatılmasında bu yağlar kullanılmıştır.⁴⁹³

2) Kudüs Haçlı Krallığı Döneminde İktisadî Yapı:

1104 yılından Akka'nın Haçlıların eline geçmesinde Ortaçağ'ın en önemli İtalyan ticaret devletlerinden Cenevizlilerin büyük katkıları olmuştur. Cenevizlilerin yaptıkları hizmetlerin karşılığını göstermek için Baudouin onlara, fethedilen şehirlerin üçte biri ile o çevrede, eşit oranda toprak verdi; Keza önemli bir geliri olan Akka limanının gümrük gelirinin üçte biri Cenevizlilerin oldu. Bu Cenevizliler için büyük bir gelir kaynağı demektir. Ayrıca Baudouin, Cenevizlilere krallığın her tarafında vergi muafiyeti hakkı tanıdı. Bunlardan başka, Yafa ve Kudüs şehirlerinde bir mahalle verdiği gibi, Akka'da da şehrin Haçlılar tarafından ele geçirilmesinde yardımları olduğu için Cenevizlilere, bir mahallenin kendilerine bırakılacağına dair teminat verdi.⁴⁹⁴

⁴⁹² Muammer Gül, *XI ve XIII. Yüzyıllarda Kudüs*, s.199; Şeşen, *Selahaddin Eyyûbî ve Devlet*, s. 120-121; Philippe Hitti, *İslam Tarihi*, C.II., s. 1007.

⁴⁹³ Strange, *A Description of Syria and The Holy Land: Palestine Under The Moslems (From A.D. 650 to 1500)*, Londra, 1890, s.328.

⁴⁹⁴ Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, s.150.

Haçlıların Batıdan Yakın Doğu'ya gelişi bölgeye savaş getirmiş. Ancak aynı zamanda Mısır, Suriye ve Haçlı devletlerinde tüccarların varlığının artmasına zemin hazırlamıştır.⁴⁹⁵ Batının tüccar ulusları (Cenevizliler, Venedikliler, Pisahılar ve Marsilyalılar) Kudüs Krallığının deniz limanlarında zamanla koloniler kurmuşlardır. Kudüs Krallığına bağlı Filistin kıyı şehirleri arasında en güvenilir liman olarak da Akka gerek ticari gerekse stratejik bakımdan önemli bir role sahipti. Bununla birlikte Haçlılar döneminde Akka'da ticari hayat çok canlı olmuştur. Geniş ve güvenilir limana sahip olan şehir, hacı ve mal taşıyan büyük tonajlı gemilere sürekli olarak ev sahipliği yapardı. Tüccarlar, burada Doğudan gelen malları, Avrupa'ya göndermek için birçok fırsat bulmuşlardır.⁴⁹⁶ Tüccarlar, bu dönemde Akka'da dahil olmak üzere Yakın Doğudaki limanlara sene de iki defa uğrarlardı. Bu seferler genelde mart-nisan veya temmuz-ağustos aylarında olurdu. Tüccarlar, beraberinde özellikle kıymetli eşya götürdükleri vakit korsanlara karşı beraberindeki gemilerden başka küçük filolar da yollarlardı. Bu küçük filolardan birinin Doğu limanlarına gelmesi ticari faaliyetin canlanmasında etkin rol oynardı ve filolar limanlarda kaldığı sürece limanlar panayır halini alırdı. Bununla birlikte liman şehirlerinde bulunan çok sayıda batılı tüccarlar da dükkânlarını

⁴⁹⁵ Olivie Remie Constable, *The Crusades From The Perspective of Byzantium and The Muslim World: Funduq, Fundaco, Khân in The Wake of Christian Commerce and Crusade*, Washington, 2001, s.145.

⁴⁹⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.II, s.6; Satılan ürünleri ise Heyd şöyle açıklamaktadır: ‘‘Gümrük tarifelerine rağmen bölgeye getirilen maddeler o kadar çeşitlidir ki Akka'nın çarşısında, Uzak Doğudan gelen ravend, Tibet miski, biber, tarçın, Hindistan cevizi, karanfil, sarı sabır ağacı, kâfur, berrî Hindistan ve Hindistan adalarının diğer maddeleri, Hindistan veya Afrika'dan gelme fildişi, Arabistan hurması ve baharat türünden ürünler.’’ Bkz. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, s.189.

boş bırakmamaya bakarlar ve bu nedenle dükkânlarını sürekli açık tutarlardı. Batı ile doğu arasındaki bu mübadele bütün yıl sürerdi.⁴⁹⁷ Bu tüccarlar, soğuklar yaklaşmadan ülkelerine geri dönerlerdi. Limanlara çok sayıda⁴⁹⁸ gemi yanaşırdu.⁴⁹⁹

Tüccarlar, Avrupa'dan bölgeye gelirken uzun mesafeler katederlerdi. Akdeniz geçilirken pek zorluklarla karşılaşılmazdı. İyi durak noktaları ve rahat merhale sığınakları bulabilmek için, Akdeniz'de çok gelişmiş olan Avrupa sahilleri izlenir ve adaların birinden öbürüne giderek yol takip edilirdi. Kuzey Denizinden yola koyulmuş olan hacıların ve tüccarların buldukları gemiler, Cebelitarık Boğazını geçtikten sonra İspanya, Fransa ve İtalya sahilleri boyunca kavis çizerek devam ederlerdi. Marsilyalılar da İtalya sahillerinden Sardunya, Sicilya ve Kandiya'ya ardından bazen Rodos ve Kıbrıs'a uğrayarak Yakın Doğu'ya gitmek için doğrudan Akka'ya ulaşırlardı. İyi bir rüzgâr eserse bu geçiş on beş gün on beş gecedden fazla sürmezdi. XII. yüzyıl boyunca bu yol izlenmiştir.⁵⁰⁰

Akka, Haçlılar döneminde cam üretimi konusunda da kuzeydeki Sur şehrinin ardından ikinci sırada gelmekteydi. Yerli halkın ürettiği camdan yapılmış eşyalar, tüccarlar vasıtasıyla kiliselerde ve evlerde kullanılmak üzere Avrupa'ya taşınmıştır.⁵⁰¹ Huzistan, Fergane, Kuzey Afrika ve özellikle Suriye ile birlikte Ortaçağ'da Akka'da zift bol miktarda bulunurdu.⁵⁰²

⁴⁹⁷ Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, s. 196-197.

⁴⁹⁸ Akka limanını, 1171 ile 1173 yılları arasında ziyaret eden Hacı Thêderic seksen gemi saymıştır. Bkz. Thêdericus, *De Locis Sanctis*, s.91.

⁴⁹⁹ David Abulafia, *Trade and Crusade (1050-1250)*, New York, 2012, s.334.

⁵⁰⁰ Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, s. 197-198.

⁵⁰¹ Hazard, *A History of Crusade: The Art and Architecture of TheCrusaderStates*, s.5.

⁵⁰² Abdulhalık Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Madenler ve Maden Sanayi*, Belleten C.LXI, Ankara, 1998, s. 552.

Akka'da, Frank tüccarlarının kurmuş olduğu loncalarının yanında, hayatlarını ticaretle kazanan bir sürü Doğulu Yahudi ve Hristiyan'la birlikte Musul'dan tüccarlar da bulunurdu.⁵⁰³ Akka, bunların yanısıra Levant⁵⁰⁴ ticaretinin de merkezi konumundaydı. Güneydoğu Asya'dan Hint Okyanusu kıyılarından Arap tüccarlar tarafından getirilen baharat ve parfüm, Çin'den ipek, İran'dan inci, Orta Asya'dan misk gibi ürünler ilk olarak bölge coğrafyasının merkezi konumundaki Bağdat'ta toplanıyor daha sonra da Levant'taki liman şehirlerine gönderiliyordu. Yine Dımaşk'da ve Halep'te yapılan el dokumaları ve kumaşlar, Avrupa'ya gönderilmek üzere Akka ve diğer Levant'taki liman şehirlerine yollanırdı.⁵⁰⁵

XII. yüzyılda Yakın Doğu'da ticaret, seyahat ve savaş koşullarının değişmesiyle ticaret şehirlerinde han kavramının da değişmesine neden olmuştur. Müslüman ve Yahudi yolcular, bölgede kendi misafirhanelerinde kalmaya devam ederken, Haçlı Seferleri dönemi boyunca Mısır'a, Suriye'ye ve Filistin'e yeni gelen Avrupalı tüccarların konaklama ihtiyaçlarına cevap vermek üzere hanların yeni türleri ortaya çıkmıştır. Bunları şöyle sıralayabiliriz; 1) Yerleşik Yahudiler ve Müslümanlara yönelik türü olan han (the funduq), 2) Müslümanlığın hüküm sürdüğü Mısır ve Suriye'deki Hristiyanlara yönelik han (İtalyanca fondaco diye geçer), 3) Haçlı Devletlerindeki Hristiyanlara yönelik olan han (fondaco).⁵⁰⁶

⁵⁰³ Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, s. 191-192.

⁵⁰⁴ Levant kavramının içine hangi ülkelerin girdiği hususunda farklı görüşler olmasına rağmen başlangıçta Ege Adaları, Türkiye'nin Ege ve Akdeniz kıyıları anlaşılmaktadır. Haçlı Seferleri ile birlikte Suriye, Filistin ve Kıbrıs ile Mısır'ı XIII. yüzyılla birlikte ise Kırım'ı kapsadığı belirtilir. Bkz. Turan, Şerafettin "*Levant*", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/levant> (E.T.12.07.2019).

⁵⁰⁵ Tez, Zeki, *Bilim ve Teknikte Ortaçağ Müslümanları*, Ankara, s. 161.

1) Yerleşik Yahudiler ve Müslümanlara yönelik türü olan han: Bu hanlar, öncelikle Müslüman ve Yahudi tüccarlar için şehir hanı ve bir depo tesisi olarak hizmet vermiştir. Hanlarda, sık sık hayır amaçlı işler yapılmıştır. Bu tip hanlar, tüccarlar ve diğer yolcular için ücretsiz ya da ucuz konaklama imkânı sağlamak için kurulurdu. Genelde bu tür hanlarda konaklama ve depolama için ücret talep edilmiştir. Talep edilen ücretlerden elde edilen gelirler ise camiler, sinagoglar, okullar veya yoksul yardımı gibi hayırlı işlerde harcanırdı.

2) Müslümanlığın hüküm sürdüğü Mısır ve Suriye'deki Hristiyanlara yönelik han: Bu hanlar, Müslüman şehirlerde, özellikle de İskenderiye'de yabancı Hristiyan tüccarların barınmasında kullanılan hanlardır. Her ne kadar birinci tür hanlarla ilişkilendirilse de bu tür hanların kullanım amacı oldukça farklıydı. Bu hanlar genelde yabancı yolculara ev sahipliği yapma ve malların depolanması için güvenli bir yer sağlıyordu. Örneğin Müslüman şehirlerde yaşayan Venedikli veya Cenevizli tüccarların Venedik veya Cenevizli sahibi olan hanlarda ikamet etmesi beklenirdi. Bu tüccarların bakış açısına göre bu tür hanlar, ülkelerinden uzakta kendi vatandaşları arasında güvende hissedebilecekleri bir sığınak olmuştur. Müslümanlar açısından ise, şehre gelen yabancıların zapt edilebildiği ve mallarının vergilendirilmesi için değerlendirildiği yerlerdir.

3) Haçlı Devletlerindeki Hristiyanlara yönelik olan han: Bu tür hanlar ise Venedik, Ceneviz, Pisa gibi milletlere verilen ticari imtiyazların bulunduğu hanlardır. Batılı tüccarlar bu hanların ihtiyaçlarını kendilerine göre tasarlamışlardır.⁵⁰⁷

⁵⁰⁶ Constable, *Funduc, Fundaco, Khân in The Wake of Christian Commerce and Crusade*, s.148.

⁵⁰⁷ Constable, *Funduc, Fundaco, Khân in The Wake of Christian Commerce and Crusade*, s. 148-149.

Haçlı şehirlerindeki hanlar, farklı bir yapı ve işleve sahiptir. Akka, Sur ve Antakya'daki hanlar Venedikliler, Cenevizliler ve diğer yabancı topluluklar tarafından ele geçirilen büyükşehir mahallerinde bulunan binalardan ibaretti. Dini ve politik nedenlerden dolayı hanların ölçüleri Mısır'dakiler gibi aynı oranda düzenlenmemiştir. Dışarıdan haçlı şehirlerine gelen tüccarlar, eğer uzun zaman bu bölgede kalacaksa kendileri konut sahibi olma yoluna gitmişlerdir, konut sahibi olmayanlar ise genelde kiralamışlardır. Haçlılarda ilk hanlar 1098'de Antakya Prensi Bohemond'un, Cenevizlilere bir kilise, bir kuyu ve otuz komşu ev ile birlikte bir han vermesiyle ortaya çıkmıştır. 1140, 1153, 1167 ve 1183 yıllarında Antakya'da yapılan Venediklilerle olan anlaşmalarda Venediklilere han tahsis edileceği bildirilmiştir. XII. yüzyılın sonlarında ise Pisa'lılar da 1187 ve 1189 yılları arasındaki imtiyazlarla hem Sur'da hem de Akka'da fırınlar, banyolar, değirmenler ve evler ile birlikte verilen hanlara sahip olmuşlardır.⁵⁰⁸

c) Akka'daki Mimarî Eserler

Akka'daki mimari eserleri inceleyeceğimiz bu bölümde, mimari eserlerin nitelikleri hakkında bilgiler verip tarihsel bakımdan önemine değinmeye çalışacağız. Ancak şehirde mimari eserler daha çok Osmanlı Devleti dönemine ait olduğundan inceleyeceğimiz dönemde tespit edebildiğimiz eserler sınırlı sayıdadır. Bunun sebebi, şehrin hem Haçlılar döneminde hem de Memlûklar ve Osmanlı Devleti dönemindeki savaşlardan dolayı, inceleyeceğimiz dönemdeki mimari eserlerin ciddi şekilde tahrip olması ve bazılarının da yıkılıp enkaza dönüşmesidir.

Akka'nın incelediğiniz dönemde şehrin yapısının nasıl olduğunu anlatmak için 1047 yılında Akka'yı ziyaret eden Nasır-ı Hüsrev'in görüşleri şu şekildedir: “*Sur'dan yedi fersah*

⁵⁰⁸ Constable, *Funduc, Fundaco, Khân in The Wake of Christian Commerce and Crusade*, s.149.

yol aşınca Akka'ya ulaştık. Şehir yüksek ve meyilli bir yere yapılmıştır. Şehrin ortasında Cuma mescidi bulunmaktadır. Şehrin uzunluğu iki bin kulaç, genişliği beş yüz kulaçtır. Şehrin batısında ve güneyinde deniz bulunur. Güneyde limanına yanaşan gemileri korumak için yapılan mînâ bulunmaktadır. Surlar denizle iç içedir. Doğu kapısının sol tarafında içmek için kullanılan su kaynağı bulunur.⁵⁰⁹

a) ‘Eski Şehir’ Bölgesi:

Yaklaşık beş bin metrekairelik⁵¹⁰ bir alana sahiptir. Bu bölge yarımada üzerine konuşlanmış güçlendirilmiş surlarla çevrili alanı kapsamaktadır. Şehir Haçlılar döneminden Şehir Surları, Hospitalierler, Cenevizliler, Pisahılar, Venedikliler ve Burjuvalıların kışlaları ile tünellerden oluşmaktaydı.⁵¹¹

Savaşlarla birlikte tahrip olduktan sonra güçlendirme faaliyetleri ile birlikte surlar, kapı, kule ve hendekler gibi Haçlılar dönemi kalıntılarına ulaşılmıştır. Eski şehirde bulunan surlar 1750 ile 1840 yılları arasında Daher el-Ömer ve Cezzar Ahmet Paşa tarafından tekrar onarılmıştır.⁵¹²

Haçlılar döneminde eski şehir şu alanlardan oluşmaktadır.

1) Kara Kapısı – Şehrin Doğusu,

⁵⁰⁹ Nasır-ı Hüsrev, *Sefername*, (Çev. Abdülvehap Tarzi), İstanbul, 1967, s.25-28.

⁵¹⁰ <http://whc.unesco.org/document/9640> (E.T. 14.07.2019)

⁵¹¹ Forman Yael, Kitov Adi, *The Old City of Acre*, s.21.

⁵¹² Forman Yael, Kitov Adi, *The Old City of Acre*, s.21.

- 2) Kara Surları,
- 3) Hendekler,
- 4) Deniz Kapısı – Şehrin Batısı,
- 5) Deniz Surları.⁵¹³

b) Akka Limanı:

Liman yaklaşık olarak iki yüz metreden oluşmaktadır. Arkeolojik kazılar sonucu ortaya çıkan bulgularda Akka limanının geçmişi bronz ve demir çağına kadar dayanmaktadır. Eskiçağlarda Akka'da dahil olmak üzere Akdeniz'in liman şehirleri ticaret için kullanılmıştır. Helenistik dönemde ise Ege ve Akdeniz ülkeleriyle yiyecek ve çeşitli çömlek, testi ihracat ve ithalatları Akka limanı üzerinden yapılmıştır.⁵¹⁴

Girişte bahsettiğimiz gibi Akka Limanı hem Müslümanlar tarafından Hz. Ömer döneminde fethedildikten sonra hem de Haçlıların bölgeye gelip yaklaşık iki yüz yıl boyunca burada hüküm sürdüğü dönemde önemini korumuştur. Liman, Hz. Muaviye döneminde İskenderiye'den sonra gemi inşa edilen ikinci büyük tersane olma özelliğini kazandı. Emeviler, döneminde liman haline gelince seferler için üst olarak kullanılmaya başlandı.

⁵¹³ Forman Yael, Kitov Adi, *The Old City of Acre*, s. 21-22.

⁵¹⁴ The New Encyclopedia of Archaeological Excavations in The Holy Land, Vol. V, (Ed. Eliezer Stern), Jerusalem, 2008, s.1558; Ehud Galili, Baruch Rosen v.d., *The Evolution of Akka Harbour and Its Meditarrean Maritime Trade Links*, Journal of Island and Coastal Archaeology, Vol. V, 2010, s.192.

Tolunoğlu Ahmed büyük dalgakıranlar yaptırarak, limana yanaşan gemilere dalgaların yıkıcı etkisine karşı korunmasını sağlamıştır.⁵¹⁵

Müslümanların Akka'yı fethettiği dönemde limanın batı tarafından kalan kısmı, genelde alüvyon taşıyordu. Bu yüzden gemilerin buraya yanaşması o dönem koşulları itibariyle zor olduğundan doğu tarafında kalan kısmı kullanılmıştır. Bu alüvyonların gelmesini önlemek için Sinek Burcu'ndan limanın başlangıcına kadar zincirler uzatılırdı. Sinek burcu ile liman arasındaki mesafe yaklaşık yüz metredir. Bu yüz metrelik mesafeye ahşaptan yapılmış kirişler ve mavnalar⁵¹⁶ yerleştirilmiştir. Bu kirişlerin ve mavnaların yapılmasının nedeni şehre gelebilecek tehlikeleri engellemek içindir.⁵¹⁷

Haçlılar dönemine baktığımızda ise liman Kudüs Krallığının en önemli limanı haline gelmiştir. Bu dönemde limanda hem askerî hem ekonomik hem de sivil faaliyetler sık sık karşımıza çıkar. Haçlıların, savaş durumunda kullandıkları en önemli liman Akka olmuştur. Aynı şekilde ilgili bölümde de anlattığımız üzere ticarî bakımdan Akka limanı, Doğu ile Avrupa arasında bir köprü vazifesi görmüştür. Fakat buna rağmen yapılan kazı çalışmalarında

⁵¹⁵ Feridun Emecen, 'Akka', *DİA*, C.II, İstanbul, 1989, s.265; Strange, *A Description of Syria and The Holy Land: Palestine Under The Moslems (From A.D. 650 to 1500)*, s.328.

⁵¹⁶ Gemilere ve yakın kıyılara yük taşıyan, güvertesiz büyük tekne.

⁵¹⁷ The New Encyclopedia of Archaeological Excavations in The Holy Land, Vol. V, s.1560; Ehud Galili, Baruch Rosen v.d., *The Evolution of Akka Harbour and Its Meditarrean Maritime Trade Links*, s. 193.

Haçlılar döneminde de limanın doğu yakası kullanılmamıştır. Bunun sebebi olarak alüvyonların doğu kısmını kapatıp ulaşımı olumsuz yönde etkilemesidir.⁵¹⁸

c) Templier Tünelleri:

Tapınak Şövalyeleri, ilk Haçlı Seferinin sonuçlanmasının ardından yaklaşık yirmi yıl sonra Kudüs'te kurulmuştur. Kudüs bölgesi, Müslümanlar tarafından kaybedildiği için sürekli tehdit altında idi. Fransız Şövalyeler, hacıların güvenliğini sağlamak için krallığın farklı yerlerinde güvenlik bölgeleri kurmuşlardır. Bunlardan birisi Hugues de Payens tarafından inşa edilen Kudüs'te bulunan Tapınak Dağındaki karargahtır. Akka'da bulunan tüneller de bunlardan kendilerini Süleyman Mabedinin ve Mesih'in savaşçıları olarak tanımlayan Tapınakçılar tarafından inşa edilmiştir. XII. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen bu tüneller Akka'nın güneybatısında bulunmaktadır. Anakayanın içi oyularak yapılan tüneller, Memlûkların Akka'yı 1291'de fethetmesinin ardından ortadan kaybolmuş. Ancak 1994 yılında tekrar keşfedilmiştir. Tünel, şehrin batı yakasındaki kaleden doğu yakasındaki limana kadar uzanır. Tünelin uzunluğu yaklaşık olarak 350 metre olup o dönemde Pisalıların yaşamış olduğu mahalleyi kapsamaktadır. Tünelde su seviyesini sabit kılmak için özel bir pompalama sistemi kurulmuş ve suyun üstüne ahşaptan yol yapılmıştır. Tüneller, Haçlıların gizlice limana ulaşmalarını sağlamıştır.⁵¹⁹

⁵¹⁸ The New Encyclopedia of Archaeological Excavations in The Holy Land, Vol. V, s.1560; Ehud Galili, Baruch Rosen v.d., *The Evolution of Akka Harbour and Its Meditarrean Maritime Trade Links*, s. 193-194.

⁵¹⁹ Yaell Adar, *Gems in İsrail*, <https://www.gemsinisrael.com/the-gems/acre-a-4000-year-old-city/the-templar-tunnel-acre/> (E.T. 16.05.2019).

d) Hospitalier Kalesi:

I. Haçlı Seferi sırasında Kudüs'te ortaya çıkan Hospitalier Tarikatı, merkezî karargahını II. Haçlı Seferi sırasında Akka'ya taşıdı. Hospitalierler, Kudüs'te iken kendilerine sadece bir mahalle verilmişti. Akka'ya geldiklerinde ise merkezî karargahını genişlettiler ve yeraltında atık su ve depolama sistemlerinin olduğu yerler inşa ettiler. Bunun yanı sıra Akka'daki merkezinde iki üç katlı yeni siteler kurdular.⁵²⁰ Hospitalier kalesi; avlu, kuzey salonu, şekerlik salonu, kuzeybatı kapısı, kuzey kalesi ve ana kanalizasyon kanalı, batı taraftaki ek bina, yemek odası, sütunlar salonu, güney sokağı, güzel salon ve hapishane bölümlerinden oluşmaktadır.

I) Avlu:

Avlu bölümü, kuzeyine dört metre derinliğinde su kuyusu kazılıp inşa edilen 1200 m²'lik bir alandır. Kuyunun ilerisinde sıvalı havuzlar bulunmaktadır. Bu havuzlardaki sular, avlu seviyesinin altındaki bir su kanalı vasıtasıyla merkezî kanalizasyona boşaltılırdı. Yine aynı şekilde avlunun güney bölümünde de 1,5 metre derinliğinde sıvalı havuz yapılmıştır. Kuzeydeki su içme için güneydeki su ise daha çok temizlik amacıyla kullanılmıştır.

II) Kuzey Salonu:

Bu kısım şehrin kuzey duvarına bitişik olarak inşa edilmiştir. Salon, kemerli açıklıklar taşıyan duvarlarla altı bölüme ayrılmıştır. Bölümlerin her biri on metre yüksekliğindeki kovan kasalarıyla kaplıdır. Duvarları 3,5 metre kalınlığındadır. Salonun pencereleri ise iki yere

⁵²⁰ Amy Tikkanen, ‘‘Hospitaliers’’ The Encyclopedia of Britannica, The National Library of İsrail, Shapell Family Digitization Project and Hebrew University of Jerusalem, <http://www.akko.org.il/en/The-Hospitalier-Fortress-> (E.T. 17.07.2019).

açılan güney duvarına oyulmuştur. Birisi sütunlar salonuna diğeri ise şehrin kuzeyindeki St. Mary kapısına bağlanır.

III) Şeker Salonu:

Bu bölüm üç katlı bir yapıdan meydana gelmiştir. Her salon 7,5 metre uzunluğundadır. Alt katta yağmur sularını toplayan büyük bir su deposu bulunmaktadır. Şeker salonu denilmesinin nedeni ise kazılar sonucu bulunan çömlerde şeker malzemeleri bulunduğu içindir. Bu malzemeler şeker üretiminde kullanılmıştır.

IV) Kuzeybatı Kapısı:

Kuzeydeki hendek ile avlu arasındaki kapıdır. Geçit vazifesi görmüştür.

V) Kuzey Kalesi ve Ana Kanalizasyon Kanalı:

Kompleksin kuzeybatı kısmında yer alan bu kısım üç katlı olup umumî tuvalet olarak kullanılmıştır.

VI) Batı Taraftaki Ek Bina:

İki kat olarak inşa edilmiştir. Bu ek binaya avluda bulunan geniş kemerli açıklıklardan erişilebilirdi. Burası genelde oturma odası olarak kullanılmıştır.

VII) Yemek Odası:

10 metre yüksekliğindeki salon yaklaşık 3 metre çapındaki üç tane taş sütunla döşenmiştir. Burası çiçekler, küçük sepetler ve yapraklarla süslenmiş alandır. Tarikat lideri yemeğini burada yer ve odanın geri kalan kısmı mutfak olarak kullanılırdı.

VIII) Sütunlar Salonu:

Yaklaşık 1300 m²'lik bu geniş alan 8 metre yüksekliğindeki tonozları olan on beş tane benzer kısımdan oluşmaktadır. Bina boyunca sıra halinde düzenlenmiş taştan kare sütunlar

aynı zamanda binanın ana kolonlarını oluşturmuş ve burası binayı ayakta tutan yapılardır. Bu salon toplanma ve savaş aletleri gibi eşyaları depolamak için kullanıldı.

IX) Güney Sokağı:

Sokak, bölgenin doğu duvarı boyunca kuzeydeki şehir duvarından güneye doğru uzanır. Yaklaşık elli metre uzunluğundadır. Yapılan kazılar sonucu sokağın güney kısmındaki duvarlarında hanedanlık armaları, semboller, haçlar ve gravürler bulunmuştur.

X) Güzel Salon:

Oyulmuş kesme taştan ve duvarlarında yer alan kemerli pencerelerden inşa edilmiş olmasından dolayı buraya güzel salon denilmiştir. Karargâhın bitişiğindedir. Bu salon Kudüs'e gitmek amacıyla gelen hacılara hizmet vermek amacıyla yapılmıştır.

XI) Hapishane:

Bu kısım altı tane beş metre uzunluğundaki tonozlardan oluşmuştur. Salonda pencere veya aydınlatmak için herhangi bir şey bulunmamıştır. Mahkumları bağlamak için halkalar açan metal kancaların sabitlenmesi amacıyla duvarlarında bir sürü kara delik mevcuttur. Kompleksin diğer hiçbir bölgesiyle doğrudan bağlantısı yoktur.⁵²¹

⁵²¹ The National Library of İsrail, Shapell Family Digitization Project and Hebrew University of Jerusalem, <http://www.akko.org.il/en/The-Hospitaller-Fortress-> (E.T. 17.07.2019)

SONUÇ

Akka, sahip olduğu coğrafi konumu ve stratejik önem bakımından, tarih boyunca bölgede hâkim olmak isteyen güçlerin sürekli ele geçirmek istediği bir şehir olmuştur. İslamiyet'ten önce Mısır, Fenike, Yunan ve Roma İmparatorluğu gibi güçlerin egemenliği altına giren şehir, Kavimler Göçü sonrasında Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasıyla birlikte Doğu Roma'nın hakimiyetine girmiştir. Şehir, İslamiyet'in ortaya çıktığı VII. yüzyıldan itibaren Hz. Ömer döneminde gerçekleşen Suriye ve Filistin seferleriyle İslam topraklarına katılmıştır.

İslamiyet'ten sonra ise ilk olarak Emevilerin hakimiyeti altına girmiştir. Emeviler döneminde, özellikle Kıbrıs'a yapılan deniz seferlerinde Akka limanı Müslümanlarca üs olarak kullanılmıştır. Emevilerin yıkılmasının ardından ise şehrin kontrolü bu defa Abbasi halifeliğinin kurulmasıyla birlikte Abbâsîlere geçmiştir. Abbasi Halifeliğinin merkezi yönetim yerinin Bağdat'a taşınmasıyla birlikte Filistin ve Suriye coğrafyasında Abbasi iktidarı, yavaş yavaş zayıflamaya başlamıştır. IX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yöneticileri Türk ama halkı Arap ve Kıptî olan Mısır'da kurulan Tolunoğlu Ahmed liderliğindeki Tolunoğulları, daha sonra da İhşîdiler, her ne kadar Bağdat'taki halifeye bağlılıklarını bildirseler de yönetim olarak Akka'yı ele geçirmişlerdir.

Akka, X. yüzyılın sonlarına doğru ise bu kez kendilerini '*Hz. Peygamberin kızı Hz. Fâtıma'nın soyundan gelenler*' olarak tanımlayan Fâtımîlerin kontrolü altına girmiştir. Fâtımîler döneminde devlet, Kahire'den yönetildiğinden ve eğitim, ticaret ve tarım gibi alanlardaki faaliyetler tamamen Kahire odaklı olduğundan Suriye ve Filistin bölgesindeki şehirler, Selçukluların bölgeyi ele geçirmek için tehdit ettiği zamana kadar ikinci plana atılmıştır.

Büyük Selçuklu Devleti Hükümdarı ve kurucusu Tuğrul Bey'in gücü zayıflayan Abbasi Halifeliğini Şii Büveyhoğulları tehlikesine karşı korumasıyla Selçuklu-Fâtımî ilişkileri başlamıştır. Alp Arslan döneminde ise bu ilişkiler daha da yoğunlaşmıştır. Alp Arslan'ın tahta geçmesinden iki yıl sonra Suriye ve Filistin bölgelerine Selçuklu komutanları önderliğinde ilk akınlar düzenlenmiştir. Hatta öyle ki Alp Arslan Fâtımîler Devleti'ni ortadan kaldırmak için Mısır'a sefere çıkmaya iki kez niyetlense de Anadolu'da yaklaşan Bizans tehlikesinden dolayı önceliğini Anadolu'ya vermiştir. Suriye ve Filistin bölgesinin fetihlerini ise Selçuklu komutanlarına bırakmıştır.

Sultan Alp Arslan'ın Malazgirt'te kazandığı ve tüm Türk-Müslüman dünyasını ilgilendiren Malazgirt zaferinden kısa bir süre sonra vefatıyla birlikte yerine oğlu Sultan Melikşah geçmiştir. Sultan Melikşah döneminde Selçuklu devleti en geniş sınırlarına ulaşmış ve Akka ile birlikte Filistin ve Suriye bölgesindeki birçok şehir Atsız, Şöklü gibi Selçuklu komutanları tarafından fethedilmiş ve Bağdat'tan Akdeniz'e kadar olan Orta Doğu coğrafyasının kuzeyi tamamen Selçuklu yurdu haline gelmiştir. Akka'da Malazgirt Savaşı sonrası Levant'ta Türklerin ele geçirdiği ilk şehirlerden birisi olmuştur. Sultan Melikşah'ın son dönemlerine doğru Akka, Fâtımîler tarafından tekrar ele geçirilmiştir. Türkler, Fâtımîlerin şehri tekrar ele geçirmesine kadar olan bu kısa sürede burada bir beylik tesis etmişlerdir. Ancak Ortaçağ'ın en önemli olaylarından birisi olan Haçlı Seferlerinin başlamasıyla bölgenin siyasi durumu tamamen değişmiştir.

XI. yüzyılın sonunda başlayan Haçlı Seferleriyle birlikte ana hedefi Kudüs olan yaklaşık 600.000 civarında insanın katıldığı ilk Haçlı Seferiyle birlikte Kudüs ele geçirilmiş ve Haçlılar ilk hedeflerine ulaştılar. Kudüs'ün Haçlılar tarafından ele geçirilmesiyle birlikte bölgede başkenti Kudüs olan Kudüs Haçlı Krallığı kuruldu. XII. yüzyılın hemen başında ise içlerinde Akka'nın da bulunduğu Filistin'in sahil şehirleri ele geçirilmiş ve Akka, Kudüs Haçlı Krallığının en önemli limanı oldu.

Gerek ticaret konusunda önemli bir konumda bulunması açısından gerekse limanının büyüklüğünden dolayı Akka, Haçlılar döneminin sahil şeridindeki en önemli şehri haline gelmiştir. Hittîn Savaşına kadar varlığını böyle sürdüren Akka, aynı zamanda Hospitalier ve Templier Şövalyelerinin de merkezi konumuna gelmiştir. Hittîn Savaşı'yla birlikte Müslümanlar, Kudüs'ün de içinde bulunduğu bölgeyi fethedince Haçlılar tarafından III. Haçlı Seferi başlatılmıştır. Yaklaşık iki yıla yakın bir süre Müslümanlar Akka'yı Haçlılara vermemek için savunsalar da Haçlılar, Akka'yı geri almışlardır. III. Haçlı Seferi sonunda ise Kudüs, Müslümanların hakimiyetinde kalırken Haçlı Krallığının merkezi Akka'ya taşınmış ve Kudüs Haçlı Krallığı artık Akka'dan yönetilmiştir. Böylece Akka, 1291 yılından Müslümanların bölgeyi fethetmesine kadar Haçlıların elinde, Yavuz Sultan Selim'in bölgeyi fethetmesine kadar da Mısır Memlûklerin elinde, daha sonra da yaklaşık dört yüz yıl boyunca Osmanlı hakimiyetinde kalmıştır.

ÖZET

Filistin bölgesine hâkim olan, Mısır'da kurulan ilk Türk devletleri Tolunoğulları ve İhşîdilerin yıkılmasıyla birlikte X. yüzyılın sonlarına doğru Filistin'i Fâtımîler ele geçirmiştir. Aralıksız olarak yaklaşık yüz yıl boyunca Filistin'e hâkim olan Fâtımîler, Selçukluların bölge topraklarında yaptığı fetihlerle bölgedeki üstünlüklerini kaybetmişlerdir. XI. yüzyılın sonuna doğru ise bu kez Ortaçağ Tarihinin en önemli olaylarından birisi olan Haçlı Seferleri baş göstermiştir. Haçlı Seferleriyle birlikte içlerinde Kudüs, Akka, Trablus, Antakya, Urfa gibi tarihi bakımdan son derece önemli şehirler, Haçlıların eline geçmiş ve Haçlılar bu şehirlerde krallıklar, kontluklar, prinkepslikler kurarak bölgeye hükmetmeye başlamışlardır. XII. yüzyılın sonundan itibaren ise Eyyûbiler, Haçlılara karşı Hittîn savaşını kazanarak Haçlıların bölgedeki hakimiyetlerine büyük darbe vurmuşlardır. Kudüs tekrar Müslümanların eline geçmiş Kudüs Krallığı ise Akka'ya taşınmıştır. XI. ve XII. yüzyıllarda Akka'yı anlattığımız tezimizde, şehrin bu dönemlerdeki siyasî, iktisadî, idari tarihlerini dönemin ana kaynakları ve çağdaş eserler ışığında inceleyerek kronolojik şekilde anlatmaya çalıştık.

ABSTRACT

The Toulounides and the Ikhshidids, which had been established in Egypt and governed the Palestine region for nearly a century, were destroyed and replaced by The Fatimids towards 10th century. The Fatimids, who unremittingly ruled across Palestine, eventually lost their sovereignty over this region to the Seljuks following a number of conquests. However, it was towards the end of the 11th century that The Crusades, one of the most significant events of the Middle Age history, started. As a result of these crusades, some historically significant cities, including Jerusalem, Acre, Tripoli, Antakya and Urfa, fell to the crusaders, who established kingdoms, earldoms and princeps and started to reign here. However, towards the end of the 12th century, the Ayyubids inflicted a heavy blow to the sovereignty of crusaders over this region by winning the Battle of Hattin, thus Jerusalem was recaptured by Muslims and the Kingdom of Jerusalem was relocated to the city of Acre. The topic of this dissertation is a chronological analysis of political, economical and administrative history of Acre in the light of primary and modern sources.

BİBLİYOGRAFYA

- A History of The Crusades*, Ed. Marshal Baldwin, The University of Wisconsin Press, Vol.I, (Second Edition) London, 1969.
- Abdullah Muhammed Cemalüddin, *ed-Devlet'ül-Fâtımiyye Kıyâmuha bi Bilâdi'l-Mağrib ve İntikâluhâ ilâ Nihâyeti'l-Karni'r-Râbi'i'l-Hicrî maâ 'Înâye Hâsse bi'l-Ceyş*, Kahire, 1991.
- Abdülmün'im Sultan, *el-Mücteme'u'l-Mısr'î fi'l-Asri'l-Fâtımî*, Mısır, 1980
- Abulafia, David, *Trade and Crusade (1050-1250)*, New York, 2012.
- Abû'l-Ferec, Gregory, *Abû'l-Ferec Tarihi*, C.I-II (Çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK Yayınları, Ankara, 1987.
- 'Adile Ali Hammed, *Kıyâmü'd-Devleti'l-Fâtımiyye bi Bilâdi'l-Mağrib*, Beyrut, 1980.
- Adar, Yaell, *Gems in İsrail*, <https://www.gemsinisrael.com/the-gems/acre-a-4000-year-old-city/the-templar-tunnel-acre/> (E.T. 16.05.2019).
- Aguilers, Raimundus, *Historia Francorum cui Ceperunt Jerusalem*, (İng. Trans. John Hugh Hill and Laurita L. Hill), Vol. III, Philadelphia, 1968.
- Ağırakça, Ahmet, "İhşidiler", DİA, İstanbul, 1991, s.550-552.
- Alptekin, Coşkun, *Dimaşk Atabeyliği (Tog-Teginliler)*, İstanbul, 1985.
- Alptekin, Coşkun, "Aksungur el-Porsukî", DİA, C.II, 2007, s.297.
- Altan, Ebru, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2000.
- Altundağ, Şinasi, "Tolunlular", İA, C.XII, İstanbul, 1979, s.431.
- Anonim Süryani Vekayinâmesi, (Trans. A.S. Tritton) *The First and Second Crusades From an Anonymous Syriac Cronicle*, The Journal of Royal Asiatic of Society, Vol.65. Issue: 2, Cambridge University Press, 1933.
- Apak, Âdem, *Emevîler Döneminde Arap ve Bizans Mücadelesi*, Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, C. XVIII. S.2, Bursa, 2009.

Aquensis, Albertus, *History of The Journey Jerusalem*, (Trans. Susan Edgington), Oxford Medieval Texts, Oxford, 2007.

Artzy, Michael, *What is in a Name? 'Akko- Ptolemais- 'Akka – Acre*, Complutum, C.26, Hayfa, 2015.

Asbridge, Thomas, *The First Crusade A New History*, United Kingdom, 2012.

Atalan, Mehmet, *Şiiliğin Farklılaşma Sürecinde Ca'fer es-Sâdık'ın Yeri*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2005.

Atilla, Marina, *XI ve XII. Yüzyıllar Arasında (1055-1071) Selçuklu Fâtımî İlişkileri*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1996.

Avcı, Casim “*İbn Şeddâd, Bahâeddin*”, DİA, C.XX, s.372-373.

Aycan, İrfan, *Emevî Dönemi İç Siyasî Gelişmeleri (41-132/661-750)*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1999.

Bahar, Hasan, *Eskiçağ Uygarlıkları*, Kömen Yayınevi, Konya, 2011.

Bakır, Abdulhalık, *Ortaçağ İslam Dünyasında Madenler ve Maden Sanayi*, Belleten C.LXI, Ankara, 1998.

Barlas, İlcan Bihter, *Fulcherius Carnotensis: Kudüs Seferi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2009.

Becker, C.H., “*Kahire*”, İ.A, C.VI, s.74-86

Beytar, Emine, *Mevkıfu Ümerâi'l-Arab bi's-Şâm ve'l-'Irak mine'l-Fâtımîyyin hatta Evâhiri'l-Karni'l-Hâmisi'l-Hicrî*, Dımaşk, 1980.

Bezer, Gülay Ögün, “*İmâdüddin Zengî*”, DİA, İstanbul, C. XXVI, 2007 s.297.

Bilge, Mehmet Selim, *En-Nevadir'üs-Sultaniyye ve El- Mahasin'ül -Yusüfiyye (Yusuf'un İyilikleri ve Sultan'ın Nadireleri)*, İstanbul, 2015.

Bostancı, Işıl Işık, *XIX. Yüzyılda Filistin (İdarî ve Sosyo-Ekonomik Vaziyet)*, Basılmamış Doktora Tezi, Elâzığ, 2006.

- Brett, Michael, *The Rise of Fâtımîds*, Leiden, 2001.
- Brockelmann, Carl, *İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi*, (çev. Neşet Çağatay), TTK Yayınları, Ankara, 2018,
- Brockelmann, Carl, “*Makrîzî*”, *İA*, C.VII, s. 206-208.
- Bozkurt, Nebi, “*Bahriye*”, *DİA*, İstanbul 1991, C.IV, s.495.
- Buhl, Fransts, “*Akkâ*”, *İA*, C. I, İstanbul, 1978, s.250.
- Cahen, Claude, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, (Çev. Mustafa Daş), Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2010.
- Cities of The World, *Europe and Mediterranean Middle East*, Vol. III. (Düz. Karen Ellicot), Detroit, 2002.
- Constable, Olivie Remie, *The Crusades From The Perspective of Byzatium and The Muslim World: Funduq, Fundaco, Khân in The Wake of Christian Commerce and Crusade*, Washington, 2001.
- Cüveynî, Alâüddin Ata Melik, *Târih-î Cihângüşâ*, (Çev. Mürsel Öztürk), C.III. TTK Yayınları, Ankara, 1988.
- Çelik, Aydın, *Fâtımîler Devleti Tarihi (909-1171)*, TTK Yayınları, Ankara, 2018
- Çelik, Aydın, *Fâtımîler Devletinde Bir Türk Komutan Alptekin*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.XII. S.1. Elâzığ, 2002.
- Daftary, Farhad, *İsmâîliler*, (Çev. Ahmet Fethi), Alfa Yayınları, İstanbul, 2017
- Demirkent, Işın, “*Haçlılar*”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/haclilar> (E.T.28.05.2019).
- Demirkent, Işın, *Hittîn Savaşı ve Kudüs’ün Müslümanlarca Fethinin Batı Dünyasındaki Yankıları*, Belleten, LII/205, Ankara, 1988.
- Demirkent, Işın, *İonnes Kinnamos’un Historiası (1118-1176)*, TTK Yayınları, Ankara, 2001.
- Demirkent, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, C.II. TTK Yayınları, Ankara, 1994.

Devellioğlu, Ferit, Lûgat, İstanbul, 2013.

Dûrî, Takiyyuddin Ârif, *Sıkkîlî'ye: 'Alâkâtuhâ bi Düveli'l-Bahri'l-Mutavassıt el- İslamiyye mine'l-Fethi'l- 'Arabî hattâ el-Gazvi'n-Normandî (827-1091)*, Beyrut, 1980.

Eagle, Denise, *Le Bilâd'al-Şâm Face Aux Mondes Extérieurs. La Perception de L'Autre et la Représentation du Souverain*, Presses de l'Ifpo, 2012.

Ebu Mansur el-Bağdadî, *El-Fark Beyne'l Fırak*, (Çev. Ethem Ruhi Fığlalı), Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2011.

Ebû Zehrâ, Muhammed, *İslam'da Siyasî İtikadî ve Fikhî Mezhepler Tarihi*, (Çev. Hasan Karakaya, Kerim Aytekin, Abdülkadir Şener), Hisar Yayınları, İstanbul, 1983

Ed-Deşrâvî, Ferhât, *el-Hilâfetü'l-Fâtumîyye bi'l-Mağrib*, (Arapça Çev. Hammâdî es-Sâhilî), Beyrut, 1994.

Edbury, Peter, *The Conquest of Jerusalem an the Third Crusade*, Hamsphire, 2007.

Edbury, Peter, *The Kingdom of Cyprus and Crusades (1191-1374)*, Cambridge, 2000.

Edwards, Peter, *The First Crusade; The Cronicle Of Chartres and other Source Materials*, The Middle Age Series, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1971.

Ehud Galili, Baruch Rosen v.d, *The Evolotion of Akka Harbour and İts Meditarrean Maritime Trade Links*, Journal of Island and Coastal Archaeology, Vol. V, Atlit, 2010.

El- 'Aynî, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed, *'İkd'ül Cümân fi Târîhi Ehli'z-Zaman*, (thk. Mahmûd Rezzâk Mahmûd) C.I. Kahire, 2010.

El- 'Abbâdî, Ahmed Muhtar, *fi't-Târîhi'l-Abbâsi ve'l-Fâtumî*, Beyrut, (t.y.)

El-Belâzurî, Ahmed B. Yahya, *Fütûhu'l Buldân (Ülkelerin Fetihleri)* (Çev. Mustafa Fayda), Siyer Yayınları, İstanbul, 2013.

El-Belazuri, *Fütuh 'ul- Bülđan* (Trans. Philip Khuri Hitti), London, 1916.

El-Hüseyni, Sadruddin Ebu'l Hasan Ali İbn Nasır İbn Ali, *Ahbâru'd-Devleti's-Selçukiyye*, (Çev. Necati Lügal), TTK Yayınları, Ankara, 1999.

- el-Hamevi, Yakut, Mucemu'l-Buldân, C.III-IV-V, Darü's-sadır Yayınevi, Beyrut, 1977.
- El-Kalkaşendî, İbnü'l Ali, *Subhu'l-A'sâ*, C.III. Kahire, 1922
- Elçibey, Ebulfeyz, *Tolunoğulları Devleti (868-905)*, (Haz. Fazıl Gezenferoğlu), Ötüken Yayınları, İstanbul, 1997.
- Emecen, Feridun, "Akkâ", DİA, C.II, İstanbul, 1989, s.265.
- Erdem, İlhan, *Haçlılar ile Mücadelede Menbiç ve Emir Belek*, TAD, C.37, s.64, 2018.
- Erdem, İlhan, *Kuruluşundan Şemsü'l-Mülük İsmail'in Ölümüne Kadar Dimaşk Atabegliği ve Bölgedeki Suriye-Irak (Musul Atabegliği) Rekabeti*, SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 42, Isparta, 2017.
- Erdem, İlhan, *Ortaçağ Sonlarında Kıbrıs ve Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Osmanlı Döneminde Kıbrıs, 2014.
- Erkal, Mehmet, "Arşın", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/arsin> (E.T.30.06.2019).
- Ernoul, *Chronique d'Ernoul et de Bernard le Tresorier*, Pub. M.L. De Mas- Latrie, Paris, 1871.
- Ernoul, *Chronique d'Ernoul et de Bernard le Tresorier* (Çev. Ahmet Deniz Altunbaş), Kronik Yayınları, İstanbul, 2019.
- Erşahin, Ahmet A., *İslam'ın İlk Yıllarından Emevilerin Sonuna Kadar Deniz Seferleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1989.
- Erzi, Adnan Sâdık, "İbn Vâsıl", İA, C.II, s.154-156.
- Evliya Çelebi, *Seyahatname*, (Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı), C. III, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.

Eymen Fuâd Seyyid, *el-Efdal Bin Bedrî'l-Cemâli ve Fâtımîlerin Haçlılara Karşı Güttüğü Siyaset: Haçlı Seferlerinin 900. üncü Yıldönümünde Uluslararası Selahaddin-i Eyyûbi Sempozyumu*, Diyarbakır, 1997.

Eymen Fuâd Seyyid, "*Fâtımîler*", TDV İslâm

Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/fatimiler#1> (E.T.19.07.2019).

Eymen Fuâd es-Seyyid, "*Makrîzî*", DİA, XXVII, s. 448-451

Forman Yael, Kitov Adi, *The Old City of Acre*, The Old City of Acre Development Company, Paris, 2001.

Forrey, Alan John, *The Failure of The Siege in Damascus in 1148*, Journal of Medieval History, Vol. X, 1984.

France, John, *Hattin*, The Great Battle Series, First Ed., Oxford University Press, Oxford, 2015.

Freising, Otto, *The Two Cities: A Chronicle Universal History to The Year A.D 1146*, (İng. Çev. Charles C. Mierow), New York, 2002.

Fulcher of Chartes, *A History of The Expedition to Jerusalem (1095-1127)*, Knoxville, 1969.

Görgün, Hilal, "*Port Said*", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/port-said> (E.T. 19.05.2019).

Grousset, René, *Histoire des Croisés (1095-1030)*, Vol.I, Paris, 2006.

Graefe, E. "*Fatimiler*", İA, C.IV, İstanbul, 1979, s.520-526.

Guyard, Stanislas, "*Daî*" İA, C.III. s.461-462.

Günaltay, Şemsettin, *İslam Tarihinin Kaynakları: Tarih ve Müverrihler*, (Haz. Yüksel Kanar), Endülüs Yayınları, İstanbul, 1991.

Günaltay, M. Şemseddin, *Türk Tarihinin İlk Devirlerinden Yakın Şark Elâm ve Mezopotamya*, TTK Yayınları, Ankara, 1987.

Günay, Umay Türkeş, *Türklerin Tarihi- Geçmişten Geleceğe*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012.

Hasan İbrahim, Hasan, *İslam Tarihi Abbasilerin İkinci Dönemi (232-447/847-1055): (Hamdaniler-Tulunoğulları-İhşidiler-Fâtımiler-Ağlebiler-İdrisiler-Endülüs Emevi Devleti-Hammudiler)*, (Çev. İsmail Yiğit, Sadreddin Gümüş, A. Turan Arslan, Hamdi Aktaş), İstanbul, 1985.

Hasan, İbrahim Hasan, *Tarihû'd-Devleti'l-Fâtımîyye*, Mısır, 1981.

Hasan, İbrahim Hasan, *Siyasî, Dinî, Kültürel, Sosyal İslâm Tarihi*, C.III. Kayhan Yayınları, İstanbul, 1985.

Hazard, Harry. W., *A History of Crusade: The Art and Architecture of The Crusader States*, Wisconsin, 1977.

Heyd, William, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, (Çev. Enver Ziya Karal), TTK Yayınları, Ankara, 1975.

<http://whc.unesco.org/document/9640> (E.T. 14.07.2019)

Işık, Emin "Hicr Sûresi", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hicr-suresi>(01.08.2019).

İbn Hurdazbih, Ebû'l-Kasım Ubeydullah bin Abdullah, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, (Çev. Murat Ağarı), İstanbul 2008.

İbn Battûta Tancî, Ebû Abdullah Muhammed, *İbni Batuta Seyahatnamesi (Tuhfet'un Nuzzâr Fi Garaibi'l Emsar ve Acâibi'l Esfâr)*, (Haz. Mümin Çevik), C.I, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2016.

İbn Cübeyr, *Rihle: Endülüs'ten Kutsal Topraklara*, (Çev. İsmail Güler), Selenga Yayınları, İstanbul, 2003.

İbnü'l Esîr, Ebûl-Hasen Alî İbn Ebûl-Kerem Muhammed İbn Muhammed İbn Abdülkerim İbn Abdullah el-Vâhid, *el-Kâmil fi't-Tarih*, C.IX- XII. (Çev. Ahmet Ağırakça, Abdülkerim Özeydin vd.), Bahar Yayınları, İstanbul, 1991.

İbnü'l-Kalânisi, Ebû Ya'lâ er-Reîsülec el-Mecdürresâ el-Amîd Hamza İbn Esed İbn Alî İbn Muhammed ed-Dımaşkî et-Temîmî, *Zeylû Târihi Dimaşk (History of Damascus) 363-555*, (Düz. Henry.F. Amedroz), Leiden, 1908

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil bin Şihâbüddîn Ömer bin Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihaye, Büyük İslam Tarihi*, (Çeviren Mehmet Keskin), C.VII-XIII, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1994.

İmâdüddin el-Kâtib el-İsfahânî, Ebû Abdullah Muhammed İbn Safiyyiddîn Muhammed İbn Hâmîd, *el-Fethu'l-kussî fi'l-fethi'l-kudsî*, Dar'ül Menar, Kahire, 2004.

İnan, Ayşe Afet, *Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti*, TTK Yayınları, Ankara, 1992

Kafesoğlu, İbrahim, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973.

Karaman, M. Lütfullah "Filistin", DİA, C.XIII, İstanbul, 1996, s. 90.

Karaarslan, Nasuhi Ünal, "Hamdânîler", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hamdaniler> (E.T. 19.05.2019).

Kedar, Benjamin, *On the Origins of the Earliest Laws of Frankish Jerusalem: The Canons of the Council of Nablus, 1120*, Vol.74, No:2, Chicago, 1999.

Kıvâmüddîn Ebû İbrâhîm el-Feth İbn Ali İbn Muhammed el-Bündârî el-İsfahânî, *Sene'l Berki'ş-Şâmî*, (Thk. Ramazan Şeşen), IRCICA Yayınları, İstanbul, 2004.

Köhler, Mihael, *Alliances and Traties Between Frankish and Muslim Ruler in The Middle East*, (Trans. Peter Holt and Brill), Boston, 2013.

Köymen, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu: Alp Arslan ve Zamanı*, C.III. TTK Yayınları, Ankara, 2011.

Köymen, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tuğrul Bey ve Zamanı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976.

Kuşçu, Ayşe Dudu, *Eyyübî Devleti Teşkilatı*, TTK Yayınevi, Ankara, 2013.

Kutluoğlu, M. Hanefi, Keskin, İshak, *Orta Çağ İslam Dünyasında Arşivcilik: Fâtımî Dönemi Arşivciliğine ve Arşivcilik Uygulamalarına Dair Bir Değerlendirme*, C. XIX, Türk Kütüphaneciliği Dergisi, Ankara, 2005.

Küçüksipahioğlu, Birsal, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2007.

Lev, Yaacov, *Byzantium and Mediterrian Sea, 909-1036*, Byzantion, C.54, Chicago,1984.

Lewis, Bernard, *Tarih'te Araplar*, (Çev. Hakkı Dursun Yıldız), Anka Yayınları, İstanbul, 2003

Maalouf, Amin, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, (Çev.Ali Berktaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017.

Makdisî, Şemsüddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed Ebî Bekr, *Kitâbu Ahzeni't-Tekâsim fi Ma'rifeti'l-Ekâlim*, (Ed. M. J. De Goeje), Leiden, 1967.

El-Makrîzî, Takıyyüddîn Ahmed b. Ali, *İtti'âzu'l- Hunefâ bi Ahbâri'l-Eimmeti'l-Fâtımiyyîn el-Hulefâ* (thk. Cemalüddîn eş-Şeyyâl), C.I. Kahire, 1948.

El-Makrîzî, Takıyyüddîn Ahmed b. Ali, *İtti'âzu'l- Hunefâ bi Ahbâri'l-Eimmeti'l-Fâtımiyyîn el-Hulefâ* (thk. Muhammed Hilmi Muhammed Ahmed), C.II-III, Kahire, 1996.

Massignon, L. 'Karmatiler', İA., C.VI. s. 352-359.

Merçil, Erdoğan "Besâsîrî", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/besasiri>(E.T. 22.05.2019).

Merçil, Erdoğan "Büveyhîler", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/buveyhiler> (E.T. 21.05.2019).

Mombert, J.I., *A Short History of The Crusaders*, New York, 1894.

Montefiore, Simon Sebag, *Kudüs: Bir Şehrin Biyografisi*, (Çev. Cem Demirkan), Pegasus Yayınları, İstanbul, 2016.

Morene, Martino Mario, *Sicilya'da Müslümanlar*, (Çev. Abdülhalık Bakır, Aydın Çelik), Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, C.V, Elâzığ, 2007.

Muhammed Abdullah 'İnan, *el- Hâkim-Biemrillâh ve Esrâru'd-Da'veti'l-Fâtımiyye*, Riyad, 1983.

Murray, Alan V. *The Army of Godfrey of Bouillon, 1096-1099: Structure and Dynamics of A Contingent on The First Crusade*, Leeds, 1992.

Nader, Marwan, *Burgesses and Burgess Law in The Latin Kingdom of Jerusalem and Cyprus*, New York, 2006.

Nasır-ı Hüsrev, *Sefername*, (Çev. Abdülvehap Tarzi), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1967

Nicolle, David, *Hattin*, Oxford University Press, Oxford, 1998.

Nicolle, David, *The Second Crusade 1148*, (Çev. Ece Sakar), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

Odo de Deuil, *De profectione Ludovici VII in orientem* (Ed. ve English Trans. Virginia Gingerick Berry), Columbia University Press, New York, 1948.

Ostrogorski, George, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), TTK Yayınları, Ankara, 2011.

Öz, Mustafa, ‘‘Dürzîlik’’, DİA, İstanbul, C.X. 1994, s.39-40.

Öz, Mustafa, *Başlangıçtan Günümüze Şîilik ve Kolları*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2011.

Öz, Mustafa, Mustafa Muhammed Eş-Şek‘a, "İsmâiliyye", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ismailiyye>(E.T.02.08.2019).

Özatağ, Onur, *Suyutî'nin ‘‘Tarih’ül Hülafa’’ Adlı Eserine göre, XI. Ve XIV. Yüzyıllarda Selçuklular*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

Özaydın, Abdülkerim "Bedr El-Cemâlî", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bedr-el-cemali> (E.T. 25.05.2019).

Özaydın, Abdülkerim, *İbnü'l Esir*, DİA, C. XXI, s.26-27.

Özaydın, Abdülkerim, *İbnü'l Kalânisi*, DİA, C. XXI, s.99-100.

Özbek, Süleyman, *Selçuklu Eyyubî İlişkileri*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2019.

Özel, Ahmet "Cihad", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cihad#1> (E.T. 24.05.2019).

Özgüdenli, Osman Gazi, *Selçuklular I Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157)*, İsam Yayınları, İstanbul, 2009.

Parker, S. Thomas, *An Empire's New Holy Land: The Byzantine Period*, The American Schools of Oriental Research, Massachusetts, 1999.

Philip, Hitti K., *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*, (çev. Salih Tuğ), Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011.

Philips, Jonathan, *Holy Warriors: A Modern History of The Crusades*, London, 2009.

Philips, Jonathan, *The Crusades (1095-1204)*, London, 2014.

Philips, Jonathan, *The Second Crusade; Extended the Frontiers of Christendom*, Yale University Press, Yale, 2010.

Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi* (Çev. Fikret Işıltan), C.I-II-III, TTK Yayınları, Ankara, 1987.

Sevim, Ali, *Biyografilerle Selçuklu Tarihi: İbnü'l Adîm Bugyetü't-taleb fî Tarihî Haleb*, TTK Yayınları, Ankara, 1982.

Sevim, Ali "*Hârûn B. Han*", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/harun-b-han> (E.T. 21.05.2019).

Sevim, Ali; İbnü'l-Adîm'in Zübdetü'l Haleb Min Târih-i Haleb Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler, *Belgeler*, C.XXI, sayı 25, TTK Yayınları, Ankara, 2000.

Sevim, Ali, *İbnü'l-Kalânîsî'nin Zeylû Tarih-i Dimaşk Adlı Eserinde Selçuklularla İlgili Bilgiler: I (H. 436- 500= 1044-1106/7)*, C.XXIX, TTK Yayınları, Ankara, 2008.

Sevim, Ali, *Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin Mir'âtü'z-Zaman Fî Tarihi'l-Âyan (Kayıp Uyunu't-Tevârih'ten Naklen Selçuklularla İlgili Bölümler)*, C.XIV, TTK Yayınları, Ankara, 1992.

Sevim, Ali, *Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin Mir'âtü'z-Zaman Fî Tarihi'l-Âyan Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler III (Sultan Melikşâh Dönemi)*, C.XX. no:24, TTK Yayınları, Ankara, 1999

Sevim, Ali, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara, 2000

Sharon, Moshe, *Corpus Inscriptionum Arabicarum Palaestinae (Ciap)*, C.I, Leiden, 1997.

Smith, Jonathan R. *The Crusades A History*, Second Press, London, 2005.

Strange, Guy Le, *A Description of Syria and The Holy Land: Palestine Under The Moslems (From A.D. 650 to 1500)*, Londra, 1890.

Suphi es-Sâlih, *İslam Mezhepleri ve Müesseseleri Tarihi*, (Çev. İbrahim Sarmış), İstanbul, 1981

Süryani Patrik Mihael Vekayinâmesi (1042-1195), (Çev. Hrant D. Andreasyan), İstanbul, 1944.

Şeşen, Ramazan, *Eyyûbîler*, İSAM yayınları, İstanbul, 2018.

Şeşen, Ramazan, ‘*Hittîn Savaşı*’, DİA, C. XVIII. s.165-167.

Şeşen, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih ve Coğrafya Yazıcılığı*, İslam, Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma (İSAR) Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.

Şeşen, Ramazan, *Selahaddin Eyyûbî ve Devlet*, İSAR Vakfı Yayınları, İstanbul, 1987.

Salname-i Vilayet-i Beyrut, *Def‘a-i Evvel*, 1310.

Sami, Şemseddin, *Kamusu’l-A‘lâm*, Mihran Matbaası, İstanbul, 1311

Smith, William, *Ace, Dictionary of Greek and Roman Geography*, Boston, 1870

Sobernheim, M. ‘*Kafûr*’, İA, C.VI. s. 68-70.

Takkuş, M. Süheyl, *Tarihü’l- Fâtımiyyîn fî Şimâli İfrikiyye ve Mısır ve Bilâdi’ş-Şâm*, Beyrut, 2001.

Tâmir, Ârif, *el-Müstansır-Billâh el-Fâtımi*, Beyrut, 1990.

Tez, Zeki, *Bilim ve Teknikte Ortaçağ Müslümanları*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001.

The Crusades of Encyclopedia, (Ed. Alan Murray) Vol. I-II, Oxford, 2006.

The National Library of İsrail, Shapell Family Digitization Project and Hebrew University of Jerusalem, <http://www.akko.org.il/en/The-Hospitaller-Fortress->(E.T. 17.07.2019).

The New Encyclopedia of Archaeological Excavations in TheHoly Land, Vol. V, (Ed. Eliezer Stern), Jerusalem, 2008.

The Second Crusade: *Scope and Consequences*, (Ed. Jonathan Philips and Martin Hoch), Manchester University Press, Manchester, 2001.

Tikkanen, Amy, ‘*Hospitalier*’, Encyclopedia of Britannica.

Tomar, Cengiz, ‘*İbn Vâsıl*’, DİA, C.XX, s.438-439.

Turan, Şerafettin, "Levant", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/levant> (E.T.12.07.2019).

Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği (Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar), (Çev. Ergin Ayan), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016.

Willermus Tyrensis (William Tyre), *A History of Deeds Done Beyond The Sea (English Trans. E. A. Babcock and A. C. Krey)*, Vol. I-II, Columbia University Press, New York, 1943.

Yazılıtaş, Nihat, *Fâtımî Devleti'nde Türkler*, TTK Yayınları, Ankara, 2009.

Yılmaz, Hasan, *Fâtımîler ve Fâtımî Halifeleri*, Elips Yayınları, Ankara, 2016.

Yinanç, Mükrimin Halil, "Alp Arslan", İA, C.I. 1997, s.384-386.

EKLER

Resim 1⁵²²

Templier Tüneli

⁵²²<http://www.akko.org.il/en/גלרייתתמונות-The%20Templars%20Tunnel> (E.T. 13.08.2019)

Resim 2

Templier Tüneli⁵²³

⁵²³<http://www.akko.org.il/en/גלריית%20תמונות-The%20Templars'%20Tunnel> (E.T. 13.08.2019)

Resim 3

Templier Tüneli'nin Akka'daki Konumu⁵²⁴

⁵²⁴www.google.com/maps/place/templier+tunnel (E.T. 13.08.2019)

Resim 4

Eski Şehir, Modern Şehir, Tel Akko, Na'aman Nehri⁵²⁵

⁵²⁵Journal of Eastern Mediterranean Archeology and Heritage Studies, The Pennsylvania State University Press, V. 5, no:3-4, 2017 (Resim 1)

Resim 5
Eski Şehir Bölgesi⁵²⁶

⁵²⁶Journal of Eastern Mediterranean Archeology and Heritage Studies, The Pennsylvania State University Press, V. 5, no:3-4, 2017 (Resim 2).

Resim 6
Hospitalier Kalesi Avlusu

Resim 7

Hospitalier Kalesi – Güzel Salon

Resim 8

Hospitalier Kalesi – Güney Yol

Resim 9

Hospitalier Kalesi – Hapishane

Resim 10

Hospitalier Kalesi – Hapishane

Resim 11

Hospitalier Kalesi – Şeker Salonu

Resim 12

Hospitalier Kalesi – Yemek Salonu

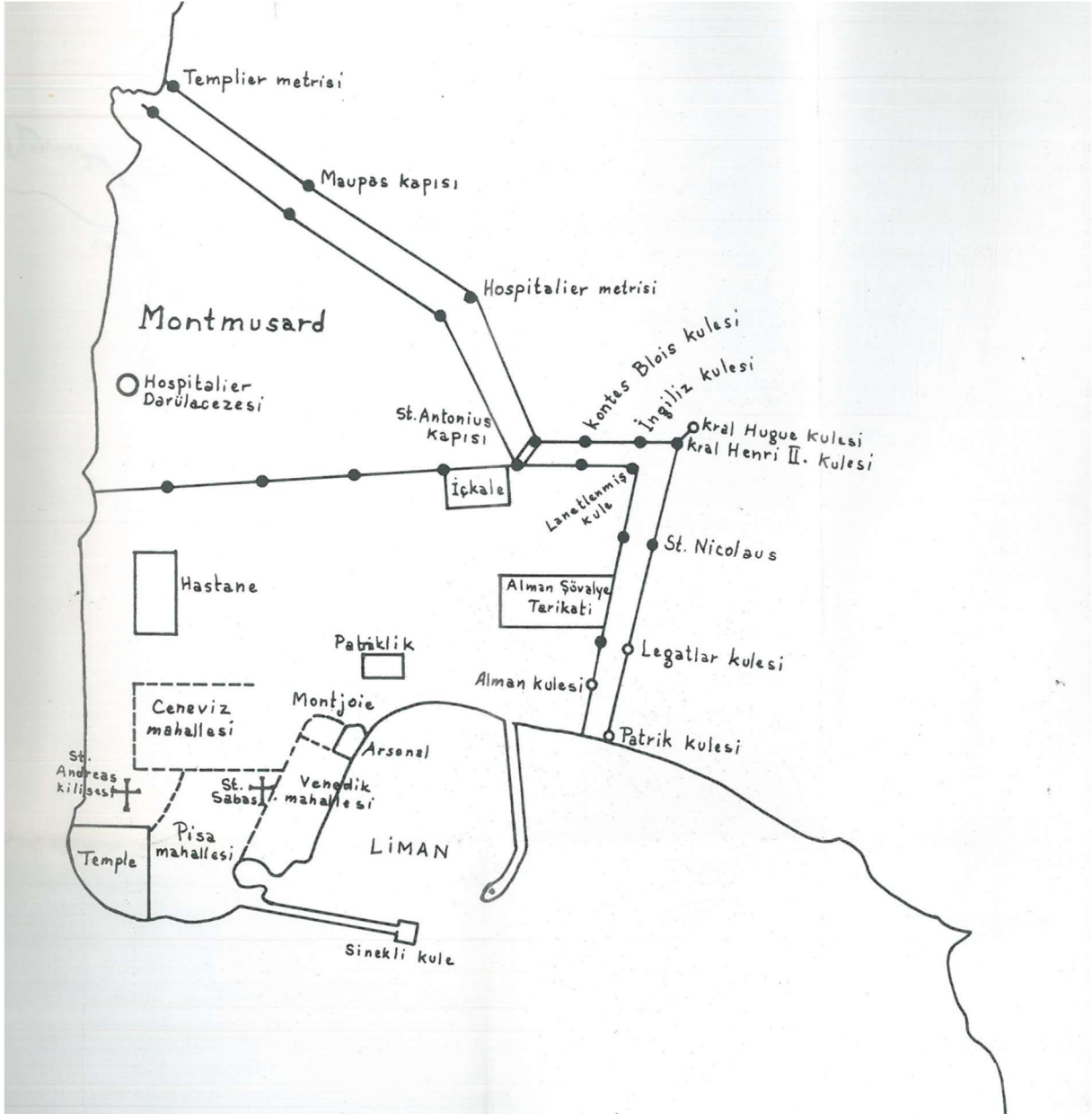
Resim 13

Hospitalier Kalesi – Kale Avlusu

Resim 14

Akka Şehir Planı (XIII. Yüzyıl)⁵²⁷

⁵²⁷Runciman (Resim 1)

Resim 15

Sinek Kulesi⁵²⁸

⁵²⁸tr.depositphotos.com (E.T. 14.08.2019)

Resim 16

III. Haçlı Seferine çıkan Fransa Kralı Auguste'ün Akka'dan karaya çıkışı⁵²⁹

⁵²⁹*Les Grandes Chroniques de France*, BNF Français 2608, s.282.

Resim 17

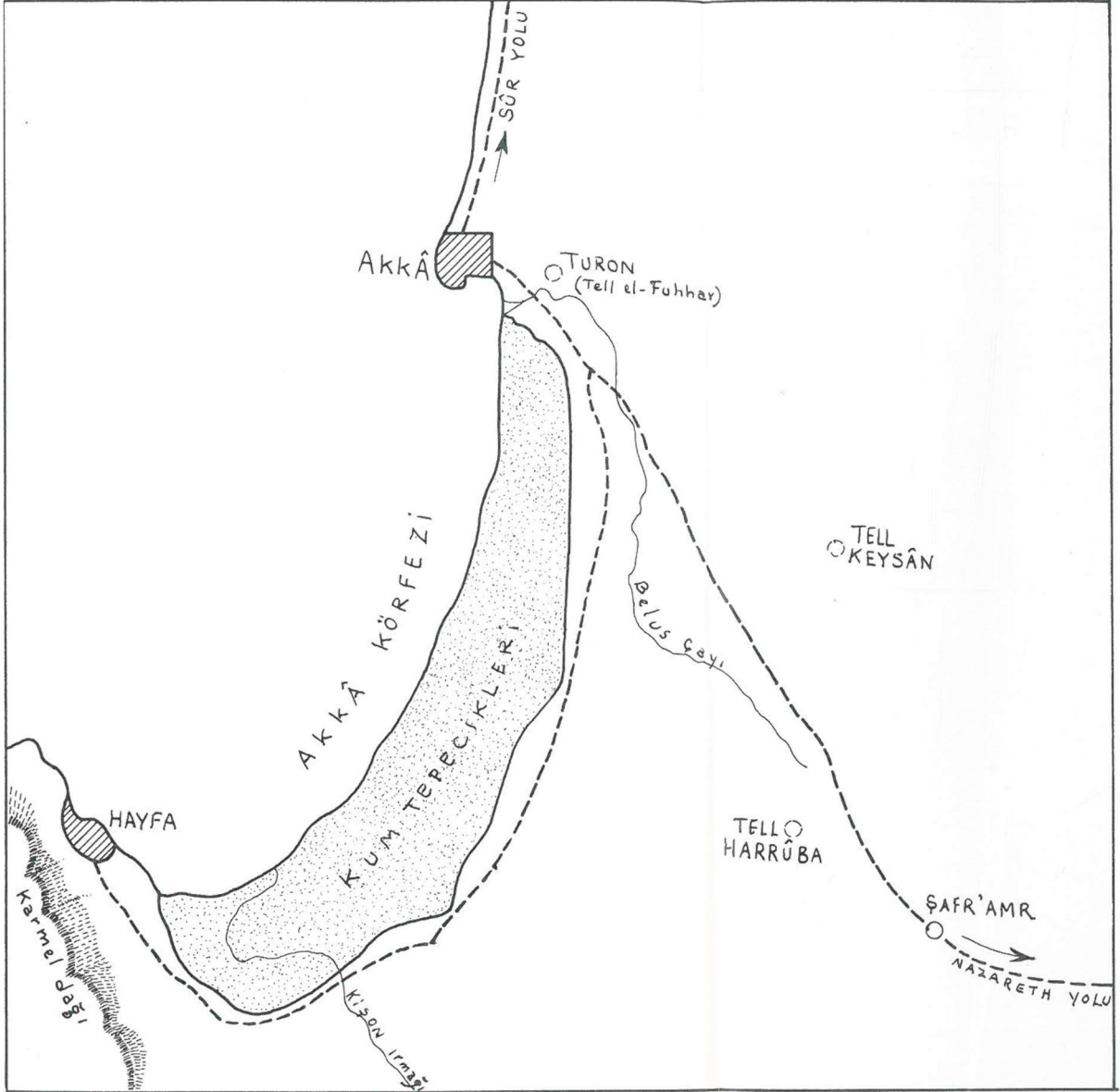
Akkâ'da basılan hicrî 489 (1095) tarihli altın sikke⁵³⁰

⁵³⁰ İstanbul Arkeoloji Müzesi, Teşhir numarası: 668

Harita 1

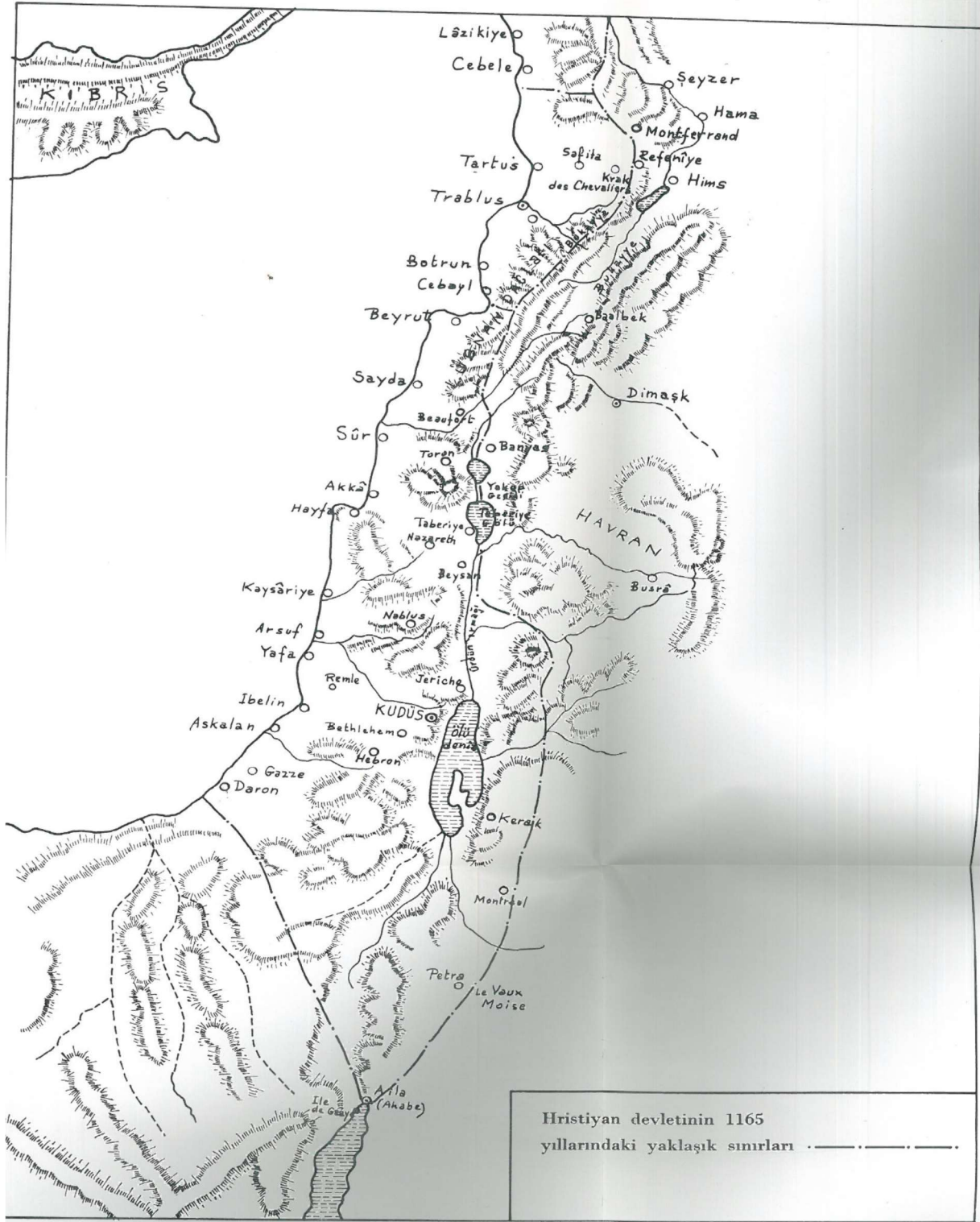
Akka Civarı (1191)⁵³¹

⁵³¹Runciman, (Harita 1)

Harita 2

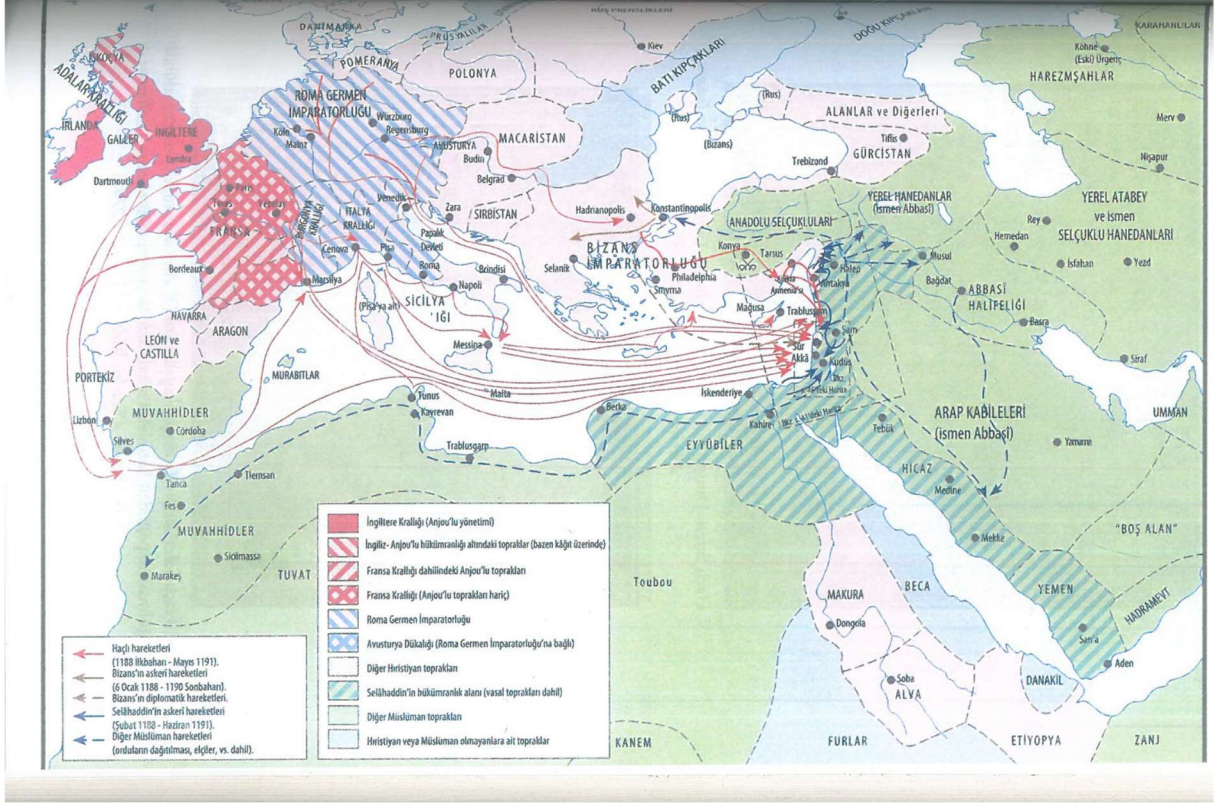
XII. Yüzyılda Güney Suriye ve Kudüs Krallığı⁵³²

⁵³²Runciman (Harita 2)

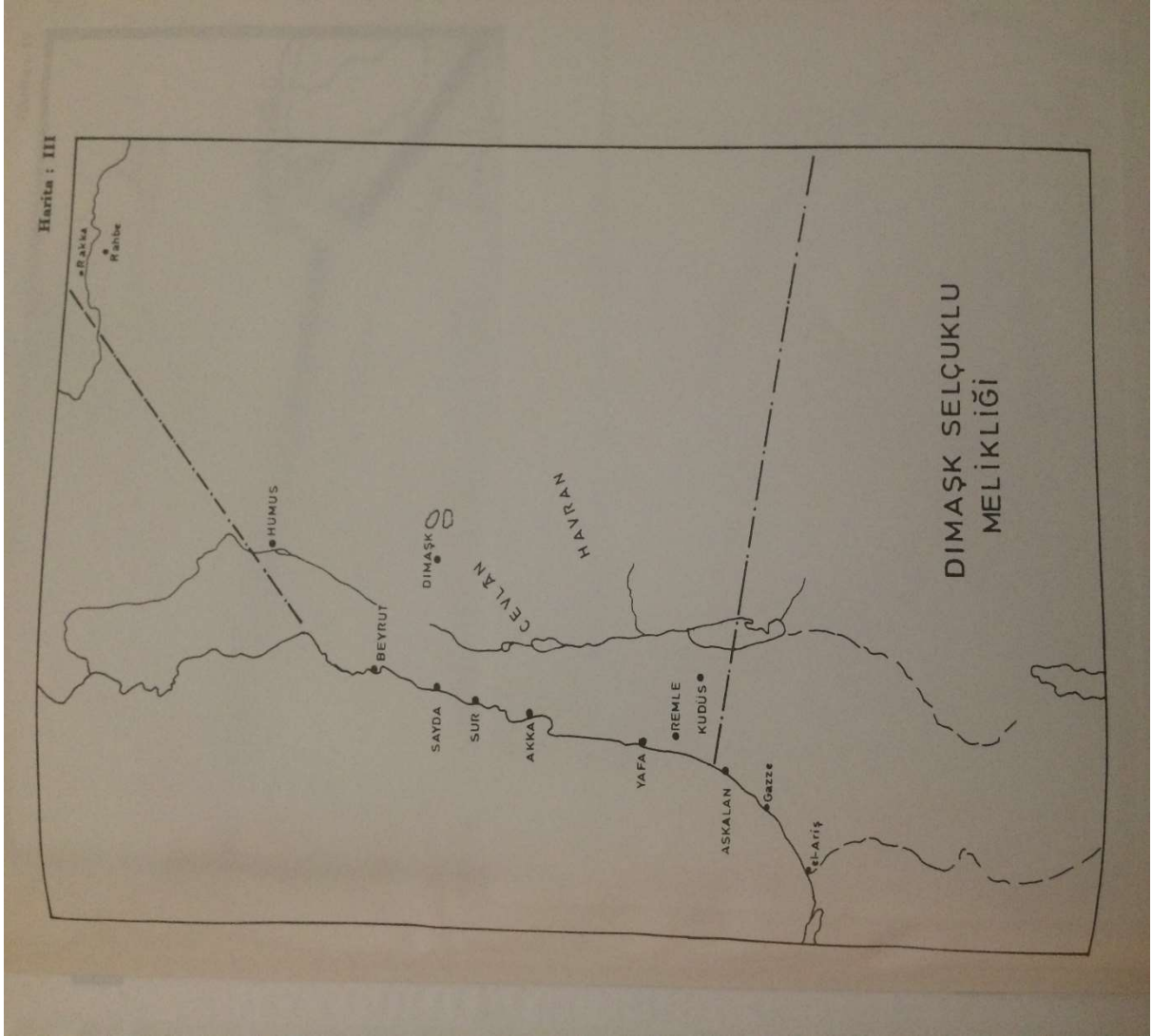
Harita 3

Haçlı Seferleri (1188-1191)⁵³³

Harita 4

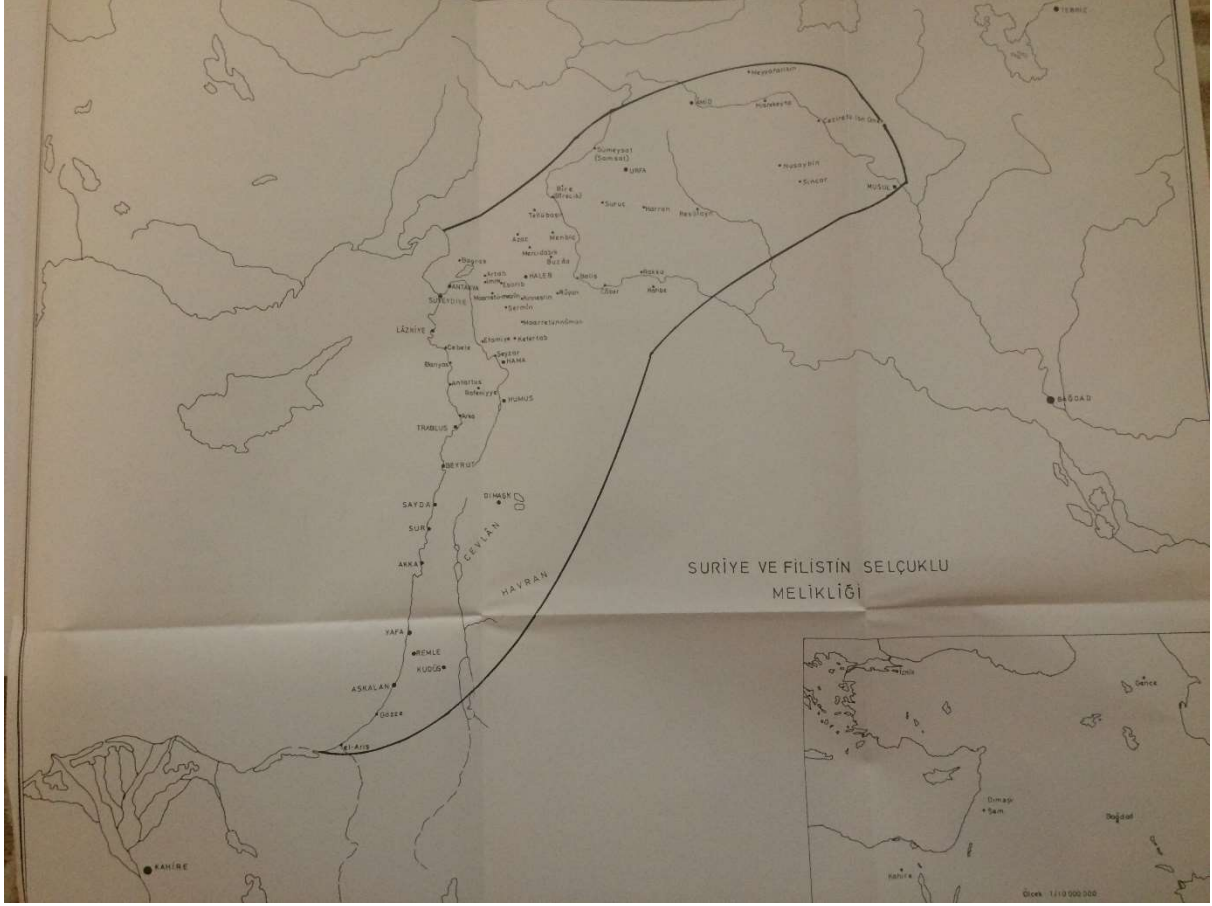
Dimaşk Selçuklu Melikliği⁵³⁴

⁵³⁴ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi* (Harita 3)

Harita 5

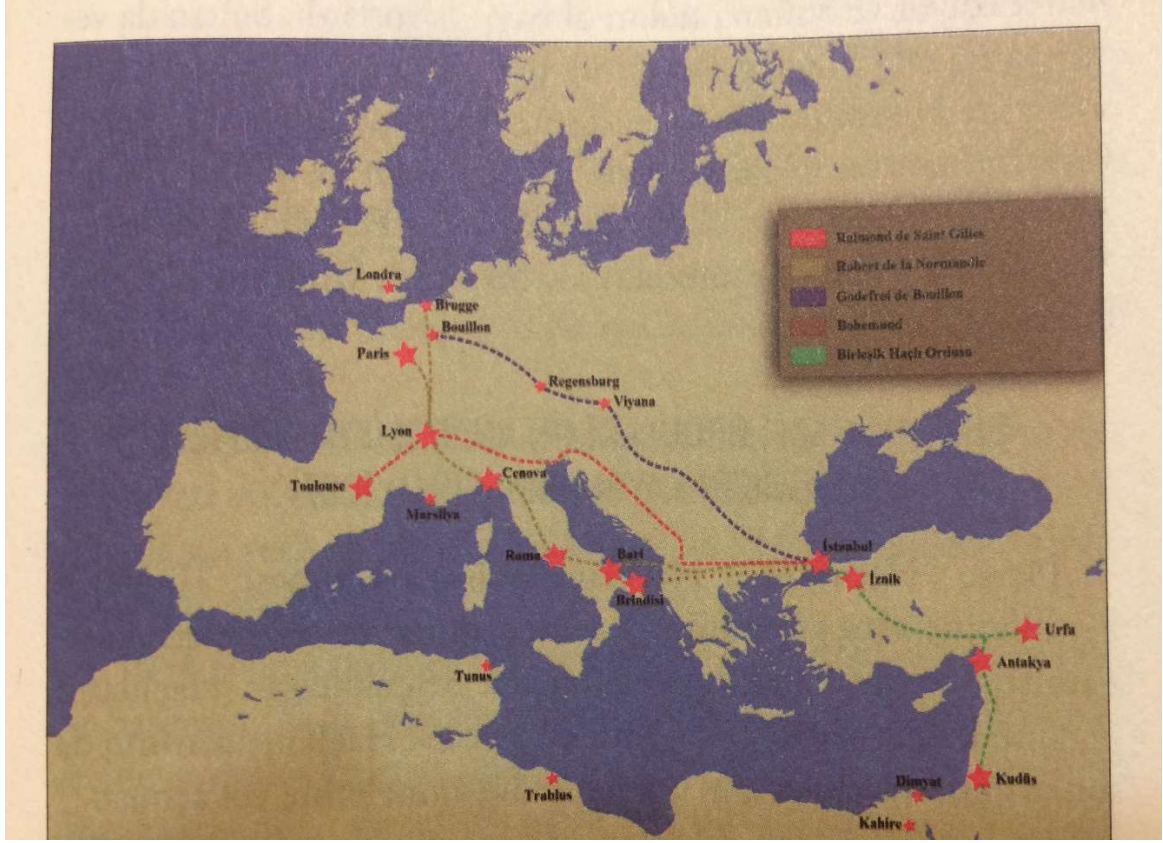
Suriye ve Filistin Selçuklu Melikliği⁵³⁵

⁵³⁵Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, (Harita 1)

Harita 6

I. Haçlı Seferi Sırasında Haçlı Ordularının İzlediği Yol⁵³⁶

⁵³⁶Kesik, Muharrem, *Selçukluların Haçlılarla İmtihani*, (Harita 1)

Harita 7

I. Haçlı Seferi Sonrası Kurulan Haçlı Devletleri⁵³⁷

⁵³⁷Kesik, Muharrem, *Selçukluların Haçlılarla İmtihani*, (Harita 2)

Harita 8

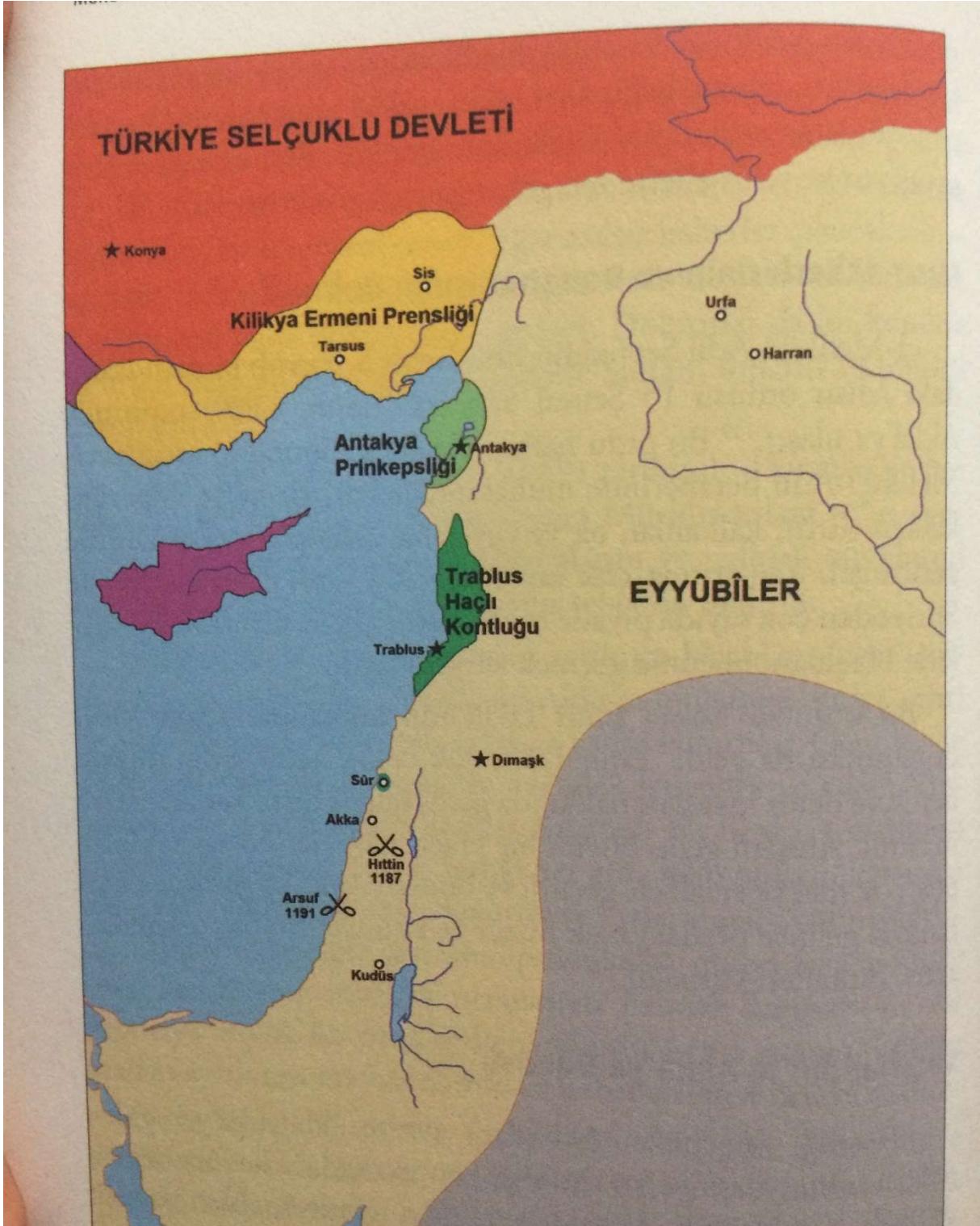
II. Haçlı Seferi Güzergahı⁵³⁸

⁵³⁸Kesik, Muharrem, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, (Harita 3)

Harita 9

Hittin Savaşı Sonrası Eyyûbîler ve Haçlı Devletleri⁵³⁹

⁵³⁹Kesik, Muharrem, *Selçukluların Haçlılarla İmtihani*, (Harita 4)